De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 26

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 26. J.B. Wolters, Groningen / Den Haag / Batavia 1932

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008193201_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

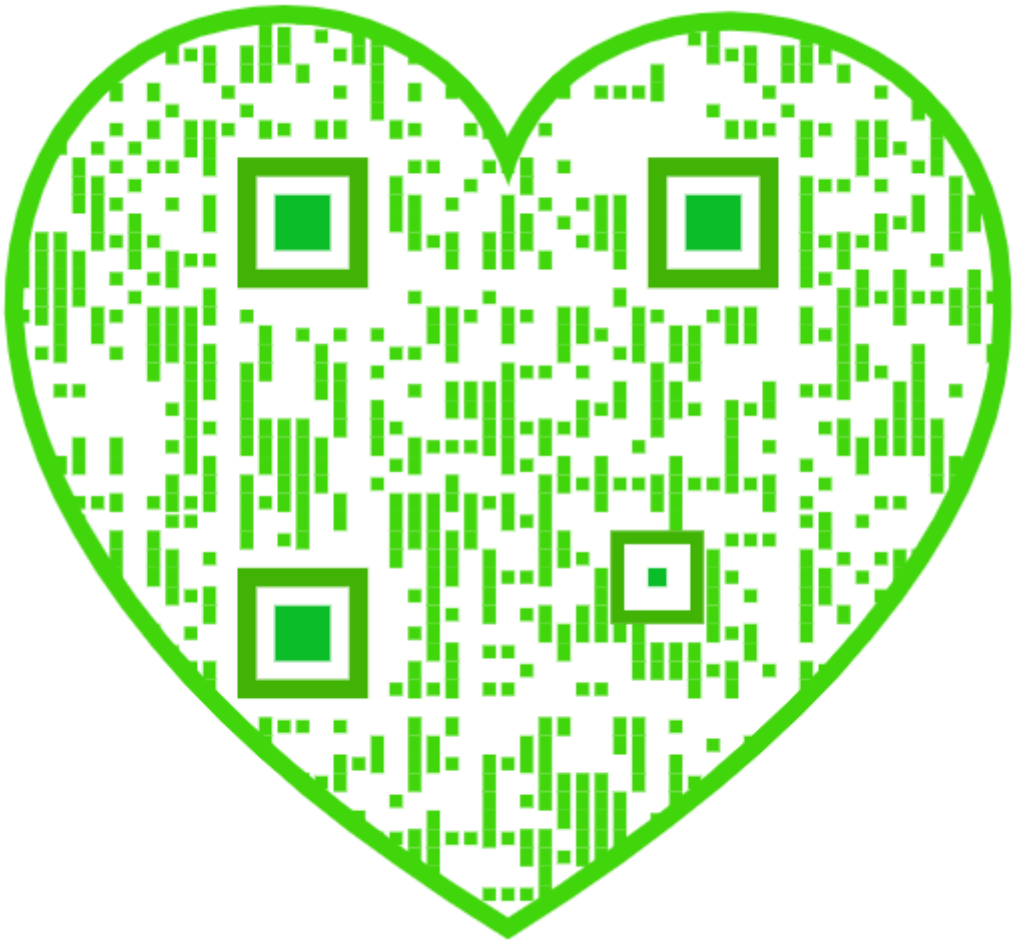

Taal en volksaard.

Men zal mogen aannemen, dat sinds de eerste helft der negen tiende eeuw in allerlei landen van Europa op allerlei congressen van patriotten is gesproken over het nauwe verband tusschen de eigen taal en het nationale karakter: in de klanken, in de manieren van zeggen der moedertaal heeft men de uitdrukking gevonden van het innigste, ook van het beste dat in een volk leeft: ‘de taal is de ziel der natie’. Dit was niet iets dat bewezen moest worden, maar het werd beseft door ieder die het hart op de rechte plaats had.

Onder de groote geleerden die iets dergelijks hebben gezegd, kan men noemen Wilhelm von Humboldt; ziehier eene uitspraak van hem: ‘Die Geisteseigenthümlichkeit und die Sprachgestaltung eines Volkes stehen in solcher Innigkeit der Verschmelzung in einander, dass, wenn die eine gegeben wäre, die andere müsste vollständig aus ihr abgeleitet werden können.... Die Sprache ist gleichsam die äusserliche Erscheinung des Geistes der Völker; ihre Sprache ist ihr Geist und ihr Geist ist ihre Sprache, man kann sich beide nie identisch genug denken’[1]. Een veel jonger geleerde, de bekende F.N. Finck, die in 1910 is gestorven, heeft in 1899 een werk geschreven waarvan de titel alleen genoeg zegt: ‘Der deutsche Sprachbau als Ausdruck deutscher Weltanschauung’. En Vossler, de bekende Romanist, behoort ook tot deze school; dikwijls heeft hij het over die seelische Verschiedenheit, die in de verschillende talen is waar te nemen. Maar de linguisten van de tweede helft der negentiende eeuw dachten gewoonlijk aan geheel andere quaesties, en vandaar zegt Vossler: ‘Freilich wird der Zusammenhang zwischen National-charakter, Gemütsart und Sprache von den meisten Sprachforschern noch bezweifelt oder als wissenschaftlich unbeweisbar dahingestellt’[2]. Het axioma van de dichters en redenaars is dus voor vele geleerden een probleem.

1) *Ueber die Verschiedenkeit das menschlichen Sprachbaues* (a^{o}. 1836), § 7.
2) *Geist und Kultur in der Sprache*, blz. 128.

In hoeverre is het ‘volkskarakter’ een element waarmede men in de wetenschap rekenen kan? Men neme b.v. de Franschen en de Duitschers. Men spreekt inderdaad van het karakter van die beide volken, maar dit is alleen mogelijk door eene zeer sterke vereenvoudiging; want alle Franschen zijn niet gelijk, en alle Duitschers evenmin. De tegenstelling die men maakt, heeft allerlei oorzaken, b.v. politieke. Eeuwen lang hebben de twee volken tegenover elkaar gestaan. Vroeger was het een strijd tusschen twee politieke machten, maar met het nationalisme der negentiende eeuw is het eene vijandschap geworden tusschen twee volken, want oorlogen worden nu gevoerd door ‘das Volk in Waffen’. Beide volken hebben neiging om in elkaar eigenschappen te zien die zij zelf liever niet bezitten, maar ook wie neutraal is meent eene tegenstelling te zien.

Wij gelooven b.v., dat de Franschen een sterk aesthetisch gevoel hebben van eene bepaalde soort, dat hen doet prijs stellen op helderheid in de voorstelling, op het vernuftige, het geestige, maar dat zij gevaar loopen van oppervlakkigheid. Bij de Duitschers onderstellen wij grondigheid, diepzinnigheid, niet altijd helder, niet altijd bestuurd door het gezond verstand. Het contrast is wat grof, doch men meent eenig recht te hebben tot die opvatting. En heeft men die niet voor een groot deel afgeleid juist uit de taal? In Frankrijk en in Duitschland is in den loop der tijden eene groote litteratuur geschreven over alle vormen van het menschelijk denken en gevoelen, en niemand ontkent, dat men daaruit den aanleg en de geaardheid van die twee volken leert kennen. Sommige schrijvers worden voor bijzonder representatief gehouden: men meent b.v. dat Montaigne, Voltaire, Renan, Anatole France tot eene soort van auteurs behooren, eigenaardig voor Frankrijk.

Maar in dezen vorm voorgesteld is de quaestie van een verband tusschen taal en volksaard voor niemand een vraagstuk. Uit den geest van wat zulke auteurs hebben geschreven, heeft men voor een niet gering gedeelte zijne meening over het volkskarakter afgeleid. Indien er getwist wordt, dan bedoelt men niet allerlei dat in eene taal is geschreven, maar de taal zelf. In menig geval kan men zich den inhoud van een werk voorstellen onafhankelijk van eene bepaalde taal. In het Duitsch en in het Fransch zijn b.v. allerlei denkbeelden uitgesproken die men met alle gewenschte nauwkeurigheid ook in eene andere taal zou kunnen zeggen; het vertalen is soms zeer goed mogelijk. Men

zegt, dat de manier van vertellen bij Maupassant typisch Fransch is: geene langdradigheid, geene uitweidingen over punten die niets geven voor het effect dat hij wil bereiken, kortom alle deugden van een Franschen verteller. Maar zulk eene manier is zeker ook wel mogelijk in eene andere taal, en menige novelle b.v. van Schnitzler heeft een dergelijk karakter. Wanneer men spreekt van een probleem, dan bedoelt men dit: is de taal van een volk met al hare eigenaardigheden van klanken, vormen en constructies in duidelijk verband te brengen met den volksaard, zonder dat men let op allerlei werken die in deze taal zijn geschreven? Voor iemand als Vossler is dit zeker.

Vrij helder is het begrip ‘moedertaal’. Wel komt het voor, dat iemand door bijzondere omstandigheden reeds in zijne vroege jeugd meer dan ééne taal gemakkelijk spreekt, maar het gewone is toch, dat iemand als kind ééne taal leert waarin hij alles zegt wat in hem omgaat, en dat zijne kennis van andere talen, die hij opzettelijk aanleert, zeer gebrekkig blijft vergeleken met wat hij weet van zijne moedertaal. Wanneer een Franschman opstaat en naar de lucht kijkt, zal hij geheel in zijne eigen taal meenen te zeggen ‘il fait beau’, en is hij in eene minder alledaagsche stemming, dan zegt hij misschien wat hij ergens kan hebben gelezen: ‘quelle journée admirable!’

Maar ook dat eerste eenvoudige zinnetje is niet zijn eigen maaksel. Het Fransch, dat hij zoo natuurlijk spreekt, is niet een ontwerp van hem zelf, hij heeft het geleerd van zijne omgeving; hij heeft moeten leeren spreken, ook al herinnert hij het zich niet meer. Wil hij gedachten van eene hooger orde uitdrukken, dan ondervindt hij nog sterker, dat de taal niet zoo maar uit zijn gemoed vloeit. Hij wil gebruik maken van de manieren van zeggen die in de beschaafde maatschappij dienst doen, en hij bemerkt dat hij die manieren niet goed in zijne macht heeft. Het duurt lang voor hij de juiste uitdrukking vindt: die zin wordt te lang, en die is niet helder; zooals Lemaitre ergens zegt: ‘La composition littéraire a toujours été un assez rude travail’[1)]. Ook groote talenten hebben die belemmeringen op eene zeer hinderlijke wijze ondervonden, en er soms aan hunne moedertaal de schuld van gegeven. Vossler citeert het volgende gedicht van Goethe[2)]:

1) *Les Contemporains* V, 145.
2) *Geist und Kultur in der Sprache*, 143.

Vieles hab' ich versucht, gezeichnet, in Kupfer gestochen,
Öl gemalt, in Ton hab' ich auch manches gedruckt,
Unbeständig jedoch, und nichts gelernt noch geleistet.
Nur ein einzig Talent bracht' ich der Meisterschaft nah:
Deutsch zu schreiben, und so verderb' ich unglücklicher Dichter
In dem schlechtesten Stoff leider nun Leben und Kunst.

Ook Schuchardt, wel een cosmopoliet, maar toch een goede Duitscher, vindt het Duitsch moeilijk te hanteeren, en misschien met eenige overdrijving zegt hij: ‘Je weniger ich unsere Sprache bewundere, um so mehr bewundere ich den Plauderer der das brüchige Gestein in rollende Kugeln verwandelt; den Dichter der durch den ungefügen eingerosteten Eisenpanzer hindurch die bewegten Schönheitslinien eines griechischen Fechters zeigt. Vom Redner sage ich nichts; ich weiss nicht wie er Feuer mit Sicherheid und Klarheit paaren kann, wenn er die Ketten unserer Satzfügung nach sich schleifen muss’[1)].

Hoe komt het nu dat iedere taal, ook de moedertaal, zoo moeilijk is, zoodra men niet het allereenvoudigste wil zeggen? Dat komt doordat de taal in een zekeren toestand ons wordt opgelegd door een vroeger geslacht, en dat vroegere geslacht was in hetzelfde geval als wij. En ieder geslacht heeft de taal die het had geërfd op allerlei wijzen veranderd. Hoe zal men zich nu een verband voorstellen tusschen die op elkaar volgende stadia van de taal en het volkskarakter? Men heeft vaak opgemerkt, dat wat Caesar zegt van de oude Galliërs zeer doet denken aan den aard der latere Franschen. Stel nu dat men zich het karakter van de Franschen als min of meer bestendig en ongewijzigd mocht voorstellen, dan zou het onbestendige van hunne taal daartegenover staan, want immers de taal die de Franschen nu spreken, verschilt zeer van het Latijn, zooals de Galliërs dit van de Romeinen leerden.

Of zal men willen beweren, dat de aard van die taal dezelfde is gebleven, ook al zijn de vormen aldoor veranderd? In het algemeen is met het Fransch hetzelfde gebeurd als met andere talen waarvan men de geschiedenis eenigszins kan nagaan: in de vormen hebben de klanken zoogenaamd phonetische veranderingen ondergaan, en de vormen en hunne verbindingen zijn gewijzigd door allerlei soorten van analogie, terwijl vormen die aan den invloed eener analogie zijn ontkomen, vaak als

1) *Auf Anlass des Volapüks*, blz. 12.

'onregelmatigheden' zijn blijven voortleven. Bovendien zijn in alle perioden woorden en constructies in onbruik geraakt en nieuwe in de taal opgenomen. Heeft dat alles dan niets te beteekenen, en mag men zeggen dat, evenals de aard der Franschen, ook hunne taal in haar wezen niet is veranderd? Maar hoe zal men dat 'wezen' dan omschrijven, wanneer het niet is aangetast door al de veranderingen die de linguisten bestudeeren? Of denkt men daarbij eigenlijk aan de litteratuur die in den loop der eeuwen in Frankrijk is geschreven, en schrijft men een zeker bestendig karakter, dat men in die litteratuur meent te vinden, toe aan de taal? Maar dan zouden toch twee elementen met elkaar worden verward, die men wil onderscheiden, ook al is dit niet altijd gemakkelijk.

Nog op dit oogenblik is er in het Fransch een zoogenaamd grammatisch geslacht, zoodat bij namen van zaken de attributieve woorden niet altijd dezen zelfden vorm hebben, en dus b.v. bij het eene woord staat *bon*, bij het andere *bonne*. Dit is eene onderscheiding die wij reeds in het oudere Indogermaansch niet kunnen begrijpen. Hadden de Franschen, die nu en dan toch wel revolutionnair zijn, dat verschil niet reeds lang kunnen doen verdwijnen? Maar de linguisten hebben moeten erkennen, dat in het Fransch eene Latijnsche *a* in de laatste syllabe van een woord niet geheel verdwijnt; dit is een phonetische regel, die met het volkskarakter waarschijnlijk niets heeft te maken, en zoo zegt men *le bon vin* en *la bonne chère*, zonder dat iemand er iets aan kan doen. In het Duitsch heeft men zelfs drieërlei attributieve vormen.

Iedere taal is op een gegeven oogenblik een systeem van vormen die men moet gebruiken volgens zekere analogieën. Die vormen kunnen voor ons gevoel meer of minder onafhankelijk van elkaar zijn. Ieder Hollander zal zeggen, dat *slot* en *sleutel* met elkaar in verband moeten staan, maar tusschen *hond* en *kat* vindt hij niets dan ongelijkheid. Saussure heeft een onderscheid gemaakt tusschen *langues grammaticales* en *langues lexicologiques*; in de eerste is vaak een etymologisch verband tusschen de gebruikelijke woorden op te merken, in de laatste schijnen de woorden meer op zich zelf te staan. In het Latijn is een duidelijk verband tusschen *amicus* en *inimicus*, doch in het Fransch zijn *ami* en *ennemi* voor ons twee op zich zelf staande vormen. Dikwijls echter wordt een verband, dat verloren is gegaan, door eene nieuwe formatie weer hersteld. Het Latijnsche

woord *faber*, werkman, smid, bestaat in het Fransch nu alleen nog in den eigennaam *Lefévre* en in *orfévre*; maar naast *forge*, de smidse (uit *fabrica*) heeft men nu *forgeron*, afgeleid van *forger* (uit *fabricare*), zoodat er ook nu weer drie bij elkaar behoorende termen zijn voor den man, zijne werkplaats en zijn bedrijf. Zoo heeft het Nederlandsch *smid, smidse* en *smeden* (*smidse* is door het voorbeeld van *smid* eene wijziging van *smisse*).

Ook de enkelvoudige woorden dus, die niet in een duidelijk verband staan met een anderen enkelvoudigen vorm, zijn daarom nog niet geïsoleerd, want dikwijls zijn er afleidingen of composita gevormd waarvoor men ze heeft gebruikt: *visch* staat op zich zelf, maar daarnaast hebben wij het reeds in het Oudgermaansch voorkomende werkwoord *visschen*, waarvan weer zijn afgeleid *visscher, visscherij*; verder heeft men met *visch* of *visschen* een aantal samenstellingen. Zoo heeft iedere taal zekere middelen om nieuwe woorden te maken, en dientengevolge kan men moeilijk zeggen, dat eene bepaalde taal meer of minder woorden heeft dan eene andere, want er kunnen er altijd meer worden gevormd. Natuurlijk kan het wel gebeuren, dat voor iets, dat in de eene taal een naam heeft, in eene andere geen naam is die geheel hetzelfde beteekent. Onder zulke woorden kunnen er zijn waardoor het iets eigenaardigs van het volk wordt aangeduid; zoo b.v. ndl. *polder*.

Ook zijn er in alle talen zekere populaire uitdrukkingen waarin eene vaak niet zeer verheven levenswijsheid wordt uitgesproken, en die dan soms aan het dagelijksch leven of bedrijf van het volk zijn ontleend: die uitdrukkingen klinken dus vaak zeer nationaal, en hebben dan elders slechts bij benadering een aequivalent. Vele van die gezegden zijn oorspronkelijk geuit bij eene publieke gelegenheid, andere - zeer vele - komen uit de litteratuur, vaak ook weet men de geschiedenis er van niet, en menigmaal wordt iets heel eenvoudigs uitgedrukt op eene onverwachte manier, als b.v. ‘Quand on est mort, c'est pour longtemps’. Wilde iemand beweren, dat in dezen zin een trek van het Fransche karakter is te bespeuren, dan zou hij weer een beroep doen op de beteekenis van die woorden; niet op de taal zelf, maar op wat men in de taal zegt.

Wanneer geleerden als Vossler spreken over de eenheid van taal en volksaard, bedoelen zij iets anders. Hij zegt b.v. ‘Durch ihr Sprechen (nl. van de Franschen).... wird ihr Nationalcharakter in die Erscheinung getrieben und zu jener Wirklichkeit

gebracht, die man französische Sprache nennt.... Der Franzose spricht nichts, das aus der französischen Sprache herausfiele, nicht irgendwie fur seine Gemütsart und Instrumentierung bezeichnend wäre uns einen französischen Anstrich hätte. Auch wenn er Lehn- und Fremdwörter aufnimmt, werden sie ihm französisch, und wenn er deutsch oder chinesisch lernt, so geschieht es von einer französischen Grundlage aus'[1]. Men moet zulke uitspraken natuurlijk lezen met de vereischte aandacht. Het zal in het algemeen waar zijn, dat een Franschman, die eene vreemde taal aanleert, deze onwillekeurig zal uitspreken met klanken en met accentuatie van het Fransch, en het zal misschien zeer lang duren, eer hij de hem vreemde manier van spreken met juistheid kan nabootsen. En spreekt hij Fransch, dan heeft alles wat hij zegt inderdaad, zoo men wil, 'einen französischen Anstrich', want in geene andere taal zou datzelfde worden gezegd met die zelfde klanken en die zelfde intonatie; maar, kan men beweren, dat in alles nu ook het Fransche karakter voor den dag komt?

Wanneer hij b.v. zegt 'deux fois deux font quatre', dan is dat iets anders dan 'tweemaal twee is vier', maar kan men in die phrase of in één van hare woorden de uitdrukking vinden van den volksaard? Men zou zeggen: eene zeer eenvoudige waarheid, overal bekend, wordt in het Fransch aldus uitgedrukt. Lat. *duos* is geworden wat men nu schrijft als *deux*; lat. *quattuor* is geworden *quatre*: in de voorouders der tegenwoordige Franschen hebben natuurlijk krachten gewerkt die deze klankovergangen hebben teweeggebracht, maar zijn deze krachten van dezelfde soort als die waardoor de Franschen stilistische eigenaardigheden hebben die men wel als eene uiting van hun geest durft beschouwen? Wat ik bedoel vind ik ongeveer in deze woorden van Schuchardt: 'Jede Änderung die eine Sprache erfährt, ist natürlich in gewissen seelischen Zuständen ihrer Träger begründet, die aber brauchen keineswegs für die gesammte Geistesrichtung derselben (nl. "der Träger") wesentlich und bezeichnend zu sein'[2].

Vaak wil men in den stijl van vele Duitsche wetenschappelijke werken eene afspiegeling zien van het Duitsche karakter. Men zegt dan: die lange, in elkaar gedraaide zinnen, vol van zonder-

1) *Geist und Kultur in der Sprache*, blz. 128.
2) *Weltsprache und Weltsprachen*, blz. 24.

linge composita, die leest men toch nergens anders dan in het Duitsch, en vindt men ze bij auteurs van eene andere nationaliteit, dan hebben deze zich gevormd in de school der Duitsche geleerdheid. Ook Finck acht deze ‘Schwerfälligkeit’ karakteristiek, en ziet er een bewijs in van de particuliere begaafdheid van zijn volk: voor andere volken zijn dergelijke zinnen te ongemakkelijk, bij de Duitschers zijn zij natuurlijk. Maar is deze ‘Schwerfälligkeit’ nu eene eigenschap van de Duitsche taal? Mij dunkt van niet, en het beste bewijs daarvoor kan men vinden in de geschriften van Finck zelf, die vaak zeer puntig en beknopt zijn van uitdrukking, ook al behandelt hij moeilijke quaesties.

Schuchardt ziet in die eigenaardigheid van den Duitschen stijl niet eene spontane uiting van eigen kracht, maar vraagt: ‘Gehört jenes nicht auch zu dem was uns unter Anlehnung an das Lateinische schulmeisterlich angequält ist’?[1)] En hij voegt er bij, dat de ‘knappe, lebendige, sprunghafte Umgangssprache’ zich aan dat gebrek niet heeft bezondigd. De vijanden van Duitschland zullen zeggen: indien Schuchardt gelijk heeft, dan zien wij hier alweer een nieuw voorbeeld van de geschiktheid der Duitschers om zich aan discipline te onderwerpen. Maar is ook in Frankrijk de discipline in zaken van stijl niet dikwijls zeer krachtig geweest? En worden de afwijkingen van den classieken stijl in Frankrijk niet dikwijls betreurd? Ook in Frankrijk is en wordt volgens de critici vaak zeer slecht geschreven.

Zoo wordt men versterkt in de opvatting, dat ten onrechte aan eene taal wordt verweten wat inderdaad de schuld is van bepaalde personen. De taal is een apparaat, een instrument, dat men op allerlei manieren kan gebruiken. Met hetzelfde potlood, waarmede de onkundige dwaze strepen op een papier zet, teekent een kunstenaar in weinig lijnen iets heel moois. Hetzelfde Fransch, hetzelfde Duitsch, waarin de een slechts platheden kan zeggen, is voor den ander het middel om iets subliems uit te drukken.

Heeft men dan nog reden om zijne eigen taal lief te hebben, wanneer men niet denkt aan al het voortreffelijke dat er in gezegd of geschreven kan zijn? Men zal antwoorden: ja, want die taal is de eenige waarvan wij ons op eene natuurlijke wijze kunnen bedienen, en waarin wij ons al onze herinneringen, al

1) *Lb. f. germ. und rom. Phil.* 1902, kol. 276.

onze verlangens voorstellen. Er zijn genoeg Hollanders, niet onbedreven in enkele vreemde talen; maar indien zij veroordeeld werden altijd b.v. het Duitsch of het Fransch te gebruiken, dan zouden zij een gevoel hebben of hun het zwijgen werd opgelegd. Neen, met de gehechtheid aan eigen taal heeft de hierboven behandelde quaestie weinig of niets te maken.

A. KLUYVER.

De sage van Radulfus van Wijnen.

Dr. Stracke op zijn tocht door oude Kronieken[1)] heeft al veel wetenswaardigs aan het licht gebracht omtrent het hof te Wijnen, o.a. wees de schrijver op de belangwekkende sage van Wijnens derden graaf Radulfus. Deze rijdt ± 1020 naar een toernooi in Frankrijk, treft te Surques op zijn gebied herders aan, en, niet door hen herkend, vraagt hij, hoe men over den Graaf van Wijnen denkt. Dan hoort hij slechts booze woorden en de vloek over hem uitspreken, dat de diepe wateren der Seine hem neertrekken zouden. Daarbij wordt een godin aangeroepen, en van de rhytmische twee regels van den aanroep zegt Dr. Stracke: 'Dit lijkt wel, alsof het een vertaling was van twee of meer verzen uit het origineele stuk, ook in verzen geschreven, en de geheimzinnige Rammisia (wel een wraakgodin uit ouden tijd) komt ons vermoeden tot zekerheid maken.' Dr. Stracke citeert n.l. (p. 136):

> Conclamant socii vocemque loquuntur eandem:
> Annuat, et dicunt, precibus Rammisia nostris.

uit caput 18 van Lambertus Ardensis, Historia Comitum Ghisnensium.

Nu heeft Dr. Stracke een zeer begrijpelijke verlezing gemaakt: er staat n.l. niet *Rammisia*, maar *Ramnusia*. Daarmee verdwijnt alle geheimzinnigheid, want R(h)amnusia is de bijnaan der Nemesis. Deze klassieke godin sluit volkomen aan bij het noemen van Hercules, Hector en Achilles, welke Radulfus trachtte te evenaren op zijn manier, en het citeeren van Aeneïs VI 854: 'debellare superbos'. Of er onder dit M.-Lat. kleed een Germaansch epos schuilt, wordt wel heel twijfelachtig. Afgezien van Ramnusia, zou de aanroep in den grond niets meer zijn dan een ritueele aanroep. De sage van Radulfus is, zooals zij daar voor ons ligt, er een van eenvoudige vorm door Lambertus, die gaarne zijn geleerdheid en smaak ten toon stelde, opgesmukt.

Bonn.

MARIE RAMONDT.

1) Tijdschrift voor Taal en Letteren, 1926.

De phonologie van het Nederlands.

Het is hoogst verblijdend, dat de belangrijke ontdekkingen der phonologie zo spoedig voor onze taal worden vruchtbaar gemaakt. Vrijwel onmiddellik op mijn beschrijving van het phonologies systeem van het Nederlands laat Van Ginneken een tweede volgen.[1)] Gaarne had ik de zaak voorlopig laten rusten: zowel omdat V.G. ze betrekt in een polemiek over onze spelling, waarin ik mij niet wens te mengen, als ook omdat het zeker een voordeel zou zijn, wanneer onze denkbeelden eens wat konden bezinken. Intussen kan ik in de tans geschapen toestand niet berusten. V.G. noemt mijn naam op een wijze, die mij noodzaakt tot een 'verdediging' (zie p. 27, n. 18), en ik zie daartoe geen andere weg, dan een bespreking van de verschillen tussen zijn en mijn opvatting, zoals die in zijn boek tot uiting komen. Hij zegt op het gebied der phonologie een reeks, ten dele principiële, onjuistheden, zowel wat grondslagen als wat détails betreft: en het zou te betreuren zijn wanneer buitenstaanders en buitenlanders, meegesleept door zijn opgewekte, hier en daar ietwat jubelende toon en onder de invloed van wat hij zelf 'geestelijke besmetting van denkfouten' noemt, de indruk zouden krijgen, dat zijn voorstelling nu 'de phonologie' van het Nederlands was. Dit gevaar is des te groter, omdat zijn werk met succes een beroep doet op een primitief instinct, dat elke spellingverandering 'lelik' doet vinden. Tenslotte uit hij over het verband tussen phonetiek, phonologie en spelling een aantal wetenschappelike enormiteiten, die ik wel kan bespreken, zonder op de spelling-Kollewijn al te diep in te gaan.

Al dadelik geeft zijn definitie van phonemen aanleiding tot kritiek. Hij noemt ze o.a. 'beteekenende begrippen'[2)]. Zowel

1) Van Ginneken, Grondbeginselen van de schrijfwijze der Nederlandse taal. Hilversum 1931.
2) Vgl. p. 12: 'dienende begrippen, aanduidende begrippen of teekens: net als de begrippen *hij* of *zij*'. Hier is de verwarring tussen phoneem en morphoneem duidelik: de *h* is een phoneem, heeft geen betekenis; *hij* is een morphoneem, het heeft een betekenis.

betekenend als begrip is onjuist. Een phoneem betekent niets: daar ligt het verschil tussen morphoneem en phoneem. De *h* van h i j betekent niets, het is een phoneem. Het woord h i j betekent iets, het is een morphoneem. Verder is een phoneem meer en minder dan een begrip: het is een element met een speciale, heel eigen-aardige functie, zoals de psycholoog Karl Bühler zeer terecht en treffend kort heeft gezegd: een kenmerk. R o o d kan een begrip zijn. Maar de rode kleur van een rood-witblauwe vlag betekent niets en is ook geen begrip: zij is een kenmerk van die vlag. Die vlag betekent iets: zij duidt o.a. onze nationaliteit aan; zij heeft een dergelijke functie als de morphonemen in de taal, b.v. het woord h i j .

Dat V.G. niet scherp onderscheidt tussen een morphoneem (met betekenis) en een phoneem (zonder betekenis) zou een zuiver terminologiese quaestie kunnen zijn, wanneer niet dit feit praktiese consequenties had. Uitgaande van gevallen als *lief* en *lieve* beschouwt hij *lief* en *liev* als identiek niet alleen wat hun betekenis, maar ook wat hun phoneemstruktuur betreft. Hij vergeet daarbij, dat hetzelfde morphoneem (want *lief* en *liev* zijn inderdaad vormen van hetzelfde morphoneem) wel naar omstandigheden met verschillende phonemen gerealiseerd kan zijn: men denke aan *schip, schepen; slot, sloten; rad, raderen*; etc. Voor V.G. worden *v* en *f* geheel hetzelfde phoneem. Laat ons hier het bekende (hoewel theoreties aanvechtbare) kriterium toepassen om uit te maken of we met één of met twee phonemen te doen hebben: kunnen *v* en *f, z* en *s, c* en *ch* (want voor deze alle geldt volgens hem hetzelfde) dienen om twee woorden van elkaar te onderscheiden? Welnu, ik noem slechts *fier* en *vier, zier* en *sier, gloor* en *chloor*. Wanneer iemand daar geen verschil in klank hoort, en geen verschil in bedoeling voelt, kan ik dat niet als algemeen, laat staan als beschaafd Nederlands erkennen. Ook is de phonetiese realisering van *f* en *v* soms in gelijke omstandigheden, b.v. tussen twee klinkers, verschillend: *de fiere* en *de vier*, of om bij het eerste voorbeeld te blijven: *liever* naast *liefelijk*! waardoor duidelik bewezen wordt, dat hetzelfde morphoneem (*liev-*, *lief-*) volkomen onafhankelik van de phonetiese situatie verschillend gerealiseerd wordt en dus vormen met verschillende phonemen heeft. Niemand zal ook de *f* van *wafel, tafel*, voor hetzelfde phoneem houden als de *v* van *graver, daveren*. Tenslotte herinner ik aan *kiezer* en *kiescher*, waar de proef op de som volledig is.

Dit zelfde negeren van het verschil tussen phoneem en morphoneem, met nog een verwarren van historiese en synchroniese taalkunde, wreekt zich o.a. in zijn behandeling van het substantief *lijk* en de uitgang *-lijk*. Voor V.G. is de *ij* in beide gevallen hetzelfde phoneem. Voor mij bestaat alleen in mijn studeerkamer verband tussen *-lijk* en een *lijk*, evenals tussen het Duitse *-lich* in *chrlich*, en *Leichnam*. Het verschil in uitspraak (*ei* en *ə*) is niet eenvoudig het gevolg daarvan, dat dezelfde lettergreep in *lijk* nadruk, in *werkelijk, verkieslijk, aanmerkelijk* geen nadruk heeft: want als ik *-lijk* nadruk geef, ontstaat niet een *ei*, maar een *u* (van *geluk*): '*niet verkiesbáar, maar verkieslijk*'. Dat hier v r o e g e r hetzelfde morpheem was, bewijst niet, dat dat tegenwoordig nog zo is: en zelfs dat zou nog niet bewijzen, dat in beide gevallen de phonemen dezelfde waren. Tegen het dooreenmengen van historiese en statiese taalkunde is al zo vaak gewaarschuwd, dat ik daarop niet nader behoef in te gaan: men leze slechts na, wat Bally en Séchehaye daarover in de Actes van het Congres van Den Haag gezegd hebben.

Nog in een ander opzicht heeft V.G. de grenzen van het begrip phoneem (want 'phoneem' kan een begrip zijn!) niet scherp getrokken. 'In het midden der woorden heeft bij enkele medeklinkers alleen de explosie, bij dubbele alleen de implosie phonologische waarde.' Hij bedoelt gevallen als *latten* en *laten*. Wanneer dat waar was, zouden we in het Nederlands eenvoudig twee phonemen hebben, een implosieve *-t* en een explosieve *t-*. Dan zouden we op die wijze twee overigens gelijke woorden van elkaar kunnen onderscheiden, b.v. *latt/en* en *la/tten*. Het feit, dat dit niet het geval is, bewijst, dat wij slechts één phoneem *t* hebben, dat soms meer implosief, soms meer explosief gerealiseerd wordt. Een quaestie van phonetiek dus, die met de phonologie en met het phoneem niets te maken heeft. De phonetiese regel is eenvoudig deze, dat deze éne *t* aan het begin van een lettergreep meer of alleen explosief, aan het eind van een lettergreep meer of alleen implosief gerealiseerd wordt: vgl. *laten, meten, uiten* met *laat, met, uitslag*.

Twijfelgevallen zijn *latten, boeken, uiteen*. Interessant zijn de gevallen, waar twee *t*'s op elkaar volgen: *uittocht*, vgl. *tellat, oppeuzelen, maar Rie*! (anders: *Marie*). Er zijn misschien talen, waar men *twee* phonemen *t* heeft, zoowel *-t* als *t-* (misschien zo het Engels: *meet/er* naast *me/tre*), maar het Nederlands behoort daartoe nu eenmaal niet.

Op p. 9 wordt met één pennestreep een oordeel geveld over de bekende tegenstelling: acusties-geneties. Het is volgens V.G. dwaas, om hetzij alleen de bewegingen, hetzij alleen de gelniden, als het essentiële van een bepaald phoneem te beschouwen. ‘De verstandigsten, zooals Sievers, opteerden natuurlijk voor het complex van beide.’ Minder verstandig waren Joh. Schmidt, Hoffory, Bell, Sweet, Otto Jespersen en ten onzent Eijkman en Zwaardemaker, ook Helmholtz, Auerbach, Trautmann, Bremer, Lloyd en ten onzent Struyken en verder Van den Bosch, Buitenrust Hettema, De Vooys en alle Kollewijners. Nu ligt, geloof ik, het probleem toch wat dieper dan de schrijver meent. Op het eerste gezicht, d.w.z. psychologies niet-phonologies bekeken en wanneer men alleen op de spreker let, schijnt het phoneem een motories-acusties complex. Maar wanneer men let op het wezen, op de functie van het phoneem, phonologies gezien dus, en wanneer men vooral let op de hoorder en verstaander, wordt de zaak minder eenvoudig. Men let meestal alleen op de ene kant van het proces: het realiseren van het phoneem. Maar de taalverschijnselen zijn, gelijk bekend, vóór alles sociale verschijnselen; men lette ook op de hoorder: hoe heeft het proces van het *herkennen* van het phoneem plaats? Hier komt nu wel degelik de vraag op: worden alle of sommige phonemen alleen herkend aan het geluid, dat ze maken (zoals b.v. misschien een bepaalde toon in de muziek, die zo hoog of zo laag is, dat we hem met ons spreekorgaan niet of nauweliks kunnen maken)? Worden sommige of alle phonemen alleen herkend aan de bewegingen, waarmee ze werden of kunnen worden voortgebracht? door een soort interne reproductie der bewegingen dus? De moderne waarnemings- en bewegingspsychologie en -pathologie (Stein, Jackson) heeft ons wel heel treffende dingen geleerd over de betekenis van bewegingen in a l l e waarneming, waarop ik spoedig in de Neophilologus hoop terug te komen, en die ons wel een beetje huiverig maken voor alles met een ‘natuurlijk’ af te doen.

Wat nu betreft het ‘phonologies systeem’ van het Nederlands, geloof ik niet, dat V.G. zich duidelik heeft gemaakt, wat we hier onder ‘systeem’ moeten verstaan. De beschrijving van een dergelik systeem moet o.a. omvatten de opsomming van de essentiële kenmerken der phonemen en de onderlinge verhoudingen van die kenmerken.

Al dadelik is onaannemelik de wijze waarop het phonologies

verschil tussen *aa, oo, eu, ee, oe, uu, ie* enerzijds, en de z.g. korte *a, o, u* (*put*), *e, i*, anderzijds beschreven wordt. De eerste noemt hij 'ongedekte of lange', de andere 'gedekte of korte'. De eerste zijn echter noch alle ongedekt, noch alle lang. V.G. denkt hier blijkbaar aan het in verschil tussen Schleifton en Stosston[1]. Maar de *oe, uu* en *ie* van *boek, bruut* en *riet* zijn noch absoluut, noch relatief lang, niet langer b.v. dan de klinkers van *bok, hut* en *rit*, en men kan misschien zeggen, dat de laatste door de implosie van een volgende medeklinker midden in hun geluidskracht worden onderbroken of afgedekt, maar datzelfde geldt ook voor *boek, bruut* en *riet* (niet echter b.v. voor *heen* en *hoon*). Blijkbaar projecteert de schrijver hier zonder grond de toestand van het Duits op het Nederlands.

Voor de indeling van de heldere klinkers neemt V.G. zonder kritiek het systeem van Troubetzkoy over. Volgens deze heeft elk klinkersysteem een beperkt aantal graden van sonoriteit, die als kenmerk optreden. Dat dit principe onjuist is, heb ik reeds vroeger trachten aan te tonen. Juist schijnt het te zijn voor het Adhygies; maar men mag de daar gevonden toestand niet zonder meer op het Nederlands, dat veel minder primitief is, projecteren. Juist het verschil is entwicklungsgeschichtlich interessant. Bij ons heeft de kleur van de klinker, die iets anders is dan de som van sonoriteitsgraad en eigen-toon-hoogte (of plaats vóór, midden, achter in de mond) als kenmerk een autonome betekenis gekregen, die in het Adhygies, waar *oe, uu, ie* eenvoudig verschillende realiseringen van eenzelfde phoneem zijn, nog niet tot ontwikkeling is gekomen! De kleur is niet eenvoudig een quantitatief kenmerk, maar een qualitatief; zo iets ontbreekt bij onze medeklinkers:

p	*t*	*k*
b	*d*	(open plaats)

waar b.v. het labiale karakter van de *p* niet met zijn helderheid of stemloosheid tot een qualitatieve eenheid als kenmerk versmolten is. Dat optreden van qualitatieve kenmerken is dus hoogst interessant en mag niet weggemoffeld worden; daardoor wordt de vraag: speelt in het Nederlands de graad van sonoriteit nog een rol als kenmerk of niet? Waarschijnlik lijkt mij, dat het gevoel voor graden van sonoriteit bij ons zozeer door het gevoel

1) Zie ook Travaux du cercle lingu. de Pragne, 4, 1931, 102.

voor kleuren op de achtergrond is gedrongen, dat òf elke kleur zijn eigen graad van sonoriteit heeft, òf eventuele overeenkomst in sonoriteit van verschillende klinkers phonologies geen rol meer speelt. Een sterk argument daarvóór is, dat nog nooit ergens in enige taal een open plaats in een klinkersysteem is gevonden: heel anders dan bij de medeklinkers (zie boven onder de *k*), waar de bedoelde versmelting niet heeft plaats gehad. Dan wordt dus de vorm van elk klinkerphoneem uitsluitend bepaald door de kleur der extreme klinkers (hier *oe, ie, aa*) en de gelijkheid voor het gevoel van verschillen tussen meest op elkaar lijkende kleuren van klinkers. Interessant is een vergelijking (omnis comparatio claudicat) met optiese kleuren, waarvan men zonder moeite volgens eenzelfde principe een kenmerksysteem kan construeren, waarin ook wel enige quantitatieve overeenstemmingen voorkomen (b.v. van groen met oranje), maar deze overeenstemmingen een ongewild gevolg van andere factoren zijn en met het hier aangenomen principe van structuur niets te maken hebben.

		geel					*aa*			
	oranje	grijs	groen			*oo*	*eu*	*ee*		
rood		lila		blauw	*oe*		*uu*			*ie*

Interessant is, dat in beide gevallen de meest neutrale kleur (grijs: *eu*) in het midden komt te liggen. Door de kleur van een klinker in z'n ‘componenten’ te ontleden ontneemt men hem zijn specifiek qualitatief karakter, dat als kenmerk in de herkenning dienst doet.

In elk geval is datgene, wat de *ou* (*kou*) van de *aa* enerzijds, van de *oe* anderzijds onderscheidt, niet de mate van sonoriteit. Het is evident, dat hier een kenmerk van geheel andere orde aanwezig is: karakteristiek voor *ou, ui* en *ei* is, dat de kleur van het phoneem, daardoor natuurlik indirect ook de sonoriteit, tijdens het verloop verandert: het zijn meerkleurige phonemen tegenover de eenkleurige *aa, oo, eu, ee, oe, uu, ie*. Wil men het systeem, d.w.z. dus de kenmerken en hun onderlinge verhouding, graphies voorstellen, dat moet men een drie-dimensionale figuur gebruiken: de meerkleurige phonemen komen dan in een ander vlak dan de eenkleurige. Het dooreenmengen van een- en meerkleurige klinkerphonemen ter wille van het principe der sonoriteitsgraden is een gewild-simplistiese constructie.

Ook in het systeem der doffe klinkers (*pad, pet, put, pot, pit*) treedt de sonoriteitsgraad als kenmerk geheel op de achtergrond tegenover de kleur, een qualitatieve eigenschap, die heel iets anders is dan de som van een sonoriteitsgraad en een eigentoon-hoogte (of plaats vóór, achter of midden in de mond). Blijkbaar zijn er vier extreme kleuren: *pad, pet, pot* en *pit*, waartussen de verschillen voor het gevoel gelijk zijn, en ligt midden daartussenin de *u* van *put*, die in z'n relatieve kleurloosheid even ver van alle andere af ligt. Maar aangenomen een ogenblik, dat er in het systeem der doffe klinkers slechts drie sonoriteitsgraden waren, dan zou niet de *a* van *pad* alleen, maar zouden de *a* van pad èn de *e* van *pet* tot de meest sonore graad behoren; de *a* van *pad* of *man* ligt veel dichter bij de *o* van *pot* dan de *aa* van *maan* bij de *oo* van *toon*, zodat de hoogste sonoriteitsgraad van de doffe klinkers twee, die van de heldere één phoneem telt. De verschuiving van de *aa* naar de Haagse *è* is na de studies van Van Haeringen overbekend, terwijl de *a* van *man* juist de andere kant is opgegaan: een duidelik bewijs, dat ook het door V.G. geconstrueerde parellelisme tussen de z.g. korte en de z.g. lange *a, e, o*, etc. allang niet meer bestaat. Ook hier heeft hij taaltoestand en taalgeschiedenis niet voldoende uit elkaar gehouden. Ook de experimenteel gevonden cijfers van Eykman, al zijn ze niet bewijzend, wijzen duidelik in deze richting. Dat echter in het Nederlands *a* en *e* (*pad* en *pet*) dezelfde of ongeveer dezelfde sonoriteit hebben, is voor de sprekende Nederlander van geen betekenis meer: heel anders dan in het Adhygies, waar *oe, uu* en *ie* één phoneem vormen, en men niet drie woorden *boet, buut, biet* naast elkaar zou kunnen hebben!

Nog minder bevredigend is de indeling der medeklinkers. Ook hier wordt niet helder de vraag gesteld: welke eigenschappen zijn kenmerk en welke niet? Het principe der sonoriteitsgraden, dat door Troubetzkoy voor de klinkers werd aangenomen, en dat wij daar reeds, een uitzondering makend voor een of meer primitieve talen, in het algemeen voor onjuist hielden, wordt hier zelfs op de medeklinkers toegepast. V.G. is plus royaliste que le roi. Er is natuurlik een zeker verschil in sonoriteit tussen *t* en *d*, en tussen de *s*, de *z* en de *n*. Maar is nu de mate van sonoriteit kenmerk enerzijds voor de *z* en *s* (die V.G. immers als één phoneem beschouwt!), anderzijds voor de *n*? Interessant is, dat Jespersen, Lehrbuch der Phonetik^2, 1913, 192) het sonoriteitsverschil tussen *n* en *s* eenvoudig veronachtzaamt. Het gewild-

simplifiëren van een meer-dimensionaal tot een twee-dimensionaal systeem brengt V.G. er dus toe het onlochenbare kenmerk van de nasaliteit van de *n* enerzijds, de niet-nasaliteit van de *s* en *z* anderzijds eenvoudig te negeren; een dergelike fout dus, als ook bij *ou, ui* en *ei* werd gemaakt. Hier wordt feitelik de toestand van het primitieve Adhygiese klinkersysteem zonder meer voor ons medeklinkersysteem aangenomen.

Over het ongemotiveerd combineren van *g* met *ch*, van *z* met *s*, van *v* met *f*, is boven gesproken.

Dat ik in deze nieuwe phonologie van het Nederlands niet veel kan onderschrijven zal de lezer duidelik zijn. Ik zou nog enkele bladzijden kunnen vullen met bezwaren tegen het hier besproken werk. Zo wordt ook in het hoofdstuk over de accent-werking slechts in theorie rekening gehouden met het feit, dat eenzelfde morphoneem vormen met verschillende phonemen kan hebben. Op p. 41 wordt herhaaldelik een uitspraak als normaal genoemd, die voor mij onbeschaafd is[1)]. Telkens weer krijg ik de indruk, dat V.G. niet op de hoogte is van wat in onze kultuurcentra als beschaafd geldt, en dat hij mede tengevolge daarvan, en ook hier weer met vele andere taalgeleerden in de eerste plaats histories gericht en historicisties denkend, omdat immers ‘alles verandert’, de waarde van het kriterium der beschaafdheid voor de taaltoestand en de statiese taalkunde onderschat. Op p. 41 wordt de term ‘stylistiese varianten’ gebruikt voor taal-feiten, die met stijl niets te maken hebben. Daar wordt b.v. het verschil tussen *vonk* en *fonk*(*elen*) als een stylistiese variant beschouwd. Misschien was dat vroeger zo: maar nu is het eenvoudig een taalfeit, een lexicalies element. Ook hier weer verwarring van historiese met statiese taalbeschouwing, het projecteren van een toestand uit het verleden op het heden. Enz., enz. Ik heb niet meer de moed, deze taak ten einde te brengen. Nog slechts een enkel woord over het verband tussen phonetiek, phonologie en schrijfwijze.

Hier verdedigt de schrijver de aardige paradox: een phoneemspelling is beschaafd, een phonetiese spelling is onbeschaafd. Dat zijn enthusiasme over de ontdekking van het phoneem hem zover brengt, is misschien begrijpelik en vergeeflik. Ook zou ik tegen deze paradox evenmin als tegen enige andere enig

1) B.v. *səzoen, harəng, kabənet, kərant* (voor: *courant*), *wenkbrəw, twaləf, eləf* (voor *elf*), etc.

bezwaar hebben, wanneer niet de kans bestond, dat allerlei lezers ze au sérieux zouden nemen. Zoals V.G. zelf ze au sérieux neemt.

Beschaving, en consequent-heid in phoneemspelling, zijn begrippen uit geheel verschillende sfeer. Tussen beide bestaat wel enig verband, een dergelik verband als er bestaat tussen beschaving en rechtop lopen op straat, beschaving en niet al te luid spreken, beschaving en duidelik schrijven. Beschaafd is dat, wat beschaafde mensen plegen te doen: rechtop lopen, etc., spelling De Vries en Te Winkel schrijven. Toch kan er voor een beschaafd mens wel eens reden zijn om gebogen te lopen, zonder dat dit onbeschaafd wordt. De Vries en Te Winkel zijn en bloc beschaafd, ook waar ze volgens V.G. niet een phoneemspelling, maar een phonetiese spelling gebruiken: zou *ik geloov* of *wij geloofen* niet onbeschaafd zijn? Daarom zijn ook de Kollewijners *met hun zuivere phoneemspellingen: menen, geloven, mens, sent*, 'onbeschaafd' geworden. Wanneer al onze dichters, b.v. Perk in de Iris, *phoneties 'k* van *ik* onderscheiden, kan ik dat echter niet onbeschaafd vinden. En het is lang niet onmogelik, dat over enige tijd de spelling-Kollewijn een cachet van beschaafdheid krijgt, en ditzelfde cachet voor de spelling De Vries en Te Winkel verloren gaat.

Wanneer de waardering voor de spelling van De Vries en Te Winkel op de phonologie van Van Ginneken en op zijn opvattingen omtrent het verband tussen schrijfwijze en beschaving gebaseerd wordt, dan moeten haar fundamenten wel zeer wankel te staan komen. En wanneer men in phoneemspelling het kriterium voor beschaafdheid ziet, dan hebben de Kollewijners de Nederlandse spelling heel wat beschaafder gemaakt, dan ze in de laatste tijd was; immers dan wordt de spelling De Vries en Te Winkel door de veranderingen, die het Nederlands ondergaat, met de dag onbeschaafder!

Het boek maakt de indruk van in een opwelling geschreven te zijn. Natuurlik is het dat niet. Het is een eerbiedwekkende worsteling van een groot linguist van de oude garde met een grote belezenheid en een groot arsenaal van kennis om, gedreven door de overtuiging dat de phonologie in principe juist heeft gezien, zich los te maken van de denkbeelden, die hijzelf en anderen een kwart eeuw geleden hebben gevonden en uitgesproken. Vóór alles te prijzen is de leesbare behandeling van deze uiteraard abstracte materie in een levendige en uitbundige stijl, die ik

zelf niet zou kunnen en (evenals als de heer Salverda de Grave, zie zijn laatste artikel in De Gids) om verschillende redenen ook niet zou willen schrijven. Maar het resultaat is, wanneer ik het hier mag zeggen met de duidelikheid en de openhartigheid, die we ook van de schrijver gewend zijn, een teleurstelling. Alleen in theorie is het historicisme volledig verlaten. Het werk is een mengsel van heel oude en heel nieuwe gedachten, die niet tot een harmoniese en logiese eenheid doordacht en verwerkt zijn.

Prof. Dr. A.W. DE GROOT.

De Génestet en René de Clercq.

‘Zijn fijnst sigaartje smaakt hem niet,
Zijn knappend vuurtje blaakt hem niet,
Zijn zoetlief meisje raakt hem niet,
Zijn vrienden, o genaakt hem niet!
Zijn baardje zelfs vermaakt hem niet.
De stumperd heeft zoo'n groot verdriet....
En wat? Nu juist, dat weet hij niet!’

Dit vers van De Génestet heet *Het land* en lijkt, op de satiriese slotregels na, een aardigheidje of hoogstens een kunstigheidje, waarbij het zo lang gerekte rijm wel de verveling van een sentimenteel jongmens bedoelt uit te drukken. Hoeveel natuurliker is zijn voorbeeld verwerkt in het refrein van René de Clercq's studentenlied *De gilde viert*, waar, ook door de levendige alliteraties, de derde rijmklank nog een verrassende stijging meebrengt, om zich als de straal van een fontein onweerstaanbaar in stromen op te lossen:

‘Het beste biertje lust hem niet,
Het liefste liedje sust hem niet,
Het mooiste meisje kust hem niet!
Hoog het glas! Hoog het hart! Hoog het lied!’

G.B.

Wat is stijl?

Honderden geven hier een antwoord; de meesten maken er dan geen kwestie van maar een daad, ze gebruìken het woord stijl; de anderen zeggen wat het betèkent; dat zijn de theoretici, de vaklieden; natuurlik lopen ook hier theorie en praktijk dooreen. Het een en het ander zal worden nagegaan. Daarbij zullen dan de vaklieden, de taalkundigen, een naam krijgen, samen één naam, Jan. Dat klinkt wat rauw; zo vond ik het zelf eens toen ik een gevierd auteur kortweg, op de wijze van de kameraden, Willem hoorde noemen. Maar ik begreep dat toen; tegenover de grote dichter moest de kritikus zich vermannen, en zo iets doet men wel, door z'n objekt te verkleinen, al is het maar in naam. Dat heeft nog een ander voordeel. Behalve de grote dichter heeft Nederland ook de grote bouwmeester, de grote natuurkundige, de grote dirigent, eens zal zelfs de grote filmster komen; de grote taalgeleerde ìs er al, de grote stilist staat voor de deur. Om ondanks al die grote predikaten de zin zuiver te houden, is het goed, de subjekten klein te maken, al is het maar in naam.

Eerst enige gesprekken, van niet-vaklieden, want, zei Jan altijd, ‘de leeken maken de taal, de spreek- en de schrijftaal.’

1. ‘Houdt u ook van lezen?’ - ‘Ja, als het boeken zijn van goede s t i j l .’

Op mijn vraag wat daarmee bedoeld was, kreeg ik namen te horen, uit de ‘literaire’ wereld; maar wat ìn dat literaire ‘de stijl’ was, en ‘de goede stijl’....

2. ‘Waarom heb je dat boek van Flaubert niet uitgelezen? Bevalt je die Mad. Bovary niet?’ - ‘Och, die s t i j l bevalt me niet; die man dwaalt te veel af; wat heeft die schildering van de paardenmarkt met Mad. B. te maken? En als ik schilderijen wil zien, ga ik liever naar een museum.’

Hier wordt iets duidelik; ‘stijl’ betreft hier de eenheid van het werk, dus iets van de kompositie; en ook slaat het woord ‘stijl’ hier op het karakter van de enkele gedachte; die wordt hier te visueel geacht, een soort ‘*Nieuwe-Gids*stijl’.

3. ‘Heb je dat boek van Dostojewsky al gelezen?’ - ‘Neen, die Rus schrijft me een te verwarde s t i j l .’

Ook dat begreep ik enigszins; ook mij is D. te vol en te ongeordend, hij maakt me nerveus; hij heeft een nerveuze stijl, zegt men ook wel. Dat las ik ook eens van Paul Adam, òòk ‘een vruchtbaar auteur met filosofiese en sociale tendenzen’. Maar waarom nu beiden een ‘nerveuze s t i j l ’ hebben.... Als men van beiden het ‘nerveuze’ wegneemt, wat blijft er dan als ‘stijl’ over? de kompositie? of de schrijver-zelf? Is dan het woord stijl wel nodig? of is misschien de t a a l nerveus? Over dezelfde D. als redenaar hoorde ik:

4. Met zijn meeslepende s t i j l bracht hij de mensen aan zijn knieën.

Dit ‘stijl’ betekent ongetwijfeld ‘taal’; maar waartoe dan dat eerste woord? Wat ‘stijl eigenlik ìs’, werd mij uit geen honderd gesprekken duidelik. Misschien wèl uit geschriften? en dan zeker uit die van de niet zo heel ondeskundigen, de letterkundigen, allereerst de Fransen, de opvoeders van Europa! Over Racine's *Plaideurs* lees ik:

5. Le s t y l e surtout est excellent et court, agile, débordant de verve et de fantaisie.

We verstaan hier, dat eerst een pleidooi-zelf excellent kan zijn en dan, surtout, de stijl; die stijl is dus niet de inhoud, de gedachten, maar de taal; alleen dat ‘fantaisie’ aan het eind zal toch ook wel weer op de gedachte slaan; of is dit misschien niet de eìgenlike gedachte? betreft ‘stijl’ dus iets onwezenliks? Wat zegt de kritikus (Larousse) zèlf van ‘stijl’?: ‘Manière d'écrire....’ Dat komt uit! een ‘nerveuze s t i j l ’ is een ‘nerveuze m a n i e r van schrijven’. Alleen ‘van s c h r i j v e n ’? niet ‘van spreken’? Maar dat is een tweede! nu eerst de vraag: Ziet dat ‘m a n i e r van schrijven’ niet stellig op de taalv o r m ? of toch ook op de taali n h o u d , de gedachten? Van Condillac heet het:

6. Le s t y l e est d'une merveilleuse clarté.

Zou bij zo'n logika-docent de helderheid niet op de eerste plaats de gedachten-zelf betreffen? - Is dat ook in:

7.... Démosthène, en effet, le plus grand orateur de l'antiquité. Son style est un modèle de pureté et de concision.

‘Concision’ betreft de vorm, ook wel enigzins de inhoud, maar ‘pureté’ betreft bij de Zuideuropeese Fransen de usus, dus hier de vorm. Volgens Larousse dus is de ‘stijl’ uiterlike vorm. - Maar Buffon neemt het precies andersom:

> 8. Le s t y l e n'est que l'ordre et le mouvement qu'on met dans ses p e n s é e s .

Die ‘orde’ betreft dus innerlike vorm. Alleen innerlik? Hoe bracht Buffon die orde aan? Naar ik meen stelde hij die vòòr het schrijven vast, onherroepelik. Maar anderen bv. Clémenceau doen het, als de gedachten er al uìt zijn, gehuld in schrift, in t a a l ; dàaraan gaan zij dan tornen, dus aan de uiterlike vorm; maar dat betreft dan natuurlik vanzelf ook het innerlik. Vandaar dat die Buffonnisten dan tegelijk vergissingen kunnen herstellen als ‘Een cirkel is vierkant’. En is dat dan ook ‘stijl’? Neen, want ‘vierkant’ en ‘rond’ betreffen niet ‘l'ordre et le mouvement’. Of is hier tòch met ‘orde’ ook ‘woordkeus’ bedoeld? Zeker is, dat voor heel veel stilisten woordkeus als het eerst nodige geldt, vòòr ‘orde en gang’; dat is vooral zo in eeuwen van destruktie.

Wat zou men nog zuideliker dan Frankrijk van ‘stijl’ zeggen? b.v. in Spanje? Uit dat land bracht Sint Nicolaas ons de *estilo culto*; zo noemden het daar de schrijvers zelf; zich zelf noemden ze dan de *cultos*, de ‘beschaafden’; dat zal dus allemaal wel zo zìjn. Te vaster rekenen we er op, nu eindelik eens te horen, wat ‘stijl’ eigenlik is. Dat blijkt uit hun geschriften. Die waren volgens Franse en Duitse kenners een pakhuis

> 9. de metaphores incohérentes, d'inversions forcées.... Häufung gesuchter Bilder die den Gedanken ersticken oder so verdunkeln dasz man Rätsel zu lesen meint.

Hier is ‘stijl’ duidelik taalv o r m , want diè ‘verstikt de gedachte’; maar zijn die ‘Bilder’ niet gedachte-zelf? of is er beeldspraak en beeldspraak? Intussen, al wisten we, of stijl hier taalv o r m of taali n h o u d betreft, dan weten we nog niet waarom die t a a l kwestie een s t i j l kwestie moet heten. Schrijven de cultos, de beschaafden, juist niet een beschaafde t a a l ? - Wat zegt onze oude Doorenbos er van?

> 10..... Estilo culto, een sierlijken en verheven s t i j l , dien men overal te pas en te onpas zocht in te voeren....

Juist! ‘invoeren’. Nooit hoorde ik ‘g e d a c h t e n invoeren’, wel appeltjes-van-oranje of Deense boter; dat is allemaal

m a t e r i e , in zekere v o r m en kleur; en dat begrip ‘uiterlikheid’ zit ook in de verdere definitie van Doorenbos: ‘Bloemrijkheid en allerlei vertoon van geleerdheid, holklinkende phrasen en groote woorden....’ (opmerkelik is de bijvoeging:) ‘in het glanstijdperk van Spanjes letterkunde’! In elk geval is ons nu ìets zeker geworden: bloemen, geleerd vertoon, een volle mond, 't is allemaal vorm, al te duidelik ‘stijl’ in de zin van ‘taalv o r m ’; misschien is daarom het stijlb e g r i p beter in Nèderland te vinden, te meer omdat ook dit land een ‘glanstijdperk’ heeft gehad. Eenmaal dus weer thuis, lezen we in een ‘letterkundige’ kritiek:

> 11. Zij heeft een s t i j l van schrijven waarvan de eenvoud de grootste bekoring is.

Precies Larousse! ‘m a n i è r e d'ecrire’. Maar als wij nu eens zonder ‘stijl’, schreven: ‘Eenvoud is in die schrijfster de grootste bekoring’, wat zeiden wij dan minder? Ook citaat 3 kan zo kort: ‘Verwardheid is in die schrijver een groot gebrek’, nòg korter: ‘Die Rus schrijft me te verward’. En is ook ‘een nerveuze stijl schrijven’ niet eenvoudig: ‘met nervositeit schrijven’, ja ‘nerveus schrijven’. Kon ook citaat 6 niet kortweg luiden: ‘Le style est merveilleusement clair’? en blijkt dan dat substantiever ‘clart é ’ niet overbodig? Maar daar heeft natuurlik het substantief ‘stijl’ niets mee te maken! zeker niet het s u b s t a n t i e f ‘stijl’, want dat is iets van de ‘spraakkunst’, dus van t a a l , niet van stijl; ‘stijl’ is allemaal slechts een kwestie van ‘overbodigheid’, hoogstens een min of meer ‘o v e r l a d e n stijl’, een soort ‘estilo c u l t o ’. - Maar daarom is het misschien juist goed, even uit dat oogpunt van zuinigheid mèèr gevallen te bezien; de verklaring laten we dan voorlopig aan de studerende lezers over. Kan het in citaat 1 ook luiden: ‘ik lees graag als het goede boeken zijn’? Neen, want in die kortere zin zou ‘goede’ te zeer op de inhoud kunnen wijzen, op het religieuze of politieke, het ‘wèrkelik goede’. Zelfs kan hier niet de langere zin dienen: ‘Ik lees graag als het boeken zijn van goede t a a l ’, dat zou weer te weìnig inhoud hebben. Waarom is ‘stijl’ hier beter? Zit 'm dat hier soms ook in die samengang met ‘goede’? Is ‘stijl’ een ethiese kwestie? in elk geval een waarde-kwestie? Dan is het te begrijpen dat het soms ook iets aestheties betreft:

> 12. Zijn Vliegende Hollander - hoe s c h o o n ook van t a a l en s t i j l - is tooneelmatig een mislukking.

Die waarde-kwestie lokt nog een andere vraag uit: Is in dit citaat het ‘taal’schoon iets anders dan het ‘stijl’schoon? of zijn die twee samen òòk weer een schoonheid, een ritme? dan kan, voor wie niet van twostep houdt, een van de twee weg. Kunnen misschien beide weg? In citaat 12 niet, want dan zou ‘schoon’ te zeer op iets anders kunnen slaan, wèèr op de moraliteit van het stuk. Kan misschien gèèn van beìde weg omdat ‘taalschoon’ ‘klankschoon’ betekent en ‘stijlschoon’ ‘innerlike eenheid’? Wie weet! laten we voorzichtig zijn met schrappen! Misschien is het woord stijl wèl logies-overbodig in de volgende warme reclame voor *Rococo Italië*:

> 13. Dit mooie, in literairen s t i j l geschreven boek legt men niet uit de handen, voor men het ten einde gelezen heeft.

Als men hier kortweg leest ‘Dit mooie literaire boek legt men enz.’, dan blijft zelfs ‘g e s c h r e v e n ’ weg! te begrijpen! een boek wordt niet ‘literair g e d r u k t ’! en tòch.... Is ‘stijl’ misschien een pleonasme en trekt het dan allerlei andere pleonasmen tot zich? nl. ‘schrijven’, ‘manier’, ‘taal’.... Is het woord stijl een spin die andere insekten in z'n net lokt, onredbaar? Dan haalt de mens dat ‘lelike beest’ graag er uit, om het dood te trappen. - Kan hij dat ook in de volgende zin:

> 14. Boutens heeft een muzikale s t i j l , Van Looy een plastische.

Niet altijd, want de kortere zin ‘Boutens is muzikaal, Van Looy plasties’ zou weleens kunnen verstaan worden als ‘Boutens is een halve komponist, de schilder Van Looy een halve beeldhouwer’, en het geldt hier slechts muzikale en plastiese ‘t a a l ’. Maar waartoe dat woord ‘taal’ dan weer vervangen door ‘stijl’? Hoùden we zoveel van die spin? ìs het misschien geen spin, maar een zonneplek, die de muggen noodt, er in te komen dansen? - Door die warmte van ‘stijl’ wordt de betekenis nog raadselachtiger, iets half blind, ‘een labyrinth’, voegt Sint Nicolaas er nog bij. Laten we ons eens tot een gids wenden, nog niet voor het labyrint (daar gaan we later eens in!) voorlopig moeten we op de gewone weg geholpen worden. - In een letterkundig tijdschrift dat zich al jaren een gids noemt en het dus wel zal zìjn, lezen we:

> 15. Wie wèl schrijven kan en bewonderenswaardig goed, is Willy C. Zij schrijft zoo uitstekend dat schier elk zinnetje een belang-wekkenden inhoud krijgt. In dit opzicht heeft haar s t i j l iets on-Hollandsch universeels, en kon dit boek door een der goede

> buitenlandsche schrijvers geschreven zijn (Ik bedoel hier niet wat den inhoud maar wat den s t i j l betreft.) Jaargang 1929 blz. 738.

Uit die haakjes blijkt dat de stijlgids aan alles heeft gedacht, zelfs om nà zijn uitleg nog eens apart de bedoèling er van aan te geven; iemand die zo goed z'n onduidelikheid weet goed te maken, zal ons ook wel duidelik maken wat stijl is; het woord is dan ook tweekeer gebruikt. In welke zin? Laten wìj daartoe Schr.'s woorden eens weergeven: 'Willy C. kiest haar t a a l vormen zo gelukkig dat schier elk zinnetje een belangwekkenden inhoud krijgt. In dit opzicht heeft zij iets onhollands en kon haar boek door een der goede buitenl. schrijvers geschreven zijn.' Hier blijkt dus 'stijl' 'persoonlike taalv o r m ' te betekenen, maar van het woord stijl zelf blijft in onze parafrase niets over; zelfs het woord 'schrijft' verdween. - Lukt zo'n weglating ook, als de 'stijl' 'persoonlike taali n h o u d ' betreft? In hoofdzaak wel: 'Levendig, met gevoel en gloed beschrijft hij enz.':

> 16. In levendigen s t i j l beschrijft hij ons den arbeid van enkele pioniers, ja hij doet dat met zooveel gevoel en gloed, dat men enz.

Zou een akademikus òòk zo aan 'stijl' doen? (Al is hij bv. maar historikus, hij is toch tamelik t a a l kundig, de helft van zijn jeugdtijd verging met v e r t a l e n , uit grieks en latijn in de moedert a a l , hij is dus een halve Jàn):

> 17. Daar wist hij (d.i. Fruin) diep te treffen door zijn glasheldere n , logisch voortgaande n , met artistieken eenvoud neer geschreven w o o r d . (*Pallas Leidensis* 1925 blz. 113).

In plaats van dat 'woord' verwachtte de lezer 's t i j l ', gezien de voorafgaande mannelikheden. Maar had de zin niet korter kunnen luiden: 'Daar wist de schrijver diep te treffen door zijn helderh e i d .... en eenvoud'? ('clart é ', 'simplicit é ') Is dit niet reeds pleonasme genoeg? Als toch nog mèèr volheid is gewenst, dan hoeft men er ook in dit geval het woord 'stijl' niet bij te doen; immers Schr. zelf gebruikte: 'woord'. Waarom nu niet 'taal'? Taal hèèt vaak 'woord', vooral op de kansel, en Leiden was oorspronkelik een school voor theologen. Dit is niet zuiver scherts. De Oud-Hollandse 'Kerk-en-Maatschappij' werkt nog steeds door, ook in andere 'stijl'-elementen. Wie bv. Kloos' of Gorter's gedichten hoort voordragen, al is het in een atheïstiese Vereniging voor Kunst, die zal de prèèktoon horen. Dit s t i j l schoon werd echter in citaat 12 onder 'taal' gerubriceerd. Dat niettemin toon en stem tot 'stijl' mag ge-

rekend worden en dat die stijl dan nog andere tonen en stemmen betreft, zal blijken, nu, aan dezelfde akademie als boven, iemand gaat spreken, die zeker niet voor theoloog werd opgeleid (het gaat over Koopmans' opstellen):

> 18. Zij zijn, in hun beste gedeelten, het werk van een fijnzinnig kunstenaar: een weefsel van bewustheid en onbewustheid. Dit op te merken, is te meer noodig, omdat de s t i j l, op sommige plaatsen, uiterlijke verzorgdheid mist en opzettelijker geschoolde schrijvers aanleiding konden vinden er op neer te zien. Die slordigheden raken alleen de oppervlakte: zij zijn misschien het teeken dat hem een zekere maatschappelijke, letterkundige, akademische scholing ontbroken heeft: men kan ze wegnemen en dan verschijnt de innerlijke stroom in zijn onafgebroken gladheid en kronkeling als het wezenlijke van zijn s t i j l. (*De Nieuwe Taalgids* XXV, blz. 276).

Tot de elementen van die ‘onbewustheid’ rekent Schr. verder afzonderlik ook Koopmans' stem, maar dan een ‘vloeiende’, ‘vleiende’ stem; we hopen eens op dit en andere ‘onbewuste’ elementen terug te komen en dan te doen zien hoe we Schr.'s indirekte bespreking van het begrip ‘stijl’ gaarne aanvaarden, voor de helft als definitie van de term ‘stijl’, voor de andere helft als definitie van een andere term; hier bepalen we ons er toe, Schr.'s bespreking in schema te herhalen: ‘S t i j l is uiterlik en innerlik. Het innerlik vooral is iets persoonliks, het uiterlik vooral iets sociaals en dit laatste moet ook anders verzorgd worden. Daaraan schortte het weleens bij Koopmans, o.a. zijn woordkeus en zijn zinsbouw waren weleens slordig.’ Maar waarom moet dan die minder verzorgde t a a l ‘slordige s t i j l’ heten? Helaas, de ‘leeken’, zelfs de besten, laten ons maar steeds vragen. Jan zal ons dus niet kwalik nemen dat wij toch tot hèm komen, maar dan ook tot zijn beste zelf, tot zijn oorspronkelikheid. Het latere is niet zuiver meer. Dat b.v. in citaat 17 die historikus zo weinig uiterlik geschoold bleek, kwam omdat hij hoewel hoogleraar een lager-onderwijzer tot vader had. De kranten, o.a. een Amsterdamsche, merken weleens op, dat de demokratie ook de gèèstelike dingen heeft bedorven, zelfs in de elite. Wij zoeken dus de echte geesteswijsheid een halve eeuw terug en wel in *Nederlandsche Spraakleer* door (Prof.) Dr. W.G. Brill IIIde Deel *Stijlleer* (*Rhethorica, Letterkundige Encyclopaedie en Kritiek*). Leiden 1880. Wat is nu ‘stijl’?

> 19. Stijl noemt men den stempel, door den geest van den auteur op zijn kunstvoortbrengsel gedrukt (§ 2).

Maar dat stempelen, vervolgt Schr., gaat niet onder het s p r e k e n , want dat is maar ‘natuur’ en ‘dat gaat dus met den stroom des levens voorbij’; voor een ‘kunstwerk’ moet ‘de mens zich denkend afzonderen’, dat geeft ‘iets blijvends’: het wordt op ‘s c h r i f t ’ gebracht, dan is het ‘letterkundig’. (§ 2) Maar dan, zelfs dàn, is het nog geen ‘stijl’! Wel is het dan reeds een ‘voortbrengsel van den zelfstandigen geest des auteurs’ en wel spreekt dan reeds ‘zijne eigenaardigheid’, maar eerst als dit ‘onmiskenbaar het geval is, zoo bezit het letterkundig voortbrengsel s t i j l ’. - En gaat dat allemaal zo vanzelf? Allesbehalve! De stilus, de vroegere schrijfstift, was aan het boveneind er op ingericht mee te helpen, om in dat blijvende geschrift veränderingen aan te brengen; dat waren dan altijd verbèteringen, en ‘naarmate het opstel keuriger was, mocht men onderstellen dat de Schrijver den stilus of stijl meermalen omgewend had’; ‘keurig schrift droeg de sporen van den stijl, hàd stijl’; ‘stijl’ werd synoniem van ‘keurigheid’ ten slotte betekende het: ‘eigenaardigheid des auteurs’ (let wel: ‘o n m i s k e n b a r e eigenaardigheid’). - En waarin bestonden dan die eigenaardige verbeteringen? Kwamen ze alleen uit de eigenaardigheid van de Schr.-zelf voort, dus niet verder te rubriceren, alleen subjektief? Ze waren in oorsprong objektief, want de zelfkorrektor kreeg modèllen vòòr zich, taal van de uitstekendsten. Van die modellen bestonden twee kategorieën, de twee delen van de Stijlleer, te weten Redekunstige f i g u r e n en Literaire g e n r e s . Alleen dat tweede, de genres, was iets moeiliks, vandaar dat alleen dààrop aan het slot de ‘Kritiek’ wordt uitgeoefend; er blijken dan nl. mensen te bestaan die in didaktiek weleens schertsen; ook Geel veroordeelde dat eens; bv. ‘Spraakkunst’, verklaarde hij, ‘is droog en moet droog blijven, met het oog op de buiging’. Wij geven toe dat dit een zekere ‘eenheid in het werk’ waarborgt, ‘het genre’. Tegenover al dit zo moeilik werk staat gelukkig het makkeliker: ‘de Rhethorische Figuren’; die hoeft men zomaar uit de zak van Sint Nicolaas te grijpen, nòg makkeliker: Jan strooit de hele schat voor ons uit, de kompleto estilo c u l t o . Zo'n strooi- en grabbelpartij is dus volstrekt niet onbeschaafd, ook de slokpartij ernà niet, want het komt allemaal uit Spanje. Daarenboven is er toch ook een zekere tucht, een behoorlike menukaart, drieledig, precies parallel met de drie uitingen ‘des menschelijken geestes’: 1. *oordeel*, 2. *gevoel*, 3. *wil*, drie nette groepen Rhethoriese Figuren

(§ 5) en het karakter ervan is resp.: 1. *poëtisch*, 2. *pathethisch*, 3. *ethisch*. - De lezer wil nu direkt opponeren: 'poëtisch' '*oordeel*'? In een ander opstel zal ik hierop antwoorden, nu stel ik de lezer voor een tweede verrassing: Jan-zelf gebruikte heimelik het boveneind van zijn stilus voor iets dat helemaal niet in zijn 'Stijlleer' stond. Waarvoor? Voor iets dat ons allen nog steeds bekend is als de keurigste keurigheid, nl. de buiging. Van Jan-zelf vernamen wij (maar niet uit zijn stijlleer), dat hij die n a a m v a l en dat g e s l a c h t zo mooi vond als, 'de kleuren van de regenboog', 'prachtige schakeringen'; hij deed er dus nog enige bij en.... zijn stilus kreeg het druk. Dat was trouwens al zo bij Vondel en Hooft geweest, in ons 'glanstijdperk'. Over die historiese oorzaak van onze keurigheid nu niet! over het gevolg zullen we het nog weleens moeten hebben, als nl. 'stijl' ook 'buiging' gaat betekenen; nu reeds de konklusie: Jan vond zijn eigen 'stijl' niet goed, zijn oude; hoe staat het met zijn nieuwe, die van onze tijd, aan een nieuwe Akademie? Die 'stijl' is misschien niet zo slecht als aristokratiese bladen willen doen geloven. We lezen in de *Grondbeginselen van de Schrijfwijze der Nederlandsche Taal* door Prof. Dr. Jac. van Ginneken blz. 7:

> 20. Ongezocht is mij bij elk van die vraagstukken het verband tusschen Kollewijn's Spellingvoorschriften, zijn geslachtsbehandeling èn de o n b e s c h a a f d e s t i j l van zijn boeken voor den geest komen te staan.

Dat is ronduit gezegd! En het zal danook allemaal wel zo zìjn. In elk geval is 'onbeschaafde stijl' hier onbeschaafde t a a l evenzeer als de estilo culto beschaafde taal is. Is 'stijl' ook eenvoudig 'taal' in

> 21. Bovendien is in de Nieuwe-Taalgidsartikelen zijn s t i j l verward (*Grondbeg.* blz. 135).

Dat kan. De Schrijver van die artikelen was een zoeker, net als Dostojewsky en Paul Adam (Citaat 3), ja erger, hij zocht om het plezìer van zoeken en stelde de konklusie uit of ironiseerde die. Maar toen hij eens duidelik moèst zijn nl. toen hem officieel was verzocht, een zeer korte samenvatting te geven voor een groter publiek, toen.... bracht hij meer orde in zijn gedachte en met die i n h o u d werd toen ook de v o r m duideliker d.i. de zinsbouw eenvoudiger en de woordkeus konsekwenter. Was

nu zijn s t i j l minder verward? Of zijn t a a l ? of hij-zelf? - Jan schrijft zelf weleens: ‘t a a l ’ en dan met hetzelfde adjektief als ‘s t i j l ’, o.a. als hij iemand wijst op

> 22. ‘zijn hinderlijke propaganda voor onbeschaafde t a a l ’ (*Gr.* 134).

Maar moeten wij zijn woorden zo wègen? Ook het woord ‘onbeschaafd’? Mèènt hij het wel zo kwaad? Is er niet vaak hyperbole in het spel, òòk iets van de estilo culto, òòk een soort pleonasme. Dan wordt het duidelik, hoe iemand die afwisselend van ‘vulgaire s t i j l ’ en van ‘vulgaire t a a l ’ spreekt, beide tegelijk schrijft; we mogen dan zijn woorden niet alleen niet wegen maar ook niet tellen (tenzij om het ritme):

> 23. Ik ken verschillende Vereenvoudigers, die toch hartgrondig afkeerig zijn van alle vulgariteit in t a a l en s t i j l (*Gr.* 8).

Of zit in die twostep toch ook dubbel begrìp? Dat zou in de *Grondbeginselen* apart moeten nagegaan worden, bij een volledige lezing. Maar Schr.'s stijl eist van mij tienmaal meer leestijd dan die van anderen, want op elke bladzij zie ik mij tienmaal voor de taak gesteld, vreemde stijl van Hollandse te onderscheiden resp. ‘poëties oordeel’ van ‘nuchter’ (‘wetenschappelik’ noemt Schr. dat laatste altijd). Ik kan voorlopig dus slechts enkele toevallige grepen geven, citaten over ‘taal’ en over ‘stijl’; op de eerste plaats zal dan blijken dat ‘stijl’, hoe schandelik soms ook, toch nooit iets is van ‘meer of minder goed’; (we vermoedden dus boven terecht, dat Jan het nooit zo kwaad meent):

> 24. Wanneer de boer zegt: ‘de koe.... hij,’ dan is dat geene fout. Deze woorden toch drukken volkomen juist de gedachte van den man uit. Maar iemand uit een anderen levenskring, met een ander taalgevoel, tegenover andere hoorders, zal zeggen: ‘de koe.... zij’. Nu mag men niet zeggen, dat de eene zin beter is dan de andere. Het is hier niet een vraag van meer of minder goed, maar van s t i j l (*Gr.* 159).

Toch horen die geslachtsvormen niet helemààl tot de ‘s t i j l ’:

> 25. Het gebruik der geslachtsvormen behoort grootendeels tot den s t i j l en is dus individueel (*Gr.* 159).

En welke geslachtsvormen behoren tot de ‘t a a l ’? Die nièt ‘individueel’ zijn? Maar zijn de genoemde wèl individueel? Wanneer de boer zegt ‘De koe.... hij’, spreekt hij dan zo

omdat hij Teunis is? Jan zegt zelf: omdat Teunis tot zekere ‘kring’ behoort. Is Jan hier half blind, dat hij ondanks die ‘kring’ toch niet ‘individu’ en ‘groep’ onderscheidt? In de praktijk, dat is waar, lopen de twee soms ineen. Zo heet de estilo culto ook gongorisme, naar de uitvinder Gongora; het was dus eerst individueel; zo maakte Van Looy school met z'n *Nieuwe-Gids*stijl, de zijne; anderen zeggen dat Nètscher de eerste meester was; dit bewijst te meer dat de ‘kring’ oorspronkelik slechts een ‘individu’ was. Voor Breero was de Spaanse school kortweg een Jerolimo; nuchter beschouwd is dat een verwarring van ‘groep’ en ‘individu’, maar daarvoor was het ook een ‘poëtisch oordeel’; zo'n oordeel paste in het ‘glanstijdperk’ van onze literatuur in het algemeen; past het ook in het biezonder, als we een glanstijdperk van De Wetenschap beleven? Neen, dan onderscheìden we, een Multatuli-stijl, een Vondel-stijl èn een geleerdenstijl, een boerenstijl resp. individu èn groep. - Een groep vormde ook Kollewijn, en nu wordt het ons duidelik waarom Jan boven sprak van ‘onbeschaafde s t i j l ’, dat is iets dat de persòòn Kollewijn moet tekenen of zijn groèp, en zo is dan ook de estilo culto werkelik een s t i j l nl. die van een beschaafde groèp of persòòn. Maar waarom dan toch nog apart van ‘onbeschaafde t a a l ’ gesproken? (citaat 22). In zover het nièt tot een persoon of groep behoort? Maar als iemand ‘propaganda maakt voor onbeschaafde t a a l ’, zal het toch wel taal van hèm zijn of van een groep? Of het zou moeten zijn dat hij een vurig dialektoloog was en met een soort Lexicographie propaganda maakte voor losse woorden, door elkaar gespreid als blauwe kielen, zijden petten, poffermutsen, waarvan moeilik direkt te zeggen is van welke persoon of groep ze zijn. - Toch is hier nog wel verschil te maken, nl. onbeschaafde groeptaal kan b e d a c h t zijn (misschien die van Kollewijn) òf n a t u u r ; dat laatste is ongetwijfeld met boèrenstijl het geval, die is spontaan, het komt er ‘rond’ uit, of als men wil ‘vierkant’, in elk geval is het iets van het ‘taalg e v o e l ’ (citaat 24); dàt gevoel bewerkt het verschil in ‘stijl’. Maar is het dan geen ‘s t i j l gevoel’? En zouden we dan het woord t a a l gevoel niet bewaren voor de gevallen dat de geslachtsvormen nièt tot de ‘stijl’ behoren? (citaat 25). Hoe zit dat toch met die ‘taal’ en die ‘stijl’! Dat gaat Jan nu apart verklaren:

> 26. De s p r a a k kunst verzamelt en verklaart de t a a l vormen, de s t i j l l e e r behandelt het g e b r u i k er van (*Gr.* 159).

Dus de s p r a a k kunst behandelt gèèn taalgebruik? Met 'het gebruik b e h a n d e l e n' bedoelt Jan 'a a n g e v e n door welke g r o e p of door welk i n d i v i d u een taalvorm gebruikt wordt.' We weten nu eindelik wat 'stijl' is: 't a a l voorzover die e i g e n is aan een p e r s o o n of g r o e p'. 'Of aan de s i t u a t i e', voegt Jan er direkt bij, want menigeen doet als Cicero: hij richt zich bij z'n spreken naar de hoorder, en die kan dan van grof en van fijn houden. Op wat voor soort hoorders in de *Grondbeginselen* is gelet? In elk geval is in de theoriè Cicero gevolgd:

> 27. Of men van een koe *hij* of *zij* zal zeggen of schrijven, elders *des mans* of van *den man* (of *van de man* S.), behoort evenzeer tot de stijlleer als de vraag of men zal zeggen: *zijn toorn niet langer kunnen bedwingen* òf *nijdig worden*. (*Gr.* blz. 159).

Een enkel puntje in deze formuleringen is mij niet duidelik; nl. in het laatste citaat gaat het over 'de v r a a g o f men dit o f dat z a l zeggen.' Dus gaat het over een keuze tussen 'het meer of minder goede'? Volgens citaat 24 mag dat nooit de vraag zijn. Wordt misschien de Nieuwe Jan weleens de oude? 't gebeurt mèèr dat hij in zijn 19-eeuwse vel terug kruipt:

> 28. Overal, zoowel in het maatschappelijk leven als in de kunst richten wij ons naar de uitstekendsten. (*In alles*? S.). Het is haast ondenkbaar, dat het in taal en letteren anders zou zijn (*Is 'stijl' hier 'letteren'*? S.). Zoo hebben sommigen voor de bepaling van het geslacht der naamwoorden het gebruik van Vondel beslissend geacht, anderen dat van den Statenbijbel (*Gr.* 159).

Van al die teruggang naar een vroeger-eeuws stijlbegrip merken we niets bij de jongere, die konsekwent de weg vervolgt, door Jan in z'n nieuwe leven ingeslagen. Komt hij daar de 19-eeuwse Acket tegen en zegt deze dan:

> 29. Als ik wil oordeelen of iemand s t i j l heeft, moet ik hem eerst aan het praten zien te krijgen.

dan antwoordt de 20-eeuwer:

> 30. Als een boerenjongen op het verzoek, eens wat te vertellen, zegt *ik weet niks*, dan is dat je ware boerenjongensstijl (*De N. Taalgids* XXV, 256 e.v.).

Marx begint eindelik sukses te krijgen. In Brill's tijd was 'stijl' iets aristokraties; alleen wie s c h r e e f kon 'stijl' hebben; 'kon', want het moest z e l d z a a m schrift zijn, d.i. met o n m i s k e n b a r e e i g e n aardigheid; tegenwòòrdig heeft ook

stijl wie s p r e e k t, al praat hij zo boers als een boer; zelfs arme doofstommen gaan nu voor Marx een kaarsje branden, want ‘ook wie niks zegt, heeft s t i j l’.... - Met deze konsekwente betekenis van ‘stijl’ kan ik mij niettemin volkomen verenigen, (dat zal bij gelegenheid duideliker blijken), maar de vèrdere konsekwenties.... Als we aan Schr. vragen of hij dat boerse *Ik weet niks* òòk ‘individueel’ noemt zoals Jan in citaat 25 verkeerdelik deed, dan antwoordt hij: dat was nièt verkeerd, want het sociale is hoogstens een ingrediënt van het individuele, iets van de persoon in zijn vòlle òmvang:

> 31. S t i j l is het adaequate uitdrukkingsmiddel van de persoonlijkheid in haar vollen omvang.... In s t i j l is de persoonlijkheid, het subject, primair.

Zelfs daarmee ben ik het als 19-eeuwer eens; al werd ik niet in Manchester geboren dan toch in een Engels gekleurde havenstad, en het element dat het sterkst in mijn opvoeding werkte was iets van de Renaissance. Maar nu weifel ik, nòg verder met Schr. mee te gaan, want nu heeft niet alleen iedereen stijl, maar ook hoeft niemand meer rekening te houden met zijn o n d e r w e r p, want zo'n onderwerp is maar een o b j e k t en ‘in stijl is het s u b j e k t primair’. De 19-eeuwer bleek dus tegelijk nog een echte antieke toen hij in epos en klucht ‘stijl’ onderscheidde. Had hij zich meer een Renaissance-man moeten betonen? een verheerliker van het individu, zèlf een individu en niets dan dàt, met voorbijzien van alle groepen en genres? Maar het is een feit dat juist sinds de Renaissance het aloude groepskarakter toenam en het middeleeuwse ‘Allen gelijk (voor God)!’ zo afnam. Hielden dan toen individu's op, als zodanig gelijken te zijn? En is het ook niet vreemd, dat wie tans àlles zo ‘individueel’ acht, juist zo'n nadruk legt op ‘b o e r e n stijl’ en andere groepstijlen? De tegenstelling ‘individu en groep’ prakties goed te begrijpen, schijnt geen hapje te zijn; ook de tegenstelling ‘individu-gemeenschap’ te begrijpen is geen grijpen en eten; ook voor allerlei andere tegenstellingen staat onze 20ste eeuw verlegen. Elders maakt men voor het gemak van de twee één. Met de knuisten, of met het geweer. Zijn we met het hoofd onbekwamer dan ooit? Is ‘synthese’ een utopie gebleken? In zake s u b j e k t en o b j e k t lijkt mij in het volgende de synthese nog niet bereikt, ook niet in zake een tweede gewichtige tegenstelling: e i g e n h e i d van de subjekten en o n d e r l i n g e i n v l o e d:

> 32. Het geheele verschil tusschen de oude en de nieuwe opvatting komt neer op de verplaatsing van het gezichtspunt van het o b j e c t naar het s u b j e c t .... S t i j l en menschen zijn één.... Tusschen persoonlijkheid en gedachte bestaat g e e n medium en g e e n tusschenruimte. (Ik spatiëerde. S.).

Vooral dit ‘geen’ zag Geel voorbij, - vervolgt de Schr. ongeveer, - toen die Leidenaar zich als een soort korrektor plaatste tussen de schrijvers van zijn tijd en hun werk; zelfs de pedant had hij met rust moeten laten, de pedant en zijn werk is één; juist omdat hij zo van elders ontleent, van Spanjaard en van Vondel, daarom ìs hij een pedant en moet hij het blìjven; dat is zijn ‘stìjl’, zìjn stijl! Men moet hem geen andere ‘opleggen’, het pedante is zijn ‘natuur’, (en wìj vervolgen, steeds verder:) zoals coquetterie de natuur is van de coquette, al bedient ze zich van de geraffineerdste kultuurdingen; trouwens ook kultuur is natuur, alles is natuur, ‘und sonst gar nichts’.

Maar nu zijn we in een gelegenheid beland waar Jan ons niet zien mag, al is het juist een kollega van 'm die daar een hoofdrol vervult. - Gaan we naar een waardiger milieu! weliswaar niet meer van vaklieden maar toch van de uitstekendsten, de hoogste overheid. De Voorzitter van de Tweede Kamer aanvaardde zijn ambt met deze woorden:

> 33. De beslissingen die hier vallen, zijn van de grootste beteekenis en dus is het ons aller plicht, dit hoge kollege in voornaamheid en s t i j l ongerept te houden.

Hier is ‘stijl’ wel degelik ‘een zaak van meer of minder goed’ (citaat 24) nl. van meer of minder ‘voornaam’; de hamer houdt dit uiteen. Maar tegelijk is ‘stijl’ hier een zaak van ‘eenheid’. In de zaal van de Tweede Kamer is de stoffering van tafels en zetels ‘in stijl’, de éne kleur (groen) waarborgt zekere eenheid in aller werk, gericht op één belang, alles toevertrouwd aan één bestuur, één regering. Nu de regenten meer kameraden worden, ja zonen van de éne wereld, nu komt er gezìnsstijl. De Voorzitter handhaaft de oude, de landsstijl; de eerste is geen ‘ongerepte stijl’ zegt hij; dit slaat ongetwijfeld ook dààrop, dat het gangbare begrip ‘stijl’ geen synoniem van ‘gekibbel’ is. - Vat ook een Minister het woord zo op? Die van Financiën:

> 34. De ondergetekende acht *nieuwbouw* niet een verwerpelik germanisme. Ook indien dit woord in de Duitse taal niet bestond, zou het in deze tijd - nu s t i j l en w o o r d v o r m i n g minder

> o m s l a c h t i g zijn dan een zestig jaar geleden - in de Nederlandse taal gebezigd kunnen worden.

'Stijl' betekent dus nièt 'woordv o r m i n g ' maar: 'taal uit het oogpunt van woordent a l '; wel is het waar dat de redevoeringen sinds zestig jaar veel langer werden en de studieen wetboeken dikker, maar dan betreft 'stijl' niet uitsluitend taal maar alle ander werk, uit het oogpunt van 'stof' en 'komposite'. Bepaalt men zich tot 'taal' in strikte zin, dan heeft Z.E. soms[1)] gelijk, en dan handhaven wij onze mening dat zijn 'stijl' de 'kwantiteit' betreft; daarom spreekt men ook van 'telegramstijl', ook van *estilo culto*, want hier is de kwantiteit zelfs dubbel: het is 'taal met grote hopen' en 'taal voor de grote hoop'. 'Omslachtig' noemt dat de Minister; aan zijn departement zou men het ook 'verkwistend' kunnen noemen, geen Vereenvoudigers-taal.

Hoe houdt de làgere Overheid t a a l en s t i j l uiteen? hoe is het nl. op de scholen gesteld? Lezen wij de officiële rapporten!

> 35. Verscheiden opstellen hadden een te lange of te overbodige i n l e i d i n g . Grove t a a l fouten kwamen gelukkig weinig voor, maar de s t i j l was in vele gevallen slecht verzorgd.

'Stijl' is hier wel duidelik een kwestie van 'meer of minder goed', evenzeer als 'taal'; maar denk nu niet dat min of meer verzorgde taal (d.i. taal zonder fouten) 'stijl' heet, de stijl is zèlf min of meer 'verzorgd'. Hoe dat allemaal te verstaan? Maar een ernstiger vraag! Waar hoort 'de inleiding' bij? Is 'kompositie' een dèrde? - Een volgende schrijft:

> 36. De klachten over het onderwijs in de moedertaal betreffen niet alleen fouten tegen de s p e l l i n g e n d e b u i g i n g , maar ook tegen de w o o r d k e u s en s t i j l .

Is nu 'wòòrdkeus' een derde? Weer een ander stijlkundige:

> 37. S t i j l en s p e l l i n g waren in een groot aantal opstellen zeer slecht verzorgd.

Hoort b u i g i n g nu bij de s p e l l i n g , samen 'taal'? of hoort buiging bij 'stijl'? Ook dat kan. De oude Jan gebruikte het platte eind van zijn Stilus vooral voor buiging en de nieuwe Jan rekent in den diepsten diepsten grond ook spelling tot 'stijl'. Zal ons hier een rapporteur wel ooit wijzer maken? Jan beveelt

1) Over moderne omslachtigheid is gehandeld o.a. in *De N. Taalg.* XXV blz. 194, XVIII, blz. 161.

ons iemand aan als ‘een kalm en rustig mensch’ (*Gr.* 170); welnu, die dubbele kalmte zal zeker het kluwen ontwarren:

> 38. Dikwijls is het opstel (van gymnasiasten zesde leerjaar!) een kinderachtige inhoud zonder eenig s a m e n s t e l , in een o n b e h o l p e n s t i j l zonder p i t of fut en een arme slordige t a a l . (*Leidsche Bijdrage* I).

Is nu dat ‘samenstel’ iets anders dan ‘stijl’? en is de ‘onbehòlpenheid van de stijl’ iets anders dan ‘de pitloosheid’? en is ‘slordigheid’ alleen iets van ‘taal’? Een en ander is uit de geschriften van die rapporteur niet op te maken, want hij zegt bijna alles dubbel. Als echte 20-eeuwer verwaarloost hij de g e n r e s . Zijn ritmies proza zou voldoen in een ‘roman’, maar, in een didakties geschrift doet het zeer onrustig aan, ja het slaat lam, want de lezer weet nooit of hij één of twèè begrippen moet vasthouden. Daarenboven, aan dezelfde akademie heet bij een ander docent ‘slordige taal’ juist ‘slordige s t i j l ’ (citaat 18), al blijft het voor hem ‘u i t e r l i k e stijl’.

Met hem is het, in ander opzicht, de volgende rapporteur eens, het ‘vloeiende’ geluid behoort tot de ‘stijl’, maar, wèèr met een ander, meent hij, dat het ‘taal’ is:

> 39. Fransche opstellen moeten voldoen aan degelijkheid van inhoud en vloeienden s t i j l . De candidaat moet daarin blijk geven dat hij zich gemakkelijk en vloeiend in de Fransche t a a l kan uitdrukken.

Wat zegt de nòg lagere overheid, niet de examinator of gedelegeerde, maar de onderwijzer en de leraar? Dààr komen we klaar! altans op het ene boekje staat niets dan ‘Taal’, op het andere niets dan ‘stijl’.

‘T a a l ’ is dan in hoofdzaak s p e l l i n g en b u i g i n g . Vandaar dat sommige onderwijzers ‘beslist niet weten wààrmee de kinderen die eenmaal kunnen spellen, nog mee bezig te houden, als de verbuiging zal zijn afgeschaft’; ten minste in het t a a l uurtje. S t i j l uren zullen er altijd nog te weinig zijn, want Stijl is in hoofdzaak w o o r d k e u s , en onze Woordenschat is onuitputtelik, op dàt punt kan de Nederlandse gulden nooit omlaag. Die ‘Lexikologische Oefeningen’ bestaan bv. in *Vul in met ‘zinloos’ of ‘zinneloos’*, zeer terecht! Maar er zijn er ook die vakkennis betreffen o.a. rekenen. Zo is bij Acket[1)] een ‘Stilis-

1) De kritiek op deze auteur moet de lezer niet te zwaar nemen. Als wij, stijlmeesters, slechts het derde deel van Acket's stijlkracht verwierven, mochten we heel tevreden zijn

tische Oefening' de vraag 'Kent gij nog andere cijfers dan Arabische'? en Rijpma laat invullen met *Kapitaal, Kapitool en Kapiteel*. Bij het voortgezet onderwijs, zou men menen, wordt die les in Woordkeus overgenomen door de verschillende vakleraren; de waarheid is, dat dan die 'Stijl'-oefeningen toenemen. Immers geen enkele vakleraar kan àlles geven; daarenboven worden sommige vakken alleen aan hogescholen gegeven, Leiden Delft, Wageningen, Rotterdam. In stijlboekjes krijgt dus 'kapitaal' een hele vracht termen naast zich in een § over *Handelsleer*; 'koers' krijgt een vijftigtal woorden naast zich onder de rubriek *Beurstermen*, elders krijgt het een ton termen naast zich onder *Scheepvaart*. De histories gevormde leraar begrijpt het nu zèlf al: Diderot's droom is in vervulling gegaan: Onderwijs is Encyclopaedie geworden en de Stijlmeester is haar profeet. Stijl is daartoe van de Belletrie naar de Wetenschap verhuisd en naar de Zakenwereld. Nu wacht de Stijl nog mèèr: 'het Verstaan van het Gelezene'. Bv. voor het gedicht *De Ganzen* van Bogaers wordt bij de versregel 'De boer met zijn zweep door de lucht Trof een der ganzen in de vlucht' de volgende reeks vragen gesteld: Wat beteekent hier *in de vlucht*? Hoe zoudt gij omschrijven: *op de vlucht slaan, een hooge vlucht nemen, een vogel in de vlucht schieten*; *een vlucht vogels*; *de vlucht van een adelaar*; *vluchtig*; *vluchthaven*; *vluchtheuvel*; *vluchtoord*? Zo krijgt elke versregel een flinke beurt, en aan het slot: 'Geef nu zo eenvoudig mogelik den inhoud van dit gedicht weer!' (*Stijloefeningen*, zevende druk, blz. 40-44 Noordhoff - Groningen).

Een 'Opstel' is nìet zo 'eenvoudig'; daarvoor moet eerst 'Stijl' weer naar de Belletrie terug en dan kan een derde Lexikologiese oefening gaan beginnen, een aanval op de zak van Sint Nicolaas, nl. op de 'fraaie uitdrukkingen', met en zonder 'beeldspraak'. Een leerling van talent kan het dan eens tot taal brengen als de volgende: 'Het is mijn plicht er met allen aandrang voor op te komen dat het behoud der geslachtsonderscheidingen als een kostbare edelsteen in de rijke kroon onzer moedertaal die de Nederlandsche Maagd om het voorhoofd draagt, voor geen drang van haastige wetenschap mag verkwanseld of gedisqualificeerd worden' (*Gr.* 138). Hier kwam niet alleen stijl in de zin, omgekeerd kwam de zin ook 'in stijl', bij de verdeling van al dat moois hoorde 'aandrang', 'haast', 'drang', 'behoud', 'verkwanselen'.

Jan heeft z'n zin gehad, we zijn bij ‘de leeken’ gaan zien, wat ‘stijl’ betekent.

Toch ook bij Jan zelf?

Zijn terminologie heeft mij niet bevredigd, in dezen kan een werkman hem leren. Als iemand op een timmermanswerkplaats ‘zo'n smal ijzeren plaatje’ komt vragen ‘met schroefgaatjes erin, zo'n rechthoekig, om achter op een schilderijlijst de hoeken hechter te maken’, dan zegt de baas: ‘O, 'n deurhoek!’ Dat maakte hij op uit het verbànd van al die woorden. Volgens een taalwet immers ‘blijkt de woordbetekenis pas uit het verband’. Gelukkig voor de timmerman! in dit lèkengeval! in het vàk heerst een andere wet nl. dat ‘elk woord z'n betekenis zèlf moet dragen’; dan is het een tèrm, v a k woorden zijn t e r m e n , o.a. ‘deurhoek’; met dat woord korrigèèrde de timmerman de leek. Voor een ander geval heeft hij de term ‘stoelhoek’ en zo kent hij voor elk geval één woord waarmee telkens de betreffende differentiëring in de praktijk, volkomen is genòemd; ‘volkomen’, want, dank zij die term, verstaan de lui elkaar best, en.... dank zij de kòrtheid van die term, hoeft bij eventuele gedachtenwisseling omtrent het werk het werk-zelf niet stil te liggen; als echter de leek binnenkomt, voor ‘zo'n ijzeren plaatje enz.’, dan luistert de hele werkwinkel als naar een roman.

Naar zo'n roman hebben wij nu ook geluisterd. Niet dat het de term ‘stijl’ aan kortheid ontbrak; maar ook het woord plaatje is kort genoeg, daarom juist voegde de leek er nog heel wat aan toe. In het vak Taal vertrouwt men alle verduideliking aan het woordverband toe; in dat vak is de wet van het woordverband zò goed bekend dat men het er maar bij hoùdt, ja er nog drukker gebruik van maakt dan de lèèk in de taalkunde; het kennen van de vakman is hier tegelijk volkomen kunnen, de geleerdheid vakkundigheid, het woord een term.... Ja, ‘stijl’ is wel kort, nog korter dan ‘deurhoek’; helaas mist het de b e g r e n s d e betekenis! Boven bleek ‘stijl’ één woord voor allerlei gevallen en.... daarom dikwels voor geen enkel geval, immers was ‘stijl’:

1º. een woord dat vaak logies o v e r b o d i g bleek;

2º. een woord dat bijna altijd alleen t a a l betrof maar steeds verschillend wat de taale l e m e n t e n aanging, nu dìt element en niet dàt, nu dàt element en niet dìt, nu één dan meer elementen, dan weer alle elementen, of ook wel alle op één na;

3º. soms betrof ‘stijl’ niet alleen de t a a l maar ook kunst-

werk in het algemeen en dan ging het over de k o m p o s i t i e of de e e n h e i d ; dit laatste ook als het niet kunst maar n a t u u r gold, hetzij taal of gèèn taal.

Dat dit alles, onderwerp èn elementen èn oogpunten, eenvoudig 'stijl' is, is een echte Franse slag, een kunst van Jan en Alleman. Van de 'grandioose vordering der taalwetenschap' (*Gr.* 5) heb ik hier nooit iets gemerkt; bij hare aankomst te Z. lijkt mij ABC gemist. Dat begin heb ik eens ernstig gezocht. Ik was toen, niet zo jong meer, in het vak Taal geworpen, d.i. zonder voorbereiding. Wel had ik toen al heel wat over taal nagedacht, maar alleen in het ogenblikkelik belang van mijn denk- en schrijfpraktijk. Maar nu moest ik het systematies gaan doen, met besliste formuleringen, even menigvuldig gedifferentiëerd als de gevallen in de praktijk, en de scherpe terminologie zou mij bij een eventuele gedachtenwisseling met kollega's helpen. Hoe gelukkig, dat ik dat alles maar behoefde te hàlen, bij Jan!.... Helaas! in z'n boeken was het me, of ik een latijns gedicht las over '*Het Land, het Water, de Lucht en het Vuur*'; wat heeft iemand daaraan, die chemie heeft geleerd! Wat heeft iemand aan een verhandeling over *De Spreektaal en de Schrijftaal*, die heeft ingezien, dat bijna alle elementen die het ziel- en taalleven telt, kris-kras door de geschreven en de gesproken taal verspreid liggen[1)]. Zo is het nu ook met de termen *Taal en Stijl*. Vooral hier hebben Jan en Piet gemakkelik vechten; na honderd geweldige slagen van weerszij valt nog aan geen enkele zij een druppel bloed: de wapenen ontbreken, de gedifferentieerde terminologie. Dat is niet alleen in zake 'taal' en 'stijl' en 'spreek'- en 'schrijftaal'. 'De stijlleer b e h a n d e l t het t a a l g e b r u i k ' zegt Jan (*Gr.* 159). Wat is 'behandelen'? Wat betekent 'taalgebruik'? wat betekent 'betekenen'? hoe dat allemaal te onderscheiden? Wat ìs 'onderscheiden'? Geslachtsv e r s c h i l l e n noemt Jan zòmaar geslachtso n d e r s c h e i d i n g e n ; waarderingsgraden 'waarderingso n d e r s c h e i d i n g e n '; die worden 'gevoeld' (*Gr.* 138). Zijn de kleuren van de regenboog 'onderscheidingen'? Zijn ze dat w e r k e l i k ? Of wòrden ze dat, bij het denken en spreken, dus in t a a l ?

1) Ook ik gebruik wel de term *schrijftaal*, maar liefst in scherp begrensde zin nl. als samenvatting van die elementen die alleen bij het schrijven optreden en dan vaak de kultivering van de taalnatuur in de weg treden.

Wat ìs ‘taal’? wat is daartegenover de ‘w e r k e l i k h e i d ’? En wat is ‘min of meer g o e d e taal’? En worden àlle ‘schakeringen’ in de werkelikheid, tot ‘onderscheidingen’ in de taal? of vele alleen in de taalw a a r n e m i n g ? En wat is dan w a a r n e m i n g ? Hoe wordt bv. in de Kleuterroman waargenomen? hoe blijkt dan wat dit of dat kinderwoord b e t e k e n t ? En wat betekent taalg e v o e l ? Jan spreekt bij iemand die jaren getraind werd in de geslachtso n d e r s c h e i d i n g e n evenzeer van taalg e v o e l als bij de boer, ja uit zo'n bedorven ‘proefpersoon’ zuigt hij voor ons een geslachtstheorie en a's men zich daar van afwendt, dan berooft men ‘de kroon onzer moedertaal’ van een ‘edelsteen’! Waar de beschaafde stijl al niet goed voor is!

Ik geef toe, dat een eventuele wording van de terminologie niet vlot zal gaan; ten eerste is taal ‘ons aller moedertaal’ en moeder wordt nooit vakman zomin als ‘wij allen’; verder is taal geen materieel vak en ten derde is eenheid onder de kollega's niet zo nodig, een katastrof hoeft nooit gevreesd te worden. Als een architekt en een metselaar elkaar zouden misverstaan, kon weleens een vers gewelf instorten! Als een kultuur gaat vallen, begint het ook met geld en publieke huishouding en uit de materiële kunsten verdwijnt dan de vormkracht; eerst later blijkt, hoe het ook allang in de geestesdingen mis was: hemels gepraat, gevoelvolle staatkunde, oekonomie van Utopia, allemaal belletrie die de materiële wereld in de war stuurt. O, 't is zo moeilik, logies te zijn buiten de werkwinkel! Als in een geestesvak als Taal de terminologie zich zal verscherpen en wel langs wegen van overeenstemming, dan zal het aan de Logika te danken zijn. Daarbij hoeft Gevoel geen misdeelde te worden, zomin als haar oudste dochter Belletrie, maar men moet vader en moeder, zo niet scheiden, dan toch onderscheiden en zo elk het zijne geven. Daarvoor hoeft men geen apart kollege in Logika te volgen, zoals Jan het ons gaf (*Gr.* 161); het scherpe denken kan in het taalvakzelf gebeuren nl. door te zien wàt er in de praktijk van het betreffende taalgeval l o g i e s is, wat g e v o e l s werk. Dit zal nader blijken als we de twee in een algemene beschouwing gaan vergelijken en dan met allerlei biezondere gevallen o.a. met ‘Stijl’ en met ‘Schrijftaal’ zullen bijlichten. Dan zullen weer de citaten benut worden die boven werden opgenomen en reeds daar in de richting werden gestuwd van ‘*Interjekt contra Intellekt*’.

PH. J. SIMONS.

Van Ginneken's grondbeginselen.

De nederlandse taal bezit slechts één woord, waarmee men Van Ginneken's jongste boek[1)] adequaat kan kenmerken: k a r i k a t u u r . Nadat de nijmeegse hoogleraar Kollewijn en diens stelsel gemaakt heeft tot een wangedrocht, gaat hij kloekmoedig aan de slag, om dat spotbeeld op karikaturale wijze af te takelen. En zo bewees Van Ginneken metterdaad, dat hij niet enkel als linguist maar ook als karikaturist over meer dan alledaagse gaven beschikt.

Men zou dit nieuw-ontplooide, niet-bevroede talent kunnen bewonderen, ware het niet dat Van Ginneken deze alleszins originele wanschapenheid, het resultaat noemde van de allermodernste onderzoekingen op het gebied der taalwetenschap.

Toch moet men enige aandacht schenken aan deze uitgave, al was het alleen maar om aan te tonen, hoever zelfs een eminent geleerde kan ‘delireeren of ontsporen’ (163), wanneer hij voor bezonnen en bezonken ideeën aanziet, wat in werkelikheid slechts bizarre fantasmagorieën zijn.

Het kan nuttig zijn, zelfs nodig, iets over de voorgeschiedenis van dit geschrift mede te delen; vooral als daardoor een juister kijk gekregen wordt op de inhoud van het werk zelf. Wanneer daarbij mijn eigen persoon meer dan eens genoemd wordt, gebeurt dat alleen omdat ondergetekende meer dan anderen betrokken was in de pennestrijd, die op Van Ginneken's ‘bekering’ begin-1930 volgde.

In de Inleiding van zijn Grondbeginselen (5) verklaart de professor, ‘dat een taalgeleerde van naam, toegejuicht door een phalanx van heele en halve deskundigen, het in 1930 eindelijk eens publiek aan den volke kwam verkondigen, dat ‘geen enkel vakgeleerde het meer aandurft, de officieele spelling nog te verdedigen’’, en dat diezelfde linguist ‘triomfantelijk besloot’ met de uitroep: ‘En een zaak waar men het niet meer voor durft opnemen, is verloren.’

Laat me opmerken, dat deze triomfantelike kreet niet geslaakt werd in 1930, maar in 1929 (Ons Eigen Blad XVII, 639); in

1) *Grondbeginselen van de schrijfwijze der Nederlandsche taal*, door Prof. Dr. Jac. van Ginneken (Hilversum, 1931).

hetzelfde jaar derhalve, dat Prof. Dr. Jac. van Ginneken aan zijn kollega De Vooys verklaarde: onmiddellik te gaan Kollewijnen, zodra de Minister de V.S. officieel goedkeurde.

Maar Van Ginneken hecht er tans blijkbaar biezondere waardə aan, om de mening te verbreiden: dat hij reeds ‘van jaren her’ (7) niet veel of niets meer hebben moest van de spelling-Kollewijn.

Dan nog iets. Terwijl Van Ginneken bij zijn eerste aanval op de V.S. - Februarie 1930 - alleen de ‘Kollewijn-spelling en taalwetenschap’ als onverenigbaar bestreed, bestrijdt hij tans met slagen links met slagen rechts, met slagen in de lucht vooral, de ganse onverdeelbare Kollewijn: ‘De spellingregels èn de grammatica-voorschriften van Kollewijn hangen ten nauwste samen; en wat nog veel sterker is: de vulgaire stijl van Kollewijn en vele zijner beste[1] aanhangers berust in den diepsten grond op juist dezelfde taalbeschouwing als hun taal- en spelvereenvoudiging’ (7).

Er is geen uitzonderlike schranderheid voor nodig om te begrijpen, waarom Van Ginneken het nederlandse publiek met zo'n intense nadruk suggereren wil, dat hij het Kollewijns al lang beschouwd heeft als ‘een fin-de-siècle relict’ (189).

Zie maar eens, hoe uitbundig hij zwaait met de e e r s t e uitgave van De Saussure's *Cours de linguistique générale* uit 1916. Ja, de hoogleraar wijst er zelfs nadrukkelik op, dat de inhoud van dit ‘postume’ werk (zoals blz. 12 bij vergissing gedrukt staat), ‘reeds van 1906 tot 1911 aan de Universiteit van Genève gedoceerd’ werd. Waarna Van Ginneken opvallend-suggestief vervolgt: ‘Ik heb dus jaren lang geduld gehad, en deze waarheden langzaam maar zeker ook in mij laten rijp worden, eer ik meende hiermee de meeste mijner Nederlandsche vakgenooten, openlijk te moeten aan- en afvallen’ (13).

Toch koesterde Van Ginneken nog in 1928 - bij de herdruk van zijn *Handboek*[2] - toen de rijp-wording dier waarheden dus reeds enkele lustra doende was, het ongeschokte voornemen uit den jare 1913, later eens te laten ‘zien hoe treurig het.... gesteld is’ met de officiële spelling ten onzent.

De winter 1929-1930 bracht voor de nijmeegse professor de orthografiese krisis. Betrekkelik gauw na de publikatie van mijn

1) Wie zijn dat? Waarom geen namen en feiten? (G.R.).
2) Vgl. voor deze en andere datums en feiten mijn brochure: *Kollewijn-spelling en taalwetenschap*, blz. 8-11.

RADIO-TOESPRAAK in 1929 (O.E. Blad, Nov.-afl. blz. 632-639), keerde hij zich openlik tegen de V.S.

Van Ginneken's vier lente-artikelen in *De Maasbode* (28 Febr., 7, 10, 12 Maart 1930) - het was dat jaar een vroege lente - droegen tot opschrift: '*Kollewijn-spelling en taalwetenschap*'. In de inleiding van het eerste artikel sprak hij zijn gedempt confiteor: 'Want al was er iets in mij, dat mij altijd instinctmatig heeft weerhouden, de Vereenvoudigde Spelling praktisch te gaan toepassen, of ze mijn studenten aan te bevelen, ik heb toch meer dan eens in het algemeen adhaesie betuigd, dat ik de Kollewijn-spelling van wetenschappelijk oogpunt verkieslijk achtte boven De Vries en te Winkel. En dat is nu niet meer zoo' (Msb. 28 Febr. 1930 A. 3).

In twee antwoord-artikelen: '*Van Ginneken bestookt Kollewijn*' (Msb. 29, 30 Maart 1930), kwam schrijver dezes tot de konklusie, dat Van Ginneken's spellingreaktie niet steunde op de nieuwere taalwetenschap, maar dat deze het ondoordachte resultaat was van een politiek-imperialistiese toekomstdroom.

Ofschoon na dit verweer Van Ginneken aan de beurt was, om te bewijzen dat het tegenbetoog geen hout gesneden had, zweeg hij over mijn weerlegging als de bekende mof. Hij vond het klaarblijkelik taktieser - bovendien was het veel makkeliker ook - om deze artikelen met het ene woord 'struisvogelpolitiek' buiten gevecht te stellen. Na welke uiterst bondige gestie de professor er toe overging, om uit het reeds genoemde O.E. Bladartikel tien stellingen te distilleren; d.w.z. tienmaal enkele losse zinnen uit hun verband te rukken, ten dele nog te 'retoucheren' op de koop toe; en die daarna tot s t e l l i n g e n van P. Royen te promoveren. Dat ondergetekende zich toen tevreden stelde, Van Ginneken's niet bijster serene en geenszins wetenschappelike handelwijze enkel als zodanig in een korte repliek '*Struisvogelpolitiek*'? (Msb. 5 April 1930 A. 3) te signaleren, zal men vermoed ik niet al te vreemd vinden.

Slechts op instantelik, zij het dan niet 'op hoog verzoek' (6), kwam ik in '*Een nieuwe lente en een nieuw geluid*' (Tijdschr. voor Taal en Letteren XVIII, 1930, blz. 161-182) terug op Van Ginneken's lente-artikelen en d i e n s stellingen; terwijl gelijktijdig als nummer 55 van Rombouts' Opvoedkundige Brochurenreeks (R.K. Jongensweeshuis, Tilburg) onder de plagiaattitel '*Kollewijn-spelling en taalwetenschap*', alles werd bijeengebracht wat betrekking had op Van Ginneken's ommezwaai,

en diens vroegere - en latere - seksuele -*n* met den ontaalkundigen aankleve van dien.

Maar het bestaan van deze geschriften, die werkelik niet louter flatus vocis bevatten, ignoreert Van Ginneken in zijn Grondbeginselen ten enen male. En ofschoon het De Vooys ‘als wetenschappelijk onderzoeker eert.... dat hij ook de tegenargumenten, die hij vond, niet heeft willen verzwijgen’ (98), geeft de auteur van deze lofprijzende woorden er toch zelf de voorkeur aan, om de argumenten van zijn tegenstanders zonder meer te negéren.

Dat deed Van Ginneken vroeger, dat doet Van Ginneken tans.

Weliswaar verklaart hij: ik zal ‘ook niet overal al mijn tegenstanders aanhalen en bestrijden, maar er telkens den best gewapenden en meest gevierden uitkiezen’ (8) - deze verklaring evenwel is, objektief beschouwd, in meer dan één opzicht misleidend. Niet alleen toch zwijgt Van Ginneken het meeste en voornaamste morsdood, en zwaait hij zijn knots vooral tegen wat niet-Kollewijns is; hij vermijdt ook systematies en angstvallig, om de meningen en argumentaties kontra die ter sprake komen, nauwkeurig weer te geven. De namen der opponenten en de vindplaatsen der ‘citaten’ moeten Van Ginneken's lezers zelf maar opsporen[1)].

Waarom zwijgt de auteur van Kollewijn's Opstellen? Waarom worden de diepgaande Lezingen van Van den Bosch genegeerd? Heeft het betoog van De Vooys, dat de V.S. juist voor Zuid-Nederland een voordeel is - verbreiding van beschaafde ‘uitspraak’, die Van Ginneken juist bepleit! - heus geen waarde? En tellen diens tegenargumenten tegen de Letterkundigen werkelik niet mee? En is het bezadigde pleit van Hesseling nooit onder Van Ginneken's ogen gekomen? Enz. Enz.

Slechts een hoogst enkele keer, wanneer een verminkte of niet-verminkte aanhaling hem een werkelik of schijnbaar argument aan de hand doet, wordt de herkomst van die vondst minutieus aangegeven. Zo bijv. blz. 75 waar J.A. Daman, die zich even vergalloppeerde over de *ie*-spelling, zwaarwichtig tegen de Vereenvoudigde wordt uitgespeeld; en blz. 20 waar Kollewijn's mening wordt gehalveerd.

1) Op één plaats (95) zegt Van Ginneken, dat hij ‘uit het geheugen aanhaalt’; op een andere (112) dat hij telkens zijn ‘nieuwe termen’ interpoleert.

Soms wordt heel bedektelik op een tegenartikel gezinspeeld: bijv. blz. 6 op het Gids-artikel van J.J. Salverda de Grave: '*Taalgeleerdheid en spelling*' (De Gids, Dec. 1930, blz. 347-367). Nochtans vindt Van Ginneken het hier veiliger, om niets niets te verraden van hetgeen 'zelfs een Hoogleeraar' (6) tegen zijn lente-artikelen inbracht, en serieus-wetenschappelik uiteenzette.

Intussen moet men in De Grondbeginselen steeds op zijn hoede wezen. Immers ook waar Van Ginneken's woorden de schijn wekken, dat hij naar waarheid citeert, moet men altijd ernstig met de mogelikheid rekenen, dat hij de mening van zijn opponent niet naar waarheid weergeeft. Van Ginneken liet zich blijkbaar keer op keer zo door zijn gevoel meeslepen, dat het hem onmogelik werd kalm en rustig te lezen.

Een heel onschuldig voorbeeldje ter illustratie. Van Ginneken schrijft blz. 134: 'P. Gerlachus Royen bespreekt Simons ook en met eere, maar acht hem ten onrechte alleen voor het Nederlandsch van belang.' Toch is dit geheel bezijden de objektieve werkelikheid. Immers blz. 270 van mijn *Die nominalen Klassifikations-Systeme* staat letterlik het volgende: 'Van Ginneken ist nicht zum Besten über Simons zu sprechen. Dennoch sind Simons' Erörterungen über die pronominale Andeutung im Niederländischen kritisch und lesenswert.' Van Ginneken las dus verkeerd.

Zo laat Van Ginneken mij 'wel degelijk zooveel mogelijk de voornaamwoordelijke aanduiding te pas' brengen (137), in mijn genoemd werk over de nominale klassifikatie. Toch verklaarde ik zelf (t.a.p. blz. VI): 'Eine der Nebenfragen der Klassifikationsfrage ist sehr stiefmütterlich behandelt, und zwar die pronominale Andeutung und Vertretung. Wohl kommen die Pronomina wiederholt zur Sprache, trotzdem musste ich davon absehen, eine Synthese jener Tatsachen zu geben, die sich auf den Reflex der Nominalklassen in den Pronomina beziehen. Hätte doch ein anderes Vorgehen ein eigenes Buch erfordert.' Maar Van Ginneken had er nu eenmaal belang bij mijn werk op zijn manier te ensceneren.

Men kan echter veel ernstiger voorbeelden aanwijzen, die alleszins geschikt zijn om alle vertrouwen in Van Ginneken's citeermethode weg te nemen. Zo bijv. blz. 20 v. waar hij er alles op gezet heeft, om zijn lezers te suggereren, dat De Vries en Te Winkel door de 'regel der beschaafde uitspraak tot grondslag van de spelling' te nemen, het moderne foneembegrip al zeer dicht naderden; terwijl Kollewijn, toen deze zijn spellingver-

eenvoudiging op precies diezelfde regel baseerde, in precies dezelfde zin als De Vries en Te Winkel die regel opvatten, ‘een werkelijke flater’ beging.

Toen Van Ginneken deze uitspraak voor het eerst lanceerde (Msb. 9 Nov. 1930 O. 2), kon men nog onderstellen dat zijn onbekendheid met Te Winkel's *Grondbeginselen* hem aldus deed schrijven. Maar na het geen daartegen met volledige citaten uit die Grondbeginselen werd ingebracht (Msb. 15 Febr. 1931 O. 2), kan Van Ginneken's betoog vóór de fonologiese De Vries en Te Winkel, en tegen de fonetiese Kollewijn, alleen nog verklaard worden uit een betreurenswaardige verblindheid van de nijmeegse geleerde.

Maar wij moeten terug naar de voorgeschiedenis van Van Ginneken's Grondbeginselen, waarin de mantel der stilzwijgendheid alles netjes bedekt wat in de antikollewijnse kraam niet goed van pas komt.

Met geen enkel woord wordt ervan gerept, dan Van Ginneken's veertien herfstartikelen: ‘*Voor of tegen Kollewijn*’ in De Maasbode[1)] een gedetailleerd antwoord kregen van twaalf artikelen in datzelfde orgaan: ‘*Van Ginneken's herfstoffensief*[2)] - terwijl Prof. De Vooys een alleszins lezenswaardig tegenartikel publiceerde in het Utrechtsch Dagblad (22 Nov. 1930 A. 6) en De Gelderlander: ‘*Spellingvereenvoudiging als onderwijs belang en stambelang*’.

Toch heeft Van Ginneken de genoemde tegenartikelen aandachtig gelezen. Dit blijkt slag op slag in zijn Grondbeginselen, waar zijn dagblad-artikelen niet zuiver diplomaties werden herdrukt, maar zeer diplomatiek nu minder dan meer werden herzien[3)]. Slechts één keer (167) haalt de hoogleraar iets aan uit een van mijn Maasbode-artikelen, maar verzwijgt zorgvuldig waar het geciteerde is te vinden.

Laat me door een enkel voorbeeld aantonen, hoe Van Ginneken zijn oorspronkelike lezing in alle stilte reviseerde.

Kollewijn kreeg er in De Maasbode (16 Nov. 1930 O. 2) van

1) 8, 9, 15, 16, 22, 23 Nov., 6, 7, 13, 14, 20, 21, 27, 28 Dec. 1930.
2) Msb. 17, 18, 24, 25, 31 Jan., 1, 7, 8, 14, 15, 21, 22 Febr. 1931.
3) Het zou niet onaardig zijn en tevens zeer leerzaam, eens in finesses na te gaan wat Van Ginneken uit zijn krantenartikels wegliet, wat hij wijzigde, wat hij liet staan.

langs, omdat bij hem '*besje* moet komen in plaats van *bestje*. Waar moet dat heen?' - 'De Professor (vergat) in zijn pathetiese ijver, dat *besje* model Te-Winkels is', zoals in het kontrabetoog werd opgemerkt (Msb. 8 Febr. 1931 O. 2). - Maar tans, na verklaard te hebben dat *Kerstmis* zijn *t* moet behouden 'zoolang het verband met *Kerst-Christus* gevoeld wordt', vervolgt Van Ginneken mir nichts dir nichts: 'Iets anders is het natuurlijk als de beide vormen van een woord een andere beteekenis aannemen; zooals b.v. in het Nederlandsche *besje* = oude vrouw, dat weliswaar uit *best-je* ontstaan is, maar waarvan niemand meer de eenheid met den superlatief *best* gevoelt. Dan is de *t* namelijk *hèt* phoneem, dat beide woorden onderscheidt, en moet het dus in den superlatief worden geschreven en in *besje* worden weggelaten, gelijk reeds De Vries en te Winkel begrepen' (36). - Terloops zij opgemerkt dat Van Ginneken passim in zijn fonemenleer, met deze uitspraak in botsing komt. Het boek bevat trouwens inkonsekwenties met dozijnen, en bevat tegenspraken bij bosjes.

Een ander voorbeeld dat de professor van front verandert, eventueel onredelik volhoudt wat eenmaal aan zijn pen ontglipte.

In de dagbladen (Msb. 12 Mrt. 1930 A. 3) argumenteerde Van Ginneken tegen Kollewijn uit de 'minstens 400 millioen' Chinezen, die door hun schrijftaal, 'ten innigste verbonden' zijn. En eindigde zijn betoog met de verzuchting: 'Ach, konden ook wij eens schrijven voor 400 millioen *lezers*!' (De kursivering is niet authentiek). Maar door De Vooys en ondergetekende opmerkzaam gemaakt, dat slechts een minimaal percentage van die 400 millioen kan lezen, neemt Van Ginneken heel kalm zijn stille draai, en zegt hij in volle veiligheid (53): 'dit versterkt het argument in plaats van het te verzwakken.' - Leve de analfabetiese kultuur!

Enz. enz.

In de meeste gevallen evenwel worden de bezwaren, die men van verschillende zijden tegen zijn betoog inbracht, door Van Ginneken straal genegeerd, om het kulturele eens vulgair te formuleren. Deze doodzwijgerij is weliswaar geen onbekende werkmethode, maar kan bezwaarlik aanspraak doen gelden op het epitheton wetenschappelik-eerlik.

Enige sprekende voorbeelden uit de tientallen van dit soort.

In De Maasbode (16 Nov. 1930 O. 2) haalde Van Ginneken de 'onschuldige *h* in *thee*' als voorbeeld aan 'van de nog steeds uitgroeiende algemeene Europeesche saamhoorigheid'. - Het

tegenbetoog luidde als volgt (Msb. 8 Febr. 1931 O. 2): ‘Over *tee* zonder *h* zij slechts het volgende aangestipt. Niet alleen vertonen het engelse *tea*, het duitse *tee*, het deense en zweedse *te*, het italiaanse *tè*, het spaanse *té* enz. een groter saamhorigheid dan het geïsoleerde franse *thé*, maar ze sluiten ook beter aan bij het chinese *te*. Dat de europese saamhorigheid niet zo universeel is, als een taalpolitikus dat zou wensen, komt daarvandaan dat het Portugees, het Russies enz. een ander woord hebben voor *tee*’. - Toch houdt Van Ginneken bij *thee* ook tans nog vast aan de ‘nog steeds uitgroeiende algemeene Europeesche saamhorigheid’ (60).

Kollewijn's grafiese verandering van het achtervoegsel *-isch* in *-ies* noemde Van Ginneken in De Maasbode (16 Nov. 1930 O. 2) ‘eenvoudig een krankzinnig isolement’; in zijn Grondbeginselen (60) met ietwat minder sentiment ‘eenvoudig een Chineeschemuur-isolement’. Immers, zo verklaart hij op beide plaatsen: ‘A l l e talen van Europa, zonder één uitzondering kennen dit suffix, dat daar overal met een *c* of *k* of *sk, sh, sc* en n e r g e n s met een loutere *s* wordt geschreven, òf (gelijk in het woord f r a n ç a i s) dan ook niet meer als d i t s u f f i x wordt gevoeld. Zie, dat is weer zoo echt Holland op zijn smalst en op zijn malst.’

Reagerend op deze uiting, waarin wederom waar en onwaar heel pacifiek samengaan, vroeg ik o.m. (Msb. 8 Febr. 1931 O. 2): ‘Is de Te-Winkelse spelling (iemand iets) *diets* (maken) niet goed, omdat die *s* teruggaat op een oud *-isko-*? Als de Italianen *francese* spellen, en de Spanjaarden *francés*, en de Provençalen *franses* - kijk die spellen toch allemaal “een loutere *s*” - waarom zouden wij dan geen *frans* mogen hebben?’

Professor Van Ginneken weet toch wel, dat het nederlandse suffiks *-sch* identiek is met het ontleende *-isch*, en dat beide gelijkelik teruggaan op germaans *-iska-*. Terwijl nu *-isch* vanwege de europese saamhorigheid intakt moet blijven - al is er variatie genoeg: *s, c, k, sk, sh, sc* - stelt de hoogleraar voor, om alle adjektieven op de klank *-s* (behoudens enkele ‘onmiskenbare’ uitzonderingen) afwisselend met *-s* en *-sch* te schrijven ‘al naar hun bijwoordelijke of bijvoeglijke functie’ (123).

Bij deze eigenmachtige gefingeerde tegenstelling is - dat spreekt immers vanzelf - geen gevaar, dat Holland optreedt op zijn smalst en op zijn malst. Luister maar naar Van Ginneken's motivering: ‘Laten wij dus redden de cultuur, en haar verdedigen tegen den vloek van vooze normaliseering en den dood der vulgaire eenvormigheid; maar laten wij de distinctie des

geestes ook zóó aannemelijk maken, dat allen er naar verlangen.'

Mogelik verzamelt iemand eens al de plaatsen waar Van Ginneken - tegen de Vereenvoudigers! - ex professo normaliseert maar dan zonder enige zweem van voosheid; en al de plaatsen waar eenvormigheid wordt voorgeschreven, en dat nog wel uit naam der kultuur. Ik haal hier liever nog enige treffende staaltjes aan, waaruit blijkt dat zelfs bij een professor ganselik doodzwijgen vlugger verloopt, dan zakelik weerleggen.

Van Ginneken, die ook een hoofdstuk wijdt aan de spelregel 'der internationale overeenstemming' (124), speelt telkens het kulturele Pan-Europa uit tegen de bekrompen, vulgaire Vereenvoudigers. En toch - of moet ik zeggen: Daarom - verhuisden de woorden, waarmee Van Ginneken Kollewijn's *k*-spelling bestreed in *locomotief, acteur* enz., onveranderd uit De Maasbode (16 Nov. 1930 O. 2) naar zijn Grondbeginselen (60): 'Zeker, de Duitschers probeeren dat ook hier en daar, vooral in hun hartstochtelijk opgedreven nationalisme na den oorlog: maar kunnen wij klein landje ons dat veroorloven? Er zal immers niets anders uit voortvloeien, dan dat wij Noord-Nederlanders nog meer door de groote wereld als gewoon tot Duitschland behoorend worden gerekend.'

Nochtans moet Van Ginneken in De Maasbode (8 Febr. 1931 O. 2) hebben gelezen: 'Worden o.a. de Denen, Noren, Zweden, Finnen, Hongaren, Letten, Litauers, Polen, Tsjechen, Slovaken, Ruthenen, Russen, Serviërs, Kroaten, Slovenen, Bulgaren, Grieken, Albanezen soms ook tot de Duitsers gerekend vanwege hun *k*-spelling? Waar is nu ineens weer de europese saamhorigheid gebleven? Want op het europese kontinent is de *c*-spelling specifiek romaans, alle andere talen spellen *k*.'

Wat kan iets toch gauw veranderen op dit ondermaanse! Door *c* als *k* te spellen, lopen we gevaar 'door de groote wereld als gewoon tot Duitschland behoorend' gerekend te worden. Maar als Kollewijn het duitse suffiks *-isch* vernederlandst tot *-ies*, heet deze ontduitsing een krankzinnig oftewel Chinese-muurisolement. Men moet alle argumenten weten uit te buiten!

Nog een ander voorbeeld.

Om aan te tonen dat de taal niet uit klanken bestaat, redeneert Van Ginneken onbeschroomd: 'Zoo klinkt de *k* van zakdoek gewoonlijk als een Duitsche *g*; zoo luidt de *p* in den eigennaam Opdenbosch als een *b*; en de sluit-*t* van t o t in de staande uitdrukking "Botertje tot den boôm" spreken wij uit als een *d*.

Als de taal dus klank was, zouden wij hier de uitspraak van z a k , o p en t o t als evidente fouten voelen, of deze woorden eenvoudig weg niet verstaan.'

Deze enormiteiten in zijn Grondbeginselen (12) nam Van Ginneken letterlik over uit De Maasbode (8 Nov. 1930 A. 2), ofschoon in datzelfde orgaan (Msb. 14 Febr. 1931 A. 2) aan enige simpele, overigens algemeen bekende taalfeiten was herinnerd: 'Men had van iemand die in zijn jeugd Grieks studeerde, en in later jaren Sanskrit; van iemand die Slavies en Armenies uitspeelt tegen Kollewijn, iets beters verwacht. Zeker, de *k* in *zakdoek* klinkt als een duitse *g*, en de *p* in dat andere woord als *b* - als men tenminste niet *optenbos* zegt - maar de professor heeft het toch mis, als hij konkludeert: "Als de taal dus klank was, zouden wij hier de uitspraak van *zak, op*.... als evidente fouten voelen of deze woorden eenvoudig weg niet verstaan". Verstond de Griek *egkauma, embolon* niet evengoed als *energeia enthumos*, omdat *en* voor een velare en labiale medeklinker assimileerde? Waren vormen als *gegrammai, gegraptai, gegraphthon*, (*epigrabdên*) wellicht onverstaanbaar omdat ze niet meer allemaal de *ph* van *graphô* vertoonden? Heeft de nijmeegse professor het artikel *Sur la "Morphonologie" par N.S. Troubetzkoy*, dan zo slecht gelezen?' Van Ginneken moet zijn gefoneem serieus herzien.

Maar in plaats van zulke feiten, die met gelijksoortige feiten uit zeer veel andere talen zijn te vermeerderen, te weerleggen, gaat Van Ginneken liever aan het sollen met z i j n fonementheorie, en maakt van zijn eigen opzet een armzalige paskwil. Hij komt trouwens nog meer dan eens terug op deze en dergelike assimilatie-verschijnselen, natuurlik tegen Kollewijn, al weet Van Ginneken even goed als ieder ander, dat de V.S. ten dezen in geen enkel letter of 'foneem' verschilt van de Te-Winkelse orthografie.

Zo schrijft Van Ginneken blz. 42: 'Een beschaafd mensch zegt niet zoo heel en al *zedbaas* en *zaGdoek*, maar vooral geen *zebbaas* of *zaddoek*. Een beschaafd man voelt, dat hij als het ware delireert of ten minste niet te scherp meer denkt: als hij *om-behoorlijk* zegt, terwijl hij toch *on-behoorlijk* bedoelt.'[1)]

1) Toch verklaarde Van Ginneken blz. 22, sprekend over *onbuigbaar* en *ombuigbaar*: 'In den mond der meeste sprekers is de klank dier woorden juist dezelfde.' Maar hier moest deze klankgelijkheid dienen, om Kollewijn van inkonsekwentie te beschuldigen.

En blz. 43: In de vulgaire, zoogenaamd ‘Algemeen beschaafde’ taal hoort men hier inderdaad en volop *ong-gaar, ong-gelooflijk, om-bekend maakt om-bemind*, enz.; maar in de cultuurtaal zijn *on-gehoorzaam, on-berispelijk, on-meedoogend-, on-bestaanbaarheid, on-geteld* en *on-metelijk* de meest onvertogen vormen, of wordt de assimilatie althans tot het allerlaatste elementje der *n* uitgesteld en beperkt. Ik heb hier herhaaldelijk bij hoogstaande sprekers en redenaars op gelet, en mij telkens opnieuw verwonderd, hoe weinig zij assimileerden, en hoe keurig dat klonk, trots al onze moderne taalboekjes.

‘Maar ook *vuisje, hoofje, luchje* en *nesje* hoort men veel meer uit onopgevoede monden op straat, dan van fijnbesneden lippen in goed gezelschap. Dit soort van gemak is toch niet voor allen even begeerlijk. Ik ken er ten minste, die dat gemak verachten, en de vlotte uitspraak van de volle vormen: *hoofdje* en *vuistje, luchtje* en *nestje* met een heele zachte *t*, zonder zweem van geaffecteerdheid, juist een weelde vinden. 't Is immers weer de zielezege over de stof.’

Die arme delirerende Grieken toch, en die vulgaire Romeinen met hun onopgevoede monden. Deze immers zeggen gans onvertogen en wel: *col-ligo, com-pleo, con-duco, cor-rigo*, (*co-alesco*), en de Fransen hebben in dit opzicht al even onbesneden lippen. Toch prijst Van Ginneken elders de Grieken, omdat ‘de grootste der contemporaine taalgeleerden Hatzidakis’ zich archaïserend kantte tegen de halve Kollewijnen als Psichari e.a. (52). Van Ginneken heeft blijkbaar in zake onze koinê zeer eigengereide oren.

Laat me de voorbeelden van Van Ginneken's ‘zwijgzaamheid’ en diens grote onverschrokkenheid besluiten met een geval, waardoor de hoogleraar zich transparant in het zonnetje zet.

In De Maasbode (20 Dec. 1930 A. 2) legde Van Ginneken de Vereenvoudigers een eigen klaargefabriekt syllogisme in de mond, waarvan de premissen slechts twee termen bevatten, en noemde dat twee-termig betoog desniettemin ‘heel logisch’. Ofschoon ondergetekende in een latere Maasbode (24 Jan. 1931 A. 2) deze buitelingen aan het slappe koord der logika op de kaak bracht, debiteert de hoogleraar tans in zijn Grondbeginselen (162) weer diezelfde ‘logika’. Zou Van Ginneken dan heus niet meer weten, dat een syllogisme met slechts twee termen er één te weinig heeft? Door deze vergissing van 1930 te erkennen, kon hij toch bezwaarlik afbreuk doen aan zijn naam van geleerde. Maar nu hij ondanks alles deze flater liever bestendigt, krijgt

het sterk de schijn dat er naast ‘wetenschappelike’ en kulturele, ook andere faktoren werkzaam waren en werkzaam bleven in Van Ginneken's onbesuisde antikollewijnse razzia.

Het is waarlik deerniswekkend voor de schrijver, als men ziet hoe hij de woorden en uitingen van zijn tegenstanders verhaspelt en verfomfaait; hoe hij Kollewijns en niet-Kollewijns met fantastiese vaardigheid dooreenhaalt. We nemen natuurlik gaarne aan, dat Van Ginneken dat alles en nog veel meer te goeder trouw gedaan heeft, in de heilige overtuiging hemel en kultuur aan zich te verplichten. Maar met dat al, objektief genomen, schreef Van Ginneken een werk vol drogredenen en misleidende voorstellingen; werd zijn publikatie haast een aaneenschakeling van onbewezen aantijgingen en kleinerende beschuldigingen.

Woorden als vulgair-phonetisch, vulgarisatietendenz (121) zijn schering en inslag; het woord vulgair moest honderd malen en meer in het getouw. ‘Kollewijn voedt dus principieel op tot cultuurloos taalgebruik’ (113) heet het elders, welk idee een stramien levert waarop Van Ginneken zijn borduurkunst botviert. Het funeste beginsel van een malcontentengroep (176), Kollewijns afsnijlusten (60), plebejer-opleiding en barbarenschooltje (66) zijn slechts enkele termen uit het kulturele woordeboek, waaraan deze bestrijder der V.S. zijn termen ontleende.

Nochtans zij dankbaar erkend, dat de Grondbeginselen een gekuiste uitgave mogen heten van de dagblad-artikelen uit 1930, waarin Van Ginneken zich vrijelik liet gaan in schimpende en beledigende ontboezemingen tegen Kollewijn en zijn aanhang (Vgl. Msb. 17 Jan. 1931 A. 2).

We mogen deze beoordeling, die slechts een algemene typering wil geven van Van Ginneken's boek, geen gedetailleerde weerlegging, niet sluiten, zonder een enkel woord te hebben gezegd over de algemene inhoud van de Grondbeginselen.

De v i j f traditionele spelregels van Te Winkel zet Van Ginneken om in z e v e n ‘nieuwe’ regels: de nieuw ontdekte regel der fonologiese spelling, de regel der gelijkvormigheid, die van de afleiding, die van het gebruik, de regel der doeltreffende onderscheiding, de regel der kultuur, en die der internationale overeenstemming. In het 8ste hoofdstuk wordt de ‘geslachtsquestie’ behandeld, terwijl de twee volgende hoofdstukken alles samenvatten en nieuwe richtlijnen aangeven.

Men begrijpt dat het voor een man met durf en verbeelding

een klein kunstje is, niet alleen alle Te-Winkelse, maar desgewenst ook alle Kollewijnse spellingen onder één van die zeven hoedjes te vangen. Hoe meer spelregels, hoe vrijer en vroliker spel. Temeer daar de achtste alles overheersende regel: de regel der kloeke willekeur, onvermeld bleef.

Als men ziet hoe Van Ginneken in zijn Grondbeginselen de ene inkonsekwentie aan de andere koppelt; hoe hij het ene sofisme over het andere laat duikelen; hoe latere uitspraken als een klok telkens in tegenspraak komen met vroegere dito's als een klok - dan begrijpt ieder dat de auteur zich door deze hernieuwde publikatie ietwat in de kaart laat kijken.

Het ligt geenszins in mijn bedoeling tans op biezonderheden in te gaan. Overigens levert Prof. De Groot in deze aflevering van De Nieuwe Taalgids reeds een grondige en rake kritiek op ‘de nieuw ontdekte regel der phonologische spelling’ - al laat hij verschillende onjuiste uitingen ten dezen nog onbesproken. Intussen sta ik er niet voor in, dat schrijver dezes niet bij een andere gelegenheid zal terugkomen op een of meer van Van Ginneken's spelregels en derzelver toepassing.

Al bevat de ‘geslachtsquestie’ menige juiste opmerking - uit Simons - Terpstra's seksuele -*n* staat ook nu nog in de winterkou. Wel beroept Van Ginneken zich meermalen waarderend op geschriften van mijn hand, maar - dat spreekt haast vanzelf - hij verzwijgt weer alle artikelen waarin uitvoerig de onhoudbaarheid wordt aangetoond van hetgeen de Minister op Van Ginneken's advies proklameerde. Mijn uiteenzettingen in De N. Taalgids (XIX 161-169, 273-290) over *De nominale klassifikatie in het Nederlands* worden als ‘een indigesta moles materiaal’ (159) ‘niet au sérieux’ genomen (169). En de talrijke artikelen in de laatste jaargangen van Ons Eigen Blad[1)] worden handig doodgezwegen, terwijl de brochure *Kollewijn-spelling en taalwetenschap* niet bestaat!

Wanneer men niet wist dat het besproken werk door een taalkundige van naam geschreven was, zou men - afgaande op de inhoud - menen het werk voor zich te hebben van een onevenwichtige dilettant. Van een dilettant die weliswaar niet

1) o.a. Jg. XVII 120-130, 204-206, 227-232, 246-251, 339-346, 401-410, 477-482, 519-531, 597-602; Jg. XVIII 69-79, 524-531, 586-592; en vooral Jg. XIX (1931) 69-74, 104-109, 168-175, 200-208, 235-241, 292-297, 326-331, 366-372, 373-374, 400-406, 439-443, 469-476, 550-557, 658-661.

van schranderheid verstoken bleef, maar wiens publikatie toch enkel de schijn van wetenschappelikheid vertoont.

Immers, ook waar de auteur sporadies enige goede momenten had, wordt alles weer direkt verknoeid door de averechtse toepassing van die op zich goede gedachten.

Van Ginneken's boek is één treurige vergissing. Van Ginneken zou groter geweest zijn, als hij na zijn ondoordachte dagbladpublikaties, de moed had gevonden zijn fout te herroepen. Door ze te kontinueren, en er in zijn Grondbeginselen een officieel stempel op te drukken - want hij schreef deze studie ‘op hooge uitnoodiging’ (177) - heeft hij zijn naam verbonden aan een streven, dan anti-wetenschappelik is, dus anti-kultureel.

Tegenstanders van de V.S. hebben nu ongetwijfeld een wapen in de hand, waarmee ze kunnen dreigen; en een naam te hunner beschikking waarmee ze zullen sollen: dat hadden wij Van Ginneken gaarne willen besparen. Maar hij heeft het zelf anders gewild.

Heerlen.

P. GERLACH ROYEN O.F.M.

Kroniek en kritiek. *Van Ginneken's aanval op zijn ambtgenoten*.

In zijn ‘Grondbeginselen van de schrijfwijze der Nederlandsche taal’ uit Van Ginneken een krasse beschuldiging tegen een groot aantal van zijn ambtgenoten. Zij zouden een protest tegen de onwetenschappelike geslachtsregeling van Minister Terpstra ondertekend hebben, dat bij nader onderzoek een ‘absolute non-valeur’ blijkt te zijn, waarvan ‘*niets* steek houdt’ (blz. 171), een produkt van ‘lakenswaardige ondoordachtheid’. Durft Van Ginneken hun namen niet noemen? Hij spreekt slechts van ‘21 onderteekeningen’, en verzuimt te vermelden dat bovendien acht hoogleraren in het Nederlands aan de Universiteiten van Gent, Leuven, Brussel en Luik hun namen er onder plaatsten.[1)] Die ondertekenende hoogleraren zijn toch niet de eerste-de-besten! Naast ‘Kollewijners’ - om bij Van Ginneken's terminologie te blijven - zijn onder hen niet-vereenvoudigers als Stoett, Van Hamel en Van Ginneken's leermeester Uhlenbeck.

1) Zie *De Nieuwe Taalgids* XXIV, blz. 311. De vermelding van dit laatste feit zou trouwens zijn bewering dat de V.S. Noord- en Zuid-Nederland van elkaar zou vervreemden, in een eigenaardig licht plaatsen.

Als de beschuldiging juist was, dan zouden al die geleerden zich geblameerd hebben. Het loont dus de moeite, het bedoelde adres, waarvan de inhoud in hoofdzaak overeenkomt met het artikel *Een onhoudbare geslachtsregeling*, in dit tijdschrift afgedrukt (XXIV, 311), tegen onze aanvaller in bescherming te nemen.

De vereenvoudigers zijn alle besmet met een 'denkfout'. Onwillekeurig redeneren ze: 'Taal is geen spelling. En spellng is vooral geen taal. *Dus hebben taal en spelling niets gemeen*.' Dit verwijt getuigt meer van vindingrijkheid dan van onpartijdigheid. De vereenvoudigers hebben steeds gewaarschuwd tegen *verwarring* van taal en spelling, maar wanneer ze de letters 'klanksymbolen' noemen, dan wijst dat toch op een nauwe betrekking, op een vaste koppeling. Wij zeggen: klank en teken moeten *onder*-scheiden worden; Van Ginneken maakt daarvan: ze moeten scherp *ge*-scheiden worden. Dat is niet hetzelfde!

Datzelfde geldt voor de verwarring van genus en sexe. De geleerde ondertekenaars weten nog wel iets van de geschiedenis van het taalkundig geslacht; zij weten ook dat in het Nederlands de pronominale en nominale geslachten niet overeenkomen, en dat dus de basis van pronominaal geslacht voor een regeling der nominale geslachten wetenschappelik-ondeugdelik is. Vergeefs beroept Van Ginneken zich op Gerlach Royen en Ph. J. Simons, die stellig niet aan zijn kant staan!

Onze opponent heeft vooral bezwaar tegen deze zin: 'Wanneer men voor het algemene schrijven de beschaafde gesproken taal, die slechts twee genera kent (onderscheiden door de lidwoorden *de* en *het*) als maatstaf neemt, en dus de niet-gesproken buigings-n ook niet meer schrijft, dan is er geen reden om voor de namen van levende wezens een uitzondering te maken.'

Van Ginneken maakt zich hier schuldig aan een moedwilligverkeerde interpretatie. Neen, zegt hij, de beschaafde taal is niet de algemene maatstaf, en er zijn niet twee maar drie genera, want de beschaafde gesproken taal kent nog *hij, zij* en *het*! Maar uit het gehele verband - het gaat alleen om het al-of-niet schrijven van de buigings-n! - blijkt dat alleen de klassifikatie naar het woordgeslacht, en niet naar de pronominale aanduiding bedoeld is,[1)] terwijl ook die 'maatstaf' in dit verband slaat op het gebruik van de buigings-*n*.

1) Ten overvloede wijs ik op *De Nieuwe Taalgids* XXV, 43: 'Ten opzichte van het grammaties *woordgeslacht* bestaat er geen onderscheid tussen de namen van mannelike en vrouwelike levende wezens'.

Ter toelichting wordt in het adres, dat zeer beknopt van vorm moest zijn, gewezen op drie feiten, waarvan Van Ginneken de bewijskracht vergeefs tracht te ontzenuwen:

1°. 'Toen men bij het lidwoord *een* en de possessiva de *e* (in *ene, mijne*, enz.) als kenmerk van het vrouwelik woordgeslacht, begon weg te laten, kwam niemand op de gedachte om voor vrouwelike personen een uitzondering te maken.'

'Als Jos. Alberdingk Thijm misschien nog voor "iemand" zou mogen tellen' - antwoordt V.G. - zouden zij zeker in zijn schrijfwijze kunnen vinden: een vrij sterke voorkeur voor het eene-, mijne- gebruik juist bij de namen van vrouwelijke personen.

Beweren is gemakkeliker dan bewijzen! Toen ik de novellen van Thijm opsloeg, vond ik na twee minuten bladeren: *mijn* vrouw, *haar* dochter, *zijn* zuster. En hoe doet de bekeerde Van Ginneken zelf? Uiteraard komen niet veel vrouwelike persoonsnamen in zijn jongste boek voor, maar toevallig staat op de onmiddellik volgende bladzijde (blz. 169): *mijn* moeder[1)].

2°. 'Er zijn verscheiden auteurs en dichters van naam, die, ook met behoud van de oude spelling, geen buigings-n's schrijven. Niemand van hen heeft voor de mannelike persoonsnamen een uitzondering gemaakt.'

Dit betekent, zegt Van Ginneken, niets anders dan: 'onze leerlingen zijn het met ons eens.' Handig opgemerkt, maar helaas niet geheel juist. Toen b.v. Frans Coenen de bekende bestrijder van de vereenvoudigers, in *Zondagsrust* de *n*'s wegliet, werden die *n*'s bij mannelike persoonsnamen niet gespaard. Ook andere auteurs en de vele briefschrijvers die evenzo handelden, zijn volstrekt niet allen overtuigde voorstanders van spellingvereenvoudiging.

3°. In dialekten die nog drie genera onderscheiden, wordt weliswaar bij een bepaalde categorie van substantieven *den* gehoord - zowel in de Nominatief als in de Accusatief! - maar

1) Trouwens, in Van Ginneken's geschrift heerst ten opzichte van het gebruik van *een- eene, zijn- zijne* enz. bij vrouwelike woorden een volstrekte anarchie. Slechts zelden schijnt hij, om ritmiese redenen inderdaad een tweelettergrepige vorm te bedoelen. Volgens zijn nieuwste theorie zou hij overeenkomstig de 'klassieke' regels, en de aangeprezen traditie, even correct als M. de Vries, moeten verbuigen, onafhankelik van de vraag hoe die schrijftaalvormen 'verklankt' dienen te worden.

met die groep vallen niet meer samen *alle* mannelike persoonsnamen. Men zegt b.v. ‘van *de* man’ naast ‘van *den* boer’.

In de Maasbode-artikels beweerde Van Ginneken: in Oudenbosch zegt men inderdaad ‘van *den* man’. Nu erkent hij dat men in het ‘plat-Oudenbosch ‘van *de* man’ zegt, maar er is ook een ‘Beschaafd-Oudenbosch’, dat Van Ginneken van zijn moeder als moedertaal geleerd heeft, en daarin onderscheidt men wèl een object van een subject en zegt dus ‘van den man’ (blz. 169). Dus ook: welke*n* man bedoel je? En: de man die*n* ik bedoel? Ik ben nooit in Oudenbosch geweest, maar ik zou er bijna heen reizen om dat eens te horen!

Ten slotte verdedigt Van Ginneken de nieuwe regeling van de geslachten der diernamen. Daarin wordt niet, gelijk het adres zegt, een nieuw principe ingevoerd, doordat het woordgeslacht uitsluitend gekoppeld wordt aan de sexe.

Omtrent dit laatste punt kunnen we kort zijn. Volgens de oude regeling waren diernamen wegens drieërlei oorzaak mannelik of vrouwelik:

1°. op grond van de sexe, dus wanneer er een afzonderlike naam voor een mannelik en een vrouwelik wezen bestond.
2°. op grond van waardering: grote en sterke dieren mannelik, kleine en zwakke vrouwelik.
3°. op grond van de vorming: paling en haring b.v. mannelik wegens de uitgang -ing.

Hiervan vervallen 2° en 3°, zodat alleen 1° overblijft. Hoewel Van Ginneken in theorie ook de tweede groep - op grond van ‘waardering’ - in bescherming neemt, rekent hij het vrouwelik worden van de olifant zowel als van de paling tot de ‘strikt noodige correctie’ die de Minister aangebracht heeft in het oude systeem.

Van Ginneken's slotwoorden: ‘er houdt niets van steek’ zijn m.i. op zijn weerlegging van dit punt (blz. 170) toepasselik.

C.D.V.

Boekbeoordelingen.

Het thema en de uitbeelding van den dood in de poëzie der late middeleeuwen en der vroege renaissance in de Nederlanden door Jan Vanderheyden (Kon. Vlaamsche Academie), z.j., 390 bl.

Een studie als deze is biezonder welkom, omdat er niet alleen eenzelfde motief in doorgaande beweging gevolgd, maar ook een brug tussen verschillende vakken geslagen wordt. Ondanks Spinoza is de gedachte aan de dood een centraal beginsel in onze beschaving, zoals de moderne dichtkunst opnieuw bevestigt. Concentriese bouw valt in het boek van Dr. Vanderheyden intussen niet overal te vinden. Zelf spreekt hij, aan 't adres van anderen wel te verstaan, van ‘logge overlading’ of ‘karrevrachten-geleerdheid’ en in de zandstuiving van gegevens, waarmee hij ons overstelpt, is zijn baan niet altijd even klaar afgetekend, want we worden langs een kronkelweg, die veel op een doolhof lijkt, vermoeiend heen en weer geslingerd. Soms zouden we wensen, dat de belezen schrijver ons, in plaats van allerlei Franse wendingen bij zijn weinig sobere stijl, een beetje Romaans vormgevoel in de compositie van zijn werk gegund had. Maar hij zal fier kunnen antwoorden, dat het eervoller is een baanbreker dan een heksluiter in de wetenschap te zijn. Als wegwijzers helpen zijn opgaven volgende vorsers weer verder brengen.

Het is stellig het recht van een onderzoeker om zijn terrein af te bakenen tot het gebied, waar hij zich vellig voelt; en de schrijver waarschuwt uitdrukkelik, dat hij van de beeldende kunst geen biezonder werk wilde maken, al was het niet moeilik geweest om een beter kenner voor Dürer aan te halen dan Weber, waarvan het gezag niet groot meer is. Maar van de theologie kan iemand, die het doodsbeeld behandelt, zich onmogelik afmaken, terwijl de schrijver telkens toch zijn zwakheid als godgeleerde toont. De noot bl. 109 is onbegrijpelik, de opmerking onderaan bl. 141 ongerijmd. De achtergrond van Bijbel en liturgie moest veel sterker spreken, nog afgescheiden van kleine verschrijvingen als Apocalypses of de aanduiding van Paulus' overbekende tekst, dat de dood het loon is van de zonde, als een patristies in plaats van een apostolies woord (277). Dan zou het verband tussen Michaël, de aartsengel die de duivel overwon, en de dood, waarover bl. 269 een vraag wordt gesteld,

die door de regel uit het Requiem, op bl. 296 eerst aangehaald, grotendeels is op te helderen, vanzelf duideliker geworden zijn. De eredienst kon trouwens uitzicht geven op een lied als het zestiendeeuws refrein (100), dat tot vandaag in de litanie van een zalige dood is voort blijven leven. In 't algemeen komt de schrijver niet genoeg los van zijn paperassen, zodat hij nauweliks laat voelen, hoe spiegel en doodskop, ook door zoveel schilders één persoon in handen gegeven, als kontrast van wereld en dood dienen, waardoor het gezegde onderaan bl. 237 een snijdende ironie levert. Overigens is Dr. Vanderheyden niet zonder lenigheid van geest: de waardering, die deze leerling van Leuven voor het godsdienstig gehalte in de protestantse martelaarsdiederen uitspreekt, bewijst het afdoende. Alleen de overmaat van leerzaam materiaal is schuld en volgens de dankbare lezer dikwels een gelukkige schuld, dat de schrijver zijn hoofd niet geregeld boven water kan houden. Was het zakelike werk wat bondiger uitgevallen, dan zou het minder herhalingen en minder verwarringen opgeleverd hebben. De uitgewerkte ‘inhoudstafel’ geeft gelukkig vaste grond onder de voeten, wanneer we hier en daar het spoor verliezen. Het eerste en laatste woord is daarom hulde.

GERARD BROM.

Aankondigingen en mededelingen.

Handelingen en Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1930-1931. Onder de Levensberichten vindt men er een van Dr. G.J. Boekenoogen, door J.W. Muller, en een van Jac. van Looy, door Herman Robbers.

Geschiedenis van de Nederlandse taal, in hoofdtrekken geschetst door Dr. C.G.N. de Vooys (Groningen - J.B. Wolters - 1931). Aan de voorrede is het volgende ontleend: Niet meer dan een ‘schets’, een ontwerp, heb ik in dit boek willen geven. Voor een volledig uitgewerkte *Geschiedenis van de Nederlandse taal* acht ik de tijd nog niet gekomen. Men zal dus in de volgende bladzijden, waarin ik beknopt de stof samenvatte die ik sinds vele jaren op mijn kolleges pleeg te behandelen, menige paragraaf vinden die ik op grond van eigen studie of die van anderen had kunnen uitwerken, maar ook verscheidene die beknopt moesten blijven, omdat ik daarin slechts desiderata kon aanwijzen. Toch leek het mij nuttig, nu reeds een poging te doen om de hoofdlijnen

vast te stellen en het beschikbare materiaal te groeperen, voornamelik met de bedoeling, anderen op te wekken om aan de verdere opbouw mede te werken. - Hoewel het niet overal mogelik was, heb ik getracht de tekst enigszins leesbaar te maken, door mij niet geheel van aanhalingen en voorbeelden te onthouden. Meer gevorderde studenten en ervaren vakgenoten hoop ik een dienst gedaan te hebben met mijn *Aantekeningen*, waarin ik òf verwijs naar uitvoeriger behandeling van hetzelfde onderwerp, òf de gegevens verschaf voor eigen zelfstandige studie.

Adrianus Valerius' Nederlandsche Gedenckclanck. De vereniging *Het Nederlandsche Lied* gaf van deze Gedenckclanck, die vroeger in afleveringen verscheen, een tweede druk in het licht, nu in één bundel (Utrecht, 1931). Aan de melodie is een moderne pianobegeleiding toegevoegd.

Taal en Poësie van die twede Afrikaanse Taalbeweging. Het proefschrift van Dr. E.C. Pienaar over dit onderwerp is bij elke volgende druk uitgebreid en tot op de eigen tijd bijgewerkt. In 1931 verscheen reeds een vierde vermeerderde druk (Nasionale Pers Beperk. Kaapstad, Stellenbosch en Bloemfontein), een boekdeel van 612 blz. ‘Die belangrikste toevoeging bestaan in die volledige behandeling van wyle dr. A.G. Visser se lewe en werk’, maar ook het werk van andere jongere dichters is besproken. Voor alle belangstellenden blijft dit werk een betrouwbare vraagbaak.

Een schone ende miraculeuse historie vanden ridder metter swane. De reeks Nederlandse Volksboeken, die de ‘Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde’ in zulke uitnemende uitgaven deed verschijnen, was sinds lange tijd onderbroken. Onlangs werden wij verrast met het bovengenoemde volksboek, naar een Amsterdamse druk van 1651, dat Dr. G.J. Boekenoogen bijna voltooid naliet. Behalve een nauwkeurige afdruk van de gehele tekst brengt deze uitgave, in uitvoerige *Bijlagen*, een fragment van de oudste druk, een Historielied en een uitgebreide bibliografie. Evenals de vorige delen is dit dus een model-uitgave.

Bloemlezingen. Bij de firma J.B. Wolters verscheen het eerste deel van *De Bottende Bongerd*, bewerkt door W.C. Wittop Koning - Rengers Hora Siccama en Herman Poort. Het is bedoeld als een voorloper van *De Bloeiende Bongerd*, ‘gericht op de aesthetische bewustwording der leerlingen.’ Een zestal

korte inleidingen geven ‘eenige theorie, om de leerling met enkele termen en begrippen op de hoogte te brengen.’

Van L. Leopold's *Nederlandsche Schrijvers en Schrijfsters* verscheen bij dezelfde uitgever een elfde druk, herzien door G.S. Overdiep en W. Pik. Opnieuw zijn ‘eenige belangrijke wijzigingen aangebracht’, door aanvulling en herziening. Ook ‘voor enkele representatieve “modernen” is een plaatsje ingeruimd.’

Repertorium voor Nederlandsche taal- en letterkunde. I - 1930. Onder de auspiciën van de Rijkscommissie van advies in zake het bibliotheekwezen is door samenwerking van verscheiden grote bibliotheken dit repertorium tot stand gekomen (uitg. J.B. Wolters - Groningen. Prijs f 2,25). Een alfabetiese namenlijst vergemakkelikt het raadplegen.

Klankleer van het Hasseltsch dialect door L. Grootaers en J. Grauls (Leuven - De Vlaamsche Drukkerij - 1930. Prijs fr. 37,50). Dit werk werd reeds in 1914 door de Koninklijke Vlaamsche Academie bekroond, maar de tijdsomstandigheden vertraagden de uitgave zozeer, dat het eerst onlangs door de Academie gepubliceerd werd. In een Voorbericht verontschuldigen de schrijvers zich dat hun werk ‘voor het taalhistorisch gedeelte nog tot de oude school der zoogenaamde ‘Lokalforschung’ behoort.’ Toch zou deze studie, alleen reeds door het uitgebreide feitenmateriaal, een uitgave ten volle verdienen. Het sluit zich waardig aan bij de in gelijke geest bewerkte Leuvense studies over het Aalsters, het Leuvens en het Tongers. Aan het slot wordt ter vergelijking dezelfde tekst foneties in het Hasselts opgetekend, die men ook in de bovengenoemde studies aantreft.

Modern Woordenboek, taalkundig encyclopedisch geïllustreerd door J. Verschueren S.J., Dr. L. Goemans en Dr. L. Brounts (Turnhout - N.V. Brepols - 1930, 1931). Prijs voor de beide delen f 11,75.

Van dit woordenboek, waarvan wij het eerste deel vroeger aankondigden, verscheen nu deel II (L-Z). Het is in de trant van de ‘Petit Larousse illustré’ opgevat: tegelijk een beknopte encyclopedie, met kaarten, portretten en tekeningen, en een verklarend woordenboek. Door bevoegde bewerkers samengesteld en in goed Nederlands geschreven, zal het vooral in Zuid-Nederland uitstekende diensten kunnen bewijzen. De compresse druk van dit uitgebreide werk (2051 blz.) is zeer goed verzorgd, evenals de gehele uitvoering, terwijl in verband daarmee de prijs laag is.

Forum. Wij ontvingen de eerste aflevering van dit nieuwe *Maandschrift voor letteren en kunst*, onder leiding van Menno ter Braak, E. du Perron, Maurice Roelants en Everard Bouws. Het tijdschrift 'beoogt de groepeering van een generatie van schrijvers, die thans om en bij de dertig zijn.' Als reaktie tegen de overschatting van de poëzie zal aan het proza een ruime plaats gegeven worden. Het 'Démasqué der Schoonheid' van Menno ter Braak kan als program-artikel gelden.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (november-desember).

De Gids. Nov. M. Nijhoff beoordeelt drie dichtbundels: *Voorspel* van G. Smit, *Alleenspraak* van Chr. de Graaff en *Afvaart* van G. Achterberg.

De Nieuwe Gids. Nov. Deze aflevering is voor een groot deel gewijd aan Jacques Perk, die in verzen en proza herdacht wordt. Augusta Peaux haalt jeugdherinneringen op. P.H. Ritter schrijft uitvoerig over *Jacques Perk's Verwanten*, die hij door persoonlike omgang heeft leren kennen. J. Reddingius behandelt *Jacques Perk en de Verbeelding*, D. Spanjaard *Jacques Perk en de Traditie*. Van de Afrikaner J.F. Marais is een artikel overgenomen over *Jacques Perk en Lamartine*. W. van Lennep schrijft over *Jacques Perk en de Religie*. - W. Kloos geeft een beschouwing *Naar aanleiding eener dissertatie over Mr. C. Vosmaer*, nl. die van J.P. Boyens.

Des. Henri van Booven publiceert opnieuw een fragment uit zijn studie over *Leven en Werken van L. Couperus*. - W. Kloos schrijft naar aanleiding van H.W. Sandberg's dichtbundel *Schaduw*.

Groot-Nederland. Nov. Frans Coenen oordeelt zeer ongunstig over de roman *Twee meisjes en ik* van A.H. Nijhoff.

Des. Frans Coenen beoordeelt *Lessen in Charleston* van Constant van Wessem, de eerste aflevering en de inleiding van *Forum*, en *Galatea en Hans Bril* van Jan Walch.

Opwaartsche Wegen. Nov. Jan H. Eekhout opent een *Vlaamsche Kroniek*, waarin hij o.a. uitvoerig bespreekt *Mossieur Sarelke* van Eline Mare, en *Eric* van Gerard Walschap, een psychologiese roman die zich aansluit bij *Adelaide*. - Wilma

schrijft *Iets over Guido Gezelle*. - E.G. van Teylingen beschouwt P.H. van Moerkerken, naar aanleiding van zijn laatste romans (*Eros en de nieuwe God, De historie en het droomgezicht van den prins en den moordenaar*) als *Een humanist*.

Des. Muus Jacobse vervolgt in *De vraag zonder aanbod* de gedachtenwisseling over 'Kristelike kunst'. - J. van Ham schrijft over het retories karakter van *De taal van Bilderdijk*, en beoordeelt de bundel *Bevrijdingen* van Willem Hessels.

Stemmen des tijds. Des. P.J. Molenaar herdenkt *Bilderdijk*. - J.C. van der Does wijdt een artikel aan *Jan Luyken en de vrienden van zijn jeugd*, waarin hij betoogt dat Jan Luyken nooit lid geweest is van de kring van Jan Zoet, al heeft hij wel enige leden van die kring gekend. - De *Literaire kroniek* van C. Tazelaar handelt over enige 'grooten', nl. over Querido's roman *Van Armen en Rijken*, de essay *Guido Gezelle* van H. Roland Holst, en *Jacob* van Jac. van Looy.

De Vlaamsche Gids. Nov. Maurits Sabbe publiceert *Een pleidooi ten voordeele van de folklore*, een redevoering die hij te Antwerpen gehouden heeft.

Des. Deze aflevering bevat vier radioredevoeringen over de vraag: Hoe zie ik de oplossing van het Vlaamse vraagstuk. De sprekers, van verschillende politieke richting, zijn: A. Vanderpoorten, H. Marck, C. Huysmans en H. Vos. - In de *Vlaamsche Kroniek* wordt de literator en paedagoog Hendrik van Tichelen geëerd door Lode Monteyne.

Studiën op het gebied van godsdienst, wetenschap en letteren. Des. Een inleidend artikel van Joh. Heesterbeek is gewijd aan *Bilderdijk*.

Roeping. Nov. Th. de Jager begint een artikel *Dichtkunst uit 1930*, waarin o.a. verzen besproken worden van J.J. de Stoppelaar, Roel Houwink en Aimé de Marest.

Des. Onder het opschrift *Nieuwe Oogst* bespreekt Gerard Knuvelder een aantal nieuwe boeken, vogels van zeer diverse pluimage: van Is. Querido, Menno ter Braak, G. van Rooyen, Maurice Roelants en Albert Helman. - M. Molenaar acht '*Alma*' *van Stijn Streuvels* niet geslaagd. - Th. de Jager voltooit het bovenvermelde artikel.

Den Gulden Winckel. Nov. J.C. Bloem vervolgt zijn artikel over *Het goed recht van het Essay*. - Roel Houwink's Kroniek

van het Proza handelt over *Oude Romantiek en Nieuwe Zakelijkheid*, nl. over *Het Wonder der Liefde* van de Scharten's en *Hampton Court* van Menno ter Braak.

Des. Gerard van Eckeren oordeelt ongunstig over ‘Een modern Heiligenleven’, nl. *Alma met de vlassen haren* van Stijn Streuvels. - J.C. Bloem besluit zijn bovengenoemd artikel. - Roel Houwink prijst de roman *Rembrandt* van Theun de Vries, een ‘romantische biografie’, als ‘een debuut van beteekenis’.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde L, afl. 2-3. J.W. Muller vervolgt zijn breed opgezette studie over *Hooft's Baeto*. Hij gaat inhoud en strekking na, en wijst met nadruk op de invloed van H. de Groot, die in dit drama merkbaar is. - D.J. Struik schrijft over *Het woord ‘millioen’ in oude Nederlandsche rekenboeken*, dat waarschijnlik uit Italië via Frankrijk in de 16de eeuw naar de Zuidelike Nederlanden gekomen is, en in het Noorden nog later doordringt. - J. de Vries staat scepties tegenover *De hypothese van het Keltisch substraat* in de bevolking van de rechter Rijnoever in Nederland. Hij meent dat het Kelties bestanddeel ‘in elk geval onbeteekenend moet zijn geweest in vergelijking met de volkeren, die gedurende duizenden jaren op onzen bodem hebben gewoond, en geen Kelten waren.’ - Een ‘kleine mededeling’ van A.P. de Bont betreft de woorden *mop* en *ui*. - B.H. Erné geeft een bijdrage *Over wagenspelen*. Uit de bronnen gaat hij na wat de rederijkers met een ‘wagenspel’ bedoelden, nl. een spel op een verrijdbaar toneel, dat òf een gewijd processiespel, òf een werelds, vrolik spel van kleine afmetingen was. Hoe die wagen soms ingericht was, blijkt uit een fragmentaries overgeleverd wagenspel ‘Vanden berch van Thabor’, waarvan de tekst in een bijlage medegedeeld wordt.

Afl. 4. J.W. Muller voltooit zijn studie over *Hooft's Baeto* met een gedeelte dat handelt over ‘het tijdsgewricht der geboorte en dat der vertooning en uitgave.’ Dezelfde schrijver stelt de vraag: *Wanneer zijn Vondel's Palamedes, Geusevesper en Transformatie geschreven*? en pleit voor een vroege datering. Het denkbeeld van een hekeldrama is z.i. in de jaren 1619-24 ontkiemd en gerijpt, de *Geusevesper* geschreven ‘onder den verschen indruk van Oldenbarnevelt's terechtstelling’, al is dit gedicht misschien eerst veel later gedrukt. - Een ‘kleine mededeeling’ geeft *Nog iets over* ‘*brooddronken*’. - D.Th. Enklaar deelt nieuwe biezonderheden mee over *Hendrik van Alkmaar*.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaaamsche Academie. Julie. In de plechtige vergadering hield Maurits Sabbe een rede over *Potgieter, Bakhuizen van den Brink en de Wedergeboorte der Vlaamsche letterkunde na 1830*. Tegenover de sympathie van Potgieter voor de Vlamingen en zijn vast geloof aan de herleving van een Vlaamse letterkunde staat de afkeer en het wantrouwen van Bakhuizen, beïnvloed door zijn Luikse omgeving en zijn voorkeur voor de Frans-liberale kultuur. - Het nieuwe erelid Herman Robbers sprak met bewondering *Over Jacobus van Looy*, de schilder-schrijver, maar tevens een man van 'wonderlijk gevoelige, eenvoudige, maar zoo diepe wijsheid'. - Maurits Sabbe bespreekt opnieuw enige interessante pamfletten, nl. *Brabantsche Spotdichten op de Nederlaag van Christiaan IV van Denemarken te Lutter in 1626*, en twee hekelschriften, een Protestants en een Katholiek, bij allegoriese prenten: *De Roomsche en de Calvinistische Roffelpot*.

Aug. Deze aflevering bevat, behalve de nieuw-uitgeschreven prijsvragen, het vervolg van Alb. J.J. Van de Velde's studie over *Zuid- en Noord-Nederlandsche Kruid- en Tuinboeken voor 1800*.

Levende Talen. Des. J.B. Schepers geeft als 'bijdrage tot de kennis van Bredero' een artikel over *Drie zeventiende-eeuse liedjes*, een van Hooft en twee op dezelfde zangwijze, van Bredero. - A.C. de Jong beoordeelt uitvoerig de studie van W. de Vries over *Palatalizering van û in 't Westlauwers Fries*. - A.J. Schneiders beoordeelt *Het Spreekuur*, een bundel verhalen ter oefening in het spreken, door Dr. P. Koster. A Zijderveld beoordeelt *Het woord en zijn beteekenis*, honderd lessen in lexicologie door Herman Middendorp, en *Literatuur- en Stijlstudie* door W. Kramer.

Museum. Nov. G. Brom beoordeelt de uitgave van *Vondel's Geboortclock* door M.J. Langeveld Jr. - A. Hendriks beoordeelt *De Nederlandsche Dichtkunst sinds* 1880 van W.L.M.E. van Leeuwen.

Des. C.G.N. de Vooys beoordeelt de uitgave van de Mnl. *Parabelen van Cyrillus* door Mej. C.M. Lely. - D.C. Hesseling bespreekt de brochure van C.J.J. Westermann: *De spelling van De Vries en Te Winkel*; G. Kalff Jr. een bibliografies werk *Ibsen en Nederland*, van B.A. Meuleman.

C.D.V.

De moderne phonologie en de omlijning van taalkategorieën.

1. Het is eerst een paar jaar geleden, dat de phonologie een plaats voor zich kwam opeisen in het complex der studiegebieden, die samen de linguistiek vormen; en reeds tans is, dank zij de scherpzinnigheid, de activiteit en het enthousiasme van enige harer beoefenaars, haar recht van bestaan in taalkundige kringen een algemeen erkend feit. Het tweede linguistenkongres, in Augustus 1931 te Genève gehouden, heeft aan de phonologiese studieën zijn sanctie gegeven; ieder, die bij die zitting tegenwoordig is geweest, herinnert zich, hoe mannen als J e s p e r s e n en M e i l l e t hun voldoening hebben uitgesproken, dat tans een wel georganiseerd onderzoek wordt gewijd aan de klanksystemen der talen, die door de phonologie inderdaad als systemen en niet als min of meer toevallige opeenhopingen van losse feiten en feitjes worden opgevat en bestudeerd. Wel werd er ook kritiek geoefend; zo vestigde J e s p e r s e n er de aandacht op, dat deze opvatting der klanksystemen reeds lang bestond, hoeveel nieuws er ook moge zijn in de studiemethoden van T r u b e c k o j , J a k o b s o n , M a t h e s i u s , om slechts drie 'phonologen' bij name te noemen; J e s p e r s e n herinnerde daarbij o.a. aan het vierde en laatste 'Hauptteil' van zijn *Lehrbuch der Phonetik*, dat gewijd is aan de 'Nationale Systematik', aan 'die Sprachen als Gesamtheiten'; hier wordt 'eine gewisse Übereinstimmung zwischen den zu derselben Gruppe gehörigen Lauten' geconstateerd, welke volgens J e s p e r s e n 'bewirkt, dass das Lautsystem einer jeden Sprache jedenfalls bis zu einem gewissen Grade ein harmonisches Ganze bildet'; ter toelichting geeft de schrijver dan 'eine allgemeine Charakteristik' van 't Duitse, Engelse en Franse klanksysteem. In aansluiting aan J e s p e r s e n 's opmerkingen wees M e i l l e t er op, dat ook B r u g m a n n , de karakteristiekste vertegenwoordiger der 'juggrammatische' school, aan welke veelal, en tot zekere hoogte terecht, een atomistiese taalbeschouwing ten laste wordt gelegd, wel degelik de klanken beschouwd en ingedeeld heeft als de elementen van een geordend systeem.

Deze opmerkingen kan ik volmondig beamen; ik zou in dit verband willen verwijzen naar mijn opstel, getiteld *Moderne studie der taalsystemen en ouderwetse linguistiek, Nieuwe Taalgids* XXIV, 225-236, waar ik, met alle eerbied voor de arbeid der moderne 'phonologie', er toch tegelijk een biezondere nadruk op legde, dat haar grondidee niet nieuw is; ik haal aldaar 235 een passage van B r u g m a n n aan, waar deze de aanwezigheid van een systeem in elke periode van elke taal uitdrukkelik erkent en de studie van het algemene, dat de afzonderlike feiten tot een systeem maakt, voor gewichtiger verklaart dan die der details. In die passage van B r u g m a n n wordt door deze S c h u c h a r d t geciteerd; ook hij is een der 'phonologen' van de tijd, toen 'phonologie' nog niet als naam ener wetenschap gebruikt werd. Welnu, wanneer mannen als B r u g m a n n , S c h u c h a r d t en J e s p e r s e n , naast welke ik nog M e i l l e t noem, reeds lang geleden de grondstellingen der phonologie hebben beleden, kan men deze wetenschap niet volkomen nieuw noemen, en het is als een verzuim te beschouwen, dat de moderne phonologen de voorgeschiedenis hunner wetenschap nog niet op dezelfde systematiese wijze hebben bestudeerd, waarmee zij het klankmateriaal der verschillende talen plegen te analyseren. Dit verzuim is evenwel begrijpelik bij geestdriftige ontdekkingsreizigers, die de lokkende vizioenen van onbekende gebieden vóór zich zien opdoemen, en hun meeslepende optimisme doet meer goed dan een zeker ignoreren der voorgangers kwaad doet. Dit wordt hun weinig kwalik genomen, te minder nog, daar zij zelf hun verzuim bereid zijn te erkennen.

Maar toch, niettegenstaande alle eerbied voor het oudere geslacht, zijn de phonologen overtuigd, dat men niet alleen energieker dan tevoren, maar ook met nieuwe methoden de wetenschap der klanksystemen moet beoefenen. Hiermee hangt samen de grotendeels nieuwe terminologie, waarvan zij zich bedienen. In de bundel: *Réunion phonologique internationale tenue à Prague* (18-21 /XII 1930)[1)] is, behalve een groot aantal monographieën, bewerkt naar de te Praag gehouden voordrachten, ook een *Projet de terminologie phonologique standardisée* opgenomen (pag. 309-323; alle termen in vier talen: Frans, Duits, Čechies, Russies). Vooralsnog is dit slechts een niemand bindend ontwerp, waarbij de opmerkingen van verschillende

1) *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 4, Prague 1931.

linguisten naar aanleiding van afzonderlike termen in de noten gepubliceerd zijn. Ik moet bekennen, dat ik bij de lektuur van phonologiese geschriften het grote aantal nieuwe termen nog steeds als een storend element voel; een nieuwe wetenschap behoeft ongetwijfeld nieuwe benamingen, maar de phonologie bouwt toch voort op de wijsheid van de oudere linguistiek! Ik zou daarom de phonologen willen voorstellen, om, wanneer zij zich zetten tot een systematiese bestudering der voorgeschiedenis van hun wetenschap, tevens na te gaan, of zij voor hun terminologie niet een groter aantal uitgangspunten kunnen vinden in die van oudere scholen. Zij kunnen er hun wetenschap slechts te populairder door maken.

2. Zowel het ignoreren van voorgangers als de nieuwe, ja zelfs nieuwlichterige terminologie maken een ietwat doctrinaire indruk en dat doen m.i. ook de kategorieën zelf, waarmee deze wetenschap bij de groepering van haar materiaal werkt en waarvan de terminologie het uiterlike gewaad is. Een soepeler methode van denken en schrijven lijkt mij gewenst, daar men hier met taalfeiten te doen heeft, bij welke wij immers zo dikwels de afwezigheid van vaste grenzen en omlijningen moeten constateren. Doctrinair waren ook de ‘Junggrammatiker’ met hun starre loochening van uitzonderingen op de ‘Ausnahmslosigkeit der Lautgesetze’. Kon men de juiste formulering van een klankwet niet dadelik vinden, men twijfelde niet aan de mogelikheid om haar te vinden en honderden taalkundigen zochten en polemiseerden zolang, totdat een jonger geslacht beu werd van die haarkloverijen en de lust dreigde te verliezen voor de taalwetenschappelike studie. Tans is een soort verademing ingetreden, nu men is gaan inzien, dat er naast onloochenbare ‘ausnahmslose Lautgesetze’ ook zulke gevallen zijn aan te wijzen, waar een tendentie tot klankverandering op zoveel tegenwerkende krachten is gestuit, dat zij het niet heeft kunnen brengen tot een regel-zonder-uitzondering. Dat dit inzicht is doorgedrongen, dat is voor een niet gering deel te danken aan de studie van levende talen en dialekten, welke een veelzijdiger en daardoor duideliker beeld mogelik maakte van de gecompliceerdheid der taalontwikkeling dan de historiese onderzoekingen, gewijd aan lang vervlogen tijdperken, hadden vermogen te geven. Nu weten wij, wanneer in een dialekt een zekere klankontwikkeling als de regelmatige te beschouwen is, dat er toch woorden kunnen bestaan, waar dezelfde klank anders

gerepresenteerd is, zonder dat men bepaalde condities daarvoor aansprakelik kan stellen, die het formuleren van een alle gevallen dekkende klankwet zouden mogelik maken, en ook komt het voor, dat een of andere klankovergang op een bepaald gebied bij een of een paar vormen optreedt, maar niet bij de grote meerderheid van op gelijksoortige wijze gebouwde vormen. Toch bestaan er 'ausnahmslose Lautgesetze' bij de vleet, en de moderne taalwetenschap heeft niet het recht, de 'Junggrammatiker' zonder meer de rug toe te keren; zij moet hun steeds nog dankbaar zijn voor wat zij ons gegeven hebben, en haar afwijzende houding mag niet verder gaan dan het constateren van een te doctrinaire zelfbewustheid, te vergeefliker daar een halve eeuw geleden die studierichtingen, die nieuwere inzichten tot hun recht deden komen, nog nauweliks of helemaal niet bestonden[1)]. Intussen mogen de eenzijdigheden der 'Junggrammatiker' een waarschuwend voorbeeld zijn voor zodanige moderne stromingen, die ook tot het doctrinaire overhellen.

3. Zeker is dat het geval met de phonologie, maar wij moeten naast die constatering dadelik deze andere stellen: dat de veelzijdigheid van de boven-vermelde phonologiese bundel en de onderling belangrijk afwijkende meningen van vele medewerkers, zelfs betreffende fundamentele punten, een zeker tegenwicht tegen doctrinaire rechtlijnigheid vormen. En op allerlei plaatsen wordt er wel degelik rekening mee gehouden, dat taalkategorieën dikwels geen scherpe omlijningen hebben. In 't biezonder zou ik willen wijzen op het artikel van V. M a t h e s i u s : *Zum Problem der Belastungs- und Kombinationsfähigkeit der Phoneme* (p. 148-152), waarvan de strekking reeds uit de eerste zinnen blijkt: 'Zur phonologischen Charakteristik einer Sprache genügt es nicht, ihren Vorrat von Phonemen und phonologischen Merkmalen festzustellen; man muss auch die Intensität untersuchen, mit der die einzelnen phonologischen Einheiten in der behandelten Sprache verwendet werden. So behauptet in der Phonologie neben der qualitativen auch die quantitative Analyse ihren Platz'. Dit gezichtspunt mag bij de studie der afzonderlike talen niet verwaarloosd worden; een voorbeeld, hoe men het aanwenden moet, gaf M a t h e s i u s in zijn opstel over *La structure*

1) Aan deze kwesties was op 't kongres te Genève een voordracht van professor E. Hermann gewijd, die tot een levendige gedachtewisseling aanleiding gaf.

phonologique du lexique du tchèque moderne (*Travaux du cercle linguistique de Prague I*, Prague 1929, p. 67-84). Een zeldzaam phoneem of een klankgroep van weinig voorkomende structuur staat zwak in de strijd om het bestaan, sommige individuën kunnen geneigd zijn, zulke zeldzame bestanddelen der taal geheel uit hun spreken te elimineren en er zijn gevallen, waar men niet uitmaken kan, of een klank of klankverbinding tot het systeem van een taal behoort, ja dan neen. Dat moet ook A.W. de Groot gevoeld hebben, toen hij in zijn opstel over *De wetten der phonologie en hun betekenis voor de studie van het Nederlands* (*N. Tg.* XXV, 225-243) in het midden liet, of ‘onze zeldzame leenklinkers van *rose, freule, serre*’ tot de Nederlandse phonemen gerekend moeten worden (t.a.p. 229, 237). Inderdaad zijn er veel mensen, die in deze en nog een paar woorden (*corps, wereld* enz.) zulke overigens aan 't Nederlands geheel vreemde, gerekte, open *o-, ö, e*-klanken, zwak gesneden (of wel: ‘mit losem Anschluss’), werkelik uitspreken, en het door deze personen gesproken Nederlands bezit inderdaad deze rij phonemen, die men duidelik onderscheidt van die van *roos, koor; peul, geur; mees, zeer*, al is hun rol in het systeem ook veel bescheidener en daardoor hun positie zwakker. Maar er zijn ook mensen, in 't algemeen wat minder gedistingeerd in hun uitspraak (soms, bijv. bij *wereld*, is 't meer een tegenstelling tussen ouderwets en nieuwerwets), die de open, gerekte, zwak gesneden *o, ö, e* helemaal niet zeggen; in hun systeem zijn dit geen phonemen. En tussen die beide groepen in staat een derde, die ze soms wel zegt, soms niet, en wier taalgevoel aarzelt, of het hier met Nederlandse phonemen te doen heeft. Al deze mogelikheden bestaan binnen het ruime kader van wat men beschaafd Nederlands noemt, en of deze taal het hier besproken rijtje phonemen bezit, ja dan neen, dat is niet positief te zeggen. Zelfs kan men zich in 't onzekere voelen, of de drie klanken van het rijtje in gelijke mate tot het klanksysteem van het beschaafde Nederlands kunnen gerekend worden; zouden er niet mensen zijn, die in *rose* en *serre*, zelfs misschien in *wereld* en *vers*, de Franse gerekte open vokalen spreken, maar tegelijk in *freule* 't zij de vokaal van *heulen*, 't zij de diphthong van *huilen* laten horen?

Wanneer men het artikel van Trubeckoj: *Zur allgemeinen Theorie der phonologischen Vokalsysteme* (*Travaux* I, 39-67, Prague 1929) leest, dan krijgt men de indruk, dat het zo'n

heksetoer niet is om de vokalen van een taal in de vorm van een driehoekje of vierhoekje van symmetriese structuur of van twee zodanige geometriese figuren te groeperen, maar wanneer men zich er toe zet, het eens te proberen met de klinkerphonemen van zijn moedertaal, dan valt die arbeid niet mee. Voor 't Nederlands levert het rijtje van *rose* enz. niet de enige moeilikheid op, zelfs niet de grootste. Voor een eigenaardige moeilikheid plaatst ons de *ə*. De Groot, *t.a.p.* 237 schrijft hierover: 'Het verschil tussen *u* en *ə* hangt voor mij persoonlik uitsluitend daarvan af, of de lettergreep luid of zacht wordt uitgesproken; een versterkt *de* krijgt de *u* van *put*, een verzwakt *kun* (b.v. in: *wíé kun je zien*?) krijgt de *ə* van *de*. Verschil tussen twee woorden, die alleen daardoor zouden verschillen dat de een een *u* en de ander een *ə* heeft, zonder enig verschil in (habituele of occasionele) accentbouw, ken ik niet: dus beschouw ik in mijn taal *u* en *ə* als één phoneem'. Ik kan dat niet juist vinden; m.i. is aan De Groot één fundamenteel verschil tussen *ə* en de vokaal van *put, kun* ontgaan, en wel dit, dat de zgn. korte *u* evenals alle zogenaamd korte Nederlandse klinkers scherp gesneden is ('fester Anschluss'); dit is het klasse-kenmerk der zgn. korte klinkers; men kan ze niet rekken, zonder het karakter van vokaal en syllabe wezenlik te veranderen; daarentegen is dat wel mogelik bij de zwak gesneden klinkers, die men veelal lang noemt (*dagen* enz.), en ditzelfde geldt van de *ə*, die dus in dit opzicht op één lijn staat met de zgn. lange vokalen. - waarvan hij zich anderzijds onderscheidt door zijn voorkomen alleen in onbetoonde lettergrepen. Staat in onbetoonde positie een andere vokaal dan *ə*, dan neigt deze, geheel anders dan de *ə*, tot scherp gesneden uitspraak: men schrijft *Athene, Latijn*, maar de uitspraak, die in ons gewone schrift zou worden aangeduid door *Attene, Lattijn*, is meer in overeenstemming met onze Nederlandse spreekneigingen dan de uitspraak met zwak gesneden *a*, - die trouwens naast de andere wel degelik voorkomt. Het volk komt er licht toe, de toonloze *a* en ook andere vokalen in deze zelfde positie door *ə* te vervangen, en ook aan het beschaafde Nederlands is die uitspraak niet vreemd: men zegt (ik bezig een populaire transscriptie): *Latéin, Lattéin, Latéin*, evenzo *pəvəljóen, pavvəljoen, pavəljóen*[1)], en *kənəngín, konnəngín, konəngín*, het laatste waarschijnlik onder invloed van *koning*, terwijl de uitspraak *Latéin* enz. wel

1) Al deze drie vormen kunnen ook *i*-vokalisme der paenultima hebben.

deels op het schriftbeeld, deels op de uitspraak in de vreemde talen, waaruit zoveel woorden met onbetoonde ‘volle vokalen’ (d.w.z. andere vokalen dan *ə*) zijn ontleend, zal berusten. Hoe moeten wij nu het beschaafd-Nederlandse systeem der onbetoonde vokalen in tekening brengen? Ik waag er mij tans niet aan, ik meen echter wel op grond van het luttele hier besproken materiaal te mogen aannemen, dat geen systeem mogelik zal zijn zonder het erkennen van enige voorbehouden, waaruit de allerminst absolute waarde van zulk een systeem zal blijken.

Een zeer grote moeilikheid levert ook het tweetal korte, d.w.z. scherp gesneden, vokalen op, die in onze betoonde gesloten lettergrepen voorkomen en beide door het teken *o* worden aangeduid: de klank van *tot*, die ik door *ò* weergeef, en die van *op*, waarvoor ik *ó* schrijf. De Groot, *t.a.p.* 237, beschouwt ze als twee ‘herkenningstypen’ van één zelfde klinker. En ongetwijfeld laat zich voor dat gezichtspunt wel wat aanvoeren. Uit de gegevens, aan de hand van een rijke literatuur bijeengebracht door M.J. van der Meer, *Historische Grammatik der niederländischen Sprache* I (Heidelberg 1927), 248-250, ziet men duidelik, dat er allerlei woorden zijn, die de een met *ò*, de ander met *ó* spreekt, bijvoorbeeld *bobbel, pols, motregen, trok*, en het ligt voor de hand om in deze en dergelijke gevallen zulke ‘variantes individuelles d'un phonème’ aan te nemen, die in het *Projet de terminologie phonologique standardisée* (*t.a.p.* 320) worden omschreven als ‘déviation(s) individuelle(s) de la réalisation courante d'un phonème, perceptible(s) et admise(s) dans une langue donnée’, - al is er ook een verschil tussen dit geval en het t.a.p. aangehaalde voorbeeld van Čechiese lange gesloten *e* voor open *e*, en wel dit: dat in het Nederlands de meest normale uitspraak soms *ò*, bij andere woorden *ó* is; ja, in sommige gevallen is het dubieus, wat het meest normale timbre is. Maar in andere gevallen ligt het meer voor de hand van twee phonemen te spreken, bijvoorbeeld bij *óp* en *bót* tegenover *kòp* on *tòt*. Wanneer meester Pennewip[1)] naar aanleiding van het gedicht van Tryntje Fop:

> *Ik heet Tryntje Fop*,
> *En heb een muts op myn kop*. -

de mening uitspreekt: ‘die beide laatste woorden verzwakken den indruk van het geheel door derzelver overtolligheid’ en

1) Zie No. 385 der *Ideën* van Multatuli.

‘de beide verzwakkende woorden’ doorhaalt, dan zegt M u l t a t u l i : ‘en nu had Tryntje Fop heel eenvoudig 'n muts òp, zonder kóp. Ik mag dien styl wel’. Door het aanbrengen van verschillende accenttekens op de woorden *òp* en *kóp* (zij 't ook in omgekeerde zin dan ik het in dit opstel doe), toont Multatuli duidelik, dat hij dit rijm niet erkent en dat hij *ò* en *ó* als verschillende phonemen der Nederlandse taal beschouwt. Zeer terecht! Wat immers is een phoneem? De definitie van 't phonologiese *Projet* luidt (t.a.p. 311): ‘Unité phonologique non susceptible d'être dissociée en unités phonologiques plus petites et plus simples’, en van de daarop volgende notitie over de ‘principes de délimination d'un phonème’ luidt de eerste alinea: ‘Lorsque, dans une langue, deux sons figurent dans les mêmes conditions phonologiques et qu'aucun de ces sons ne peut être remplacé par l'autre sans que le sens du mot en soit altéré, ces deux sons sont susceptibles de différencier les significations des mots et ils réalisent deux phonèmes différents; mais lorsque deux sons figurent dans les mêmes conditions phonologiques et que chacun d'eux peut être remplacé par l'autre sans que le sens du mot en soit détérioré, ces deux sons sont incapables de différencier les significations des mots et représentent deux variantes d'un même phonème’. Mij dunkt: volgens deze definitie hebben wij in *kòp* en *óp* twee phonemen. Het aantal gevallen, waar deze klanken inderdaad de functie hebben, overigens gelijkluidende woorden van elkaar te onderscheiden, moge zeer gering zijn[1)], desniettemin voelt men de uitspraak *kóp* voor *kòp* of *òp* voor *óp* als een fout; door verwarring der twee klanken wordt ‘le sens du mot’ ongetwijfeld ‘détérioré’, zelfs al ontstaat er daardoor maar in luttele gevallen een ander woord, en woordparen als *mós: mòs* tonen, dat de twee klanken zijn wat in het *Projet* heet: ‘susceptibles de différencier les significations des mots’. Een juister kriterium voor de beantwoording der vraag ‘één phoneem of twee?’ dan het al of niet voorkomen

1) Behalve *bòd: bót* kan ik alleen noemen het in beperkte kring gebruikte substantivum *de mòs: het mós*; spreekt een universiteitsburger van *de mós*, dan voelt men dat als een vulgairisme en een fout. De tegenstelling *pòp: póp* (zie V a n H a e r i n g e n , *N. Tg.* XVIII, 80 noot en D e G r o o t , *Travaux du cercle ling. de Prague* IV, 125) heeft nog een beperkter gebruiksfeer; *pòp* zal wel opgekomen zijn als geaffekteerde vorm. In geaffekteerde uitspraak wordt elke *ó ò*-achtig gezegd.

in een zeker aantal overigens gelijke woorden lijkt mij de al-of-niet-toelaatbaarheid der twee vokalen in het rijm. En dan mogen wij zeggen, dat M u l t a t u l i niet de enige woordkunstenaar is, die een rijm *kòp: óp* ontoelaatbaar acht. - In dit verband wil ik nog de volgende woorden van D a n i e l J o n e s citeren, voorkomende in zijn opstel: *On phonemes* (*Travaux du cercle ling. de Prague* IV, 77 v.): 'The fact that separate phonemes are capable of distinguishing words, while sounds belonging to the same phoneme are not, is not part of the definition of a phoneme. It follows from it. The phonemes of a language do not *necessarily* distinguish words, but they are capable of doing so and generally do so. It occasionally happens, however, that no pair of words can be found, which differ solely by the substitution of one phoneme for another'. Dat is klaarder en beter gezegd en niet minder juist dan de boven meegedeelde Franse toelichting bij de definitie van het begrip phoneem.

Zijn nu, in verband met 't voorafgaande, *ò* en *ó* als één dan wel als twee phonemen op te vatten? Dit is m.i. een grensgeval. Er zijn wellicht Nederlanders, voor wie zij slechts één phoneem zijn, maar voor de meeste mensen, die beschaafd Nederlands praten, zijn het er twee, al is dat ook niet waar zonder enige restrictie. Een merkwaardig voorbeeld, hoe men ook bij de constructie van vokaalsystemen waarneemt, dat op 't gebied der taalkunde vele waarheden slechts betrekkelik zijn! Het zou m.i. goed zijn, zoveel mogelik individu-talen en zoveel mogelik Nederlandse, vooral Hollandse dialekten, nauwkeurig op dit punt te onderzoeken. Zulk een studie zal aan het feit, dat het vokaalpaar *ó: ò* een grensgeval vormt tussen twee phonemen en één phoneem, niets afdoen, maar zij zal misschien de labiele evenwichtstoestand, waarin onder deze omstandigheden het phonologiese systeem van het beschaafde Nederlands zich bevindt, tot zekere hoogte helpen verklaren.

4. Nog op een geheel ander soort van storingen in phonologiese systemen wil ik opmerkzaam maken. De phonologiese school, die een biezonder grote betekenis hecht aan het bestaan van naar een ordelik plan gebouwde klanksystemen der afzonderlike talen, gelooft aan een teleologiese taalontwikkeling. Is het klanksysteem ergens door een of andere klankverandering uit zijn voegen geraakt, dan streeft de taal naar een hergroepering, die wederom regelmaat schept. Telkens ziet men deze opvatting bewaarheid. Laat ik er bijvoorbeeld aan herinneren, hoe in het

Grootrussies de uit *ě* ontstane *ie* een pendant gevonden heeft in de *uo*, die op een klank teruggaat, die niet van ouds met *ě* op één lijn stond, terwijl ook het Litaus een klankpaar *ie, uo* kent, eveneens uit van ouds 'disjuncte' eenheden ('unités phonologiques disjointes', zie *Projet* t.a.p. 314) ontstaan en wel uit *ei, ai* enerzijds, *ö* anderzijds. Daartegenover staan echter gevallen, waar een harmonie verstoord wordt en plaats maakt voor 'disjunctie'. Zo bezat het Oerslavies de paren: *p : b, t : d, k : g, s : z, š : ž*, terwijl de *χ* geen pendant *γ* naast zich had. Nu is echter in sommige talen: Zuidrussies, Čechoslovaaks, Oppersorbies de *g* tot *γ* geworden; daardoor werd de *k* geïsoleerd, terwijl men de volgende paren kreeg: *p : b, t : d, χ : γ, s : z, š : ž*. Totnogtoe kunnen wij zeggen: het ene systeem maakt plaats voor een ander gelijkwaardig. Maar wat zien wij dan verder gebeuren? In een deel van 't Zuidrussies, in Čechoslovaaks en Oppersorbies gaat nu verder de *γ* in een *h* over, waardoor zowel de *k* als de *χ* tans zonder partner zijn. Zeker, in een paradigma als čech. *būχ* (geschr. *bùh*): *boha* voelt men nog steeds de wisseling *χ : h* als een correlatie; maar het systeem heeft ontegenzeggelik iets van zijn regelmatige bouw ingeboet, wat nog te merkwaardiger is, daar de verschillende Slaviese talen de overgangen *g > γ > h* onafhankelik van elkaar hebben doorgevoerd[1)].

5. Ten slotte enige woorden over de tegenstelling tussen 'merkmallos' en 'merkmalhaltig' ('non-marqué' : 'marqué'), waaraan sommige phonologen een grote betekenis schijnen te hechten. T r u b e c k o j schrijft *Travaux* IV, 97: 'Die zwei Glieder eines korrelativen Gegensatzes sind nicht gleichberechtigt: das eine Glied besitzt das betreffende Merkmal (oder besitzt es in seiner positiven Form), das andere besitzt es nicht (oder besitzt es in seiner negativen Form). Wir bezeichnen das erste als merkmalhaltig, das zweite als merkmallos'. En dan wordt er op gewezen, hoe reeds in de gewone terminologie: 'stimmhaftstimmlos', 'gerundet-nichtgerundet' enz. het bewustzijn van deze tegenstelling tussen een meer actief en een meer passief lid tot uiting komt. Hiermee in overeenstemming zijn de definities van het *Projet* (p. 314): 'Série corrélative marquée. - Série corrélative caracterisée por la présence de la marque de corréla-

1) Zie hierover vooral L' N o v á k , *Zmena g > h v sloveněine, Sborník Matice Slovenskej* VIII (1930), 7-26.

tion. - Exemple: Voyelles longues en latin', - 'Série corrélative non-marquée. - Série corrélative caractérisée par l'absence de la marque de corrélation. - Exemple: Voyelles brèves en latin'. In het midden latende, in hoeverre het niet wetenschappelik geschoolde taalgevoel inderdaad bijvoorbeeld de stemhebbende consonanten in tegenstelling tot de stemloze als 'merkmalhaltig' beschouwt, zou ik de vraag willen stellen, hoe datzelfde taalgevoel reageert op een geleidelike zwenking van de correlatie stemhebbend: stemloos in de richting naar de correlatie lenis: fortis. Hier zou 't toch meer voor de hand liggen om bij de fortis een plus aan te nemen, bij de lenis een minus. Ligt daartussenin een phase zonder onderscheiding van 'marqué' en 'non-marqué'? En hoe staat het, wanneer in een taal, zoals het beschaafde Nederlands, de beide correlaties: fortis-lenis en stemloos-stemhebbend naast elkaar bestaan? Ik moet bekennen te betwijfelen, of wij in alle gevallen van phonologiese correlaties de onderscheiding marqué: non marqué kunnen handhaven. Het ondubbelzinnigst is deze, dunkt mij, daar waarneembaar, waar een temporeel plus aanwezig is, bijv. bij de correlaties tenuis of media: tenuis of media aspirata, - of: tenuis: affricata, - of : niet-gepalataliseerde consonant: gepalataliseerde consonant met naklinkende palatalisatie. Als wij ons van deze correlaties verwijderen in de richting naar paren als fortis: lenis, vermindert geleidelik het gevoel voor de tegenstelling non-marqué: marqué, totdat deze op een goed ogenblik geheel ophoudt.

6. Bij deze opmerkingen wil ik het ditmaal laten. Zij zijn geschreven door iemand, die overtuigd is van het nut en de noodzakelikheid van phonologiese onderzoekingen. Reeds B r u g m a n n erkende de systematiese bouw der klanksystemen als een gewichtiger voorwerp van onderzoek dan de historie der afzonderlike klanken, maar in zijn tijd was blijkbaar de bodem nog niet rijp voor een vruchtbare bestudering dezer problemen. 't Is de taak der phonologiese school om te tonen, dat deze tans mogelik is. Zij moet daarbij gebruik maken van de ervaring van het verleden; en deze heeft ons onder meer geleerd, dat in de taal de grenzen tussen de kategorieën dikwels vaag en onvast zijn en dat vele waarheden, die de linguistiek ons leert begrijpen, slechts relatieve waarheden zijn. Door een negéren van deze ervaringswijsheid zou de phonologie op dwaalwegen kunnen geraken, en daarvoor is zij veel te goed.

N. VAN WIJK.

Bredero's Vroegh in den dagheraadt[1].

De eerste druk van dit gedicht verscheen in 1615. Het staat namelijk in het liedboek Apollo en heeft als opschrift Sonnet, waarbij als ondertitel: Het eerste van de Schoonheyt. Telkens voorafgegaan door een Liedeken volgen verder in paren het tweede tot en met het elfde van de Schoonheyt, en dan een klaarblijkelijk bij de reeks behoorend slotsonnet, zónder ondertitel. Geen van die gedichten is geteekend.

De tweede druk verscheen in 1622 en wel in het door Van der Plasse uitgegeven Groot Liedboeck. Het heet hier enkel Sonnet, en is geteekend met Breero's spreuk '*t Kan verkeeren*. Tot 1924 heeft niemand openlijk eraan getwijfeld of dit gedicht wel van Breero was: het gold zelfs, ondanks enkele drukfouten, voor een van zijn fraaiste. Dat in het genoemde jaar Prof. C.G.N. de Vooys het hem ontzei, was de uitkomst van een geschil, dat elf jaar vroeger begonnen was.

Toen toch, in 1913, had Dr. J.B. Schepers eenige gissingen gemaakt naar aanleiding van het onderscheid tusschen de eerste en de tweede uitgaaf. De tweede een sonnet op zichzelf, de eerste een in verband met elf andere. Ook F. Buitenrust Hettema had, in 1896 al, dit onderscheid opgemerkt, maar hij was er niet verder op ingegaan. Dr. Schepers schreef nu de heele reeks aan Bredero toe, en had zelfs al een meisje klaar dat erin zou bezongen zijn. In de vreugde over zijn vondst - hij ‘vond’ zelfs nog meer, dat hier buiten beschouwing blijft - werd natuurlijk 't een en ander voorbijgezien of lichtgeteld. In de eerste plaats: dat Vroegh in den dagheraadt, zoowel in soort als in hoedanigheid, zich onderscheidt van al de andere. In de tweede plaats: dat Van der Plasse een tijdgenoot was, en dat men wel zeer goede redenen moest hebben eer men aan zijn toeschrijving

1) Dit opstel ontstond uit een bespreking op ons leidsche *practicum*. Nadat een van de candidaten, de Heer J. Hulsker, het onderwerp had ingeleid, en als zijn meening te kennen gegeven dat Vroegh in den dagheraadt wel, maar de overige sonnetten van de Schoonheyt niet aan Bredero konden worden toegeschreven, voerde nadere onderscheiding tot de resultaten, die hier worden uiteengezet.

mocht twijfelen. Daarentegen werd aan het enkele feit dat het gedicht onder één titel gebracht was met andere, een onevenredig groote waarde gehecht. Het was of al van tevoren vaststond dat een uitgever nooit gedichten van verschillende schrijvers onder één titel kon drukken.

Wat dit laatste betreft: ik weet bij ervaring dat het voor kan komen. In De Beweging van 1909 zal men onder de titel Brentano drie vertalingen vinden, de eerste op naam van Alex. Gutteling. Uitsluitend ter vulling van drie bladzijden werden er twee van mij onder gedrukt, maar zonder mijn naam. Eerst in de boekuitgaaf Poëzie in Europa, van 1920, heb ik mijn eigendom teruggenomen.

Nemen we aan dat evenzoo een sonnet van Bredero, ongeteekend, met het werk van anderen saamgevoegd is, dan hoeft het niet te bevreemden dat Van der Plasse daarvan geweten heeft. In zijn inleidend gedicht tot ‘Apollo’ heeft Bredero zelf gezegd dat de juffertjes voor wie het liedboek bestemd was de stijl van de dichters wel onderkennen zouden, al noemden ze zich hier niet. En niet alleen de stijl maar ook de woorden, want ze hadden ze al meer gehoord. Waarom zou Van der Plasse, de man die, zooals hij zei, ‘ongelooffelicke moeyte’ deed om al Bredero's liedekens te bekomen, een uitzondering gemaakt en de gedichten niet onderkend hebben?

Ik herinner me twee argumenten. Van der Plasse heeft wel eens meer een gedicht uit Apollo aan Bredero toegeschreven, dat dan later bleek niet door Bredero, maar door Hooft gemaakt te zijn. En in zijn druk staan fouten die niet in Apollo voorkomen. Beide beweringen zijn juist, maar als argumenten zijn ze toch zoo zwak mogelijk. Het gedicht van Hooft was geteekend met Bredero's spreuk. Dat dit een vergissing was had Van der Plasse kunnen weten als hij de ‘Mi(s)stellinghe’ onder het register van beginregels had ingezien. Maar - een dergelijk verzuim begaan ook hedendaagsche uitgevers nog wel eens[1)]. En de drukfouten? Van der Plasse's heele uitgaaf grimmelt ervan en het zou dwaasheid zijn daaruit iets te besluiten omtrent

1) Het is bekend dat ook Leendertsz, toen hij Hoofts gedichten uitgaf, de ‘Misstellinghe’ niet geraadpleegd heeft. En nu onlangs deed ook Knuttel het niet. Zie blz. 162 van zijn Liederen-uitgaaf, waar hij het foutieve ‘Minnaer’ laat staan, en aan Schepers een verandering toeschrijft, die in ‘Apollo’ al te vinden is.

zijn teksten. Er zouden, mijns inziens, betere redenen moeten worden aangevoerd, eer we het recht zouden hebben aan Van der Plasse's toeschrijving te twijfelen.

Wat overblijft is de onderscheiding van het verschil, dat tusschen Vroegh in den dagheraadt en de andere gedichten valt op te merken. Indien het gedicht tot de slechtste sonnetten van het Groot-Liedboeck behoorde, zoodat we het slechts met moeite waardeerden, dan zou de ontdekking dat het in Apollo ongeteekend voorkomt, en saam met even middelmatige werkstukken, ons misschien kunnen bewegen Van der Plasse's toeschrijving vreemd te vinden. Maar het omgekeerde is het geval. Dit sonnet is niet alleen zeer goed, maar het blinkt uit en is ongewoon. Zelfs ondanks de vlekjes van de drukfouten is dit door ieder die van verzen hield, ingezien. De andere daarentegen - ik noemde ze al middelmatig; maar het zal billijk zijn het verschil waarom het hier gaat, nader toetelichten.

Als we de twaalf sonnetten van de Schoonheyt achtereenvolgens gelezen hebben, dan kan het zijn dat we nog een oogenblik toeven bij het laatste. Daar ziet de dichter terug en gaat na wat hij beschreven heeft. Hij noemt dan in volgorde: het voorhoofd met haren en wenkbrauwen, de oogen, de lippen met de tanden, de wangen, de armen, de handen, de voeten, de hals, en eindelijk boezem en borsten, tusschen welke als een zonderling *mal-entendu*, de Arentsneus is geplaatst. Deze bijzijde latend gaan wij zien of deze inhouds-opgaaf klopt met het gelezene. Doen we dat, dan vinden wij, hoewel in andere volgorde, alle opgenoemde elementen terug. Tegelijk evenwel maken we nog een opmerking. We merken namelijk op dat we al die elementen ook zouden hebben teruggevonden als het eerste en het tweede sonnet waren weggelaten. Het eerste is Vroegh in den dagheraadt, dat uitsluitend over de haren gaat, die ook al in het vierde, bij het voorhoofd, genoemd worden. Het tweede is een sonnet op de oogen, die ook al in het derde worden behandeld.

Zonder ik deze twee uit, dan blijven er, met het slot-sonnet mee, tien sonnetten over, die klaarblijkelijk bij elkaar behooren. Klaarblijkelijk; want zij zijn alle geschreven in een zelfde duidelijk herkenbare stijl.

Bij wijze van algemeene bepaling zal ik die stijl de exclamatieve noemen, en aantoonen dat die term juist is.

De volgorde, zei ik, is anders dan in het slot-sonnet wordt aangegeven. Nu hoeft men natuurlijk niet te beweren dat de

volgorde in dat sonnet de juiste is (zie maar de Arendsneus!), maar toch zou het vreemd zijn als de dichter het overzicht van zijn werk niet tenminste *begonnen* was met het werkelijke begin. Welnu, hij begint met het voorhoofd, dus niet met het oog. D.w.z. met het vierde en niet met het derde sonnet.

Mij persoonlijk trof dit, omdat ik toch al geneigd was geweest in de aanhef van het vierde sonnet een begin te zien. Maar mijn persoonlijke indruk geheel terzijde latend, merk ik iets anders op. Er bestaat - zooals Dr. Schepers indertijd aan 't licht bracht - een bewerking van de Schoonheyt-sonnetten, in 1617 uitgegeven, en onderteekend door een zekere Olivier. Welnu, deze bewerking begint óók met het voorhoofd. Voeg ik hier nu aan toe dat het voorbeeld van de hier besproken gedichten, Ronsard's Elégie à Janet, ook het voorhoofd aan de oogen vooraf laat gaan, dan kunnen wij wel besluiten dat het vierde sonnet door ons als het eerste van de reeks mag worden gezien.

Hieraan nu blijkt dadelijk wat ik met exclamatieve stijl bedoel.

> O God, wat isser al, wat zijnder al schoonheden
> Op 't wijde voorhooft klaar van deze jonghe Maaght.

Reeds in de eerste regel toch zijn twee eigenaardigheden van wat ik de exclamatieve *habitus* zou willen noemen: de uitroep (o God) en de herhalingsvorm (wat is er al, wat zijnder al).

In het volgende (dus in Apollo het derde) blijft de dichter in die laatste vorm, nu nog verslapter dan eerst, doorgaan.

> Van al 't ghevoelen is, te weten van vyf sinnen
> En isser geen soo waart, soo nut, soo wonderlijck,
> Soo goddelijck en schoon, soo heerlijck van fabrijck
> Als het ghesicht.

In het sonnet op de mond, is het de uitroep:

> Gheheel, ach! blijf ick stom, met dat ick wil verhalen
> Haar tooverlijcke stem -

in dat op de hals:

> Och! dien snee-witten hals -

in dat op de handen:

> Och! salich etc.

en:

> Sy sijn, wat ist! sy sijn -

Deze herhaling van ‘Sy sijn’ en bovendien van ‘sy gaan’ vindt men trouwens in dat op de voeten vijf, zes keer achter elkander:

> Sy sijn vol heyligheyt, als sy gaan na 't aflaat,
> Sy sijn vol majesteit, als sy gaan over straat,
> Sy sijn soo lieffelyck, als sy gaan om verblijen;
> Sy sijn vol eerbaarheyt, als sy gaan na 't bancket,
> Sy sijn vol eenicheyt als sy gaan na het bedt,
> Wat ist! sy sijn te snel voor diese wil gaan vrijen.

Als men na dit alles nog de aanhef O rypen bosem wit, van het elfde en de herhaling van Ick hebbe 't al ghesien in het slotgedicht heeft opgemerkt, dan schiet alleen het gedicht op de wangen over, waarin eveneens de aanhef De wanghskens door de terzinen weer wordt opgenomen.

Op tien sonnetten dus is er geen enkel, waarin niet die kenmerkende trekken van het exclamatieve - een of beide - voorkomen. Men zal ze niet vinden in Vroegh in den dagheraadt, en ook niet in het tweede van de Schoonheyt. De herhalingen die dáár voorkomen zijn namelijk, zooals ik straks hoop aan te toonen, van andere aard.

Aan deze stilistische overeenstemming van de tien sonnetten met elkander, en niet met de twee andere, valt nu nog een tweede overeenstemming toetevoegen, en wel een metrische. Hun terzinenvorm is namelijk onveranderd a a b c c b (waarbij a en c altijd een mannelijk, b een vrouwelijk rijm beduidt). Daarentegen is de terzinen-vorm van het tweede a b c c b a en die van het eerste a a b b c c .

Men ziet dus dat zoowel door stijl-karakter als door metrische vorm de sonnetten III-XII bijeenhooren en van de twee vorige gescheiden zijn. Die twee vorige, Vroegh in den dagheraadt en het eerste sonnet op de oogen, zijn door hun verschillende rijmvorm eveneens van elkander gescheiden. Dat ze bovendien ook door hun stijlkarakter gescheiden zijn, zal ik nog moeten aantoonen.

Alvorens dit te doen wil ik het karakter van de tien die we tot nu toe bespraken, nog iets nader precizeeren.

Een exclamatieve stijl die zóó konstant op twee voor de hand liggende vormen berust, kan niet de uitdrukking van een sterke of bewegelijke geest zijn. Zijn eigenlijke stimulans is de makkelijke bewondering, en daar we ons hier heel en al in de sfeer van de zinnelijke schoonheid bewegen, de makkelijke gevoelig-

heid. Gevoeligheid voor wat? Niet voor een eigen werkelijkheid, want dan zou er iets oorspronkelijks zijn uitgesproken, terwijl toch alle gebruikte uitdrukkingen, men kan zeggen zonder uitzondering, behooren tot de toenmalige dichterlijke mode-taal. De gevoeligheid betreft dus de gedichten van anderen, ze is gevoeligheid voor het toenmalige (fransche) vers. Als men met dit inzicht de sonnetten leest, dan vindt men enkele verzen die men onthoudt, die door een fijne teekenende klank-opvolging of door een bevallige wending onze aandacht trekken. Zoo in het vijfde van de Schoonheyt, waar het meisje om haar wijs van spreken geprezen wordt. De regel:

> Sententieus, nochtans heel suynichlijck ter talen

is teekenend. Hij teekent met klanken wat door zijn zin wordt uitgesproken. Zoo is er maar een enkele. Toch vindt men in hetzelfde sonnet nog de regel:

> Door hare lachskens soet blijft liefdens rijck tesaam -

die bevallig is. Zoo kan men hier en daar nog enkele aanwijzen. Zij zijn de graadmeter voor het eigenlijke talent van hun dichter: oor en gevoeligheid voor de toen nieuwe verzen en een vermogen, nu en dan, om de indrukken van zijn lezing weertegeven. Dat talent is hetzelfde dat Justus de Harduyn had, maar het is geringer. Bovendien staat er tegenover, een doorgaans zoowel slappe als gewrongen dictie en een lager soort gemoedelijkheid, die soms voor scherts wil doorgaan. Van de slapheid gaf ik al een goed voorbeeld in dat eerste kwatrijn, dat begint: Van al 't ghevoelen is, te weten van vijf sinnen. De gewrongenheid komt herhaaldelijk uit, hetzij door tusschenzinnen, die soms nog wel op verkeerde plaatsen worden ingeschoven, hetzij door volstrekte onverstaanbaarheid. Men zie b.v. de wijs waarop voorhoofd en wenkbrauwen van het meisje beschreven worden:

> Het is een silvren berch, ghepolijst die sy draaght,
> Vorheven uyt het gout van 't golvich hayr int breden,
>
> Bedeckt met witte snee:

Klaarblijkelijk hoort die ‘witte snee’ bij de ‘silvren berch’ en behoorde niet ervan te worden gescheiden. De dichter vervolgt dan:

het steunsel na beneden
Sijn swerte booghskens twee, daar 't Cupido behaaght
Te schieten mee sijn straal, als hy de minnaars jaaght,
Die boven d'ooghskens staan, wijnbraukens heet men 't mede -

waar ook weer de bepaling ‘Die boven d'ooghskens staan’ ten onrechte van de ‘swerte booghskens’ gescheiden werd.

Onverstaanbaar in de bedoeling in de terzinen van het oogensonnet:

En d'ooghen toonen ons, dat meer is, in hem self
Wat tusschen d'aarden is en tusschen 't blaeu verwelf,
Al wat in schoonicheyt men siet veranderinghen.
Dit isset altemaal, het maeckt de menschen sieck,
Gelijck men siet aan my, dit is sijn lof en klieck,
Dan 't schijnt wel sonder dat en vindt men gheene dinghen.

Ik maak hieruit op dat de ‘veranderingen in schoonicheyt’ die de oogen ons toonen, de lof en de schande van die oogen zijn. Maar helder wordt de beteekenis mij niet en anderen lezen er iets anders in.

Wat tenslotte de lager soort gemoedelijkheid betreft, die breekt telkens door. Het meisje zal boos worden als ik haar omhels, denkt de dichter. En ‘voor my een hardt gelach’ mompelt hij in een halve regel. Als hij dan nog zegt dat hij haar hals niet te vroeg ‘misbruycken’ mag - ‘gheluckig noch ghenoech dat syse my laat sien’ troost hij zich in een tusschenzin, - dan loopen wij weg en willen liever van andere dergelijke stunteligheden geen kennis nemen.

Het aangehaalde is ook al genoeg om het onbegrijpelijk te doen voorkomen dat deze verzen ooit voor werk van Bredero zijn aangezien[1)].

1) Enkele opmerkingen over de tekst kan ik hier nog toevoegen. In Het zevende van de schoonheyt is in het tweede vers een woord uitgevallen, waarschijnlijk het woord ‘doorheen’, dat meteen de zin verduidelijkt. ‘Apelles schoon Du Praat’, in de voorlaatste regel van het elfde, behoeft m.i. alleen een komma na ‘schoon’: de schrijver kan zijn vriend Du Praat hebben aangesproken, zooals Ronsard en de andere dichters van de Pléiade het zoo vaak de hunne deden. Vertaalde hij, dan kan hij de naam eenvoudig vervlaamscht hebben.
Duistere constructies als de terzinen van Het derde en Het achtste zou de schrijver zelf vermoedelijk wel bevredigend kunnen uitleggen; dat de lezer blijft gissen en de tot nu toe gegeven verklaringen niet afdoend acht, ligt aan de gebrekkige uitdrukking.
Men moet natuurlijk nooit trachten de Twaalf Sonnetten in de uitgaaf van Marnix Gijsen te lezen. Het fraaie boekje bevat na een zeer ondoordachte Inleiding een zeer slordige tekst.

Lezen we nu evenwel het tweede sonnet. Want het is noodig dat we dit in zijn geheel afdrukken. Het onderwerp is: de oogen.

Het zijn twee sterren licht, of 't zijn twee diamanten,
Die vol van tooverij, haar draaijen in 't aanschijn,
Of anders gitten zwart, of twee smaragden fijn,
Vier reghen-boghen, die aan tween tesamen kanten.

Of wel twee peerlen glat, de schoonste van Levanten,
Neen 't moeten vlammen zijn, twee Sonnen heet van schijn,
Ick weet wel, en ik voel, hoe sy verbranden mijn,
Of 't zijn twee blixems snel, van Jupiters ghesanten.

Neen, 't isset altemaal, de gitten zijn omringt
Van twee smaragden groen; daarom zijn 't regenbogen;
Dan isset diamant; al dit twee peerlen sluyt.
Sy glinsteren op de wangh, grootachtigh puylen s'uyt.
Melijdigh van opsien zijn dit myn vrijsters ooghen.
Siet ghyse, vraaght niet meer waar liefde my toe dringt.

Nu is mijn stelling deze, dat in dit sonnet de stijl niet exclamatief is, maar juist het tegendeel, namelijk kritisch en analytisch. In 't begin schijnt het dat de herhalingsvorm weer optreedt, maar dat is schijn: er wordt niet herhaald, maar gewijzigd of tegengesproken. De oogen zijn niet sterren, diamanten, gitten etc.; maar ze zijn of sterren, of diamanten, of anders gitten, of (anders) smaragden, of wel peerlen enz. Als de dichter gezegd heeft wat de oogen, telkens in onderscheiding van iets anders, zijn kunnen, neemt hij met de terzinen zijn wending. ‘Neen’ zegt hij: ‘ze zijn niet dit òf dat; ze zijn dit èn dat’. Hij legt dat nauwkeurig uit. Daarna ziet hij ze aan, karakterizeert hun voorkomen in 't gelaat, zegt dat ze met een bepaalde opslag waargenomen, de oogen van zijn liefste zijn, en besluit met een erkenning van zijn liefde.

De man die dit schreef was niet een gevoelig bewonderaar van fransche verzen, heel niet iemand met een slappe geest of een onbekwaam schrijver. Wat hij uitdrukt is een sterke spanning

van denken en onderscheiden. Van gemoedelijkheid is er geen spoor. De slotregel:

> Siet ghy se, vraaght niet meer waar liefde my toe dringht

is een ernstige en gedragen ontlading waarvan de toon in ons doorklinkt.

Zien we, om dit goed te erkennen, verder nauwkeuriger wat hij wou uitdrukken. Hij ziet twee oogen, eerst hun lichte straling, daarna hun wit (want ook later zullen we opmerken dat hij onder diamant het wit verstaat). Hij ziet de zwarte pupillen, dan de groene iris. En nu ziet hij die irissen, de twee smaragden, als vier regenbogen, d.w.z. als tweemaal twee halve cirkels.

> Vier reghenboghen, die aan tween tesamen kanten.

Dit is voortreffelijk uitgedrukt. Vier halve cirkels voegen zich, twee aan twee, met hun kanten, samen.

Als hij daarna van ‘peerlen’ spreekt, bedoelt hij, zooals ook in de terzinen blijkt, parel*schelpen*, de paarlemoeren leden waar de oogen mee gesloten worden. Maar ze gaan open: vlammen zijn ze: zonnen, neen, bliksems, gezanten van Jupiter.

Nu komt de saamvatting: neen, de oogen zijn dat alles samen. De gitten immers zijn *omringd* door de smaragden. Dit ‘omringd’ krijgt een zeer expressief accent. De irissen toch zijn regenbogen om de pupillen heen. Dan, als derde kring, is er het wit, het diamant, en dit geheel wordt gesloten door de parelschelpen, de oogleden. Die oogen glinsteren, ze zwellen naarbuiten, ze zien op met meegevoel. Vraag niet waartoe de liefde mij dringt!

Ik geloof dat men, zoo lezende, de dichter moet toejuichen. Hij heeft een knap stuk werk verricht. Niet eigenlijk een schoon gedicht geschreven maar wel een zeer kenmerkend en zeer sterk gedicht. Zijn sonnet sluit van punt tot punt en het heeft geen woord teveel.

Eindelijk dan zijn we genaderd tot het eenige gedicht dat nu nog overblijft: Vroegh in den dagheraadt.

> Vroegh in den dagheraadt, de schoone gaat ontbinden,
> Den gouden blonden tros, citroenich van coleur,
> Gheseten in de lucht, recht buyten d'achter-deur,
> Daar groene wijngaartloof oyt louwen muyr beminden.

Dan beven amoureus de lieffelyckste winden
In 't ghele zijdich hayr, en groeten met een geur
Haar goddelyck aanschijn, opdat sy deze keur
Behieldt, van dagelycx haar daer te laten vinden.

Gheluckig is de kam, verguldt van elpenbeen,
Die deze vlechten streelt, dit waardigh zynd'alleen,
Gheluckiger het snoer, dat in haer dicke tuyten
Mijn ziele mee verbindt, en om 't hooft gaat besluyten,
Hoewel ick 't liever sie wildt-golvich na syn jonst,
Het schoone van natuyr passeert doch alle konst.

Hiermee zijn we in een heel andere wereld en staan we voor een heel andere stijl. De twee dichters die we bespraken hebben zich gevoegd in het door Ronsard - in navolging van Anakreon - geopende kader. De eerste had de verschillende vrouwelijke schoonheden, stuk voor stuk, tot onderwerp van zijn sonnetten genomen, de tweede behandelde alleen de oogen. De dichter van Vroegh in den dagheraadt wil de haren behandelen, maar inderdaad doet hij meer. Hij is met een gevoelig bewonderaar en een slecht verzenschrijver. Hij is ook niet een sterke geest die een opgevat voornemen vasthandig uitvoert. Hij heeft de gelukkige gaaf zóó schoon te zien en zóó schoon te zeggen dat men drie eeuwen na zijn dood nog met hem meegeniet.

Hij leeft voor een poos in dezelfde sfeer als zijn vrienden: zijn onderwerp is, als het hunne, de vrouwe-schoonheid, en zijn dichtvorm is het sonnet. Maar dat is dan ook tusschen hen en hem de eenige overeenstemming. Als zijn vriend, de schrijver van de tien, na betuigd te hebben:

De meeste ciraet is van 't aanghesicht de kin

en dan liefst een ronde, hierop volgen laat:

Gods wercken in natuyr en kan men niet volloven -

dan glimlacht men en is geneigd de brave sukkel in 't ootje te nemen. Maar als hijzelf vrijwel hetzelfde zegt (Het schoone van natuyr passeert doch alle konst, zegt hij) dan is men verrast en verheugd omdat men niet zou weten hoe zijn sonnet beter zou kunnen eindigen.

De stijl van zijn vriend de oogenbeschrijver noemde ik analytisch, de zijne is synthetisch. Dat wil zeggen dat hij niet deelen tot een geheel voegt, maar dat hij uitgaat van een geheel en dat geheel alleen maar ontplooit. Hij ziet een meisje dat 's morgens vroeg, achter het huis, waar de wingert de muur bedekt, het haar opmaakt. Ze maakt het eerst los, dan kamt ze het, dan vlecht ze en strikt ze het. Hij ziet niet alleen, maar hij geniet ook: eerst het vroege uchtend-uur, dan de goudblonde tros van maar luchtig opgebonden haren, dan haar zitten buiten de achterdeur, dan de wingert, zijn groene bladeren, zijn beminnen van de lauwe muur. Ieder woord drukt zijn genieting uit. Dan ziet hij hoe het haar is losgemaakt. Evenals de wingert de muur bemint, zoo beminnen nu de winden, de liefelijkste winden, die gele zijdige haren, ze groeten het schoone gezicht met hun geur en ze hebben er een bedoeling mee: ze willen bewerken dat ze niet maar voor eens, maar voortaan dagelijks daar komen zal. Nu wordt het haar uitgekamd, gevlochten en opgemaakt. De vergulde ivoren kam - natuurlijk, want een mindere zou die eer onwaardig zijn, - prijst hij gelukkig omdat ze die vlechten streelen mag. Gelukkiger nog het lint dat die vlechten samenbindt, dat zijn ziel mee erin samenbindt. Hoewel - ja, hoewel het ongebonden, het wild golvende haar toch schooner was. Het schoone van natuur passeert toch alle kunst, zucht hij beschaamd en verteederd.

Let men, niet op de voorstelling, maar op de gedachte, dus op de volzin, dan ziet men dat die niet gekenmerkt wordt door uitroep, herhaling of tegenstelling, maar eenvoudig bevestigend is. Er zijn er vijf: de schoone gaat ontbinden den tros, winden beven en groeten, de kam is gelukkig, het snoer is gelukkiger, - eindelijk de slotregel. De vier eerste bevatten een aanhang - soms zelfs een rijke aanhang - van bepalende of verklarende nevenzinnen. De laatste, als de grondgedachte van het gedicht, is geheel naakt, geheel kern.

Ziet men het sonnet prosodisch, dan is het, in overeenstemming met voorstelling en gedachte, duidelijk en inzichtig geleed, en wel met toenemende fijnheid. De kwatrijnen drukken elk een bepaald deel van het gebeuren uit. De terzinen zijn opgelost in drie versparen, de eerste twee zijn voortzetting van de handeling, maar die nu ondergeschikt wordt aan het gevoel van de dichter (gheluckig is - gheluckiger (is)), de derde gaat weer in tweeën: één regel spreekt dat gevoel, het grondgevoel van

het sonnet, de voorkeur voor natuurlijke, onopgemaakte schoonheid, onmiddelijk uit, de andere, de slotregel, geeft de verstandelijke rechtvaardiging van die voorkeur.

Leest men het gedicht als verhalende rede in verrukte toon, dan is het verloop van de zinnen overzichtelijk, met een juist en zuiver vallen van rijmen, zelfs waar de zin doorloopt (opdat zij deze keur Behieldt) en een ongedwongen schikking van accenten, die nooit door het metrum gehinderd worden, ook niet als ze ervan afwijken (en om 't hooft gaet besluyten).

In geen enkel opzicht valt dit sonnet, het werk van een voortreffelijk dichter, te vergelijken met de elf andere.

Of die dichter Breero was? Wie anders? Van der Plasse zegt het en dat wij geen reden hebben om in dit geval aan hem te twijfelen, heb ik al opgemerkt. Ik zie ook niet in, dat in dit gedicht iets is dat strijdt tegen aard, volzin, versbouw of woordkeus van Bredero. In toon wijkt het in zooverre van zijn andere sonnetten af als het minder zijn gemoedsaandoening en meer zijn schoonheidsgevoel uitspreekt. Maar men zou verkeerd doen te meenen dat het daarom niet zijn werk kon zijn. Dr. Knuttel zoekt in zijn Inleiding een verband tusschen het liedboek Apollo en het lied Met edel hoog begeeren. Hij zoekt dat verband, mijns inziens, waar het niet ligt. Dat Breero daar spreekt van ‘den Apolle’ hoeft toch niet erop te duiden dat hij niet de god maar het boek bedoelde. Het plaatsen van het lidwoord voor een eigennaam is zelfs in onze tijd nog niet ongewoon. Nochtans *is* er een verband. Dit gedicht namelijk blijkt bij aandachtige en nauwkeurige lezing en verklaring een lied zooals Bredero er geen ander meer geschreven heeft: een hartstochtelijke klacht en bede aan Apollo als god van de schoonheid. Niet enkel schoonheids*gevoel*, maar al zijn gevoel overweldigende schoonheids*drift* is erin uitgedrukt. In de sfeer van deze bezieling kan Vroegh in den dagheraadt zijn natuurlijke plaats vinden. Meent men nochtans dat het, bijvoorbeeld door grootere regelmaat, zich onderscheidt van zijn andere sonnetten, dan moet men het niet vergelijken met zulke die door hun versbouw ervan afwijken. Ook Bredero's vers werd langzamerhand regelmatiger en wij weten volstrekt niet of het nu besprokene lang of kort voor 1615 geschreven is. Vergelijkt men het met het sonnet, dat in de Groote Bron der Minnen er vlak naast staat, en dat óok eerst in Apollo verscheen: Dat ic u nacht en dach mijn groot geween laat hooren - dan zie ik geen ander

verschil dan vanzelf voortkomt uit het verschil van onderwerp.[1)]

Geen enkele reden blijft er dan over om, zooals Dr. Knuttel gedaan heeft, ons sonnet uit de uitgaaf van Bredero's Liederen en Gedichten te verwijderen. Te minder waar andere, alleen op gezag van Dr. Schepers, erin werden opgenomen[2)].

Rezumeerende komen wij dus tot de volgende voorstelling: De uitgever van Apollo had te beschikken over drie bijdragen. De eene een reeks van tien sonnetten. Men zou er - zooals de latere bewerker, Olivier, inderdaad deed - de titel Liefs Afbeeldinge aan kunnen geven. Zij waren van de soort die haar toenmalig bestaan dankte aan de Elégie à Janet van Ronsard. In deze *élégie* worden de vrouwelijke schoonheden opgenoemd in de volgorde van haar tot voeten. Of de dichter van de tien dit ook deed of bedoelde te doen, kunnen we uit zijn slotsonnet niet opmaken, maar wel schijnt het zeker dat hij begon met het voorhoofd, waarbij hij de haren inbegreep. De tweede bijdrage evenwel, van een ander dichter, behandelde de oogen. Daar het dus tot dezelfde soort behoorde, kon er aanleiding zijn het aan de tien toetevoegen, maar hoe dit te doen zonder die reeks te breken? Het gebeurde door uit die tien het sonnet op de oogen, dat als tweede voorkwam, van zijn plaats te nemen en vooraan de reeks te stellen. Het toevoegsel sloot dan erbij aan zonder dat de reeks gebroken werd. Een ander sonnet van de zelfde soort was Vroegh in den dagheraadt. Het behandelde de haren, die ook al in het voorhoofd-sonnet verwerkt waren. Maar dit was geen bezwaar: ze waren er slechts bijkomstig be-

1) Dat juist de twee sonnetten die èn in Apollo èn in het Groot-Liedboeck voorkomen, in 't laatste bij elkaar zijn gedrukt, schijnt me een zeker teeken dat Van der Plasse niet, zooals Schepers wil, ergens een onderteekend afschrift van Vroegh in den Dagheraadt gevonden heeft, maar het wel degelijk uit Apollo overnam. Hij vond daar twee ongeteekende sonnetten - want ook het andere is ongeteekend - maar hij wist dat ze Bredero's werk waren.

2) Ik doel op de sonnetten: Indien ick waer Jupyn (p. 162), Aertsche Goddin (p. 168) en Sy die myn hert besit (p. 169). Of ze van één hand zijn, betwijfel ik. En of in één van de drie Bredero's hand te onderkennen is? Zonder twijfel is het middelste het beste. De toon van Hooft klinkt erin door. Te gewillig zelfs, en met een te meegaande zinval. Bredero's stem en temperament waren, ook in zijn navolging, weerbarstiger. Trouwens, dat Van der Plasse ze *niet* opnam, maant al tot voorzichtigheid.

handeld en door het nieuwe sonnet als eerste te lezen, bracht men ze werkelijk op hun ware plaats. Dat men zoodoende tevens het beste brood voor het venster zette en daardoor het geheel releveerde, zal wel zijn ingezien.

De uitgever kon te eer vrijheid voelen zóó te schikken als hij deed, omdat hij de sonnetten niet alle achter elkander, maar telkens een paar, afgewisseld door andere gedichten, drukte. De samenhang moest daardoor minder in 't oog vallen. Inderdaad ontstond er zoo een nieuwe reeks die uit sonnetten en liedekens bestond. Een bizondere titel van de tien - die misschien wel Liefs Afbeeldinge was - liet hij achterwege, en gaf de twaalf als elf van de Schoonheyt en een slotsonnet.

Zeven jaar later werd Vroegh in den dagheraadt, als een gedicht van Bredero, door Van der Plasse in het Groot-Liedboeck geplaatst.

Noordwijk aan zee, Dec. 1931.

ALBERT VERWEY.

De gereformeerden en het tooneel tot omstreeks 1620.

Met deze titel schreef Prof. J. Wille in de Lustrum-bundel *Christendom en Historie*[1] een breed opgezette en degelik gedokumenteerde studie (blz. 96-169). Zijn bedoeling is, tegenover de eenzijdige beschouwing van de meeste litterair-historici ‘duidelijk te maken, dat men de Nederlandsche, Gereformeerde bestrijding van het tooneel in breeder verband en onder ruimer licht kan bezien dan van een veete tusschen Vondel en Amsterdam’. Achtereenvolgens gaat hij de houding der gereformeerden in Engeland, Zwitserland en Frankrijk na. De Engels-puriteinse toneelbeschouwing en bestrijding blijkt gegrond in de oudere van Genève en Frankrijk. Uitvoerig wordt het vraagstuk dan voor Nederland gedurende de zestiende eeuw nagegaan, op grond van synodale besluiten. In de toneelbestrijding hier te lande, ‘die zoo oud is als de Nederlandsche Gereformeerde kerk zelf, zijn geen vreemde inwerking, buiten de Zwitsersch-Fransche, aanwijsbaar’. Engels-piëtistiese invloed heeft eerst na 1620 de bestrijding verscherpt. Dan zijn ook de toestanden gewijzigd: ‘op de plaats van de Rederijkers, die naar den achtergrond waren geweken, stonden Coster met zijn “Academie”, en Vondel’.

1) Uitgegeven vanwege het gezelschap van Christelijke Historici in Nederland (Kampen - J.H. Kok - 1931).

Een standaard-uitgave van Brederoo's Moortje[1].

Lezen ende niet verstaen,
Dat's jaghen ende niet vaen.
Mychiel Theysbaert.

Professor Stoett heeft ons een model-uitgave van het Moortje geschonken. Zijn hoofdbedoeling, zegt hij in een inleidend woord, is geweest tekstverklaring; hij is daarin voortreffelik geslaagd. Het glossarium en de uitgebreide aantekeningen die deze uitgave vergezellen, helderen bijna alle moeilikheden en duistere plaatsen - en die waren er nog vele, ondanks de twee uitgaven die we reeds van het Moortje bezaten - op.

Het is bekend dat Brederoo's Moortje niet een directe vertaling is van Terentius' Eunuchus, zoals Jacob Westerbaens *Kamerlingh* (een enkele maal door Stoett ter vergelijking aangehaald). Brederoo heeft, zoals hij zelf zegt in zijn *Reden aende Latynsche-Geleerde* 'een Fransche tolck' gebruikt; en bovendien kende bij de vertaling van Cornelis van Ghistele (1555), waarin, zegt Br., die 'suyverlycke Latinist' Terentius er uit zag, als gekleed 'met een bedel-rock van hondert duysent snorrepijpen, van kromme-lappen, en ander uytheemsche geleende snipperlingen'. De heer J.F.J. van Tol heeft ontdekt, welke Franse vertaling Brederoo heeft gebruikt (er waren er in zijn tijd verschillende) en eveneens aangetoond dat hij soms, wanneer hij die Franae tekst niet begreep, zijn toevlucht nam tot Van Ghistele's vertaling, al was die dan geschreven in 'dat gheckelijck gheschockiert Antwerps'. Al verschaffen nu de Franse tekst en Van Ghistele's vertaling weinig licht voor de moeilike plaatsen in het Moortje, een doorlopende vergelijking, zoals men die vindt in Stoett's uitgave, geeft niet alleen inzicht in Brederoo's werkwijze en trant van vertalen, zij leert ons ook alle toevoegsels en uitbreidingen van Brederoo's eigen hand kennen.

De inleiding van Prof. Stoett begint met een verwijzing naar Van Tol's studie en de door hem bereikte resultaten; dan volgt

1) *G.A. Brederoo's* Moortje, uitgegeven en toegelicht door Dr. F.A. Stoett. (Zutphen - W.J. Thieme en Cie - MCMXXXI).

een beschouwing over Brederoo's taal, die in de dissertaties van Nauta en Van der Veen onvolledig en onvoldoende is behandeld. Wat in 't Moortje als Amsterdams-Hollands mag gelden, vindt men onder de hoofden *vocalisme, invloed van consonanten op voorafgaande vocaal, consonantisme* en *werkwoord* opgesomd, met talrijke verwijzingen naar andere studies over 't Hollands taaleigen in vroegere en latere tijd[1)], zodat we hier in beknopt bestek tal van waardevolle gegevens omtrent het 17de-eeuws Noordhollands - waarvan we nog niet zo heel veel weten - bijeen vinden. Een apart hoofdstuk is gewijd aan de in het Moortje gebruikte aanspreekvormen en aan het taaleigen der verschillende personen, van welke de een in meerdere mate dialect-vast is dan de ander. Enkele opmerkingen over de woordvoorraad en een opsomming van karakteristiek Noordhollands-Friese dialectwoorden en eigennamen besluiten de inleiding.

Aan de tekst gaat nog vooraf een uitgebreide lijst van geraadpleegde werken, die in de aantekeningen met verkorte titel worden aangehaald; een *volledige* lijst van geraadpleegde literatuur zou enige malen zo groot zijn geworden; in de Aantekeningen vindt men o.a. aangehaald het *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde, De Volmaekte Grond-beginzelen der Keukenkunde* (Amsterdam, 1758), *De Verstandige Kock of Sorghvuldige Huyshoudster* (Amsterdam, 1686), het *Huishoudelyk Woordenboek* van Chomel (Amsterdam, 1743), tal van 17de-eeuwse kluchten, enz. enz.

De tekst, die nu volgt, beslaat 110 blz. druks; daarbij behoren ruim 120 pagina's aantekeningen, *kleine druk*, en een glossarium van bijna 70 blz.

Te veel van het goede? Stellig niet; dit alles vormt met elkaar een kostelike bijdrage tot de kennis van de Amsterdamse volkstaal, de Amsterdamse zeden en gewoonten uit de 17de eeuw, een bijdrage zoals nog nooit is verschenen en zoals waarschijnlik ook niemand dan Professor Stoett in staat is te geven. Dit is de vrucht van jarenlange aandachtige lectuur, van jarenlang systematies noteren en verzamelen, van geduldige en scherpzinnige nasporing en onderzoek. Het is een genot met dit apparaat het Moortje te lezen, te bestuderen. Men kan het met minder

1) Bij de bespreking der vormen *bien, stien* enz. ontbreekt een verwijzing naar de artikelen van Van Haeringen in *Tijdschrift* 40 en 42.

doen; en hij die tevreden is met het ‘verhaaltje’ alleen, zelfs met veel en veel minder. Het is merkwaardig hoeveel het kan lijden, voor men de ‘draad van 't verhaal’ kwijt is; hoe weinig kennis van het Frans is er nodig om een Franse roman te lezen en ‘zo wat’ te begrijpen. Al heeft iemand nooit 17de-eeuws gezien, geef hem het Moortje zonder aantekeningen te lezen en hij zal u de korte inhoud kunnen vertellen. Maar wie Breeroo wil leren kennen en genieten, wie 't 17de-eeuwse Amsterdam wil zien in zijn bruisende en vrolike levenskracht, die neme deze uitgave. Hij zal - ik geef het grif toe - als hij niet ‘taalkundig’ aangelegd of geschoold is, heel wat in de aantekeningen kunnen - en moeten! overslaan; maar wat het zaakkundige betreft, zal hij niet over een teveel klagen. Het lijkt mij een wanbegrip dat de ‘leek’ met minder en slordiger tekstverklaring zou toekunnen, dan de meer of minder ingewijde, de vakman.

In de laatste 50 jaar zijn er twee complete uitgaven van Breeroo's werken verschenen; de oudste uitgegeven bij Gebroeders Binger (1890), waarin het Moortje is toegelicht door Prof. H.E. Moltzer en de - in de vorige jaargang van dit tijdschrift besproken - editie van Dr. J. Knuttel. Het lijkt mij gewenst een kleine vergelijking te trekken.

Kackerlack wandelt langs de Hallen, langs de Vleishal (vs. 639), de Vuegel-marckt (648), de Gaar-marckt (652), voorbij 't kleyn Halletje op Sinte Pieters Kerck-hof (672), de Brouwery van 't Jerusalems kruys (679), de Varckesluys (680), door de Halsteech (689), over de Middeldam (692) naar de Vis-marckt (696) en 't huysje (714), en zo naar de ‘ael-wijven ande drie vijseltjes sy’ (730) enz. Noch bij Moltzer noch bij Knuttel vindt men een enkele opheldering bij deze markt- en straatnamen uit het oude Amsterdam. Aan de hand van Stoett's aantekeningen kan men Kackerlack auf Schrift und Tritt volgen op zijn tocht; bovendien verwijst hij de belangstellende lezer naar gravures en prenten uit de 17de eeuw, die de vismarkt enz. voorstellen en het tafreel helpen veraanschouweliken. (Zie de aant. bij 696 en 700).

In deze episode, een zelfstandige uitbreiding van Brederoo, zitten heel wat tot dusver nooit opgeloste moeilikheden. De visvrouw spreekt haar knecht (of zoon) Ot aan met *mijn koorentje van achtien Jaren* (701). Dat *korentje* hier mijn beste vent of iets dergeliks moet betekenen, blijkt wel voldoende uit het verband; maar een verklaring van de uitdrukking was tot

dusver niet gegeven. Men vindt ze nu bij Stoett, met treffende bewijsplaatsen gestaafd. -

Van de Vuegel-marckt, zegt Kackerlack:

> ben ick moytjes met hem op de Gaar-marckt egaen,
> By 'tvolckje die daar *voort-staen, met* huer jonge Biesten en nochteren Kalven,
> Siet dats een Kruisschonkje, dats een *Koocker-stickje*, die *voor Noos*, om vier en ein halven,
> En die Hals-knoock om dardalve stuyver: Wilje nou geen Pens, noch Koe-voet?
> Gien nieren, gien Lever, gien middel-rift, gien hooft-vleys, *noch het smaackt so soet*!
> Wilje gien warme Buelling, leverling, bloeling, pieperling hiel goet,
> Soeckje *slabberaen* Jasper Goedbloet? ick kanmen waar niet prysen.
> Wat hadje gaeren goe Heer, *gesalyde* Worsten, Verckens-iues, of fyne Sausysen?

Dit is vs. 652-659; zelfs een Amsterdamse slager van heden zal hier en daar licht nodig hebben. Ik neem er maar enkele dingen uit: *voortstaen met* (653; uitstallen, met koopwaar staan; vgl. 721) verdient stellig een aant.; bij Kn. en M. ontbreekt die. Wat is een *koockerstickje* (654)? *Koker*, zegt Oudemans in zijn Wdb. op Brederoo, betekent kaak, wang, onder verwijzing naar - Bilderdijk. M. verklaart dan ook: kaakstukje; K. eveneens. Durft men eenmaal zo stout etymologiseren, dan biedt *voor-noos* natuurlik niet de minste moeite. Dat zal de reden zijn, dat Oudemans en M. hier zwijgen; K. zet als aantekening: voorneus? Een aannemelike en gefundeerde verklaring van deze termen uit het vleeshouwersbedrijf vindt men bij Stoett; met betrekking tot *voor-noos* wijs ik nog op *het neusje van de ham of hesp* (Ndl. Wdb. V, 1728).

Uit r. 656: (*noch*) *het smaackt so soet* haalt M. een vleesgerecht; ‘waarschijnlik’, zegt hij, ‘mengsel van gehakt vleesch’, weer op autoriteit van Oudemans; *noch* is dan natuurlik het ontkennende voegwoord. K. vat deze woorden juister op en geeft *noch* weer door *och*, wat er hier door kan. Dat we in dit *noch* van huis uit een bijwoord (= toch) moeten zien (het smaakt toch zo lekker; natuurlik als nadere bepaling bij *hooft-vleys* te denken), wordt door St. met verschillende bewijsplaatsen duidelik gemaakt.

Slabberaen (658) is labberdaan, zegt M. (Oudemans geeft geen licht); dat visgerecht ligt hier dan wel wat wonderlik tussen al de vleessoorten; K. verklaart: ‘een of andere weeke spijs’.

Veel verder brengt ons die omschrijving niet. Gelukkig vindt men in het (later?) door K. bewerkte artikel *slabberaan* in 't Ndl. Wdb. de juiste verklaring; 't is een soort beuling of worst. Stoett's aant. is volledig en duidelik.

Wat zijn *gesalyde* worsten (659)? Oudemans raadt: gekruid of gezouten; M. denkt gezouten (Fr. *saler*); K. vraagt: met salie er door? Dat K. hier op de goede weg is, blijkt uit Stoett's aant. en zijn aanhalingen uit de hierboven genoemde kook- en huishoudkundeboeken.

Ik bespreek nog een paar andere plaatsen. Als Kackerlack afscheid neemt van Koenraedt, zegt de laatste (vs. 874-875):

> *Achter sie ickje lest*, gaet heen ghy rechte guyt!
> Hoort hier! *als ghy onder gaet* soo blaest de kaers wt.

Lest, zegt M., is liefst en Knuttel vraagt: *lest*, lees: *liest*, d.i. liefst? Maar *achter sie ickje lest* betekent niets anders dan: achter zie ik je het laatst, hoepel maar gauw op. De uitdrukking is in onze kluchten niet ongewoon en komt zelfs nu nog dialecties voor; zie Stoett. En op het aardige *als ghy onder gaet* (als gij onder de dekens kruipt) mag toch wel even worden gewezen; zie Stoett's aant.; K. en M. zwijgen.

K. slaat wel meer een verandering voor; zo in vs. 1728: *Hier hy gy Slocker-hals*! Lees: *Hier by*? vraagt hij (zie zijn Aant., Dl. II, 410). Dit *hy* is hola!; vgl. vs. 641. In vs. 1012 wil hij 't subst. *bedaaren* veranderen in *gebaaren*; hoe *bedaaren* hier moet worden opgevat, leert Stoett's aant.; wat M. zegt, is onjuist. *Knechses* in vs. 2628 is waarschijnlik een drukfout, zegt K. Nu is dit meerv. van *knecht*(*je*) in 17de-eeuwse Holl. kluchtentaal heel gewoon; ook bij Br. komt het meer voor en dialecties (Hollands) leeft het nog. Opgehelderd is de vorm niet; of het op te vatten is als een dubbel meerv., zoals St. vraagt, betwijfel ik. Ik wijs nog op K.'s onjuiste verklaring van *de witten uitdoen* (1527): '*witten*: blanke guldens'. Maar in onze kluchten komt ook voor: *de witten uitwryven, uytschrappen. Witten*: witte krijtstrepen, waarmee in de herberg op een lei of aan de wand het gelag, de schuld werd aangetekend. St. geeft vele vbb. en verwijst naar *Tijdschrift* 43, waar de uitdr. uitvoerig is besproken.

Ten slotte nog een aanhaling uit Stoett's werk. Writsert heeft het over allerlei paardemiddelen die de vrouwen gebruiken om maar een schoon uiterlik te krijgen en zegt ten slotte (vs. 991-993):

> Ick laat de Joffers staan, die swack zyn van natuur:
> Maar siet de Dienst-meysjes, die starcke schoncken hadde,
> Die siender uyt (nl. na 't gebruik van dergelike middelen), *of s'uyt een gieter gedroncken hadde*.

Bij K. en M. geen aant. bij de gecursiveerde woorden, die in de 17de eeuw een spreekwijze waren, zoals Stoett met aanhalingen bewijst. Een bevredigende verklaring was tot dusver nog niet gevonden. St. meent dat de uitdrukking teruggaat op oude lijfstraffelike rechtspleging en haalt aan uit Den Damhoudere, *Practycke ende handbouck in criminele zaeken*, blz. 54: Daer naer zoo legt de hangman of scerprechtere up spacients ooghen eenen natten douck en duudt hem zijn nuesegaeten toe, ende ghiet met eenen waterpot of cannekin met een gotkin coudt watere up zijn hertepit, up zijn teen, beenen en de elders, daer naer stelt hij hem een breidelkin binnen zijnen mondt ende ghiet coudt watere in zijnen mondt ende lichaeme tot het lichaeme gheswollen es, also dickmal ende langhe alst den iuge ende zijnen raedt schynt dat tlichaeme verdraeghen mach sonder groot dangier ende pericle. - Krijgt de zegswijze door deze verklaring geen kleur en leven? Maar dit zij genoeg om in 't licht te stellen dat deze nieuwe uitgave van het Moortje verre uitgaat boven haar twee voorgangers. Ik durf met een kleine variant op Staring zeggen: Zoo een bewijs of tien te weinig scheen, zou' niets mij letten, dat ik er honderd gaf. Vertrouw dit op mijn zeggen af. Een goede uitgave van 't Moortje hadden we nog niet; we hebben nu een voortreffelike. Een enkele maal heb ik tijdens de lectuur een vraagteken gezet; soms ben ik het met een verklaring van de schrijver niet eens, maar dit zijn ten slotte kleinigheden, die ik hier niet behoef te vermelden.

Een enkele opmerking nog, die vastknoopt aan 't begin van deze bespreking. Hoofddoel van zijn uitgave, zegt Prof. Stoett, is tekstverklaring; een beschouwing over, een aesthetiese beoordeling van Breeroo's blijspel geeft hij niet. Men moet hem dankbaar zijn dat hij, met zijn fijn ontwikkeld taalgevoel en grote kennis van oudere literatuur ons het middel verschaft om tot een juiste waardering te komen. Immers, de allereerste voorwaarde om zich een meer dan oppervlakkig oordeel over de aesthetiese waarde van oude literatuur-voortbrengselen te vormen is, ze te bestuderen aan de hand van zulk een gids. Moge deze uitgave van 't Moortje (en de onlangs verschenen uitgave van *Drie Kluchten uit de zestiende eeuw* door dezelfde

schrijver) ten voorbeeld strekken aan ieder, die voortaan op dit terrein werkzaam wil zijn.

Ik heb nog vergeten te vermelden, dat Stoett de eerste druk van 1617 tot grondslag voor zijn uitgave heeft genomen en achter de Aantekeningen de varianten uit de druk van 1638 geeft.

Het is jammer dat dit werk zo duur is; aan dergelike arbeid diende zo ruime subsidie te worden toegekend, dat de prijs binnen ieders bereik viel. Allen die Breeroo willen leren genieten en ons oude Amsterdam in zijn dagelijks bedrijf willen leren kennen, beveel ik de studie van dit boek met de grootste warmte aan.

Amsterdam.
A.A. VERDENIUS.

‘One touch of nature makes the whole world kin’.

De zin dezer woorden, voorkomend in Potgieter's bekende beoordeling van Beets' Camera, die naar mijn weten zelfs niet in de beste bloemlezingen wordt verklaard, was mij lang half duister, tot vriendelike hulp mij kort geleden bijlichtte.

In Shakespeare's Troïlus en Cressida, het verhaal van Calchas' dochter die door haar oom Pandarus aan Priamus' zoon wordt gekoppeld en hem ontrouw wordt, komt dit vers voor, maar in een geheel ander verband.

In de vertaling van A.S. Kok luidt de bedoelde regel:

> ‘Zie, één karaktertrek maakt heel het menschdom verwant’

nl. in dit opzicht, dat iedereen de opkomende zon aanbidt.

Leggen wij daarnaast Potgieter's aanhaling uit ‘Kopijeerlust des dagelijkschen levens’ in het door hem gebezigde verband: (Wij hechten des te meer gewicht aan onze bedenking, dewijl) dit verhaal overvloeit van bewijzen, hoezeer Hildebrand palet en penseel meester is.

‘Onze zeug het ebigd’, is door ons gansche vaderland een spreekwoord geworden; het is de gisping van eene te regt bespottegemaaktheid:

> ‘One touch of nature makes the whole world kin’!

dan blijkt daaruit, dat Potgieter ze in een heel andere zin heeft gebruikt dan in de oorspronkelike context. We zouden hier eerder geneigd zijn, de zin uit de samenhang opmakende, te vertalen: ‘een juiste opmerking vat eenieder’.

Het verband echter tussen de twee vertalingen is duidelik genoeg: als de mensen overal hetzelfde zijn, begrijpen ze elkander overal, voornamelik indien iemand met een enkele aanduiding eens anders belachelikheid voor eeieder klaarblijkelik weet te maken.

Ik meen dan ook, dat we hier te doen hebben met een van de gedachtesprongetjes, waaraan de veelzijdige, diep denkende en vlug combinerende Potgieter zo rijk is.

W.G.J.A. JACOB.

Boekbeoordelingen.

Nieuwe tekstuitgaven. Drie kluchten uit de zestiende eeuw, uitgegeven en toegelicht door Dr. F.A. Stoett (Zutphen - W.J. Thieme en Cie - 1932). *Die waerachtige ende een seer wonderlijcke historie van Mariken van Nieumeghen*, uitgegeven door Dr. W.H. Beuken (Zutphen - W.J. Thieme en Cie - 1931). *Die eerste bliscap van Maria*, opnieuw uitgegeven en toegelicht door Willem de Vreese ('s Gravenhage - Martinus Nijhoff - 1931). *De eerste Nederlandsche tekstfamilie der Navolging van Christus* door Louise Veldhuis Vr.v.N. (Nijmeegse dissertatie - Nijmegen - De Gelderlander - 1931).

De interpretatie van zestiende-eeuwse rederijkersteksten levert veel moeielikheden. Voor deze tussenperiode zoekt men vaak èn in het Middelnederlands Woordenboek en in het grote Ned. Woordenboek vergeefs. Een aantal goede glossaria kan men soms met sukses raadplegen, maar er blijven nog aanzienlike leemten bestaan in de zestiende-eeuwse lexicografie. Elke nieuwe bijdrage is dus welkom, vooral wanneer die zo degelik bewerkt is als Stoett's kommentaar bij deze drie kluchten: *Van den schuyfman, van Hanneken Leckertant* en *van den Katmaecker*, waarvan Kalff in de bundel Trouw moet Blijken alleen de teksten bekend maakte. Van deze Zuid-Nederlandse esbatementen kennen wij slechts het afschrift van de Haarlemmer Goosen ten Berch, die niet overal de tekst begreep en dus fouten maakte. Een aantal werden reeds door Kalff verbeterd. Stoett vermeerderde de emendaties, maar m.i. zijn er nog enige plaatsen, waar een betere lezing voor de hand ligt. De verklaring die Stoett geeft van *langs beijder baeren* (Sch. vs. 356) bevredigt mij niet. Zou niet bedoeld zijn *bijder baeren*? Dan zou dit tevens een bewijsplaats zijn voor vroege diftongering[1]. In H 528 zou ik liever lezen *tfi* voor *tsijn*, in K 190 *Her* voor *Hier*, in K 211 *sij* voor *wij*, in K 301 *om voor o*. In K 256 lijkt mij *bacaert* eer een schrijfouft voor

1) Bij *Katm.* vs. 327 daarentegen haalt Stoett ten onrechte het rijm *ijsen: bepeysen* aan als bewijs voor diftongering, want ijsen heeft een oude *ei*. De spelling met ij kan van de afschrijver zijn; dan zou die schrijfwijze een aanduiding kunnen zijn dat de Hollandse afschrijver de diftong *ei* uit *î* reeds kende.

baeckert. In K 172 en K 225 komt door de plaatsing en nummering van de verzen niet voldoende uit dat dit twee rondelen zijn.

De taalkundige en zakelike toelichting van de tekst brengt veel nieuws en is bij menige plaats even overtuigend als verrassend. De schrijver beschikte over een ruim materiaal van plaatsen, die over verscheiden, ook voor mij duistere verzen nieuw licht verspreidden, terwijl de moeielike plaatsen die Stoett onverklaard moest laten, ook in mijn aantekeningen met een vraagteken voorzien waren. Slechts een paar kanttekeningen, van ondergeschikt belang, laat ik hier volgen: *hielt* (Sch. 353) is een verl. tijd van *houwen* (Van Helten, Mnl. Spr. 249); *bucht* = geld (Sch. 601) is aan de boeventaal ontleend (Teirlinck i.v.). (*Motijf* (H. prol. 2, 8) kan behalve 'bedoeling, mening', ook 'verlangen, wens' betekenen. Met *lieffelijckheit* (L. 13) is Mnl. *liefnesse* te vergelijken. Bij *luerequack* kan het woord *quack-verkooper* (Bred.) ter toelichting dienen. *Rocking* (L. 40) heeft de eigenaardige wisseling van *-en* en *-ing*, die ook uit het Afrikaans bekend is. Dat *ramp* (H. 103) oorspronkelik wel = kramp geweest zal zijn, blijkt uit plaatsen als: God geve hem ramp in sine kaken (*Lippijn*) of: Ramp heb uwen snatere. Voor *vervichten* (K. 311) past m.i. beter de betekenis veroveren dan: door vechten verliezen; beide betekenissen zijn uit het Mnl. bewijsbaar.

Nuttig zijn ook de inleidende hoofdstukjes over taal, spelling en versbouw. Wij hopen dat deze verdienstelike bijdrage weldra door even degelike uitgaven van zestiende eeuwse teksten gevolgd zal worden.

Een nieuwe volledige uitgave van de *Mariken van Nieumeghen* is welkom, nu die van J. Koopmans, van 1917, sinds lang uitverkocht is. L.C. Michels, die van deze tekst reeds een grondige studie gemaakt had, liet de bewerking van het materiaal over aan Dr. Beuken. Voor de *Inleiding* kon deze gebruik maken van de vele studies die juist in de laatste jaren over dit belangrijke spel verschenen. Hij is er in geslaagd, een volledige en leerzame samenvatting te geven. Over de tekst van het Engelse volksboek, dat in 1518 of 1519 te Antwerpen bij Jan van Doesburch gedrukt werd, kon hij nog niet beschikken: de vraag of dit een vertaling is van een Nederlands volksboek in proza laat hij onaangeroerd.

De taal van het stuk wijst naar Brabant, ondanks enkele Vlaamse bestanddelen. De bewerker had ook op enkele Oostelike woorden kunnen wijzen, als *hegge* (vs. 24) en *schueke* (vs. 187), die

uit enige bekendheid met Nijmegen zouden kunnen voortkomen.

Welgeslaagd is de paragraaf over het karakter van het stuk, en het overzicht van de verschillende beschouwingen over de verhouding van drama en verhalende toevoegsels. Tegenover Mej. Kronenberg blijft de schr. geloven aan het primaire karakter van het dramatiese gedeelte.

De toelichtende noten zijn zo beknopt mogelik gesteld. Dat daarbij gebruik gemaakt is van de vroegere kommentaren, spreekt vanzelf, maar de bewerker staat voortdurend zelfstandig en krities tegenover zijn voorgangers, wier aantekeningen hij ook verbetert en aanvult. Voor een herdruk, die wel niet zal uitblijven, tekenden wij het volgende aan.

Dobbel velleken (vs. 90) betekent: valse slet (bij Kiliaen: scortum); vgl. vuyl vel, en als algemeen scheldwoord het bekende: ‘een also vileynich vel’. Is *verhide* (vs. 114) kiesheidshalve onverklaard gelaten, evenals *eersgat* in vs. 377? Bij vs. 109 had de eigenaardige Mnl. constructie met *mi liever* toelichting verdiend. *Rechtveerdigh* (vs. 158) kan als bijw. ‘presies’ betekenen, maar zou ook een adjektief kunnen zijn, dat op het uiterlik slaat, dus synoniem met rechtschapen. *Droeve* (vs. 376), tegenover *clare*, houd ik voor troebel. Volgens Verdam komt het als wijnkopersterm nog voor. Van de nog onverklaarde uitdrukking in vs. 447 vindt men andere en soortgelijke bewijsplaatsen in *Taal en Letteren* XIV, 374 en in Van Helten's glossarium op Anna Bijns. In vs. 460 dient *ou* (uit *hou*) verklaard te worden. *Geselscap* (vs. 520) betekent: vriendschappelike gezindheid, gezelligheid. Met de verklaring van vs. 643 kan ik mij niet verenigen: ik houd *voortstellen* voor één woord = op touw zetten (vgl. het substantief *voorstel*: plan, voornemen).

De onderstelling dat *genitten* (vs. 664) een bijvorm zou kunnen zijn van genieten, acht ik onaannemelik. Waarschijnlik is in plaats van dit onverklaarbare woord te lezen: *ghevitten*, dat klaarspelen kan betekenen (Mnl. Wdb.). De drukletter *v* kan gemakkelik voor een *n* aangezien zijn. De verbinding *wat dinghe* (vs. 701, 1030) komt in de zestiende eeuw herhaaldelik voor als vragend pronomen of als interjektie, ook met de spelling *waddinghe* of *wattinghe* (Van Halteren; *Het pronomen in het Nederlandsah der zestiende Eeuw*, blz. 61). *Pleech* (zonder *t* in vs. 712 en 716) is eer als een praeteritum dan als een presens te beschouwen. Bewijsplaatsen vindt men bij Lubach: *Verbuiging van het werkwoord in het Nederlandsch der zestiende eeuw* § 29. *Torte* (vs. 761)

kan m.i. wel van torten = tarten komen, want in oudere taal betekende dit werkwoord ook: kwellen, mishandelen. Ook in de Lekenspieghel komt de verbinding ‘si sloeghen ende tortten’ voor (zie Mnl. Wdb.).

Deze weinige aanvullingen doen niets af aan het degelik gehalte van deze kommentaar. Aan het einde volgen nog enige uitgebreidere aantekeningen en de tekst van een jonger Historielied over hetzelfde onderwerp.

Een aanwinst is ook de nieuwe uitgave van *Die eerste bliscap*. De beoefenaars van het Middelnederlands begonnen reeds te wanhopen aan de verschijning van deze tekst, die De Vreese ons al zo lang geleden beloofd had. Dat het handschrift met de uiterste zorg bestudeerd en trouw gevolgd zou zijn, stond te voren vast. De *Inleiding* laat ons daaromtrent niet in het onzekere. Scherpzinnig is ook het betoog omtrent de datering: het traditionele jaartal 1444 wordt verworpen en daarvoor op goede gronden ± 1447 in de plaats gesteld. Litterair-historiese beschouwingen laat de schr. achterwege, al toont hij in de litteratuur over het geestelik drama uitstekend thuis te zijn. Wel wijst hij op parallellen in het stichtelik proza, en hij stelt de lezer tot vergelijking in staat, door in uitvoerige *Bijlagen* (blz. 101-152) een aantal van deze teksten op te nemen, die de aantrekkelikheid van zijn uitgave zeer vergroten: fragmenten uit een sermoen van St. Bernardus, uit de *Meditationes Vitae Christi*, uit het Bonaventura-Ludolphiaans Leven van Jezus, uit de *Legenda Aurea* en uit de merkwaardig-naieve *Seven blijscapen van Maria die moeder Gods*, van een zestiende-eeuwse devote.

Een doorlopende kommentaar achtte de schr. voor deze wetenschappelike uitgave overbodig, nu het volledige Mnl. Woordenboek ons ten dienste staat. Toch gaf hij achterin een reeks *Aantekeningen* bij plaatsen die moeielikheden zouden kunnen opleveren, of waar omtrent de bronnen, omtrent afbeeldingen in miniaturen iets merkwaardigs mee te delen viel. Interessant is b.v. de uitvoerige aantekening over het proces in de hemel (blz. 168-172; vgl. de miniatuur, die als illustratie toegevoegd is). Waar de schr. een opvatting verdedigt, die van Verdam's verklaring afwijkt, toont hij zich een grondig kenner van het Middelnederlands. De verzameling van onze Mnl. dramatiese poëzie, die Leendertz bewerkte, is dus door deze publikatie op verdienstelike wijze aangevuld en voltooid.

Volgens Van Ginneken zijn er onder de vele Mnl. *Imitatio*teksten twee groepen, door hem de alpha- en de bètagroep genoemd, die een eigenaardige plaats innemen in zijn stamboom[1)]. Ze zouden namelik rechtstreeks afstammen van een Nederlandse oer-tekst, het zogenaamde dagboek van Geert Grote. Een van zijn leerlingen, Mej. L. Veldhuis, heeft nu deze 'eerste Nederlandsche tekstfamilie' grondig onderzocht. Met even onuitputtelike volharding en geduld als haar leermeester heeft zij alle handschriften onderzocht en het onderling verband vastgesteld. Haar konklusie is, dat de alpha-tekst van het eerste boek afkomstig is uit de kring van het Soniënbos en Windesheim, verwant is met de Latijnse Q-tekst, maar de neerslag van meerdere teksten - waarschijnlik oudere Nederlandse - vertoont. Aan de mededeling van twee latere handschriften, dat een 'brueder tot Eemsteyn' deze tekst in 1428 uit het Latijn vertaald zou hebben, hecht zij weinig waarde. Het tweede boek blijkt voor negentienden 'een letterlijke vertaling van den Latijnschen K.tekst' (blz. LXXXVI).

Het bewijs dat er een Mnl. oer-tekst bestaan heeft, is m.i. ook door deze studie niet overtuigend bewezen, maar een gedachtenwisseling over dit vraagstuk zou ons hier te ver voeren. Liever wijzen wij op het feit dat dit proefschrift ons verrijkt heeft met de volledige tekst van de beste Mnl. bewerking van Boek I en II der *Imitatio*, waarvan de schrijfster de litteraire waarde terecht prijst als 'vloeiend Dietsch' (blz. LXXI). Met grote vlijt zijn de varianten van alle handschriften vermeld. 'Met dialectverschillen is geen rekening gehouden, wanneer ze niet tevens woordelijke tekstvarianten waren.' Het is wel jammer dat de schrijfster, die alle handschriften zo nauwkeurig bestudeerde, niet een enkele paragraaf gewijd heeft aan de dialektiese eigenaardigheden. Evenals bij de getijdenboeken - die Van Wijk indertijd uit dit oogpunt beschouwde - konden deze, uit verschillende streken afkomstige afschriften ons wellicht belangrijk dialektgeografiese gegevens verschaffen. In elk geval kunnen wij nu reeds deze vertegenwoordiger van de alpha-groep leggen naast de vertaling in een handschrift uit het Schotten-klooster, de bèta-groep vertegenwoordigend, waarvan Wolfsgruber een volledige uitgave

1) Zie bij blz. 70 van zijn verhandeling *Op zoek naar den waren schrijver van het eerste boek der Navolging van Christus*. Uitg. van de Kon. Vl. Acad. (Wetteren - 1929).

bezorgde (Wien, 1879). De vlijtige schrijfster van dit werk heeft door de keurige uitgave van deze belangrijke Mnl. tekst recht op onze dankbaarheid.

C.G.N. DE VOOYS.

Mr. Carl Vosmaer, door J.P. Boyens, Utrechts proefschrift. N.V. Boekdrukkerij 'Helmond', Helmond, z.j. (1931).

Wie na kennismaking met deze dissertatie de beschouwingen van Kalff heeft herlezen, zal oordelen dat dr. Boyens meer tekening in het beeld heeft gebracht, de grote lijnen duideliker heeft aangewezen. 'Vosmaer is - in zijn romans zeer zeker - meer Latinist dan Hellenist'. 'De classicus Vosmaer blijkt voorál een romanticus te zijn geweest. Al het onschone, dat toch ook aan de Griekse en Romeinse beschaving in zo ruime mate aankleefde, idealiseerde Vosmaer stelselmatig'. 'Zoals Thijm de Roomse Middeleeuwen idealiseerde en Potgieter onze gouden eeuw, zo ziet Vosmaer de oudheid door een sterk idealiserende romantiese bril'. Dat Vosmaer zelf in het portret dat Boyens van hem tekent allerminst wordt geïdealiseerd, is uit de aangehaalde uitspraken al duidelik. 'De Homeriese epen kenmerken zich vaak door een beminnelike naiveteit....; in het weergeven van die passages schieten Vosmaer's talenten als vertaler vaak te-kort. De vertaalde fragmenten hebben dan herhaaldelik meer overeenkomst met de enigszins geposeerd-deftige, aristokratiese geest van Vosmaer zelf, dan met het primitieve, haastkinderlike element, dat het origineel kenmerkt'. Als dichter en als prozaïst (altans in zijn romans) staat hij niet hoog; oorspronkelik zijn zijn scheppingen al heel weinig en ze tonen duidelik zijn gebrek aan fantasie. Een woordkunstenaar, in de zin waarin de Nieuwe-Gidsers dit hebben opgevat, is hij zeker niet geweest. Zijn geestigheid valt af bij die van Huet, van Multatuli, van Van Vloten. Het Christendom heeft het ten enen male bij hem verkorven (al mag men niet vergeten dat hij eens heeft geschreven: 'Als de wereld vergaan moest, en ik mocht wat redden, met Shakespeare, Göthe, Homeros en Heine, redde ik den bijbel!'); over mevr. Bosboom-Toussaint zwijgt hij dan ook, 'wat de goede zijde heeft gehad dat hij haar zijn onverdraagzame opmerkingen heeft bespaard'. Zijn kritiek verdient weinig vertrouwen; van zijn vrienden, van medewerkers aan de 'Nederlandsche Spectator' kon hij nu eenmaal geen kwaad horen; tegenover anderen is vooringenomenheid soms niet te miskennen.

Hoe kan de man, van wie dit alles wordt getuigd, en met bewijzen gestaafd, een schrijver van betekenis zijn geweest? En toch.... (‘De Vlugmaren) vormen een spiegelbeeld van een sterk-emotionele persoonlikheid die niets - behalve het onschone - zijn belangstelling onwaardig keurt’.

Tweemaal treffen we bij Kalff, waar hij Vosmaer bespreekt, het woord ‘distinctie’ aan, en inderdaad is het deze eigenschap, waardoor zo'n grote bekoring van zijn werk uitgaat. Distinctie (al is het dan niet de distinctie der waardering van tegenstanders in geloofszaken) èn natuurlikheid doen veel vergeven van de slordigheid in taal en stijl, waarvan B. ons een hele staalkaart voorlegt[1)] Hij mag dan gezondigd hebben tegen zijn eigen puristiese principes, de stijl van zijn romans mag dan vaak hinderen door iets dilettanties-onbeholpens (al zal men de toorn van Van Deyssel cum grano salis moeten opvatten) - hoeveel bladzijden zijn er in de Vlugmaren (terecht trouwens door dr. B. in dit opzicht bovenaan gesteld!) die het ons doen betreuren niet meer schrijvers te hebben gehad die zó luchtig-sierlik, zo ‘gewoon’ - en toch zo vol gratie de pen hebben weten te voeren! Wat een genot geeft het ontbreken van die zwaarwichtigheid, die over Nederlandse schrijvers, bewonderenswaardige schrijvers, toch ook wel eens doet zuchten, die gave van natuurlik-elegante uitdrukking die hem met Multatuli vóór hem, met Couperus na hem in één adem kan doen noemen. In zijn Vlugmaren heeft de publicist Vosmaer ons twintig jaar lang verwend.

Geen woordkunstenaar? Maar toch is er zijn Homerosvertaling, is er Londinias (terecht door B., tegenover Kalff, ‘meer dan een litteraire aardigheid, meer dan een talentvolle grap’ genoemd). Schreef hij niet in De Banier van 1877 - zegge 1877: ‘Er is een wet die vooraan staat: de eenheid van vorm en inhoud’? Is het iets, die leus te hebben aangeheven, al heeft men die niet zó in praktijk weten te brengen als begenadigder kunstenaars

1) Toch kan ik niet àl de bezwaren van dr. B. delen. Is het zo'n taalzonde om ‘stallen’ intransitief van een wagen te gebruiken en is een stalhouder geen rijtuigverhuurder? - Ook v. Dale geeft ‘snede’ voor ‘snit’. - ‘Alledag’ komt mij voor een gangbare uitdrukking te zijn en ik vind die ook in het Ned. Wdb. - ‘Oudheidjes’ voor ‘antiquiteitjes’ lijkt mij niet onaardig. - En zo is er meer, maar ook inderdaad veel dat niet door de beugel kan!

van een later geslacht? Men leze, in verband daarmee, van de studie die Vosmaer zich heeft getroost om in het Nederlands die eigenaardigheden op te sporen en te ontwikkelen die het geschikt zouden maken ter weergave van de Griekse hexameter en men leze bij Boyens de vroegere en de latere redactie van een passage uit de Ilias om overtuigd te worden dat men hier niet alleen met een theoreticus te doen heeft.

De publicist Vosmaer heeft ontzaglik veel gedaan om de lezers van zijn Spectator in een sfeer van cosmopolietiese aesthetiese beschaving te brengen en dit is ook de verdienste van zijn beide romans. De lectuur van Vosmaer doet verwarmend aan om de geestdrift, waarmee hij nooit moe wordt zijn godheid, de Schoonheid, te verheerliken. De Schoonheid die hij ons leert zien in de klassieke wereld, in het Italië der Renaissance (ik herinner mij het prijzend oordeel van een Nieuwe-Gidscriticus over het gedicht op Italië, in Amazone); Schoonheid in de Middeleeuwen, in onze 17de eeuw, in onze 19de (leerde hij ons niet, in de Kunstkronyk, de etsen van Jaap Maris bewonderen?). En ook heeft de geestdrift bevruchtend gewerkt waarmee hij, zij het dan wat kritiekloos, het opnam voor Multatuli, in dat boekje ‘Een Zaaier’, de eerste uitvoerige behandeling van de schrijver der Ideën, waarmee de Vlugmaren in menig opzicht zijn te vergelijken, het boekje dat de ouverture is geworden van de uitgebreide Multatuli-litteratuur.

Wij mogen dr. Boyens dankbaar zijn voor zijn studie die van het begin tot het einde boeit door inhoud en documentering, o.a. uit het Vosmaer-archief dat schrijver heeft mogen raadplegen, maar die bovendien, wat van een dissertatie niet altijd kan worden gezegd, door zijn stijl een boek is geworden, aangenaam om te lezen. Misschien mag ik zeggen dat het niet overal de indruk maakt van een in geregelde samenhang voortschrijdend verhaal, maar hier en daar die van, op zich zelf vlot geschreven, aaneengeregen aantekeningen. Veel zou ik er nog uit willen memoreren, als deze aankondiging niet voornamelik ten doel had, tot lezen op te wekken. Alleen nog dit: met biezondere belangstelling zal men kennis nemen van wat er wordt meegedeeld over de verhouding van Vosmaer tot vroegere en latere tijdgenoten: Bakhuizen, Huet en Multatuli, maar ook Perk en de tachtigers. Het geheel overziende durf ik zeggen dat de schrijver onze litteratuurgeschiedenis met een belangrijke monografie heeft verrijkt.

D.C. TINBERGEN.

'*Eigen Taal*'. *Vrij taalonderwijs op individueelen grondslag*, door T. Gielstra, Hoofd eener bijzondere Lagere School te Rotterdam. N.V.W. Versluys' Uitgeversmaatschappij, Amsterdam 1931.

Dat we er met ons taalonderwijs tot nu toe naastgegrepen hebben wordt een meer en meer aanvaarde stelling, ook in de kringen van het lager onderwijs. Vandaar dat er in de laatste jaren vele 'metodiese' pogingen zijn gedaan om ons onderwijs te verlossen van het kwaadaardig spellingdelirium, waarvan het bezeten was. Vooral in katolieke schoolkringen schreef men al voor jaren metodes uitgaande van nieuwe taalprincipes. Tot voor kort is dit echter gebleven bij gedeeltelike wijzigingen van het oude - radikaal breken kon of wilde men schijnbaar niet.

De heer Gielstra heeft het roer geheel omgegooid. Of zijn poging een revolutie kan genoemd worden, zoals ie dat zelf doet, zullen we in het midden laten, zeker is het, dat ie volkomen gebroken heeft met de grondslag: taal is spelling en uitgaat van de stelling, dat de spelling tenslotte een bijkomstigheid is, die men oòk bij taalonderwijs heeft te leren. Hij legt er dan ook de nadruk telkens weer op, dat taalonderwijs als een niet te scheiden geheel moet zijn spreekleesstelspelonderwijs en verstaat daarbij onder stelonderwijs het schriftelik uitdrukken van gedachten.

Er is in deze metode een bewust streven om af te dalen naar de taalvaardigheid van het kind en van beneden af langzaam omhoog te werken, waarbij dan gelukkig eindelik het denkbeeld eens geheel losgelaten wordt - en dit mòest de heer Gielstra volgens zijn uitgangspunt wel doen - dat het taalonderwijs klassikaal onderwijs is. In deze metode komt, voorzover dit mogelik is, het kind als individu beter tot zijn recht in de taalopleiding en wordt hem behoorlik gelegenheid gegeven ook voort te werken aan eigen taalontwikkeling, zoals die in zijn eigen omgeving groeit. Het lijkt me evenwel, dat de heer Gielstra de school wat àl te veel eer geeft in die ontwikkeling (zoals I. van der Velde dat ook in zijn onderzoekingen doet[1]) met maar aan te nemen, dat wij in de school het voornaamste werk verrichten aan de taalontwikkeling van het kind. Me dunkt,

1) Woordenschat onderzoekingen bij leerlingen van zesde klassen van Amsterdamse lagere scholen, door I.v.d. Velde. Wolters, Groningen 1931.

dat we in dit opzicht heel voorzichtig moeten zijn, vooral als het de woordvoorraad betreft, en geen metode mogen opbouwen mée op deze grondslag, als niet eerst is aangetoond, dat dit inderdaad het geval is[1]. Was het voorlopig niet voorzichtiger, nu we toch gebroken hebben met de stelling 'De taal van de klas ben ik', om voortdurend te tasten naar taalschat en taalvaardigheid van het kind en aan het milieu de ontwikkeling over te laten, als we merken dat onze hulp overbodig is? Hierdoor zou het fundament, zoveel mogelik individueel taalonderwijs, wat minder worden afgekalfd.

Een van de fouten van deze metode is trouwens, dat ze wat onbekookt is. Vooral de uitwerkig van het grondbegrip is wat onevenwichtig. De schrijver hamert er voortdurend op: 'Kollegaas, taal is betekenis en klank, spelling is bijzaak', en in de oefeningenboekjes worden naast oefeningen tot uitbreiding van de woordenschat enkel speloefeningen gegeven. Nu weet ik wel, dat de schrijver geen stijloefeningen zou kunnen maken op grond van metodies wetenschappelike onderzoekingen, omdat die hier in Nederland nog niet zijn gedaan, maar hij had toch op grond van ervaringsmateriaal een groot aantal opgaven moeten samenstellen, waarin de voornaamste moeilikheden, naar tijd en omstandigheid gerangschikt, konden worden beoefend, bijv. zoals Jonkmans en Nieuwenhuis[2] dat in hun metode voor indiese scholen deden. Dit is een ernstig gemis. De kollegaas hebben er weinig aan of er enkele malen gewezen wordt op 'en toen'. Ze moeten een houvast hebben en de heer Gielstra heeft ze steun zo goed als geheel onthouden. Hetzelfde bezwaar geldt het spreekonderwijs; nergens vinden de onderwijzers een leidraad voor de techniese behandeling der klanken en het verwijzen naar bestaande handleidingen geeft geen prakties resultaat; de bestudering daarvan zou bovendien onvoldoende zijn, omdat we bij het spreken der kinderen rekening moeten houden met allerlei alleen op die leeftijd voorkomende physieke en psychiese storingen. Ook dit gedeelte eist dus aanvulling en.... verbetering. Het blijkt, dat de schrijver het onderscheid tussen de klinkers in *oor* en *oom* niet kent (Hw. I, 15), hij spreekt over de 'zuivere onderscheiding van *au* en *ou*'

1) Zie ook P.A. Diels, De eerste Nederlandsche Woordtest. Paed. Studiën, Julie 1931.
2) Nieuw Taalonderwijs door W.P. Jonkmans en Dr. G.J. Nieuwenhuis.

(Hw. I, 36), over ‘drieklanken’ (Hw. I, 38) en meent dat de meervoudsuitgang *en* (ə n) identiek is aan *un* (oe n). Deze elementaire fouten doen het vermoeden ontstaan, dat de schrijver het onderdeel klankleer zelf niet beheerst, evenmin als de grammatika van het nederlands. Met het werkwoord springt ie om als een hond met een rond bot: hij kan nergens houvast krijgen (Hw. II, 13-15). Bij de behandeling der tijden raakt ie verward in de aspekten en komt er niet meer uit. Ook met de andere woordsoorten stuntelt ie maar wat. Het is een mislukte en slappe poging om zijn oude logiese taalgeloof aan te passen bij wat vaag, onbelijnd modernisme.

Ondanks de vele fouten dienen we voor deze taalmetode dankbaar te zijn. Het is nu maar te hopen, dat het schooltoezicht de onderwijzers krachtig zal steunen in hun pogingen om nieuw taalonderwijs te geven en we moeten deze hoop niet geheel hopeloos achten. Ik weet wel, dat vele lager-onderwijsinspekteurs zich angstvallig aan de spellingresultaten vastklampen[1)], maar ook zijn er al verschillende van deze voor het lager onderwijs zeer invloedrijke ambtenaren, die de nieuwe koers houden[2)] en het onderwijs in die richting trekken.

Maar er moet nog veel meer gebeuren. De taalschat en taalvaardigheid van het kind moeten nauwkeurig onderzocht worden, de oorzaken van allerlei stoornissen vastgesteld en daarnaar een metode opgebouwd. Hier is prachtig werk te doen bijv. voor afgestudeerden en onderwijzersstudenten van het middelbaar diploma voor Paedagogiek, waarbij een instituut als het Nutsseminarium te Amsterdam een belangrijke leidende funktie zon kunnen vervullen.

R. KUITERT.

Huygens en de bijbel.

Hofwyck vs. 248 (ed. Eymael[2]) rept van vrienden, die ‘in den tegenspoed als *kop're mueren* staen’. Dezelfde verbinding vinden we St. Bijbel Jez. 15:20 en Jer. 1 : 18 (Trommius[2], 179 en 216).

G.J. UITMAN.

1) Zie o.a. Komt het taalonderwijs voldoende tot zijn recht op de scholen voor gewoon lager onderwijs door A.H. van der Hoeve. Gem. Insp. L.O. te Utrecht.
2) Zie o.a. Het onderwijs in de Ned. Taal op onze lagere scholen door G.Ch. Dun. Rijksinspekteur L.O. Alkmaarse Ct. 9 Sept. 1931.

Aankondigingen en mededelingen.

Album, opgedragen aan Prof. Dr. J. Vercoullie. Tweede deel. Dit deel, hoewel gedateerd 1927, is eerst onlangs verschenen. In aansluiting bij onze vroegere mededeling omtrent het eerste deel (Jaarg. XXII, blz. 217), laten wij een opgave volgen van de bijdragen die onze lezers kunnen interesseren: Dr. Fr. Kalda: s-klanken en s-letters in het Duitsch en Nederlandsch. - Dr. A. Kluyver: Over enkele plaatsen in Maerlant's Alexander. - Dr. H. Logeman: Nederlandse elementen in de Skandinaviese talen. - Dr. J. Mansion: Toponymische aanteekeningen. - Dr. J.W. Muller: Van jassen en jurken. - Dr. J. Persijn: Van Thijm naar Nuyens. - Dr. J. Prinsen: Het ‘gezelschap’, van Jan van Hout. - Dr. R. Roemans: Jan Frans Willems' kunstopvattingen. - Dr. M. Sabbe: De Andromeda-sage als politieke allegorie. - Dr. L. Scharpé: Het Esopet-vraagstuk. - Dr. L. Simons: Naar aanleiding van Vondel's Tasso-vertaling. - Is. Teirlinck: Over eenige diernamen in onzen Reinaert. - Dr. H. van Belle: Catharina Boudewijns en het Tilburgsche handschrift. - Mr. E. van Dievoet: De Nederlandsche vertaling van onze wetboeken. - Dr. O. van Hauwaert: Een zeventiendeeeuwer nader toegelicht. - Dr. J. van Mierlo: Begijn-Albigensis. - Mr. L. Willems: De etymologie van dobbelen: met teerlingen spelen.

Handelingen en Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden (*1930-1931*). Onder de levensberichten vermelden wij die van Dr. G.J. Boekenoogen door J.W. Muller, en van Jac. van Looy door Herman Robbers.

Handelingen van het veertiende Nederlandsche Philologen-congres (*1931*). Volgens gewoonte werden in dit deel van de voordrachten in de sekties slechts uittreksels opgenomen. De voordracht van Balthazar Verhagen, in de algemene vergadering gehouden over *De interpretatie van dramatische teksten*, is volledig afgedrukt.

Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie V (*1931*). Een bijdrage van J. Lindemans handelt over *De planten in de Zuid-West-Brabantsche toponymie*. -

H.J. van de Wijer geeft een overzicht van *De Vlaamsche toponymie in 1930*. - Interessant is een bijdrage van J. Grauls over *Hasseltsche tusschenwerpsels en andere alleenstaande woorden en uitdrukkingen*. - J.L. Pauwels bracht in kaart de namen voor *De bak- of maaltand in de Zuid-Nederlandsche dialecten*. Een overzicht van *De Nederlandsche dialectstudie in 1930* werd samengesteld door L. Grootaers.

Een schone ende miraculeuse historie van den Ridder metter Swane. De reeks Nederlandse Volksboeken, uitgegeven door de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde is onlangs verrijkt met dit derde deel, naar een Amsterdamse druk van 1651 uitgegeven door Dr. G.J. Boekenoogen, die dit werk bijna voltooid naliet. Voor de aanvulling en verzorging hebben voornamelik Dr. J.W. Muller en Dr. Blöte zich verdienstelik gemaakt.

Uit de tijdschriften. (januarie-februarie).

De Gids. Febr. M. Nijhoff geeft een samenvattende beschouwing over een aantal romans, door jongere auteurs in 1931 uitgegeven. Daarin gaat hij achtereenvolgens na: de schildering van de portretten, de landschappen en het stadsbeeld. - A. Cornette beoordeelt het *Overzicht van de Vlaamsche letterkunde na Van Nu en Straks*, door Paul Kenis.

De Nieuwe Gids. Jan. W. Kloos beoordeelt het werk van ‘een onzer jongste dichters’, nl. Jan H. de Groot. - Frans Erens bespreekt *Hendrik van Veldeken* door L.J. Rogier.

Febr. In een artikel *Ontwaakt Zuid-Afrika* deelt Fred. Oudschans Dentz een en ander mede ‘uit de geschiedenis van de eerste en tweede taalbeweging’. - W. Kloos schrijft over de dichtbundel *Voetstappen* van Roel Houwink.

Leiding. Des. In de rubriek *Verschijningen en Verschijnselen* schrijft P.N. van Eyck uitvoerig over *Sine Nomine* van Jan Engelman en over *De Figuren van de Sarkofaag* van Albert Verwey. Dezelfde schrijver beoordeelt *Media Vita* van J.C. Bloem. - Wegens de tijdsomstandigheden wordt het tijdschrift voor een jaar geschorst. Daarna hoopt de redaktie met toewijding haar taak te hervatten.

Groot-Nederland. Jan. Henri van Booven geeft opnieuw een fragment uit *Leven en Werken van Louis Couperus*.

Febr. J. Greshoff schrijft een *Inleiding tot een kroniek der poëzie*.

De Stem. Jan. Urbain van der Voorde wijdt een artikel aan *Jacques Perk*. - In de *Poëzie-kroniek* beoordeelt Anthonie Donker dichtbundels van Boutens (*Bezonnen verzen*), Kelk (*Spelevaart*) en J. Schotman (*Cloisonné*).

Febr. Het onderwerp van Donker's *Poëzie-kroniek* is Jac. van Looy als dichter.

Roeping. Febr. G. Knuvelder beoordeelt *Gedichten van jongeren in 1931*. Het werk van Paul Vlemminx en Louis de Bourbon acht hij onrijp; *Het Verbond* van Henri Bruning stelt hem teleur, maar van Chr. de Graaft (*Alleenspraak*) heeft hij goede verwachting. - Th. de Jager prijst de *Rede* van L.C. Michels over *Johannes Stalpart van der Wiele*, maar meent dat de dichter Stalpart aan deze geleerde 'ontsnapt'.

Stemmen des tijds. Jan. In de *Litteraire Kroniek* prijst P.J. Molenaar de *Letterkundige Studiën* van J. Koopmans.

Opwaartsche Wegen. Jan. J. Haantjes komt terug op *Een belangrik onderdeel van het manco-vraagstuk*. Het opstel *Christelike poëzie* van J. van Ham is geschreven naar aanleiding van Risseeuw's bloemlezing *Christelijke dichters van dezen tijd*.

Febr. M. Beversluis' bundel *De Bellenblazer* wordt door Roel Houwink besproken onder het opschrift *Op den tweesprong*? - J. Haantjes beoordeelt de laatste roman van Wilma: *De Kruisboom*; J. van Ham beoordeelt *Het zonnetje in het paradijs*, een roman van Hendrika Kuyper-Van Oordt.

Den Gulden Winckel. Jan. De *Kroniek der Poëzie*, van J.C. Bloem, behandelt *Drie generaties*, nl. *Gedichten* van Jac. van Looy, *Bezonnen verzen* van P.C. Boutens en *Spaansche Volksliederen* van Hendrik de Vries. - Het onderwerp van de *Kroniek van het Proza*, door Roel Houwink geschreven, is *De Stille Plantage* van Albert Helman.

Febr. J.C. Bloem beoordeelt *Socialistische gedichten* van Henriëtte Roland Holst (*Wij willen niet*), François Pauwels (*Een dag van leugen*) en Garmt Stuiveling (*Elementen*). - Roel Houwink bespreekt *David Drenth* van Elisabeth Zernike.

Leuvensche Bijdragen XXIII, afl. 3-4. J. Vanderheyden betoogt in een artikel *Dirk Potter en Petrus Hispanus*, dat de laatste, in ‘Der minnen loop’ als Peter Hispaen aangeduid, niemand anders kan zijn dan de latere paus Johannes XXI. - D. de Baere verzamelde en verklaarde een groot aantal *Nederlandsche Spreekwoorden en Spreekwijzen in verband met opvoeding en onderwijs*.

Dietsche Warande en Belfort. Febr. J. van Mierlo opent de aflevering met een artikel over *Ruusbroec in de Nederlandsche mystiek*.

Tijdschrift voor Taal en Letteren XIX, afl. 4. W. de Vreese bezorgde een uitgave van de door Jef Notermans ontdekte *Fragmenten van de Middelnederlandsche Proza-Lancelot*, vooral merkwaardig omdat tot nu toe geen veertiende-eeuwse proza-romans in het Mnl. bekend waren. Parallel is de Franse tekst afgedrukt, en er achter de bewerking in Mnl. verzen. - L.J. Rogier schrijft *Over samanstelling en opvoering van het spel van den heiligen sacramente*. Tegenover Leendertz houdt bij vol dat in dat spel de hogere eenheid niet ontbreekt. - J.F. Vanderheyden ontwikkelt zijn bezwaren tegen een Engels boek van Eileen Power over *De non in het Middeleeuwsche volkslied*, waarin de schrijfster het thema te eenzijdig veralgemeent. - L.C. Michels bespreekt *Die nominale Klassifikations-Systeme in den Sprachen der Erde* van Gerlach Royen en *De Poëzie van Hadewijch* door J. van Mierlo. - H.H. Knippenberg beoordeelt de studie van Edward Rombouts over *Leven en werken van Pater Adrianus Poirters*.

Tijdskrif vir Wetenskap en Kuns. Des. D.F. Malherbe vervolgt zijn opstel over *Die spelling van vreemde woorde*. - P. de V. Pienaar behandelt de etymologie van het Afrikaanse woord *kannie-koenie of koennie-kannie*.

Vondel-Kroniek. Jaarg. III, nummer 1. In een artikel *Wanneer werd Vondel Katholiek*? betoogt B.H. Molkenboer dat Vondel ‘reeds geruimen tijd vóór 17 November 1641 de katholieke belijdenis had aanvaard’. De gegevens daarvoor put hij uit Vondel's werken sedert 1637. - J.F.M. Sterck bespreekt *Vondels brief aan Vollenhove*, van 1665. - C.C. van de Graft geeft een beknopte beschouwing over *De bronnen van Vondels treurspel Maria Stuart*. - Een lange reeks *Kantteekeningen* besluit deze aflevering.

Neophilologus XVII, afl. 1. Jos. Schrijnen schrijft over *Otto Jespersen en de internationale hulptaal op het kongres te Genève*. - Jos. J. Gielen geeft een samenvatting van zijn studie over *L'évolution de la légende du juif errant*.

Afl. 2. A.W. de Groot publiceert het eerste gedeelte van een belangrijke studie over *Der Rhythmus*. Hij schetst en kritiseert verschillende bestaande opvattingen en geeft dan zijn eigen beschouwing. - C.B. van Haeringen beoordeelt gunstig het proefschrift van M. Valkhoff: *De Nederlandse woorden in het Frans*, waarbij hij een reeks kritiese kanttekeningen maakte. - A.E.H. Swaen onderzoekt drie woorden uit de jagerstaal, nl. *getwij, gewei* en *gewicht*, voor de horens.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Nov. J. van Mierlo bespreekt *Nog eens over den maatschappelijken stand van Veldeke*, en eert *Jan van Ruusbroec als de vader van het dietsche proza*.

Okt. J. van Mierlo geeft *Ophelderingen bij de vroegste geschiedenis van het woord begijn*.

Germanisch-Romaansche Monatschrift. Nov.-Des. De rede van A. Schmitt: *Volksmundart, Gemeinsprache und Schriftsprache* is ook voor Nederlandse lezers van belang.

Jan.-Febr. Joachim Müller wijdt een beschouwing aan *Das zyklische Prinzip in der Lyrik*. - Jan de Vries levert een bijdrage over *Die Bedeutung der Volkskunde für Mythologische und Religionsgeschichtliche Untersuchungen*.

Levende Talen. Febr. In een artikel *Van Ginneken's geruchtmakende bekering* geeft C.G.N. de Vooys een afbrekende kritiek op de *Grondbeginselen van de schrijfwijze der Nederlandsche taal*.

Museum. Januarie. E. Kronenberg bespreekt Overdiep's uitgave van *De Historie van den vier Heemskinderen*; J.F.M. Sterck bespreekt de rede van L.C. Michels over *Stalpaert van der Wiele*.

Febr. A. Kluyver beoordeelt Van Ginneken's *Grondbeginselen van de schrijfwijze der Nederlandsche taal*. - J. Endepols toont zich ingenomen met W. de Vreese's uitgave van de *Eerste bliscap van Maria*.

C.D.V.

De Duitsche invloed op het Wilhelmus van Nassouwe.

In 1851 wees Prof. van Vloten[1] op een Duitsch gedicht, dat den dichter van het Wilhelmus tot voorbeeld zou gediend hebben. Hij zag, in navolging van Dr. Schotel, bij de opgave van de zangwijs, in 'Na de wijse van Charles' geen drukfout voor 'Na de wijse van Chartres', maar dacht aan een gedicht, dat op Keizer Karel V was gemaakt[2]; een meening, die hij later nog eenige malen heeft uitgesproken[3]. Dat lied staat in een handschrift (het zoogenaamde Heidelberger handschrift *Palatinus 343*), dat onbekend was gebleven aan o.a. de verzamelaars van *Des Knaben Wunderhorn*[4], doch vrij spoedig na die uitgave (1806-08), in 1817, gaf J.J. Görres ('der in diesem Falle seiner Aufgabe nicht ganz gewachsen gewesen') in het licht: *Altteutsche Volks- und Meisterlieder aus den Handschriften der Heidelberger Bibliothek*, waarvoor *Palatinus* 343 zijn hoofdbron werd, en waarin ook het door Van Vloten bedoelde gedicht voorkwam. In 1869 is het gedicht opgenomen in het vierde deel (bl. 5, Nr. 421) van R. von Liliencron, *Die historischen Volkslieder der Deutschen*; en in 1905 is het geheele handschrift uitgegeven door Arthur Kopp als Band V van *Deutsche Texte des Mittelalters, hrsg. von der Königlich Preuszischen Akademie der Wissenschaften* onder den titel: *Volks- und Gesellschaftslieder des XV. und XVI. Jahrhunderts. I. Die Lieder der Heidelberger Handschrift Pal.* 343.

Doordat men 'Na de wijse van *Charles*' voor een drukfout

1) *Algemeene Konst- en Letterbode*, I, bl. 88.
2) Ook een anonieme uitgever van het *Wilhelmus* in 1813 (*Het origineele volkslied Wilhelmus van Nassouwen; deszelfs oorsprong, vermoedelijke dichter en noodige opheldering; dienstig der verzameling van stukken over de verlossing van Nederland*; Leyden 1813, 8vo) teekent bij 'Na de wijse van Charles' aan: 'Waarschinlijk was er een volksliedje ter eere van Karel V, Koning van Spanje, op dezelfde wijs'.
3) O.a. in *Nederl. Geschiedzangen; nieuwe uitgave*, 1864, I, bl. 365; *Beknopte Geschiedenis der Nederl. Letteren*, 1865, bl. 189, noot 1; *Nederl. Spectator*, 1871, bl. 383, 395 en 411.
4) Von Arnim en Brentano.

hield voor ‘Na de wijse van *Chartres*’, is dat geheele gedicht op Karel V wat naar den achtergrond gedrongen en heeft men te weinig gelet op uitdrukkingen in het *Wilhelmus* die met uitdrukkingen in dat gedicht overeenkomen. Van Vloten schreef in 1851: ‘Marnix moet het ook bij zijne samenstelling als tegenhanger voor oogen hebben gehad, zooals ieder bij de minste kennisneming blijken zal,’ doch hij heeft de reminiscenties niet bepaald aangewezen. Niet alleen echter heeft dit gedicht, meer gedichten uit *Pal.* 343 hebben o.i. invloed op het *Wilhelmus* gehad.

Als men in Nr. 57 in het tweede couplet leest (vs. 10-18) - we zullen verder steeds naar de uitgave van Kopp citeeren -:

+Keiser Karl ausz Hispania,
ein edler furst ausz Osterreich,
er ist von keiserlichem stammen,
wo findet man seins gleich?
in zuchten und in ehren
+ist er ganz wol erkhandt,
darnoch thut er sich kheren
wann er das reich sol mheren
und aller fursten landt,

dan denkt men bij ‘Hispania’ dadelijk aan den vorm ‘Hispaengien’ (‘den Coninck van Hispaengien’) in vs. 7 van het *Wilhelmus*, een vorm die in de Geuzenliederen zeer zelden voorkomt en althans niet eerder dan in een lied van ongeveer 1573 ([*Amsterdam en Enckhuysen in gesprek*])[1], zoodat die vorm in dat lied en in jongere liederen overgenomen kan zijn naar het *Wilhelmus*. Vgl. nog Nr. 60 van *Pal.* 343, vs. 41: ‘Hispani hatt uns geben vier frummer Keiser reich’.

Vs. 12 van het geciteerde couplet:

Er ist von keiserlichem stammen,

doet denken aan vs. 33-34 van het *Wilhelmus*:

Edel en Hooch gheboren
Van keyserlicken stam;

waarbij men ook nog vergelijken kan vs. 10-12 uit Nr. 58 van *Pal.* 343:

1) O.a. in Van Vloten's *Nederl. Geschiedzangen; nieuwe uitg.*, 1864, II, bl. 84-87; Wackernagel, *Lieder der niederländischen Reformierten*, 1867, bl. 155-156; Kuiper, *Het Geuzenliedboek*, I, 1924, bl. 174-176.

In wardt kurzlich verheuratt
ein freulein was hochgeborn
von keiserlichem stammen.

Vs. 9-11 van het *Wilhelmus*:

In Godes vrees te leven
Heb ick altijt betracht
Daerom ben ick verdreven....

herinnert, wat constructie betreft (nevenschikkend zinsverband; in den eersten zin bepaling voorop), aan vs. 14-16 van het Duitsche lied:

in zuchten und in ehren
ist er ganz wol erkhandt,
darnoch thut er sich kheren....

Nr. 60 van het handschrift is het lied dat Van Vloten bedoelde. Opdat men zien kan dat het *Wilhelmus* er veel overeenkomst mee heeft, schrijven we het over. Toen we het in de uitgave van Kopp lazen, viel ons dadelijk de overeenkomst met het *Wilhelmus* op. We herinnerden ons toen, dat Prof. van Vloten een Duitsch prototype voor het *Wilhelmus* had aangewezen. Na onderzoek bleek ons, dat Prof. van Vloten hetzelfde lied bedoeld had.

1.

Jetzundt so woln wir singen
ausz frischem freyem muett,
will Gott, uns wirt gelingen,
wir sthent in seiner huett;
+es kompt in teutsche lande
das junge edel bluett
Keiser Karel genant,
Gott geb im alles guett.

2.

Teutsch landt soll sich jetz freuwen
+des edlen keisers zeit,
das gutt wirt er verneuwen -
der Turk zu felde leidt -
was recht ist, wirt erloben
der edel keiser gutt,
+er wirdt wenden sein toben,
rechen der Christen blutt.

3.

Es ist war, niht erlogen
was alte gesungen han,
wir sein darmit erzogen:
+das kummen soll ein man,
sein schwert alwelt sol zwingen,
zu ihm sol zuflucht han
wer guettes ist verbringen -
das ist der keyser fronn.

4.

+Gott hatt durch in geplaget
seiner feindt untren grosz,
er ist noch unverzaget,
sein schwert das furt er blosz,
darin wirdt sich verschneiden
+wer guetts verachten will,
die armen bringt in leiden
und schreitt uber das zill.

5.

Er thutt nit wie tirannen:
so es in glicklich ghett,
+alle welt wellens verpannen
mit freuel und unrath;
er will sein glickh zum friden
wenden und eynigkeit
in des reiches geliden:
+darzue ist er bereidt.

6.

Hispani hatt uns geben
vier frummer keiser reich:
Carolus, noch in leben,
nie fandt man sein geleich;
+uns wol helfen sein guette
dasz Gottes wort werdt erkhandt,
regier unser gemuette
durch ausz durch alle land.

7.

Trayanum wol mit rhume
+und Theodosum weisz,
Alphonsum treuw und frumme -
all sampt voll ehr und preisz -
haben gefuert grosz kriege
und das reich grosz gemert,

+erlanget grossen siege,
als man es lesen hërt. +55

8.

Her Gott, gnedigleiche
gib genadt, barmherzigkeit,
den fursten und dem reiche
+verstandt und dein weyszheit;
weyl sie jetz seint beysamen
zu Augspurg auf dem tag[1)]
zu ehren deinem namen,
dein hilf in nicht versag!

9.

+Solt diser tag vertruckhen
ohn frydt und einigkeyt,
die warheyt nit furtrucken
die an dem tage leidt,
so wirdt Gott hefftig straffen
+die schuldig weren dran,
der keyser wirt verschaffen
das warheit furgang hann.

10.

Bitt Gott, ir jungen, alten,
jetzsundt in disser zeit
+er woll sein wort erhalten
durch sein gerechtigkeyt;
dem Teufel wel er weren,
mach seiner tickh ein endt,
das man sein wort mög hören
+durch alle reiches stendt.

11.

Und das auch alle strassen
in dem heyligen reich
werden sicher gelassen
von raub und mordt geleich -
+und ein guett regimende
in teutscher nation
durch alle reyches stende -
lob sey Gott im höchsten thronn!

Zooals men ziet hebben de verzen 2, 4, 6, 8; 14 en 16 de rijmen ‘muett : huett: bluett : guett’; ‘gutt : blutt’, welke invloed kunnen gehad hebben op het rijm van het *Wilhelmus* in vs. 2 en 4: ‘bloet : doot’.

‘Oorkont’ en ‘bekant’ in vs. 104 van enkele redacties van het *Wilhelmus* kunnen zijn ontstaan doordat den dichter het

1) Het lied is dus, als Von Liliencron reeds opgaf, van 1530.

woord ‘erkhandt’ in vs. 46 van het Duitsche lied en in vs. 15 van het andere Duitsche gedicht (geciteerd couplet) bijgebleven was.

Vs. 45-46 van het Duitsche lied:

> uns wol helfen sein guette
> dasz Gottes wort werdt erkhandt,

en vs. 73-80 (strophe 10):

> Bitt Gott, ir jungen, alten (enz.),

vooral vs. 79:

> das man sein wort mög hören....

zijn te vergelijken met vs. 109-110 van het *Wilhelmus*:

> Tot Godt wilt u begheven
> Syn heylsaem Woort neemt aen.

In vs. 76 staat ‘gerechtigkeyt’, welk woord men terugvindt in vs. 120 van het *Wilhelmus*.

Vs. 16 van het *Wilhelmus*:

> In mynen Regiment[1)]

is wellicht overgenomen naar vs. 85 van het Duitsche gedicht:

> und ein guett regimende,

terwijl dan ‘guett’ overgegaan is naar vs. 14, twee regels ervoor, en voor ‘Instrument’ is gekomen (‘als een goet Instrument’).

In Nr. 62 van het Heidelberger handschrift staat, in vs. 15:

> landt, leut hatt man verderbt.

Vgl. *Wilhelmus*, vs. 12:

> om Landt om Luyd[2)] ghebracht.

Het is moeilijk aan te nemen, dat het Wilhelmuslied gedicht is door iemand die de bedoelde Duitsche liederen niet gekend heeft. Verschillende uitdrukkingen in die liederen schijnen den dichter van het *Wilhelmus* bijgebleven te zijn. Hierbij zij nog aangeteekend, 1° dat zulke liederen, hoewel het van het door

1) Zie over dit woord: *Dr. P. Leenderts Jr., Het ‘Wilhelmus van Nassouwe’; met verklaring en historische toelichting*, 1925.
2) Zie over de zelden voorkomende uitdrukking ‘land : lieden’: *Middelned. Wdb.* IV, 1899, kol. 117. Vgl. echter Prof. Dr. Gerard Brom op bl. 350 van zijn artikel *De Dichter van het Wilhelmus* in de April-aflevering van *Stemmen des Tijds* van dit jaar.

Prof. van Vloten bedoelde gedicht niet bekend is, op vliegende blaadjes, als uitgaven in plano, zijn verschenen, afzonderlijk of met z'n tweeën of drieën, dus dat zij algemeen verspreid kunnen geweest zijn; en 2°, dat men voor onze Geuzenliederen rekening zal te houden hebben met buitenlandsche liederen, die door vluchtelingen en bannelingen, en door soldaten - van de huurtroepen - (enkele Duitsche liederen zijn door lansknechten gemaakt, ook Hollandsche; zie Nr. 23 in Kuiper, *Geuzenliedboek* (I, bl. 43-44) vs. 61-65; vgl. echter Kalff, *Het Lied in de Middeleeuwen*, 1883, bl. 626-627) - naar verschillende landen kunnen overgebracht zijn. Dit zou men o.a. zeggen aan het gedicht op den dood van Egmont en Hoorn[1]. In couplet 15 van dit lied staat:

O Duckdalf met u ghenooten,
Syt ghy niet sadt van tbloet
+Dat ghy in Napels hebt vergoten,
En voor Mets soo menich man goet: +115
Waren dat niet schelmsche wracken,
Dat ghy den onghelesten kalck
Int broot hebt doen backen,
+O Nero, Verrader end Schalck;
+120

waarbij Dr. Kuiper aanteekende (bl. 66): 'Deze regel [vs. 116] ziet op de mislukte poging Mets op de Fransen te hernemen in 1552. Maar waarop de zinspeling van de ongebluste kalk doelt, is me niet bekend. Ik heb het verhaal elders niet gevonden;' terwijl het zeer waarschijnlijk is, dat het niet op een historisch feit, Alva betreffende, zal betrekking hebben, maar eenvoudig onder invloed van een buitenlandsch lied gedicht zal zijn, daar men in Nr. 61 van het Heidelberger handschrift, couplet 10, leest:

Man mischt uns den kalk wol under den wein,
das muesz der landtskne(c)ht trinkhen sein,
damit thun sie uns vergeben,
also kumpt mancher landtsknecht
im Ungerlandt[2] umb sein leben.

L. KOCH.

1) Van Vloten, *Nederl. Geschiedzangen*, I, bl. 348-352; Wackernagel, *Leider der niederl. Reformierten*, bl. 153-154; Fl. van Duyse, *Het oude Nederlandsche Lied*, II, 1905, bl. 1614-1619; Kuiper, *Het Geuzenliedboek*, I, bl. 64-66.
2) Ungerlandt - Hongarije (Ungarn).

Vragen over het Wilhelmus.

1) Dat een volkslied nog moelikheden oplevert, ja dat een gedicht, waar zoveel vorsers zich mee bezig hielden, raadselachtige regels overhoudt, is de nuchtere waarheid, die geen filoloog weigeren zal te bekennen.

Lijdt u mijn Ondersaten
Die oprecht zijn van aert,
Godt sal u niet verlaten,
Al zijt ghy nu beswaert;
Die vroom begheert te leven
Bidt Godt nacht ende dach,
Dat hy my cracht wil gheven
Dat ick u helpen mach.

Tegenover de opvatting, alsof de onderstreepte regels in de derde persoon zouden gedacht zijn, leert L.C. Michels afdoende, dat er de tweede persoon meervoud is bedoeld, waardoor de stroof een doorlopend geheel blijkt te vormen[1)]. Hier gaat verder de vraag open, of Leendertz gelijk heeft, wanneer hij de beide slotregels zo vertaalt: '.... bidden, dat Hij mij de kracht moge geven om u te helpen'. Ligt eenvoudig nevenschikkend verband niet evenveel voor de hand? De herhaling van *dat* betetent dan een hartstochtelike versterking, zoals we niet alleen in de volkstoon, maar ook in de welsprekendheid geregeld ontmoeten. 'Hy my' en 'ick u' beantwoorden op die manier direkter aan elkaar.

2)

Edel en Hooch gheboren
Van Keyserlicken Stam:
Een Vorst des Rijcks vercoren
Als een vroom Christen Man,
Voor Godes Woort ghepreesen,
Heb ick vrij onversaecht,
Als een Helt sonder vreesen
Mijn Edel bloet ghewaecht.

Als om de zaak vooral ingewikkeld te maken, verzekert Leendertz, dat 'een Vorst' op een andere persoon betrekking

1) Ts. XLIV, 230.

zou hebben dan de Prins en wel op de Keizer[1] Wat in dat geval ‘mijn Vorstelick ghemoet’ verderop betekent en waarom er dan niet *de* Vorst geschreven staat, wordt ons niet verteld. Andere bezwaren zijn bovendien, dat de derde regel een overbodige uitweiding van de tweede zou geven, dat ‘ghepreesen’ niet tegen ‘vercoren’ zou opwegen en tenslotte dat de geleding van de stroof, die overal een cesuur in 't midden vordert, hopeloos gebroken werd. Hyperkritiek kan enkel een volgens Leendertz zelf ‘zeer eigenaardige’ zinsbouw bedenken, waarbij de derde regel tot een bepaling wordt gemaakt bij het eerste deel van het woord ‘Keyserlicken’. Moet ‘een Vorst’ bepaald de Keizer aanduiden, dan lijkt het altijd nog iets minder gewrongen om er een bijstelling in te zien van ‘Stam’, waarbij de dubbele punt zoveel zegt als *namelik*, dat het woord ‘van’ stilzwijgend laat herhalen. Maar de oplossing is door Michels gewezen, die ‘vercoren’ gewoon als epitheton ornans verklaart in de zin van uitgelezen[2]. Nu komen alle bepalingen immers voorop te staan en vult het gezegde met het verwachte onderwerp als een gesloten eenheid de tweede helft van de stroof, zodat de prosodie volkomen de syntaxis dekt. Misschien ligt er een bevestiging van Michels' interpretatie in het feit, dat Marnix bij zijn psalmvertaling ‘mijn verkoren knecht’ later veranderde in ‘mijnen weerden knecht’, alsof het woord verkoren hem te versleten of te verouderd aandeed[3].

3)

Den Heer heb ick ghebeden
Van mijnes herten gront,
Dat hy mijn saeck wil reden,
Mijn onschult doen *bekant*.

Het slotwoord volgens de eerste bekende uitgaven van 1581 en 1588 heet corrupt en is meermalen geëmendeerd. De lezing ‘oorkont’ van 1616 wordt in de Ned. Wdb. verdedigd met de hypothese, dat er een uitdrukking ‘oorkonde doen’ zou bestaan hebben, die de datief regeerde, waarvan niemand intussen ooit een spoor ontdekte. Daarentegen zijn er voorbeelden genoeg, waaruit blijkt dat oorkond met een genitief werd gebruikt:

1) P. Leendertz Jr.: Het ‘Wilhelmus van Nassauwe’, 1925, bl. 25/6.
2) Ts. XLIV, 231.
3) Ts. XVII, 124/5.

De wercken, Heer, van dijne stercke hant
Zijn ons dijns lofs een oorkondt ende pant[1].

Leendertz' lezing hangt even los in de lucht, want hij construeert de wending 'doen *bekont*' als omschrijving van het oude werkwoord bekonden. Ook dit is een noodsprong, die we makkelik met andere conjecturen kunnen nadoen. Iemand zal even goed of even slecht betogen, dat 'bekant' een verkeerde lezing is voor het welbekende 'te hant'. Maar zulk goedkoop vernuft is het wapen van een schermer en niet van een operateur. We hebben pas het recht om een tekst te restaureren, als de overgeleverde vorm blijkbaar onzin oplevert. Zolang een woord redelik te handhaven valt, mag het niet zonder meer prijsgegeven worden aan telkens wisselende invallen. We zijn daarom verplicht om de kansen op behoud van het, voorzover de gegevens reiken, oorspronkelike 'bekant' te onderzoeken.

Het onzuiver rijm hoeft niet dadelik er tegen te pleiten, want het lied telt, zoals we nog gaan bespreken, meerdere zulke onregelmatigheden. En de betekenis? Hier liggen verschillende uitzichten open. Zou 'bekant' mogelik de dialecties nog bestaande nevenvorm van *bijkans* kunnen voorstellen en dus ongeveer hetzelfde aangeven als het verder voorkomende 'haest'?[2] Waarschijnliker hebben we te maken met een oude adjectiefvorm, die in geuzeliederen nog meermalen optreedt:

Men sach ons Prince van Nassouwe
Met sijn Heeren becant....
.... Sy hebben te Cuyck een brugge geslaghen
Over de Maes bekant[3].

Des te aannemeliker wordt deze opvatting, wanneer we denken aan de middelnederlandse verbinding 'bekant doen' voor bekend maken, waarmee de regel vlot verstaanbaar wordt. Alleen bestaat er nog een andere uitweg, want we kennen ook de uitdrukking 'mijn onschult doen', die tot in de zeventiende eeuw 'mij verontschuldigen' betekende[4]. Wie met de opwerping komt aan-

1) Marnix: Godsdienstige en kerkelijke geschriften, uitg. J.J. van Toorenenbergen, 1871, I 431.
2) Vgl. Ned. Wdb. II, 2, 2614/5.
3) Het Geuzenliedboek, uitg. Kuiper en Leendertz, II, 109/10.
4) Ned. Wdb. X, 1787.

dragen, dat deze wending uitsluitend wederkerend werd gebruikt, zal zwichten voor de Antwerpse bijbel van Vorsterman, waar in 1530 twee maal achtereen stond: ‘Ick bidde u, doet mijn onschult’ (Luc. 14 : 18/9). Deze opvatting van ‘onschult’ als verontschuldiging is niet alleen welkom in gezelschap van de term ‘saeck’, die volgens Leendertz hier rechtzaak aanduidt, maar vooral in verband met de Justificatie van de Prins. De slotsom kan desnoods heten, dat het werkwoord ‘doen’ in dit geval een dubbele functie vervult, door tegelijk betrekking te hebben op ‘onschult’ en op ‘bekant’. Dat het zou dienen voor balk tussen twee bouwvallige muren, is niet ondenkbaar, omdat beide uitdrukkingen, zowel ‘mijn onschult doen’ als ‘bekant doen’, aan het verouderen waren.

Bevredigt deze verklaring om een of andere reden de taalkundigen niet, dan blijft Leendertz' ingrijpen met een onbekende vorm toch in ieder geval willekeurig. Was er onvermijdelik een conjectuur nodig, dan zou het record licht te verbeteren zijn met een lezing, die tenminste echt Nederlands klonk: ‘mijn onschult doen *u kont*’. Grafies is ‘u(e) kont’ voor ‘bekont’ niet zo vreemd, terwijl de aansprekingsvorm *u* èn in de vorige èn in de volgende stroof verschijnt, zodat het kontakt tussen de Prins en zijn volk er levendig door gaande wordt gehouden. Wat het spraakgebruik aangaat, levert Marnix meer dan één voorbeeld in zijn psalmen:

> Dat sy sijn gunst genadig
> Dan voeren in den mondt,
> End wercken wonderdadig
> Den menschen *maken kondt*....
> .... Nu hebst du my dyn wysheyt *gedaen kondt*....
> .... *Maken* dyn loff aen alle plaetzen *kondt*.

Overtuigender is nog een regel uit zijn Schriftuerlicke Lof-Sangen: ‘Nu dan wil ick *u doen condt*’[1)].

4) Een prakties belang voor zangers en voordragers heeft de uitspraak van *obedieren* in de slotstroof. ‘Heere’, waarop het woord rijmt, laat gewoonlik obediëren zeggen, zoals ook zonder bewijs - buiten de vermoedelik aangenomen samenhang met

1) Marnix, a.p., I 376, 464; Ts. XVII 120, 122.

obediëntie - in het Mnl. Wdb. geschreven staat. 't Is waar dat een geuzelied van 1629, dus zestig jaar later, nog rijmt:

> Wilt ghy my obedieren
> Tzal wel ten besten keeren[1].

Beslissend hoeft zo'n volkslied allerminst te zijn, want ook de dichter van het Wilhelmus ziet tegen een half rijm meer of minder niet op. Wel schijnen *bloet* : *doot* en *noot* : *verstroyt* voor een Zuidbrabander als de waarschijnlike auteur Marnix nauweliks onzuiver[2]. Maar dan blijft er onoverkomelik *stam : man*. Vrijheid voor het bepleiten van een vlotter uitspraak zonder tweeklank valt te ontlenen aan deze overvloed van Vlaamse rijmen, een eeuw ouder dan het Wilhelmus:

> Men mach de Rethorycke in veel manieren
> Hantieren.
> Diese wijselijcke can bestieren,
> Tversieren
> Is wonderlijck, datter inne licht.
> Slicht mensche soe wilt dan *obedieren*
> Tcryhieren
> Van der Rethorijcke scholieren[3].

GERARD BROM.

1) Geuzenliedboek II, 274.
2) J.W. Muller: Een en ander over het 'Wilhelmus van Nassouwe' (Feestalbum Isidoor Teirlinck, 1931, bl. 125 v.).
3) G.C. van 't Hoog: Anthonis de Roevere, 1918, bl. 26.

Imperativus voor praeteritum.

Onlangs werd mijn aandacht gevestigd op een interessante overeenkomst tussen het Russies en het Nederlands, die hierin bestaat, dat het in beide talen mogelik is, om, in een bepaalde stijl altans, het praeteritum aan te duiden met een imperativus. Te meer aanleiding bestaat er om van dit verschijnsel eens publiek mededeling te doen, omdat er zeer kort geleden ter verklaring van het Russiese een gewrongen theorie is opgesteld, die dunkt mij, door het overeenkomstige Nederlandse alleen reeds voldoende weerlegd wordt. Omdat ik vermoed dat de meeste lezers van dit tijdschrift weinig belang zullen stellen in spesiaal Slaviese taalkwesties, heb ik bij de uiteenzetting van de zo juist genoemde theorie de grootst mogelike beknoptheid betracht.

Ad. Stender-Petersen heeft in de Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis) B Humaniora XVIII een verhandeling geschreven over resten van de aoristus in Slaviese talen, spesiaal in het Russies[1]. Hij betoogt daarin o.m. het volgende. In het algemeen is het waar, dat het verloren gaan van een vormkategorie ten gevolge heeft dat de korresponderende logies-grammatiese kategorie eveneens verdwijnt, en omgekeerd. Toch is het volgens hem mogelik dat de betekeniskategorie niet verloren gaat, maar overgaat op vormen, die met de verdwenen in uiterlik overeenkomen.

Een voorbeeld hiervan zou dan zijn te vinden bij een bepaald gebruik van de imperativus in het Russies[2]. De 2de pers. sing. imperat. kan, vooral in een enigszins levendige taal dienen tot omschrijving van het praeteritum (alle personen, uitgezonderd de 2de).

B.v.: ‘Barin twoj prikazal mne otnesti k ego Dune zapisočku, a ja pozabu͡dgde Du͡ńa-to ego žiwët,’ letterlik vertaald: ‘Jouw mijnheer heeft mij bevolen een briefje naar z'n Doenja te brengen, maar ik: vergeet! (imperat.), waar die Doenja van hem woont.’

‘Slučis že tak, čto kak naročno w to wremя, kogda gospoda činowniki i bez togo naχodiliśw zatrudnitelnom položenii, prišli

1) O perežitočny sleda aorista w sla͡wanski χ jazyka χ preimuščestwenno w russkom.
2) Het verschijnsel komt ook in het Serbo-Kroaties voor.

k gubernatoru razom dwe bumagi,': 'Gebeure het (imp., dus: 'daar gebeurde het') juist in die tijd toen de heren ambtenaars zich toch al in een lastige positie bevonden, dat er tegelijkertijd twee stukken bij de goeverneur binnenkwamen.'

'Tǒlko wdrug ona kak poskǒlzniŝ, da nawznič, da i perelomi sebe nogu,': 'Maar ineens zij glijd! (imp.) zoo uit, en achterover, en breek! (imp.) haar been.'

Stender-Petersen meent nu, dat we hier niet met een oorspronkelike imperatief te doen hebben, doch met een oude aoristus. Het is mij onmogelik het lange en ingewikkelde betoog waarmee hij dat aannemelik tracht te maken, hier in bizonderheden na te gaan. De auteur zegt trouwens zelf nadrukkelik dat zijn gehele uiteenzetting een hypotheties karakter draagt. Hij onderstelt, dat in de periode, waarin de aoristus aan het verdwijnen was, de aoristus-vormen van de verba op -iti samenvielen met imperatiefvormen, wat wel aan te nemen is, aksent en intonatie leveren hier geen onoverkomelik bezwaar op. Naar analogie daarvan zou dan ook bij andere groepenverba waar aorist en imperatief oorspronkelik geheel verschillend waren, de aorist 'foutievelik' als een imperatief gevormd zijn. Zoo zou het dan mogelik zijn, dat de imperativus de functie van de aoristus overnam.

Zelfs al zou er overigens tegen deze beschouwing weinig bezwaar zijn, toch blijft het moeilik in te zien hoe op die wijze de imperativus praeteritumfunctie zou krijgen. Daarvoor zijn deze kategoriën toch wel al te verschillend. Tenzij men aanneemt (wat Stender-Petersen juist niet wil) dat er in bepaalde gevallen een psychologies verband is tussen imperativus en praeteritum. Maar dan is Stender-Petersen's hele betoog overbodig.

Misschien is Delbrück (Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen II, p. 397) op het juiste spoor, als hij vermoedt dat zinnen als: 'Izdali uwidit lešča da i χwati ego zubami' het oorspronkelike tiepe zijn van deze formatie. 'Uit de verte ziet hij een brasem en (toen was het) pak hem (imp.) met de tanden' = 'Uit de verte ziet hij een brasem en daar pakte hij hem met de tanden'.

Nu bestaat ook in het Nederlands een geval waarin de imperativus dient tot aanduiding van een praeteritum. De imp. van het verbum '*laten*', verbonden met een infinitivus heeft dikwels praeteritumbetekenis.

B.v.: ‘Ik meende dat hij veertien dagen geleden naar Indië was vertrokken en laat hij daar vanochtend voor me staan!’

‘We hadden afgesproken elkaar in de vestibule van de Schouwburg te ontmoeten en laat die ezel nu de hele afspraak vergeten hebben!’

Zeer dikwels wordt in deze zinnen gebruik gemaakt van de z.g. dativus ethicus.

B.v.: ‘Alles was klaar voor de voorstelling en laat me nu op het laatste ogenblik het toneel in elkaar zakken.’

Uit de voorbeelden blijkt duidelik, dat deze constructie gebruikt wordt wanneer men iets meedelen wil dat plotseling, onverwacht plaatsgreep. Vooral het onverwachte is belangrijk. B.v.: ‘De brandweer rukte uit met grootmateriaal, in razende vaart kwam de auto het plein oprijden en laat me daar niets aan de hand zijn!’

Het Woordenboek der Nederlandsche Taal s.v. *laten*, geeft geen voorbeelden van dit gebruik, toch is het meen ik, tans zeer verbreid en niet tot bepaalde lokale of sosiale kringen beperkt. Het is zeer wel mogelik, dat het afkomstig is uit de volkstaal, maar op het ogenblik is het zeker doorgedrongen tot wat men ‘de algemene spreektaal’ pleegt te noemen en wordt, voor zover mij bekend, niet als minder beschaafd gevoeld. Waar het een zozeer tot de spreektaal beperkt gebruik[1)] betreft, is het moeilik met enige zekerheid het ontstaan ervan vast te stellen. Samenhang met het concessieve en adhortatieve gebruik van ‘*laten*’ is er zeker.

Opmerkelik is het, dat nu juist de boven besproken Russiese constructies met de hier vermelde Nederlandse in verschillende opzichten overeenkomst vertonen. In de het eerst geciteerde Russiese voorbeelden kan men de imperativus zeer goed met ‘laat me....’ vertalen, men geeft aldus de gevoelswaarde in heel veel gevallen juist weer. Ook in het Russies is de constructie beperkt tot een min of meer levendige taal, zij het dan niet tot de spreektaal.

Ik zou dit gebruik van de imperativus in beide talen niet eenvoudig parallel durven noemen, maar de overeenkomst leek mij treffend genoeg om vermeld te worden.

Iets analoogs uit het Frans, Duits of Engels is mij onbekend.

F.C. DRIESSEN.

1) Literaire voorb. zijn waarschijnlik wel te vinden bij Sam. Falkland e.d.

Abstrakt en konkreet.
(*Enkele opmerrkingen*).

Bij de behandeling der zelfst. nw. en na de definitie daarvan, voeren de meeste grammatika's een aantal semantiese onderscheidingen aan, als: konkreet - abstrakt, eigennaam - soortnaam, verzamelnaam - stofnaam - voorwerpsnaam. Een exakte beschrijving dezer groepen en een verklaring omtrent de zin dezer groeperingen blijft daarbij meestal achterwege, a fortiori het antwoord op de vraag, hoe men aan ze komt en hoe ze zich onderling verhouden. Komen ze uit elkaar voort op een of andere wijze? Doorkruisen ze elkaar? Staan ze los naast elkaar? Delen ze de totale woordenschat samen op, of blijven er zekere woorden los staan? En wat betekent zowel het ene als het andere geval? Enz., enz., enz.

Hun recht van bestaan verwerven de begrippen der taalkunde doordat ze als beschrijvingsvormen der taal zelve blijken een hoogste adaequatie te bezitten. D.w.z. *elk* der onder het begrip gevatte gevallen, kan, opzichzelf beschouwd, zuiver staan - vóór dit begrip, d.w.z. er voorbeeld van zijn. Wat dit betekent moeten we hier verder buiten beschouwing laten. - De moeilikheden, die het begripspaar ‘konkreet-abstrakt’ oplevert, overschrijden verre de grenzen der taalwetenschap, schoon deze wetenschap ons niet troost. - Reeds in een gewoon schoolboekje vinden we een omschrijving van de beide begrippen; een omschrijving die overigens z'n sporen heeft ‘verdiend’, als men haar traditie tot in de scholastiek blijkt na te kunnen gaan - en wellicht nog verder[1)]. Rijpma's Kleine Ndl. Sprkk. (1930[10], p. 51) leert nl.: abstrakt ‘zijn de namen van kenmerken van zelfstandigheden.’ - Tussen twee haakjes: hoe zit het met de namen van zelfstandigheden, die berusten op een kenmerk van die zelfstandigheid, b.v. revolver? En waarom lijkt de definitie der bijv. nw. zo veel op die der abstracta? - Als onmisbaar pendant wordt de definitie der abstracta gesteund door die der concreta, die - om nu een dgl. gewoon en prakties boekje maar te blijven citeren - dan aangegeven worden als ‘de namen

1) Zie P r a n t l III, 363 vlg.; O c c a m : Summ. tot. log. I, 5 vlg., 72; D u n s S c o t u s : Quaest. sup. praedic., qu. 8. - Later H o b b e s : Comput. 3,3 en 4,3.

van werkelijke, echte zelfstandigheden', incl., voegt Rijpma toe, 'de namen van *denkbeeldige* personen, dieren en dingen.'

De beschrijvingsbegrippen 'konkreet' en 'abstrakt', laten zich uitsluitend in met de *semantiese* kant der *woorden*, welke laatste nog weer beperkt zijn tot de zelfstandige naamwoorden. Deze laatste beperking geeft ons weer allerlei te vermoeden. Immers, terwijl de verdeling van *alle* woorden in begrips- en niet-begripswoorden bij verscheidene grammatici voorkomt, zou men toch de vraag kunnen stellen, of de niet-begripswoorden ook abstracta zijn, evenals een deel der begripswoorden, (de tegenstelling tussen 'concreta = namen van werkelike, echte zelfstandigheden' en '*begrips*-woord' voor het*zelfde* woord, zou dan en passant tevens kunnen leiden tot een kritiek op de laatste term als zodanig!). Houdt men nu *niet-begripswoord* en *abstractum* los naast elkaar staande, dan *schijnen* toch de zelfst. nw. zekere eigenschappen te bezitten, waardoor de toepassing der verdeling konkreet-abstrakt daar meer sukses heeft, dan bij andere woordsoorten of zinnen of zinswendingen of zinsdelen etc. - *Ammann* b.v. (in: Die menschliche Rede, I, blz. 33 vlg.) spreekt van een 'abstractum' als het ongeflecteerde 'wit', waarvoor de klassieke talen geen even funktie-vrij (funktie: syntaktiese funktie) aequivalent hebben, zomin in τὸ λευκόν als in λευκός, welke laatste vorm wij, bij gebrek aan beter, maar als vox in de lexica neerzetten. En hoe zit 't met verbum finitum en infinitief! Is het misschien mogelik ook hier van konkreet en abstrakt te spreken, of - wat wij nog niet overwogen hebben - van meer of minder het een of 't ander? En ook hier doet zich dat merkwaardige citeren voor, door de eerste persoon sing. praes. te kiezen. De Sanskrit-lexicografie koos, logies zeer konsekwent, hier een wortel-konstruktie, abstractum bij uitstek, en dus beste representant van de hele massa der vormen van het zo uitvoerige werkwoord-sisteem dier taal. 'Beste representant' semanties bezien, niet formeel, maar van dit laatste standpunt beschouwd, is een keus uit die vele vormen stellig zeer moeilik[1)]. We leren de ablaut-reeksen niet voor niets. - Zo lijkt het bij

1) Zie *Meillet*: Linguistique historique et ling. géner.: Sur les caractères du verbe. - En *Hjelmslev*: Principes de grammaire générale (Kopenhagen 1928), p. 249. - *Pos*: 'Scaliger's de causis linguae latinae' in Handel, v.h. XIIe Ndl. Philol. Kongr. 1927. - *dez.*: Het Onbepaalde in de Taal en in de Taalkunde. Amsterdam 1929, blz. 13.

een eerste monstering niet onmogelik de onderscheiding naar konkreet-abstrakt ook buiten de zelfst. nw. door te voeren, maar dan toch met een nieuw en eigenaardig *soort*, moeilikheid: die van de keus der representatieve vorm. Intussen, bestaat die moeilikheid - voor vormenrijke talen - eigenlik niet evengoed bij het substantief? Is de keus van de nominatief, als vorm van de *subjekts*casus, niet evengoed een lexikografen-willekeur? Zou het misschien niet even prakties geweest zijn, de genitief te kiezen als citeervorm? Dan hadden we in een groot aantal gevallen tevens een aanwijzing omtrent de vorm van alle andere verbogen vormen, die alle bij elkaar toch wel meer voor zullen komen dan die éne nominatief. Een formeel voordeel dan, terwijl de zaak semanties even lang is als breed.

In de grond van de zaak is het dus alleen een kwestie van gradueel verschil, waardoor men de onderscheiding beperkt heeft tot de substantiva, zou men nu geneigd zijn te zeggen. Maar dan hernieuwt zich daarmee juist de vraag, naar de reden van die zg. geringere moeilikheid. Is die mogelik gelegen in het duidelike naamkarakter der substantiva? - Nemen we het een ogenblik aan, dan eist ons een nieuwe vraag op, die nl., wat een ‘naamkarakter, resp. naam’ is.

Laten wij eerst echter nog als voorlopig resultaat van onze overwegingen vastleggen, dat de vraag, welke vorm uit een sisteem als representatief kan gelden, d.w.z. zo min mogelik konkreet bepaald - en dus *beperkt* - is, voor allerlei andere woordsoorten even moeilik is als voor het substantief, niet ook tot de substantieven beperkt blijkt, terwijl hier de verhouding konkreet-abstrakt gradueel en niet kwalitatief blijkt te zijn.

En nu de naam. Allereerst is het zeker wel zo, dat een naam hebben betekent, daarmee aangesproken, toegesproken, gewaarschuwd enz. te kunnen worden. Dit naamgebruik kan echter op verschillende wijze nog weer plaats hebben, terwijl ik nl. *tegenover iemand* zijn naam kan gebruiken, gebruik ik die niet tegenover, maar *over iets*. Een trekken in de sfeer der iemand-namen heeft plaats bij namen als *Durendale* (Roelant's zwaard), een *toe*spreken der ietsen, komt voor, maar is òf waanzin, òf enige vorm van uiting ener hevige gemoedsbeweging, maar in alle geval een verpersoonliking van meer of minder vergaande aard (‘Zon sta stil.’ ‘Vervloekte vulpen!’). Het omgekeerde geval der verzakeling komt evenzeer voor, nl. in alle gevallen, waar men iemand toespreekt met een soortnaam (‘Portier!’). Duidelik is

dat de soortnaam abstrakt is ten aanzien van het in haar omsloten exemplaar of individu. De individu-naam, hetzij die aan één of aan verscheidene individuen gegeven wordt, is nu hier tegenover: konkreet. - *Elk* exemplaar is ‘een stoel’, niets bepaalds is in deze naam aangewezen, behalve een *soortelike* groepering, d.i. beperking. Het in de soortnaam beduide heeft een meervoud: ‘Daar heb je er weer zo één’ of ‘Alweer zoiets’, het in de iemandnaam beduide heeft géén meervoud: ‘Daar is hij weer’. Dat er vele *Jansens* zijn betekent niet, dat er een soort ‘Jansen’ bestaat, waarvan te zeggen valt - tenzij volstrekt formeel uiterlik en betekenisloos -: ‘Daar heb je weer zo'n Jansen’. In *dien* zin wordt *Jansen nooit* abstrakt. - Op een *andere* wijze echter worden, door het wezen ‘naam’ zelf, soort- en eigennaam weer verbonden. Het wezenlik te onderscheidene blijkt niet wezenlik ten volle gescheiden, maar omvat in een dieper eenheid, die hen toch in hun afzonderlikheid pas vol begrijpelik maakt. De iemandnaam voegt aan mijn bezigzijn met iemand toe, dat hij nu in verbinding treedt met het vele niet-gelijktijdige of -plaatselike. Bij de soortnaam geschiedt hetzelfde met dat belangrijke verschil: dit vele draagt, in een bepaalde reeks, *dezelfde* naam: ‘Daar heb je nog zo'n....’, naast de andere herhalingswijze ‘Daar is hij weer’, a.h.w. de anticiperende herhaling in 't eerste, naast het zich telkens opnieuw tonen van het éne zelfde in het laatste geval. Daarin naderen soort- en eigen-naam tot een nauwste verwantschap, in het karakter nl. der *herhaalbaarheid*. - Indien men taalgebruik, vrij van de gebondenheid in de aanschouwing, ‘abstrakt’ wil noemen, is alle taal, met uitzondering misschien van de interjekties[1)] dit.

Hoewel we nu iets wijzer terugkeren tot het uitgangspunt, dat deze uitstap noodzakelik maakte, wordt nu toch een nieuwe vraag van ons gevorderd, na dit antwoord. ‘In hoeverre verklaart nu het naamkarakter de beperking der indeling konkreet-abstrakt tot de substantieven!’ *Ons* verklaart *tans* dit naamkarakter die beperking nog geenszins, aangezien 't wezen der taal zelf herhaalbaarheid is - en de taal *als zodanig* - zie slot vorige alinea - ‘abstrakt’ genoemd kan worden.

Tegenover vele andere woordsoorten zijn echter de namen in

1) Waaronder dan niet alles gerekend wordt, wat men er wel eens onder brengt, als b.v. de klanknabootsingen, die een veel ‘abstrakter’ karakter dragen.

hun verbondenheid (‘Zuordnung’) met het benoemde op een wijze gefixeerd, aangehecht, die ons het gevoel van zekere stabiliteit en daarmede van zekere vatbaarheid gaf. - Morgen is vandaag gisteren en dit is vandaar dat maar dat vandaar dit en deze is steeds die, die steeds deze; ik ben soms jij en jij is soms ik enz. (Zie H.J. P o s : *Het Onbepaalde in de Taal en de Taalkunde. Amsterdam 1929, blz. 15 vlg.*). Maar zelfs bij het vaagste substantief is deze onbepaaldheid niet aanwezig, tenslotte omspant ‘ding’ niet alle mogelikheden van ‘iets’. Gemeen hebben het alle namen, namen voor ‘zichzelf’ te zijn en niet voor iets dat van geval tot geval ad infinitum telkens anders of iets anders kan zijn. Wat *hier* een ding is, is het ook *daar*, maar 't is hier *dit* en ginds *dat*. Het is telkens primair een a, een b, een x, dat *dit* of *dat* kàn zijn, waarvan gezegd kan worden ‘*Dit is a*’ of ‘*Wat is dit*?’ Het is niet *dit* of *dat*, waarover men twist of spreekt, maar over hun predikaten ‘.... is een a,.... is b enz.’ Deze aanwezigheid of representeerbaarheid van a, b, c zijn het, die de naam het ‘dat-waarover’-karakter, het stramien-achtige geven. En het is ditzelfde, wat de naamwoorden tot eerste slagveld der diskussie konkreet-abstrakt praedestineerde. Het is ook dat, wat men als hun ‘zelfstandigheid’ pleegt aan te merken. Men zou - even woordspelend - kunnen zeggen, dat de zelfstandigheid der zelfstandige naamwoorden gelegen is in hun onstandvastigheid, nl. in hun niet-vaststaan, hun discutabiliteit. Want niet met *dit* en *dat* openen we de strijd, maar met de onbepaaldheid hunner predikaten. Samenvattend, viel dus over die predikaten te zeggen, dat zij, onderscheiden in iemand-namen en iets-namen, tevens gescheiden werden naar konkreet en abstrakt.... in een bepaalde zin. Zoekt men echter onder dit onderscheid de eenheid van de naam, dan blijkt deze op haar beurt als zodanig een abstrakt karakter te bezitten. Een abstrakt karakter, dat terugkeert, wanneer we vragen naar de aard der taal zelve. Omgekeerd echter duikt het konkrete karakter der namen, op een andere wijze bezien, weer op en - namen wij de moeite nu opnieuw de weg omhoog af te leggen, dan zou het tegelijk konkrete karakter van alle taal te voorschijn komen. Daarmee wordt echter het probleem konkreet-abstrakt verdiept en dus verzwaard tot een wezensvraag der taal zelf; de taal, die wonderliker wijs niet slechts als het ene van beide zich toont.

M.J. LANGEVELD Jr.

Oude en nieuwe Rabelais-verdietsing.

De verschijning, na twee en een halve eeuw, ener nieuwe Rabelais-vertaling[1], gaf mij aanleiding de oude nog eens ter hand te nemen en beide verdietsingen te vergelijken. Bij Jan ten Hoorn, ‘Boekverkooper over 't oude Heere Logement’, verschenen in 1682 ‘Alle de geestige werken van Mr. Francois Rabelais, Genees-Heer; Vervattende in ses Boeken de dappere Daaden en deftige Reedenen van d'overgroote Reusen Grandgousier, Gargantua en Pantagruel; Waar in begreepen zijn ontallijke aerdige Voorvallen, wonderlijke Geschiedenissen, vermakelijke Vertellingen, vreemde Uytvindingen, kloeke en kortswijlige Reên-twistingen. Beneffens een Sleutel of Verklaring van 't geheele Werk. Met groote vlijt uyt het Fransch vertaelt door Claudio Gallitalo.’

De guit die zich achter deze naam verbergt, heeft zich met blijkbaar welgevallen, met een geest ‘plein de pantagruelisme’ aan het werk gezet. De phalliese[2] demonen Grandgousier, Gargantua en Pantagruel, met hun tomeloze teel-, vraat- en zwelglust, moeten zijn volle sympathie hebben gehad. Hij moet hebben genoten van de oratoriese verrichtingen van Meester Janotus de Bragmardo, de òngeestelike prouesses van Broeder Jan de monnik, de subtiele stomme redetwist van Panurge en diens latere verlegenheden, mitsgaders de hem gegeven huweliksadviezen. De Galliese woordkatarakten en verbale explosies van de grote Humanist en satiricus heeft hij als taalvirtuoos trachten te evenaren (‘het onduits doorgaans daar neffens bijgevoegt voor de Taallievers, of tot voltooijing van den zin, zieraad of aardigheid der reeden’), ja, hij out-herods Herod soms, zoals wij zien zullen, door allerlei toevoegingen van eigen vinding, het opeenstapelen van aequivalente uitdrukkingen, rijmpjes en spreekwoorden, waardoor zijn verdietsing ook voor de folklorist belangwekkend is.

Zijn taal kon op Bredero gestileerd zijn, de enige Hollander

1) Door J.A. Sandfort (bij A.G. Schoonderbeek, Laren, 1931).
2) Is er wellicht een ondergrondse samenhang met de naam van hun late verwant Pallieter, die in overstromende vitaliteit overigens zo ver bij die goedmoedige reuzen achterblijft?

trouwens, die in onuitputtelike boert, in geniale uitbundigheid met Rabelais te vergelijken is[1)]

Natuurlik zijn wij de nieuwe vertaler dankbaar voor zijn moderne herschepping en zijn beknopt levensbericht van Rabelais, naar de nieuwste bronnen bewerkt[2)]. Maar hoe jammer, dat hier zovele 'bezonderheeden van syn Leeven en Zeeden' naar het rijk der fabelen moesten worden verwezen. 'De dood van Rabelais was sijn leven gelijk: Hij storf even als hij geleeft had, in d'ouderdom van zeventig jaaren. Toen hij krank lag, liet de Cardinaal van Bellay, door sijn Voetjongen[3)], verneemen na de staat van sijn gesondheid; dien Hy ten antwoord gaf: Verhaal mijn Heer de staat daar in gy my siet; Ik gaa zoeken een grooten *Misschein*: Hij is in 't Exters nest. Seg, dat hy zich daar vervoeg. Maar u aangaande, gy zult niet anders als een Sot zijn. Trekt toe de gordijn: 't spulletjen is uit[4)].'

De 17e eeuwse rigoristen en puriteinen moesten met de edele, leerzame kern in zo scabreuze bolster worden gepaaid: 'Schoon hij ook zomtijds wat te vrij, te ver of te vuyl uitpraat, denk dat hij van een ander Eeuw, al te openhertig en een averechts

1) Heeft Bredero *Gargantua* gekend? In de *Spaansche Brabander* (vers 1602-1605) vond ik woorden, die sterk herinneren aan de volgende uit Chapitre I: 'Et pour vous donner à entendre de moy qui parle, je cuyde que sois descendu de quelque riche roi ou prince au temps jadis; car oncques ne veistes homme qui eust plus grande affection d'estre roy et riche que moy.'

Vgl.:

Ick moe van ed'len bloeyen zijn en van groote lingnagie,
Want ick ghevoel het wel an mayn generose couragie,
En principalyck an de graviteyt van mijn hert in een stick,
Vermits niemant so seer belust is om Koningh te zijn als kick.

Vgl. ook:

'et tel est vestu de cappe Hespagnole, qui, en son couraige, nullement affiert à Hespagne' (*Prologue de l'auteur*).

2) Het zal worden opgenomen in het twede deel der *Verzamelde Werken v. Rabelais*.
3) page.
4) Henri Clouzot haalt echter nog in 1919 een épitaphe op Rabelais aan, ten bewijze dat deze legende niet geheel verzonnen is:

Ce docte nez Rabelays, qui piquoyt
Les plus piquans, dort soubz la lame icy
Et de ceux mesme en mourant se moquoyt
Qui de sa mort prenoyent quelque soucy.
(*Classiques Garnier, Oeuvres de Rabelais* I, page LI).

huigehelaar is: Hij zal 't u daarna met te stemmiger en stichtiger reedenen wel dubbeld weer vergoeden.' En 'Den Hollandzen drukker' verzuimt niet het latijnse koppelvers te vermelden, dat de Hoog- en Godgeleerde Beza ter ere van Rabelais schreef:

> Qui sic nugatur, tractantem ut seria vincat,
> Seria cum faciet, dic rogo, quantus erit?
>
> Die in sijn schertzen zelf beschaamt een ernstig Schrijver,
> Wat werkt hij niet, wendt hij tot ernstig schrift sijn ijver.

Wanneer men de oude en nieuwe verdietsing naast elkaar stelt, komt het probleem der ideale vertaling: naar letter of geest? weer aan de orde. Het is interessant Gallitalo en Sandfort onderling, en met de originele tekst te vergelijken, b.v. het begin der triumfante opdracht ['Beuveurs tres illustres et vous Verolés tres precieux (car à vous, non à aultres, sont dediez mes escriptz') etc.] en de aanvang van Hoofdstuk V (*Les propos des beuveurs*)[1].

1) Puis entrerent en propos de resjeuner on propre lieu. Lors flaccons d'aller, jambons de troter, goubeletz de voler, breusses de tinter. Tire. - Baille! - Tourne! - Brouille! - Boutte à moy sans eau; ainsi, mon amy. - Fouette moy ce verre gualentement! - Produiz moy du clairet, verre pleurant. - Treves de soif! - Ha, faulse fiebvre, ne t'en iras tu pas? - Par ma fy, ma commere, je ne peuz entrer en bette. - Vous estes morfondue, m'amie? - Voire. - Ventre sainct Quenet! parlons de boire. - Je ne boy que à mes heures, comme la mulle du pape. - Je ne boy qu'en mon breviaire, comme un beau pere guardian. - Qui fut premier, soif ou beuverye? - Soif, car qui eust beu sans soif durant le temps d'innocence? - Beuverie, car *privatio proesupponit habitum*. Je suis clerc:

Foecundi calices quem non fecere disertum?

- Nous aultres innocens ne beuvons que trop sans soif. - Non moy, pecheur, sans soif et, si non presente, pour le moins future, la prevenent comme entendez. Je boy pour la soif advenir. Je boy eternellement. Ce m'est eternité de beuverye, et beuverye de eternité. - Chantons, beuvons un motet entonnons! - Où est mon entonnoir? - Quoy! je ne boy que par procuration! - Mouillez vous pour seicher, ou vous seichez pour mouiller? - Je n'entends poinct la théorieque; de la practique je me ayde quelque peu. - Haste! - Je mouille, je humecte, je boy et tout de peur de mourir. - Beuvez tousjours, vous ne mourrez jamais. - Si je ne boy, je suis à sec, me voylà mort. Mon ame s'en fuyra en quelque grenoillere. En sec jamais l'ame ne habite.

G.

Zeer roemrijke Likkebroers, en gij puistig-beparelde, roo-trijppe troonien, (want aan u, en geen anderen, zijn mijne Schriften geschonken) etc.

S.

Aan u is het en niet aan anderen, zeer vermaarde drinkebroers en allerkostbaarste pokdaligen, dat ik mijn geschriften opdraag, etc.

Dronken-mans praatjes of Dollemans deuntjes.

Ondertussen geraaktense in reeden van weder t' ontnuchteren terzelver stee. Daarmee begonden de wijn-glaazen te wandelen, de hammen te draaven, de flessen te vliegen, de speten en schootels te rinkelen en yder te roepen, tap, lang, haal, breng, schenk en drink mij toe zonder water: So, mijn vrient, fris uit dat glaasje, koom hier met roo wijn, dat roemertje schreyt: Stilstand van dorst, o sluipende koorts, wil je noch niet wijken? Bij men gat, me Peetje, 'k en mag over geen beetje; gij zijt beschaamt, mijn liefje, wel jaaje toch. Bij den buik van S. Quenet, laat ons praaten van poojen. Ik drink op mijn pas, als de muilezel van den Paus. Ik drink niet als naa mijn Getijboekje, als den vroomen Vader Gardiaan. Welk van bey, dunkt u is 'er eerst geweest, den dorst, of den dronk? my dunkt, den dorst; want wie heeft in den staat der onnoozelheid gedronken zonder dorst? Ik zeg; den dronk: Want zonder dorst te zijn is gezeid, wel gedronken te hebben. Ik ben een gauwaart. Wie word door 't leegen van veel beekers niet bespraakt? Wij vroome zielen zuipen niet dan al te zeer zonder dorst. Ik zondaar niet zonder dorst: want heb ikse

De praat der grage drinkers.

Meteen haalden ze het in hun hoofd om ter plaatse wat te gebruiken. Nu deden de flesschen de ronde, en de hammen kregen pootjes, en de bekers vlogen af en aan: het was daar kraantje-lek. - Trek! - Reik toe! - Keer! - Half om half! - Mij er eentje zonder water; zoo is 't goed, vriendje. - Sla me dit glas nu eens zwierig naar binnen. - Geef mij een clairet, dat de tranen er afdruipen. - Houdt die dorst dan nooit op! - Ho, schijnkoorts, verdwijn je nog niet? - Waarachtig, moei, ik wil maar niet aan den drank raken. - Ben je wat melig, mijn zusje? - Dat zal het zijn. - Bij den buik van sint Quenet! praat me liever over wijn. - Ik drink nooit anders dan op vaste uren, net als de paus z'n muilezelin. - Ik drink enkel uit mijn brevier als een knap pater gardiaan. - Wat was er eerst, dorst of zuiperij? - Dorst, want wie had nu zonder dorst gedronken in de jaren der onschuld? - Zuiperij zeg ik, want de ontbering veronderstelt het gebruik. Dat is me op school geleerd: Wie heeft uit bezielende kelken geen welbespraaktheid ooit geput? - Wij, onnoozele bloeden, drinken maar al te veel zonder dorst. - En ik, arme zondaar,

nu niet, zij zal wel eens koomen, dus koom ikze voor. Ik drink op de toekoomende dorst, en zo wort mij dorsten en drinken en geduirigheid. Laat ons zingen, Laat ons zuipen, dat het dreunt. Tijen wij aan 't tonnen pullen en opvullen, dat we rollen konnen: waar is mijn trechter? Wel hoe! ik drink langer niet als uit last. Maakje u nat om te droogen, of droog je om te natten? Ik versta mij geen dichten, maar roemers te lichten. Ik bevochtig mij meermaal, om niet te verdorren. Besproey u geduirig, uw stam zal noit sterven. Drink ik niet ik ben dood en verdroog: Daar tuimel en sterf ik al heen. Mijn ziel zal wel in eenig kikvorsch vaaren. De ziel schuilt noit in 't drooge.

nooit zonder. Is hij niet aanwezig, dan is hij toch minstens toekomstig, zoodat ik hem voor ben, gelijk gij begrijpen zult. Ik drink voor den dorst, die aanstaande is. Ik drink altijddurend. Bij mij is het eeuwig gezuip en zuiperij in der eeuwigheid. - Zingen wij en drinken wij: ja, laat ons een plechtig lied inzetten! - Als ik zat ben. Ho! ik drink slechts per procuratie. - Maak je je nat om droog te worden, of maak je je droog om nat te worden? - Met de theorie laat ik me niet in; ik behelp me zoo'n beetje met de praktijk. - Maak voort! - Ik sop, ik slobber, ik zuip, en dat alles uit angst voor den dood. - Drink aldoor, dan ga je niet dood. - Als ik niet drink, dan loop ik droog en ben ik er geweest. Mijn ziel zal vlieden naar den een of anderen kikkerpoel. In het droge huist de ziel nimmer.

Het verschil springt in het oog. Claudio Gallitalo maakt er zich vaak met een Franse slag af, draaft door op eigen invallen, verduytschet nae 's Lands ghelegentheyt[1]. Maar hij treft het

1) In dit hoofdstuk geeft hij tal van toevoegingen, ook Friese, die door folkloristen gewaardeerd zullen worden. B.v.: Ik zal mijn keel zalven, met heelen en halven. Gaapen en gieten is de konst van drinken. 't Zaa nu elk man, een heele kan. Best past laatijn bij bier en wijn. Laat om-gaan eer 't omvall'. Laat ons drinken dat de luisen op de kop bersten. Daer, kloegge dij keat (kluif je been). Veeg dat kind sen naars. Bomke boppe, gar aus. Geen rechtvaardiger ding als dronken drinken. Pater Prior mag 't goede nat mee wel. Nu eens gezongen van mooy Aaltjen in de Pooten, en Vlodderdom deine van falala. Laatze zorgen die ons borgen, Licht hart en treurt niet en weest niet onverduldig, datje niet betaale kont dat meugje blijven schuldig. Als de wereld vergaat is 't rondom betaalt: Maar di folle het, mot folle litte, In di langst libbet, zil 't al bezitte. Der wijnen schoon schijnen, maakt pijnen en quijnen. Rep nu van geen swaarigheid, wij willen avousen garousen als droesen, by kroezen en roezen. Brand! Brand! een vonk in de keel! Dat de dorst eens storf, zo moest menze met flessen en glaazen beluijen. Nog eens gedronken en dan gegaan, om wat te ronken en dan weer aan, op zijn Cardinaals. Dat gaat op de gezondheid van Hansken in de kelder; uit zonder hippen, zoo krijg je geen klippen. Nu noch een arakje, met een tabakje, dat 's Duivels banket.

volkse, het slagwoord, het rhythme, de alliteratie, het aequivalente rijm. - De Heer Sandfort volgt veel nauwgezetter de tekst, heeft tal van aardige vondsten[1)], al of niet rijmend of alliterérend, maar zijn taal riekt meer naar de lamp, en door het onvermijdelik verwaarlozen van rijm, woord- of letterspeling[2)] wordt de zin wel eens onduidelik of gezocht.

Aardig is het na te gaan, hoe Claudio Gallitalo dóórholt en voortfantaseert op de misvatting van een aanvangswoord. '*Sommeliers*, o créateurs de nouvelles formes, rendez moi de non beuvant beuvant!' 'Gij *droomers*, gij Dichters van nieuwe gedaanten, hermaak mij van een vogeltje, tot een vischje om geduirig in den drank te zijn: Ja Circe zalje wel in een swijn verwisselen, om geduirig in den drek te wentelen. 'k Zou altijd die drekkige penssen wel spoelen.' - 'O lacryma Christi!' wordt bij hem: 'O Eedele traan van Bacchus (elders: Sint Bacchus), wat doe je al zorgen vergaan'. Meermalen zal hij wel oude drinkliedjes hebben geplunderd. - Ook de Sleutel of Verklaring van eenige aanmerkelijke of duystere Naamen en Plaatzen enz. is in de joviale toon van het boek gehouden ('*Dipsoden* Dorstige Volkeren, drooge keeltjes, natgierige lieden, een verzierde naam na 't Grieks woord *Dipsao* ik ben dorstig').

De nieuwe verdietsing is ingetogener en beter verantwoord; waarlik een respectabele arbeid, die succes verdient. Dat de vertaler zijn werk mede wijdt aan de nagedachtenis van Jacobus van Looy, zal de kenners der *Wonderlijke avonturen van Zebedeus* niet verbazen.

Dr. J. Walch heeft in zijn populair en instructief werkje *Boeken die men niet meer leest*[3)], op zijn geestige wijze ook

1) Noem het liever flesschentrekkerij. Het was daar kraantje-lek. Innemedin, uitemetuit (*Ex hoc in hoc*; waarvan Claudio G. natuurlik weer een rijmpje maakt: 't is Tooverij noch jok).
2) Bijv.: 'Ainsi conquesta Bacchus l'Inde, Ainsi philosophie Melinde.' '.... je y suis maistre passé. - A brum! A brum! je suis prestre Macé.'
3) Zutphen, W.J. Thieme & Cie., 1930.

Rabelais weer voor het voetlicht gebracht. Zó zeer verwaarloosd is hij natuurlik in Frankrijk nooit, al zouden ook dáár de woorden van ‘den Franzen drukker aan den Leezer’ niet meer gelden: ‘Men ontmoette zeer zelden een braave borst of lustig gezel, die zijnen Rabelais niet op sijn duymtjen had.’ De kostelike nieuwe uitgave, met de prenten van Gustave Doré en A. Robida, zal het werk zo al niet populair, dan toch voor de Nederlandse lezer weer toegankelik maken. De groteske satire[1)], waarin Rabelais afrekende met veel dor formalisme, dom bijgeloof, dol fanatisme, opgeblazenheid, schijnheiligheid en alle verdere zottigheid die aan zijn voeten krioelde, is voor en na (ook door hemzelf) wel voorgesteld als het medicijn van de lijf- en zielearts, ‘om wech te nemen d'ongeneugten van veele onpasselijke en onlustige lieden, die door dit onnosel tijd-verdrijf verlichting en verlusting bekoomen konnen.’ Als zodanig kan het, nu de historiese toespelingen ontoegankelik zijn geworden en veel bijwerk voor de moderne lezer zijn interesse verloren heeft, nog steeds dienst doen.

Heerenveen.
S.M. NOACH.

Uit den treure.

In de Woordenlijst volgens de Vries en te Winkel, in die van Van Dale en in die der Vereniging tot Vereenvoudiging van onze Spelling wordt de hierboven geschreven zegswijze *uitentreuren* gespeld, m.i. ten onrechte.

In het tijdschrift *Noord en Zuid* hebben J. te Winkel en van Helten de herkomst van de uitdrukking besproken - de eerste zeer uitvoerig - en door een groot getal voorbeelden toegelicht. Over de geschiedenis er van zijn beide geleerden het eens: oorspronkelik heeft men aangeduid dat iets *zonder treuren* geschiedde, dat wil zeggen (volgens de oudere betekenis van *treuren*) zonder *loom* of *mismoedig* te zijn of te worden, dus niet 't werk opgevend en vandaar *onverdroten, volhardend, onverpoosd*. Over de afleiding van 't eerste gedeelte der zegswijze bestaat tussen hen enig verschil: te Winkel (o.l. II, blz. 203-214) verklaart

1) Zie: *De lach van Rabelais* door Prof. A.G. van Hamel. (In: *Het letterkundig leven van Frankrijk*, III-IV, pag. 141).

daarin *uit* als betekenend *buiten, zonder*, gevolgd door een datief; van Helten (o.l. III, blz. 92-94) houdt *uiten* voor 't overblijfsel van een oudgermaans woord *ûtan*, voortlevend in het Deense *uden* en het Zweedse *utan*, beide betekenend *zonder*. Dit verschil doet hier weinig ter zake, al verkies ik de verklaring van te Winkel[1)].

De voorbeelden door van Helten aangehaald uit zeventiendeeeuwse schrijvers, en ook enige citaten (waaronder een uit Bilderdijk) die Dr. C.H. Ph. Meyer de goedheid had mij in het apparaat van het *Woordenboek* te tonen, zijn gespeld *uit den treuren*.

Het heeft mij verwonderd dat de schrijvers van de genoemde artikels zo weinig hechten aan de gewijzigde betekenis die de zegswijze in onze tijd heeft. Te Winkel vermeldt wel dat in oudere tijd (nog in de zeventiende en achttiende eeuw) *uit den treuren* toegepast werd op handelingen zowel van vrolike als van droevige aard, en dat de uitdrukking tans ‘gevaar loopt de beteekenis van *vervelend* te krijgen’ (o.l. blz. 211), maar hij hoopt door zijn opstel die ‘taalverbastering’ (hij schreef dit in 1879!) te verhinderen (o.l. blz. 204). Stoett plaatst eenvoudig achter het woord *onverpoosd*, tussen haakjes, *tot vervelens toe*. Toch lijkt het mij de moeite waard de oorzaak van die overgang tot een uitsluitend ongunstige betekenis na te gaan[2)]. Stellig heeft daartoe bijgedragen dat *treuren* meer en meer gebruikt is in de zin van *droevig zijn, klagen*, maar daarnaast neem ik aan de invloed van een veel gebruikte uitdrukking die in oorsprong wel verschillend is, maar in vorm er zeer op gelijkt en een ongunstige betekenis heeft: ik bedoel *uit den boze*, oorspronkelik een citaat aan het N. Testament (Ev. Matth. V, 37) ontleend, maar ook voorkomend in gemeenzaam gesprek (voorbeelden in het *Woordenboek* i.v. boos, kol. 486/487).

Op grond van het bovenstaande meen ik dat men in geen geval *uitentreuren*, en liefst *uit den treure*, moet schrijven. Dit

1) Ook Stoett heeft blijkbaar die voorkeur. In zijn *Nederlandsche Spreekwoorden* enz., derde druk, no. 2190, geeft hij een uittreksel van de beide opstellen uit *Noord* en *Zuid* (waarnaar hij verwijst), verrijkt met een citaat uit *Het Volk* van Junie 1914.

2) Terecht vertaalt Prof. Gallas in zijn voortreffelik Frans-Hollands Woordenboek ‘uitentreuren’ met ‘à n'en pas finir’, dat ook een uitsluitend ongunstige betekenis heeft.

doende volgt men niet alleen de uitspraak der beschaafde omgangstaal, die èn de Vries en te Winkel èn de Vereenvoudigers tot richtsnoer nemen, maar men duidt daarmee m.i. ook de herkomst van de uitdrukking aan; zeer zeker niet de verst verwijderde, maar wel de dichter bij onze tijd staande. Is 't niet van evenveel belang te weten wie onze ouders en grootouders waren, als het leven te kennen der Nederlanders uit veel vroeger eeuwen?

Wassenaar.
D.C. HESSELING.

Kroniek en kritiek. *Moeielikheden bij de 'bepaling' van het mannelik en vrouwelik woordgeslacht*.

De verschijning van de zeventiende druk van het verdienstelike *Verklarend Handwoordenboek der Nederlandsche taal* door Koenen-Endepols, met medewerking van R. Verdeyen (Groningen, 1932) geeft mij aanleiding om nog eens terug te komen op de jongste geslachtsregeling. De bewerkers, die in eigen gebruik de vereenvoudigde spelling toepassen, hebben in de verklarende tekst en de voorbeelden 'het spellingbesluit van September 1930 gevolgd' en dus vele honderden *n*'s geschrapt. Wanneer ze in de tekst de toevoeging *m.* en *vr.* volgens de oude geslachtsregeling handhaven, dan doen ze dit terecht ten behoeve van alle gebruikers die niet met de nieuwe mode mee wensen te gaan. Maar hoe is het nu gesteld met de woorden waarbij volgens de Minister de oude *n* streng gehandhaafd moet worden? Nu alle vergrijpen tegen de nieuwe regeling als 'fouten' aangerekend moeten worden, is het van belang dat men voor de toepassing een betrouwbare gids heeft, die in gevallen van geschil de doorslag geven kan. Examinatoren en leerlingen, nauwgezette schrijvers en correctoren zullen dan licht geneigd zijn, een woordenboek op te slaan. Maar dan staat men voor eigenaardige verrassingen, gelijk uit de volgende voorbeelden, bij doorbladering opgetekend, kan blijken.

Vooropgesteld moet worden, dat *m.* en *vr.* in onze woordenboeken niet beslissend is voor de voornaamwoordelike aanduiding: anders moest achter *meisje, wijf* ook *vr.* staan.

Mens is uitsluitend *m.*, maar *persoon* is *m.* en *vr. Engel* blijft *m.*, ook als het 'liefkozend' gebruikt wordt. Hoewel *geest m.* is, wordt een *plaaggeest m.* en *vr.*, maar een *beschermgeest* blijft weer *m.* Een *leerling* is *m.* en *vr.*, maar een *scholier* is weer alleen *m.*, terwijl een *kameraad* en een *kennis m.* en *vr.* zijn.

Een *baby* is *m.* en *vr.*, maar als hij of zij opgroeit tot een *kleuter*, een *peuter*, een *dreumes* of een *dreumel*, een *hummel* of een *peuzel* - al die woorden geeft Koenen als synoniemen - dan wordt de zaak ingewikkeld! Een *kleuter* is *m.* en *vr.*, een *peuter* alleen *m.*, een *dreumes* is *m.* (maar volgens het grote Woordenboek *m.* en *vr.*), een *dreumel* en een *hummel* eveneens, maar een *peuzel* is weer *m.* en *vr.*

Wij mogen Endepols deze inkonsekwenties niet verwijten, want hij volgt daarin eenvoudig het gezaghebbende *Nederlandsche Woordenboek*. De willekeur komt voort uit het dooreenlopen van genus en sexe, reeds in de oudste *Woordenlijst* van De Vries en Te Winkel. Zij namen aan dat er 'gemeenslachtige' woorden bestonden, 'die voor individuen van beiderlei kunne gebezigd worden, en, naar gelang daarvan, nu *M.* dan *V.* zijn' (b.v. *bode, getuige*), en 'zelfslachtige', die onverschillig of ze een mannelijk dan wel een vrouwelijk wezen aanduiden, hetzelfde geslacht behouden (b.v. *mensch*).

'Zelfslachtig' zijn dus onder de genoemde voorbeelden vanouds-mannelike woorden als *geest* en *engel*, en eigenlik ook alle andere persoonsnamen op *ier, er, ling*, maar nu begint het geschipper op grond van de sekse, zodat een woord nu eens wel, dan weer niet tot de 'gemeenslachtige' bevorderd wordt. En als men het van-ouds-vrouwelike *persoon* gemeenslachtig maakt, waarom dan ook niet *mens*?

Nu zal men zeggen: de nieuwe regel is duidelik en gemakkelik toe te passen. Wij behoeven ons aan geen Woordenboek meer te storen, want bij de naam van elk niet-mannelik individu mag de buigings-*n* weggelaten worden: alleen de sexe beslist. Maar afgezien van de moeielikheid om de sexe van een *geest* of van een *engel* te bepalen, zijn er tal van gevallen waarin onbekend is, of in het midden gelaten wordt of het individu mannelik dan wel vrouwelik is. Dan ontstaat een nieuwe moeielikheid: moet het woord dan weer 'zelfslachtig' worden, of 'geslachtloos'? Of moet men schrijven: van de(n) mens, van de(n) persoon, voor de(n) kleuter, enz.?

Op de onmogelikheid van de nieuwe geslachtsregeling bij

de diernamen is reeds voldoende gewezen. Beschouwde men daarbij de sexe van even overwegend belang als bij de persoonsnamen, dan moest natuurlik tussen een mannetjes-olifant en een wijfjes-olifant hetzelfde verschil gemaakt als tussen een leeuw en een leeuwin. Bij diernamen zou het raadplegen van een Woordenboek nog meer verwarrend werken.

En van wetenschappelik, èn van prakties standpunt is het dus gewenst dat de sexuele-n zo spoedig mogelik verdwijnt.

G.C.N. DE VOOYS.

Boekbeoordelingen.

***Nieuwe tekstuitgaven*.**

***Rederijkersspelen, naar een handschrift ter bibliotheck van het Leidsche gemeentearchief*, uitgegeven door Dr. N. van der Laan ('s Gravenhage - M. Nijhoff - 1932) (prijs f 3,30).**

***De spelen van Gijsbrecht van Hogendorp*, uitgegeven door Dr. F.K.H. Kossmann ('s Gravenhage - M. Nijhoff - 1932) (prijs f 4,-).**

***Het Leven van Joost van den Vondel* door Geeraardt Brandt, uitgegeven door Dr. P. Leendertz Jr. ('s Gravenhage - M. Nijhoff - 1932) (prijs f 1,80).**

***Het Leven van Pieter Corn. Hooft en de lykreeden* door Geeraardt Brandt, uitgegeven door Dr. P. Leendertz Jr. ('s Gravenhage - M. Nijhoff - 1932) (prijs f 1,80).**

In het Leidse Tijdschrift van 1930 maakte Dr. Van der Laan melding van een merkwaardige vondst: een vrijwel onbekende verzameling rederijkersstukken, verborgen in het Leidse Archief. Hij gaf daarvan een nauwkeurige beschrijving en drukte als proeve *Een boerdighe Cluchte van Kijck in de krijch* geheel af. Nu verrast hij ons met een zorgvuldige uitgave van een vijftal spelen uit deze bundel.

Het *Spel van sinnen van den voorleden tijt* is een der drie spelen van de Goudse rederijker Michiel Reygersz., blijkens zijn taal een Zuid-Nederlander. Het vrij levendige stuk is nog geheel Middeleeuws van toon: waarschijnlik dagtekent het wel uit het midden van de zestiende eeuw. No. 2 en 4 zijn vlotte kluchten, van dezelfde aard als die in het Haarlemse handschrift, n.l. de klucht van *Crimpert Oom* en een *Batement van vier personagiën*,

met een listig boerenpaar en een bedrogen kwakzalver. Beide houd ik voor Zuid-Nederlands van oorsprong. Dr. Van der Laan meent dat de laatste, afkomstig uit de Haagse Korenbloemen, Noord-Nederlands van taal is, maar daarvoor ontbreken de bewijzen. Dat als plaatsnaam Escamp in Eyckenduynen (bij Den Haag) genoemd wordt, kan door substitutie te verklaren zijn, om het stuk aktueler te maken voor Haagse toeschouwers.

Ernstig van inhoud, maar zonder handeling, is *Een leerlyck taefelspel van drie persoonen*, te weten: Patrija, Respublica, Lijbertas, geschreven door de Haagse rederijker Hendrick Smout. Het laatste stuk, een *Bruijlofts-spel van drije Persoonen*, is geschreven in de eerste jaren van de zeventiende eeuw door een onbekende Haarlemmer, van wie ook ander werk aan te wijzen is. Eigenaardig is dit stuk als overgangsvorm tussen rederijkers-stijl en renaissance-stijl. De schrijver legt zich toe op 'korrekte' alexandrijnen, maar meestal wat onbeholpen en rammelend van ritme[1)].

Voor onze kennis van het rederijkerstoneel is deze bundel een aanwinst. Bij de tekstverklaring, in voetnoten, heeft de degelike uitgever zich tot het nodigste beperkt, zonder over de moeielikheden heen te lopen. Onder zijn aantekeningen vindt men dus menige nieuwe bijdragen tot de kennis van de zestiendeeeuwse taal.

Gijsbrecht van Hogendorp zal de meeste beoefenaars van de Nederlandse letterkunde slechts bij name bekend zijn, als de auteur van het *Truerspel van de Moordt, begaen aen Wilhem, Prince van Oraengien*, het stuk waarmee in 1617 Coster's Academie geopend werd. Door de goede zorgen van Dr. Kossmann is dit stuk nu in een moderne uitgave binnen ieders bereik gebracht, vermeerderd met een kort klassiek spel, van Xerxes en de Grieken, dat hij in 1616 dichtte voor zijn Delftse kamer bij de 'Inkomste' te Vlaardingen.

In een uitvoerige *Inleiding* vernemen wij eerst een en ander over de avontuurlike militaire loopbaan van Gijsbrecht van Hogendorp, die in 1639 als kolonel te 's Gravenhage stierf. Het is duidelik dat deze auteur, die in zijn jonge jaren met de klassieken

1) De lettergrepen zijn nauwkeurig geteld. Waar hij schijnt te zondigen, zal wel aan een schrijffout te denken zijn, b.v. in vs. 202: 'de katten al(le) graeu sijn'.

kennis gemaakt had, in zijn beide stukken de invloed van Hooft's Geeraerdt van Velsen ondergaan heeft.

Van Hogendorp was niet de eerste die de moord van Prins Willem ten tonele bracht: Casparus Casparius en Heinsius waren hem in Latijnse drama's voorgegaan; Heinsius' *Auriacus* was reeds vertaald door Jacob Duym, maar na deze drie voorgangers is de ‘herschepping’ door Van Hogendorp een niet onverdienstelik, zelfstandig werk. Dat het in compositie, taal- en verstechniek zwak is, komt het best uit, als men er Hooft's kernachtige kunst mee vergelijkt. Aan de taalkundige toelichting van deze teksten heeft de uitgever veel zorg besteed.

Van G. Brandt's beide dichterbiografieën bezorgde Dr. Leendertz een nauwkeurige herdruk. Een nieuwe uitgave van *Het leeven van P.C. Hooft* zal velen welkom zijn, want de uitgave van Dr. Matthes dagtekent van 1874. Leendertz schreef daarvoor een nieuwe inleiding, waarin hij betoogt dat Brandt ‘zeer dikwijls onbillijk beoordeeld wordt’: van de levensbeschrijver werd in zijn tijd allereerst een lofrede verwacht. Voor een juist oordeel dienen wij de bronnen te kennen waarover de biograaf beschikte. Arnout Hellemans Hooft, zijn voornaamste zegsman, als vertrouwde vriend, heeft uit de brieven en familiepapieren niet alles ter beschikking willen stellen. Brandt kende bijna uitsluitend de uitgegeven gedichten, en moest vaak door redenering de tijd bepalen. Leendertz somt dan de gevallen op, waar de biograaf slechts giste of zich vergiste. Een eigenaardige moeielikheid levert de Rijmbrief van 1600, waarvan Brandt de latere omwerking toch op 1600 blijft stellen. Leendertz beweert ‘dat de omwerking van Hooft zelf is, lijdt geen twijfel’, maar de ernstige, m.i. gegronde twijfel, indertijd door K.H. de Raaf geopperd (*Taal en Letteren* 1901), had hierbij wel vermeld mogen worden.

De bekende *Lykreeden*, bewerkt en grotendeels vertaald naar Du Perron's *Oraison funèbre sur la mort de Monsieur De Ronsard* neemt Leendertz in bescherming tegen z.i. ongegronde beschuldiging van plagiaat: ook ‘een opzettelijke grievende miskenning van Vondel’ is er niet in te zien. De Franse tekst, door Matthes parallel afgedrukt, ontbreekt in deze uitgave. Had daaraan niet een plaats verleend kunnen worden in de *Bijlagen*? Daar vindt men nu een drietal gedichtjes naar aanleiding van de *Lykreden*, een van Anslo en twee anoniem.

Als pendant van deze uitgave verscheen tegelijkertijd het

uitgebreider en belangrijker *Leven van Joost van den Vondel*, een herdruk die minder noodzakelik was dan de eerste, omdat de degelike uitgave van Verwijs-Hoeksma (1905) nog verkrijgbaar is. Leendertz heeft dan ook geen poging gedaan om de uitgebreide kommentaar van zijn voorgangers aan te vullen of te verbeteren: hij geeft eenvoudig de tekst met een nieuwe *Inleiding*, op dezelfde wijze samengesteld als die voor Hooft's leven. Daarin gaat hij dus na welke bronnen Brandt raadpleegde en waar de meegedeelde feiten onnauwkeurig of onjuist zijn. Als *Bijlage* is een brief van Johannes Antonides afgedrukt met gegevens over Vondel, waarvan Brandt een ruim gebruik gemaakt heeft.

Dat bovengenoemde uitgaven door de firma Nijhoff keurig verzorgd zijn, behoeft nauweliks gezegd te worden.

C.D.V.

Marius Valkhoff, Étude sur les mots français d'origine néerlandaise. Proefschrift Universiteit van Amsterdam. - Amersfoort 1931. - 328 blzz.

Het is bekend, dat de Nederlanden sedert eeuwen sterk onder invloed hebben gestaan van de franse cultuur. Hiermee ging hand in hand de invloed van het Frans op de nederlandse woordenschat, welke invloed ons door Salverda de Grave zo voortreffelik is getekend.

De invloed van het Nederlands op het Frans daarentegen is veel geringer en oppervlakkiger geweest. Toch niet zo gering als velen denken. Dr. M. Valkhoff, een leerling van Prof. Salverda de Grave, heeft het gelukkige denkbeeld gehad zijn academies proefschrift te wijden aan de franse woorden van nederlandse oorsprong, en heeft in zijn vrij lijvige boek een lange reeks van woorden behandeld. Het zijn er ongeveer zevenhonderd.

Dit getal geeft echter wel weer een wat te hoge indruk van de linguistiese invloed, die het Nederlands op het Frans heeft uitgeoefend. Ten eerste wordt een gedeelte van de behandelde woorden door de schrijver zelf als ‘mots douteux’ gesignaleerd. In de tweede plaats strekt Dr. V. zijn onderzoek uit over het Frans van vroeger en later tijd. Daardoor komen in zijn overzicht woorden voor, die in lexica van de oudere taal zijn opgetekend, maar tans niet meer tot de levende taalvoorraad behoren. En bij deze woorden zijn er heel wat, die alleen zijn aangewezen in teksten uit steden in het tegenwoordige België of Noord-

Frankrijk, die in vroeger tijd tweetalig waren of dat nog zijn. Een in het Frans gestelde oorkonde bevat b.v. een nederlandse term, die moeilik door een franse kon worden vervangen zonder de duidelikheid te schaden, b.v. *delfghelt* ‘een graanrecht’ (St. Omer); *ghitalle* (Luik) waarschijnlik = mnl. *ghetal, scolkin* (Luik) ‘gedroogde en gezouten bot’ = mnl. *schollekijn; navegher, naveghis* ‘avegaar’ = mnl. *navegheer, navegher*, dat door een vroegere onderzoeker terecht gekenschetst is als ‘du français flamingant’; *penninc* (St. Omer) = mnl. *penninc; piet*(*t*)*re, pier* ‘geldstuk met beeldenaar van St. Pieter’ = mnl. *pieter, peter*. Dergelijke woorden waren plaatselik bekend, maar eigenlik frans zijn ze nooit geweest: een toestand, zoals die nog in belgiese steden voorkomt. Er zijn er dan ook niet weinige onder, die slechts eenmaal of zeer zeldzaam voorkomen.

Voor een juiste waardering van het genoemde getal moet verder in het oog gehouden worden, dat Dr. V. ook v e r t a l i n g e n behandelt, duidelike blijken weliswaar van nederlandse invloed op het Frans, maar geen eigenlike ontleningen. Zo zijn *soulier d'ancre* en *tête d'ancre* vertalingen resp. van ndl. *ankerschoen* en *ankerhoofd, talon de la quille* van *kielhak, virure perdue* waarschijnlik van *verloren gang* (scheepsterm), *plume à poudre* van *poederpen* (term van diamantbewerkers).

Voorts is er de tere kwestie, of een woord uit het Nederlands dan wel uit het Nederduits komt. Uiterlike kenmerken om dit uit te maken ontbreken meestal. Duitse geleerden nemen het met de scheiding tussen Ndd. en Ndl. niet altijd zo nauw als Nederlanders gaarne zagen. En wanneer Valkhoff hier en daar, anders dan duitse voorgangers, ten gunste van het Nederlands beslist, geschiedt dit vooral op overwegingen aan de betekenis ontleend: een zeemanswoord b.v. heeft de meeste kans uit het Ndl. afkomstig te zijn. Volkomen zekerheid is echter niet altijd te bereiken: de nederduitse hanzesteden hebben, vooral in de 15e eeuw, in drukke handelsverbindingen met Frankrijk gestaan, zodat ontleningen van daaruit zeer wel mogelik zijn.

Ten slotte zijn er woorden, die zowel in het Noordfrans en de waalse dialecten als in de frans-sprekende Elzas voorkomen, en waarvan men dus op goede gronden kan aannemen, dat ze èn uit de Nederlanden èn uit het duitse taalgebied in het Frans gekomen zijn.

Aan de andere kant is op te merken, dat Dr. Valkhoff de moderne waalse dialecten van zijn onderzoek buitensluit. Waarmee

hij m.i. onbillik is tegenover de oudere perioden, waarin hij zelfs wel woorden uit Vlaanderen vermeldt. Hoe dit zij, in ieder geval wordt het totale aantal ontleende woorden erdoor verkleind.

Maar ook wanneer men de niet weinige vlaamse woorden in waalse dialecten buiten beschouwing laat, en verder rekening houdt met de andere beperkende omstandigheden, die zojuist zijn besproken, blijft een behoorlik aantal nederlandse woorden over, die in het Frans zijn overgegaan.

En ook de terreinen van menselike cultuur, waarop ze liggen, zijn tamelik uiteenlopend. Dr. Valkhoff maakt het ons gemakkelik de ontleende woordvoorraad van dit gezichtspunt uit te overzien. Aan het eind van zijn boek classificeert hij nl. de woorden op dezelfde wijze als Salverda de Grave het in zijn *Franse woorden in het Nederlands* heeft gedaan, in drie grote rubrieken: 1e. woorden uit het leven van de mens als burger (vie publique), 2e. uit het maatschappelik leven (vie sociale) en 3e uit het leven van de mens als individu (vie privée). Men kan over de toewijzing van de afzonderlike woorden aan de verschillende rubrieken van mening verschillen: zo zal niet ieder ineens instemmen met de plaatsing van 'kunsten en wetenschappen' in de eerste afdeling. Verder doet het wat vreemd aan een tiental namen van uitheemse dieren, als *grisbock* (zuid-afrik. *grijsbok*), *rhéebock* verzameld te zien onder de weidse titel 'zoologie exotique' en zodoende de grote meerderheid te zien vormen van het magere onderdeel 'kunsten en wetenschappen'. Intussen, indelen en groeperen is een moeilike zaak: ook wie hier en daar een kleine verplaatsing zou willen aanbrengen, moet erkennen dat V.'s grondslag juist is en zijn rubricering met de talrijke onderverdelingen zeer practies. De meeste woorden vallen onder de afdeling 'vie sociale', waartoe dan de onderdelen nijverheid, handel, scheepvaart, visserij en landleven behoren.

Zoals te verwachten was, nemen z e e - en s c h e e p s t e r m e n een zeer ruime plaats in. Allerlei onderdelen van het schip, van boegspriet (*beaupré*) tot roef (*rouf*), van kiel (*quille*) tot fok (*foc*) vinden we hier vertegenwoordigd; niet zelden wordt een bepaald soort schip met de nederlandse naam aangeduid, b.v. *pinque, prame, dogre*[1)], waarin gemakkelik de nederlandse originelen zijn te herkennen; verscheiden andere scheepstermen als *affaler*

1) Dit woord zou echter ook uit eng. *dogger* kunnen ontleend zijn, een mogelikheid, die V. niet overweegt.

(deels naar *afhalen*, deels naar *afvallen*), waarschijnlik ook wel *hisser* 'hijsen' leggen van de maritieme betekenis der Hollanders getuigenis af. Daarbij sluiten zich aan de woorden, die op de v i s s e r i j betrekking hebben, waarvan ik alleen noem *caquer* < *kaken*.

Op het gebied van de l a n d b o u w liggen woorden als *colza* < *koolzaad* en *bouquette*, de noordfranse term voor *boekweit*. Merkwaardig is, dat de veeteelt en het zuivelbedrijf alleen vertegenwoordigd zijn door enkele metoniemen als *Hollande, Limbourg*, resp. 'hollandse' en 'limburgse kaas', *hollandais* 'taureau hollandais', waaruit wel de betekenis van die bestaansmiddelen in Holland, maar geen sterke invloed en navolging in Frankrijk blijkt. In het bij uitstek traditionele en naar plaatselike smaak en gebruiken zich richtende zuivelbedrijf hadden de Fransen hun eigen manieren en recepten en behoefden van Holland niet te leren.

Van hollandse w a t e r b o u w k u n d e vindt men in de leenwoorden niet zoveel sporen als men zou verwachten. Ruim een dozijn, waarbij nogal zeldzame en verouderde, vermeldt Valkhoff. Maar zo specifiek-hollandse woorden als *dam* (*dame*), *dijk* (*digue*) en *polder* (*polder*) behoren toch tot het gangbare franse vocabularium.

In sommige takken van n i j v e r h e i d hebben de Fransen van de Nederlanders geleerd, blijkens de ontleende termen. Vooral woorden uit de diamantbewerking en de lakenindustrie zijn talrijk. Diamantbewerkerstermen zijn *bacque*, de *bak*, waarin het *klieven* (*cliver*) plaats vindt, verder *dop*(*e*) < ndl. *dop, end* < ndl. *endje, kap* < ndl. *kapje*. Vertalingen in de trant van het reeds genoemde *plume à poudre* zijn verder *pierre à portrait* = ndl. *portretsteen* en *polisseur de rose* = ndl. *roosjesslijper*. Uit de lakenindustrie noem ik *asple* < *haspel, nope* en *noper*, die op ndl. *nop* en *noppen* berusten, *ploc* 'wolafval' = mnl. *pluc, ploc* 'handvol wol' en waarschijnlik ook *striquer* 'de laatste hand aan het laken leggen' = ndl. *strijken*.

Ten slotte vermeld ik nog, dat vooral het oudere Frans tamelik veel o o r l o g s t e r m e n aan het Nederlands heeft ontleend. Het merendeel van deze woorden is tans verouderd en het tegenwoordige militaire vocabularium van het Nederlands - en niet van het Nederlands alleen! - toont, hoe in later eeuwen de Fransen in de krijgskunst leermeesters en geen navolgers zijn geweest.

Niemand zal er zich over verwonderen, dat woorden uit hoger geestelike sfeer geheel ontbreken. Het zijn overwegend substantieven, benamingen van werktuigen of voorwerpen of producten, zuiver techniese woorden, die aan het Nederlands zijn ontleend, en in aansluiting daarop enkele werkwoorden, die evenzeer hoofdzakelik bepaalde techniese bewerkingen en handelingen aanduiden. Adjectieven, symptomen van intiemer aanraking, zijn er weinig of niet. Aan het eind van zijn classificerende lijst geeft V. enkele 'mots généraux', die op een wat dieper gaande invloed van het Nederlands zouden kunnen wijzen. Maar dat zijn woorden die allesbehalve tuishoren in de hogere regionen van menselike cultuur.

Men zou zich kunnen afvragen of de in het Frans ontleende nederlandse woorden enig zijlicht werpen op de geschiedenis van het Nederlands zelf. Het eerst zou daarvoor de klankontwikkeling in aanmerking komen. Het franse woordmateriaal is echter te gering en deels ook te sterk vervormd om conclusies van enige betekenis te trekken. Een eigenaardigheid, die al eerder is opgemerkt, ligt op het gebied van de woordvorming: biezonder groot is het aantal woorden op *-quin*, dat *-kijn* of *-ken* weergeeft. Hieruit blijkt nog eens ten overvloede, dat de sterke nederlandse neiging tot het vormen van verkleinwoorden niet eerst uit de latere tijd dateert. Van tans levende franse woorden noem ik *bouquin*, dat wel op een mnl. **boeckijn* zal berusten, al is juist deze verkleinvorm niet overgeleverd, *brequin* 'boor', waarschijnlik uit *boorkijn, boorken*, en *mannequin* < *mannekijn, manneken*, dat later in het Nederlands terug is ontleend. Verouderd zijn *botequin* 'bootje' < mnl. *bootkijn, cranequin* 'arbalète à pied', waarschijnlik uit mnl. *cranekijn, dolequin*, 'korte degen', aannemelik verklaard uit mnl. *dolle* 'ponjaard' met *-kijn* e.a.

Uit deze opmerkingen zal de lezer een indruk hebben gekregen van Valkhoff's nuttige en met zorg bewerkte boek, dat nadere kennismaking waard is. Voor een uitvoerige bespreking meer in biezonderheden moge ik verwijzen naar *Neophilologus* XVII, 100 vlgg. Hier zij alleen nog met waardering melding gemaakt van twee volledige registers, een van de franse en een van de niet-franse woorden, die het naslaan zeer vergemakkeliken.

C.B. VAN HAERINGEN.

A.L.B. Saalborn: *Het ontwaken van het sociale bewustzijn in de litteratuur* (Amsterdam - H.J. Paris - 1931) - Amsterdams proefschrift.

Dit proefschrift biedt vrijwat minder dan de titel zou doen vermoeden. ‘Het doel van deze studie’, zegt de schrijver op blz. 5, is ‘na te gaan, in hoeverre er vóór 1880 ook in onze litteratuur sprake is van sociale tendensen’. Maar al schrijvende beperkt hij zich tot de sociale roman en novelle in Noord-Nederland, en voornamelik tot Cremer en Van Koetsveld, aan wier werk 80 van de 192 blz. gewijd zijn. Op blz. 163 heet dan ook zijn eigenlik doel: ‘de objectiveering in litterairen vorm van bepaalde (?) toestanden’. Rondom deze hoofdschotel, die behoorlik verzorgd is, staan andere die slordig gecomponeerd zijn, en waarin men beurtelings overbodigheden en leemten ontdekt. Een overvulde *Inleiding* had beter vervangen kunnen worden door een in hoofdtrekken geschetst beeld van de sociale toestanden in ons vaderland. Een tweede *Inleiding*, over soortgelijke litteratuur in het buitenland, is uiteraard te beknopt en valt in stukken uit elkaar, zonder dat verband of invloed op de Nederlandse geschriften blijkt. Een hoofdstukje over Potgieter, dat weinig nieuwe gezichtspunten geeft, beperkt zich tot het proza; de voor dit doel belangrijker tijdzangen volgen eerst veel later. Waarom naast de eigenlike schrijvers van sociale novellen alleen Beets en Van Lennep ter sprake komen, en niet b.v. Keller of Schimmel, is niet duidelik.

Een slordig, blijkbaar haastig geschreven hoofdstukje handelt, bij wijze van aanhangsel, over *Sociale lyriek*. Daarin horen wij b.v. opeens iets over volksdichters omstreeks 1900, en komt, als verdwaalde Vlaming, A. Sniedes (l. Snieders) aan het woord. Als Vlaanderen toch binnen het kader getrokken werd, moest dan de lyriek van Jan van Beers of van Vuylsteke niet eer besproken zijn? Zou de sociale novelle niet meer relief gekregen hebben door b.v. naast Cremer Conscience, en naast de predikant Van Koetsveld de proletariese Zetternam te plaatsen?

Aan het einde van zijn taak gekomen, zegt de schrijver met juiste zelfkritiek: ‘En Multatuli? Mag hij vergeten worden, wanneer het ontwaken van sociaal bewustzijn aan de orde is?’ Wij antwoorden: stellig niet! En twee bladzijden zijn geheel onvoldoende om deze figuur, voor de studie van deze schrijver van zo buitengewoon belang, tot zijn recht te doen komen. Bij

een meer doordachte compositie zou deze ernstige fout vermeden, en deze belangwekkende stof op meer bevredigende wijze behandeld zijn.

C.G.N. DE VOOYS.

Dr. T. Goedewaagen: Summa Contra Metaphysicos, Eine Einführung zum System der Philosophie. 1931.

Nu in de taalwetenschap, en vooral in de fonologie, allerlei principiële vragen weer aan de orde komen, moet het zijn belang hebben dat er even gewezen wordt op een nieuwe Nederlandse filosofiese publicatie, namelik op bovengenoemd werk van Dr. Goedewaagen.

In deze filosofie der wetenschappen, die van neokrities standpunt de methodiese principes van de wetenschappen onderzoekt, krijgt de taalfilosofie een gelijkwaardige en onafhankelike plaats in het wetenschappen-systeem.

Het hoofdstuk Philosophie der Sprachlehre is dus speciaal belangrijk voor linguisten. Het is, in onderscheid met andere taalfilosofie, geen filosofie van de taal, maar van de taalwetenschap. In een kort overzicht worden eerst het naturalisme, het historisme, het psychologisme en het aestheticisme besproken, die achtereenvolgens de taalwetenschap als in de grond natuurhistoriese, psychologiese en aesthetiese wetenschap beschouwen. Het tekort van al die 'heteronomiséringen' wordt aangewezen, waarna, met onderscheiding van systematiese (synchronistiese) en enclytiese taalwetenschappen, de eerste als autonoom wordt bewezen. Die autonomie ligt in de onafleidbaarheid der principes *teken, betekenis* en *consignium* (teken-systeem), die de taalwetenschap 'mogelijk maken'. Want deze correlatieve principes hebben, zuiver formeel als ze zijn, in alle systematiese taalwetenschap (fonologie, grammatica en lexicon) hun speciale grondleggende functie.

Het is nog niet wel mogelik de strekking van deze fundamentéle gedachten voor de praktiese taalwetenschap te overzien, maar ongetwijfeld moeten de fonologen er nu al hun voordeel mee kunnen doen - in de fonologie hebben de begrippen teken, betekenis en systeem immers al een nader omschreven *praktiese* functie. Maar ook verder geven ze zoveel punten ter overdenking, dat wij deze niet licht te verteren kost gaarne in de aandacht der linguisten aanbevelen.

JC. SMIT.

Aankondigingen en mededelingen.

Het Brugsche Livre des Mestiers en zijn navolgingen. In mijn geschiedenis van de Nederlandse taal deelde ik reeds mede, dat een nieuwe uitgave van dit merkwaardige boekje, bezorgd door Dr. Jan Gessler, zou verschijnen. Deze uitgave[1)] heeft de verwachtingen overtroffen. In zeer verzorgde druk, op mooi papier, bevat de kartonnen omslag zes afzonderlike boekjes: een inleiding in het Nederlands, dezelfde tekst in het Frans, een herdruk van de veertiende-eeuwse tekst, het vroeger door Hofmann von Fallersleben uitgegeven handschrift (*Gesprächbüchlein*), de Frans-Engelse bewerking (*Ryght Good Lernyng*), en de jongere, herziene tekst in de Antwerpse druk van 1501 (*Vocabulaer om te leeren Walsch ende Vlaemsch*). Na de studieën van Riemens en van Verdeyen behoeft niet meer uiteengezet te worden, van hoeveel belang dit boekje is voor de kennis van het onderwijs en de lexicografie, niet alleen in de Nederlanden.

Niederdeutsche Studien. Festschrift für Conrad Borchling[2)]. In deze rijk voorziene bundel staan enige bijdragen waarop wij de aandacht van neerlandici willen vestigen. K. Schulte-Kemminghausen behandelt een spreekwoordenverzameling van Eberhard Tappe (1539), grotendeels aan Erasmus ontleend, waarin naast Westfaalse ook Hollandse spreekwoorden voorkomen. Belangrijker is een opstel van Walther Mitzka over *Das Niederländische in Deutschland*, waarin achtereenvolgens wordt nagegaan de invloed van de toneeltaal, de koopmanstaal, de zeemanstaal, de ‘weltliche Schriftsprache’, boerentaal, omgangstaal, schooltaal, kerktaal (van gereformeerden en Mennonieten), terwijl ten slotte de nawerking wordt besproken. - J.W. Muller geeft een beschouwing over *Nnl. On(ge)tijdig; ontijg en ontig, ont, onter*. - Een grondige en belangrijke dialektgeografiese studie van G.G. Kloeke, *Zum Ingwäonismenproblem* levert een kommentaar bij de toegevoegde kaart over het pronomen *ons*, waaruit op ‘ingwaeonies’ gebied, d.w.z. in dialekten langs de zeekust, de nasaal verdwenen is. De vraag of dit ‘ingwaeonisme’ in Westvlaanderen aan Friese, Saksiese of Engelse invloed toe te schrijven is, acht Kloeke nog niet rijp voor beslissing.

1) Brugge - Sinte Katharina Pers - 1931. Prijs f 10,-.
2) Neumünster in Holstein - Karl Wachholtz - 1932. Prijs RM 12.-.

Oe-relikten in Holland en Zeeland. Dit onderwerp behandelde M. Schönfeld in de Mededeelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen[1]. Tegenover de meeste oe-relikten in Holland, door Kloeke aangewezen, staan andere onderzoekers scepties, omdat het ook jongere indringers uit Friese of Saksiese streken kunnen zijn. Op veiliger terrein is men bij de plaatsnamen, waarvan er door Schönfeld verscheidene met oe-relikten herkend zijn.

Goethe und Holland. In dit Goethe-jaar heeft J.H. Scholte, naar aanleiding van zijn herdenkingsrede te Weimar, een onderzoek ingesteld naar Goethe's invloed in Nederland, in het biezonder naar zijn betekenis voor het tegenwoordige geslacht[2]. Na een histories overzicht volgt een uiteenzetting, gegrond op een enquête onder oudere en jongere tijdgenoten.

Jan van Ruusbroec de Wonderbare. Als uitgave van de Volks-universiteit ‘Herman van den Reeck’ te Antwerpen verscheen de *Herdenkingsrede*, die Willem de Vreese daar verleden jaar hield over Jan van Ruusbroec, ‘zijn beteekenis voor het Vlaamsche Volk in het verleden en in de toekomst’. De Vreese, die blijkens zijn beschrijving van de Ruusbroec-handschriften en de levensbeschrijving in de *Biographie nationale* in dit onderwerp geheel thuis is, geeft in kort bestek een duidelik overzicht van het leven en werken, en een inzicht in Ruusbroec's machtige invloed op tijdgenoten en nakomelingschap.

Over Wilma en haar werk. Onder deze titel verscheen een beknopt, met warme sympathie geschreven essay van Dr. J. Haantjes (Amsterdam - Uitgeversmaatschappij Holland - 1931) over de Christelike romanschrijfster Wilma Vermaat (geb. 1873), wier omvangrijk werk z.i. buiten de kring van haar geestverwanten te weinig gewaardeerd wordt. Hij beschrijft haar ontwikkeling, schetst de geestelike achtergrond van haar boeken en neemt haar in bescherming tegen sommige bezwaren, n.l. dat haar werk niet voldoende ‘werkelik’ zou aandoen en dat zij te veel plaats zou inruimen aan natuurbeschrijving.

1) Amsterdam - Noord-Hollandsche Uitgeversmaatschappij - 1932. Prijs f 0,40.
2) In de *Mitteilungen der Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege des Deutschtums, Jahrg.* 1932, *Erstes Heft*.

Studie- en schooluitgaven. In de reeks *Dietse Letteren* (Amsterdam - J.M. Meulenhoff) verschenen in 1931 twee nieuwe deeltjes: *Vondel's Joseph in Dothan* door Dr. C.G.N. de Vooys, met een nieuwe inleiding, en een toelichting, grotendeels gelijk aan die in de W.B.-uitgave, en *Een bundel Falkland-schetsen*, verzameld en toegelicht door Dr. A.C. Bouman. In Meulenhoff's *Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers* bezorgde C.W. Wolthuis een bundel *Nederlandsche gedichten voor de lagere klassen van H.B.S. en Gymnasium*.

In de reeks *Lyceum-Herdrukken* (Groningen - J.B. Wolters - 1932) gaf Dr. W.L.D. van den Brink een verkorte uitgave van *Floris ende Blancefloer* door Diederik van Assenede, met schaarse woordverklaringen en gemoderniseerde spelling.

In de reeks *Uit Nederlands Woordkunst* (Tilburg - Uitgeverij 'De Kempen' - 1932) verscheen een nieuwe uitgave van *Beatrijs, Middeleeuwse Marialegende*, ingeleid en verklaard door Dr. Jos. Gielen, die zich van de bestaande uitgave (door Kaakebeen-Tinbergen) voornamelik onderscheidt door de uitvoerige *Inleiding* (blz. 7-35), waarin ook de latere bewerkingen van de legende ter sprake komen.

Kritische bibliographie van Cyriel Buysse gevolgd door een bibliographie over Cyr. Buysse. Als eerste nummer van een reeks 'Kritische bibliographieën van Vlaamsche schrijvers'[1] verscheen in zeer verzorgde, royale uitgave deze Buysse-bibliografie door Dr. Rob. Roemans, versierd met een portret in houtsnede en een facsimile van zijn handschrift. Als *Bijlagen* (blz. 105-124) zijn de merkwaardige satiriese *Verslagen over den gemeenteraad van Nevele* opgenomen, als proeve van onuitgegeven jeugdwerk (1885).

Een oud Mechelsch Bezweringsformulier uitgegeven, ingeleid en verklaard, door Dr. Frans M. Olbrechts. Als bekroonde uitgave van de *Kon. Vlaamsche Academie*[2] verscheen deze grondige, voor de kennis van het bijgeloof zeer belangrijke studie. De brede *Inleiding* (blz. 1-88) wordt gevolgd door een nauwkeurige tekstuitgave met uitvoerige kommentaar (blz. 89-202).

C.D.V.

1) Kortrijk - Steenlandt - 1932 en 's Gravenhage - M. Nijhoff. Prijs f 3,-.
2) Gent - Vanderpoorten - 1931.

Uit de tijdschriften. (maart - april).

De Gids. April. In een artikel *Omslachtige fundamenten op onvaste bodem* wijst D.C. Hesseling op het ‘zeer betwistbaar betoog’ van Van Ginneken's *Grondbeginselen van de schrijfwijze der Nederlandsche taal*, waarin hij ‘de oorzaak gaat vaststellen van een gevaar, waarvan hij het bestaan geen ogenblik getracht heeft te bewijzen’.

De Nieuwe Gids. Maart. W. Kloos schrijft herinneringen aan *Jac. van Looy als geestelijk mensch en dichter*.

April. In een artikel *De jongeren schrijven romans* geeft Jacob Hiegentlich een beknopt en krities overzicht van de romankunst der jongere Nederlandse auteurs, die z.i. nog veel tekortkomingen vertoont en achterstaat bij de gelijktijdige schilderkunst.

Groot-Nederland. Maart. Henri van Booven geeft opnieuw een kort fragment uit *Leven en Werken van Louis Couperus*. In de rubriek *Literatuur* beoordeelt Frans Coenen o.a. *Het Wonder der Liefde* van C. en M. Scharten-Antink, en *De Druivenplukkers* van A. den Doolaard.

April. Henri van Booven vervolgt het bovengenoemde fragment. - J. Greshoff beoordeelt zeer gunstig de bundel *Media Vita* van de dichter J.C. Bloem.

Stemmen des tijds. Maart. Henriëtte J. van Gelderen heeft uit brieven alles bijeengebracht wat zij vinden kon omtrent *Julius Willem Bilderdijk* (1798-1818), de jong gestorven zoon van de dichter.

April. In een *Kroniek der Poëzie* behandelt W.A.P. Smit ‘Het probleem der Christelijke poëzie in Opwaartsche Wegen’. Zijn konklusie is dat ‘met het “moderne” vers en zijn jargon een onchristelijk element in onze poëzie binnengedrongen is’. Daarna worden een aantal dichtbundels beoordeeld. - Gerard Brom betoogt dat Marnix *De dichter van het Wilhelmus* geweest moet zijn.

De Stem. Maart. De *Poëzie-kroniek* van A. Donker behandelt werk van A. de Marest, A. Demedts, Jan Vercammen en Marnix van Gavere.

April. Voor deze maand koos A. Donker ter beoordeling verzen van Achterberg, Beversluis, Henri Bruning en A. Wapenaar. - Met piëteit herdenkt hij Frits Hopman als prozaïst.

Roeping. April. Gijs van Rooyen oefent, onder het opschrift *Tegen estetiese vuilschrijverij* een scherpe kritiek op een 'abel spel', dat Helman het vorige jaar in 'De Gemeenschap' liet verschijnen. - In een beoordeling *Van prullen en poëten* verwerpt Gerard Knuvelder de platvloerse, aanstellerige verzen van Eric van der Steen, waardeert Halbo Kool, en prijst vooral Anton van Duinkerken wegens zijn laatste werk: *Het wereldorgel*.

Opwaartsche Wegen. Maart. De *Vlaamsche Kroniek* van Jan H. Eekhout handelt over de *Poëzie* van het viertal dichters van 'Het Fonteintje', de *Critiek* van Urbain van der Voorde en de *Romankunst* van Maurice Roelants.

April. W.A.P. Smit publiceert een voordracht over *Menno ter Braak en zijn eerste roman*, n.l. Hampton Court.

Den Gulden Winckel. Maart. In dit aan Goethe gewijde nummer schrijft J.C. Bloem over *Een nieuwe vertaling van Faust*, n.l. die van Anthonie Donker.

April. Onder het opschrift *Nederlandsche 'Fantaisisten'* bespreekt J.C. Bloem verzen van C.J. Kelk, H.C. Kool, Reimond Herremans, A. de Marest en Anton van Duinkerken. - Roel Houwink beoordeelt een Roman: *Komedianten trokken voorbij* van Johan Fabricius.

Boekzaal der geheele wereld. Maart. Ed. A. Serrarens beoordeelt het proefschrift van A. Saalborn over *Het ontwaken van het sociaal bewustzijn in de literatuur*.

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. April. H. Duurkens geeft het eerste gedeelte van een artikel over *Die eerste bliscap van Maria*, bedoeld als toelichting bij een opvoering die deze zomer zal plaats hebben.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Des. C. Debaive publiceert een uitvoerige *Bibliographie der werken van Dr. Is. Teirlinck*. - Omer Wattez wijst op overeen-

komende woorden in het Vlaams en het Noors (*Van de Vlaamsche kust tot de Noordsche fjorden*.) - Merkwaardig is een folkloristiese nagelaten bijdrage van Edm. H. van Heurck, namelik de uitgave van een zeer uitvoerige, berijmde beschrijving van *Kinderspelen*, van de Aalster dichter J.B.J. Luyckx (1757-1836), die slechts in handschrift bewaard bleef. - Herman Teirlinck vertelt, in een bijdrage *Over zuivere dramatiek, naar aanleiding van Elckerlijc*, hoe hij dit oude drama gemoderniseerd heeft en door een nieuwe enscènering voor een hedendaags publiek aantrekkeliker gemaakt heeft.

Dietsche Warande en Belfort. April. In de rubriek Poëzie beoordeelt A. van Cauwelaert een groot aantal jongere Vlamingen. - J. van Mierlo beoordeelt W. de Vreese's voordracht over *Jan van Ruusbroec, de Wonderbare*.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde LI, afl. 1. Marie Ramondt heeft de bron opgespoord van *Een Amsterdamsch fragment*, het fragment van een Mnl. ridderroman, door Kalff in Ts. IX gepubliceerd, n.l. de Lion de Bourges. - A. Schweckendieck dringt aan op een onderzoek van de oudste druk van *De historie van den verloren sone*. - W. de Vries schrijft over *tk > tj in het Noordfries*. - J.H. Kern brengt verband tussen *Mnl. geles* en Oudengels *gelis*. - A.A. van Rijnbach lokaliseert het *Bontebotters huys* uit Bredero's Klucht van de Koe. - W.L. de Vreese stelt de betekenis vast van *Mnl. solre* (n.l. tribune, planken staketsel) en van *cadellen* (n.l. biezondere gekleurde kapitalen in een handschrift). - G.W. Wolthuis bespreekt str. 14 van *Het daghet in den Oosten*. - W. de Vries handelt *Over deminutiva in en nabij Overijsel*. - J.F. Vanderheijden wijst op navolging van *O. de la Marche* in J.B. Houwaert's ‘Generaelen Loop der Werrelt’. - W. de Vreese gaat de oorsprong na van *De woorden ‘flamingant’ en ‘franskiljon’*, die ouder blijken dan men zou menen. - Jacoba van Lessen bespreekt de etymologie van *kakeichie, klakkooi en kakkadoris*.

Tijdschrift voor Taal en Letteren XX, afl. 1. P. Maximilianus bestrijdt de opvatting van Sterck *Over den oorspronkelijken Gijsbrecht*. Hij betoogt dat Vondel op het drijven der predikanten slechts wat krasse termen heeft veranderd, maar niet de gehele Kerstnacht-scène gewijzigd heeft. - Jos. J. Gielen gaat de invloed van *Eugène Sue in de Nederlanden* na, die gering blijkt

te zijn, niettegenstaande zijn werk veel vertaald en druk gelezen is. - Marc. Heyer O.F.M. verzamelde woorden uit *Sanatoriumtaal*. - Jos. J. Gielen beoordeelt het proefschrift van Mej. Spoelstra over *De invloed van de Duitsche Letterkunde op de Nederlandsche in de tweede helft van de* 18*e eeuw* en de *Letterkundige Studiën* van J. Koopmans.

Neophilologus, XVII, afl. 3. De aflevering opent met de Amsterdamse rede van Oskar Walzel: *Zusammenhänge in der Weltdichtung*. - A.W. de Groot vervolgt zijn uitvoerige studie over *Der Rhythmus* met een afdeling over 'Die Hebungen und die Senkungen'. - J.A. van Praag wijst de Spaanse bron aan van een der verhalen uit '*t Suydt Hollantsche Thessalia van L. van Bos*.

Volkskunde. XXXVI, afl. 4-6. Door een groot aantal medewerkers wordt *Pol de Mont*, als stichter van Volkskunde herdacht en geëerd. - C. Lauryssen vervolgt zijn opstel over *De Folklore van een Kempisch dorp*; V. de Meyere deelt opnieuw een aantal *Vlaamsche Diersprookjes* mede, en herdenkt de folklorist *Emile H. van Heurck*. Een reeks Boekbesprekingen besluit de aflevering.

Vondel-kroniek. Jaarg. 111, nummer 2. Het artikel *Vondel in het huidige Duitschland* werd geschreven door een jonge Duitser, Heinz Haerten, die vertelt van de geslaagde opvoeringen van Lucifer en Adam in Ballingschap, te Bonn en te Koblenz, en goede verwachtingen heeft van een oplevende belangstelling, door middel van goede vertalingen. - B.H. Molkenboer besluit zijn opstel *Wanneer werd Vondel Katholiek*? Reeds in *Maeghden* en *Gebroeders* vindt hij 'duidelijk de belijdenis van Vondels Katholicisme', zodat hij aanneemt 'dat onze dichter tegen het midden van 1639 tot de Moederkerk moet zijn overgegaan'. Een reeks van kleinere mededelingen besluit de aflevering.

Eigen Volk. Maart. G. de Graaf deelt iets mede over *Het Wieringer dialect*; A. Schillings over *Het dialect van Weert*. - J.R.W. Sinninghe geeft een *Bibliographie van Noord-Brabants sprookjes sagen en legenden*.

Levende Talen. April. W.L.M.E. van Leeuwen bestrijdt in een artikel *Ideaal en Practijk* de beschouwing van A. Zijderveld over litteratuuronderwijs, in het vorige nummer opgenomen. Hij

blijft van mening, dat de nieuwe letterkunde de voorrang heeft. - P.N. Dezaire schrijft over ‘Het Nederlandsch en de moderne talen’, om concentratie te bepleiten. - A.J. Schneiders verdedigt *Het klasse-spel*, d.w.z. het toneelspel in de klas. - H.W.J. Schregel beoordeelt uitvoerig de *Zeventiende-eeuwsche syntaxis* van G.S. Overdiep; A. Noë, in afkeurende zin, de *Korte Nederlandsche Literatuurgeschiedenis* van Ph. A. Lansberg.

Ons Eigen Blad. No. 4-5. Onder de *Spraakkunstige varia* bespreekt Gerlach Royen *Vier Manusjes-van-alles*, n.l. *-e, -en, -s* en *-er* en hun rol in de samenstellingen.

No. 6. *Van ministerieel kwaad tot burokraties erger* noemt Gerlach Royen de beslissing van de Minister, dat op alle lagere scholen, openbaar en biezonder, in de hogere klassen de seksuele *n* toegepast moet worden. Dit berust z.i. op een verkeerde interpretatie van het advies van de Onderwijsraad, waarop de Minister zich beroept. De bedoeling daarvan was slechts, dat de kinderen vóór het verlaten van de school iets omtrent de oude buigingsleer vernomen hebben, opdat ze ‘niet vreemd komen testaan tegenover de vele schrifturen waarin die fleksievorm nog geschreven wordt’.

Tijdschrift voor Zielkunde en Opvoedingsleer. Afl. 1. In een artikel *De nieuwste literatuur in ons onderwijs* levert A.J. Schneiders een pleidooi voor ‘het accentueren van de nieuwste literatuur (d.w.z. van de laatste 10 à 20 jaar) in het letterkundig onderwijs’. De leraar blijft daarbij jong en geen erkend ‘gezag’ beinvloedt zijn oordeel.

Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. LVI, 1 Heft. Th. Frings bespreekt in een artikel *Persönliche Feminina im Westgermanischen* uitvoerig de etymologie en de verbreiding van de Nederlandse suffixen *-ster, -ege, -esse, -ersche, -ersse, -nede* en *-inne*.

Museum. Maart. J. van Lessen beoordeelt *Van Muis naar Maus*, door J. Leenen; G. Gosses bespreekt in het Fries de studie van W. de Vries over *Palatalisering van û in Westerlauwers Fries*.

April. M.E. Kronenberg beoordeelt Beuken's editie van Mariken van Nieumeghen; A. Kluyver de *Bibliographie der Werken van P.C. Hooft* door Leendertz.

C.D.V.

Over de psychologie van de Reinaert-dichter.

Er is veel geschreven over het sublieme dierenepos ‘Van den Vos Reinaerde’; nog meer over Reinaert-kwesties; ook over de Reinaert als parodie en satiere. Toch valt er in dat opzicht nog wel een en ander op te merken. Van Moerkerken[1)] zag er in uitschijnen de ware aristokraat van de geest, die verheven is boven standsbegrip; hij vindt er de mensheid van alle tijden in terug, zij 't dan verbeeld in vormen aan de dichter bekend, in eigen tijd en land. Prof. Kalff[2)] vond het epos een parodie op ridderwezen en ridderroman. Buitenrust Hettema[3)] zag er spot in met hoog en laag, ‘met laag niet 't minst.’ Prof. Prinsen[4)] noemt 't een ‘fel bijtende karikatuurprent van heel het maatschappelijk leven, (dat) moest weergeven de kracht van het kleine en geringe, dat zich nog slechts in sluwheid en geslepenheid uiten kon; het geheel is een parodie op de ridderroman.’ Een nieuw geluid klinkt op uit Dr. van Mierlo's boek[5)]: ‘Als.... een objectieve, daarom niet goedkeurende, uitbeelding van het menschelijke leven is onze Reinaert bedoeld.... ook onze Reinaert wilde niets meer dan wat losse en leuke scherts van het leven. Zelfs een overwicht van verstand op ruw geweld moet men er niet in zien.... Een parodie op de ridderromans is ons gedicht evenmin.’

In deze rij van geleerden staan drie meningen naast en tegenover elkaar: in R. leeft de geestesaristokraat die 't algemeen-menselike kleedt in een eigentijds gewaad; het gedicht is een parodie op 't ridderleven en de ridderromans; 't is voornamelik scherts. Ik geloof dat allen gelijk hebben voor 'n deel: er is satiere (maar

1) De Satire in de Nederlandsche kunst der middeleeuwen door P.H. van Moerkerken Jr. A'dam 1904. v.n.l. hdst. III. (Ik gebruik de uitgave door Dr D.C. Tinbergen in de reeks Van Alle Tijden no. 3.)
2) Geschiedenis der Nederl. Letterk. I, 198.
3) Van den Vos R. II, Inleiding enz. Zwolle 1909. v.n.l. p. VI en XVII.
4) Handboek^2 p. 71 en 74.
5) Geschiedenis van de oud- en middelnederl. Letterkunde. 1928. p. 108-109.

meer humor), parodie op 't ridderleven (*niet* op de ridder*roman* evenwel); er leeft in: de zich uitvierende lust van een geboren verteller. Het zuiverst - h.w.s. onbewust - ligt er in 't konflikt van de dichterziel met de toenmalige maatschappij.

Indien men nauwkeurig nagaat wat er van satiere leeft in Vanden Vos Reinaerde, komt men tot de konklusie:

1. zo-goed-als-geen en zwakke: satiere op 't 'volk';
2. wat meer en feller: satiere op de (sekuliere) geestelikheid;
3. 't meest van al en 't felst: satiere op de feodaliteit.

Men dient daarbij in 't oog te houden, dat ook in 1 en 2 (vooral in 1) de adel wordt getroffen *via* volk (en geestelikheid).

Bijna algemeen wordt gesproken van: satiere op 't volk. Er wordt dan gewezen v.n.l. op de proloog vs. 11-24, de passage waar de tierende dorpers Bruun aanvallen en verdrijven vs. 718 e.v., en de scène-Isengrijn als deze in *spapen spiker* gevangen zit vs. 1570 e.v. - De bedoelde proloogverzen geven schijnbaar enige aanleiding tot de onderstelling: satiere op 't volk. De dichter spreekt van de '*dorpren enten doren*' op een wijze, waaruit zijn afkeer ervan blijkt. Evenwel voegt hij er aan toe welke dorpren enten doren hij bedoelt n.l. hen 'die dese rime ende dese woort' niet '*onbescaven* laten'; hen, die '*maken sulke rime valsch*,' terwijl zij er niets van afweten. Ongetwijfeld doelt de dichter dus niet op dorpers in de zin van: ''t lagere volk', maar op de dwazen die - ofschoon volstrekt ongeschikt en onbevoegd daartoe - menen toch hun woordje te mogen zeggen over 't werk van de dichter. Is 't 'n te stoute onderstelling, aan te nemen dat hij zich hier richt tot 'n persoon of personen die zijn Madoc geheel of gedeeltelik hadden afgekeurd? Men merke op, dat - zij 't veel minder scherp - ook de Beatrijs-dichter iets dergeliks doet:

> die lieden raden mi, dat ict late ('t dichten n.l.)
> Ende minen zin niet en vertare -

Op deze proloogverzen de mening doen steunen: er leeft in de Reinaert satiere op 't volk - is derhalve onjuist.

Herleest men met aandacht de beide andere passages - die van Bruuns en Isengrijns roemloze avonturen - dan kan de konklusie geen andere zijn. In 't toesnellen der dorpers, zoals 'si quamen van haren werke' kan toch geen satiere gezien worden. *Levendig realisme* is de juiste karakteristiek; 't satieriek noemen: hineininterpretieren. Iets anders staat 't met de *pape* die met

de *cruusstaf*, en met de koster die met een vaandel komt aanlopen. Maar ook dit is nog geen eigenlike satiere; 't maakt 't geval slechts *komies*. - Dan moet Bruun aan den haal, de trotse Bruun, de raadsman des konings! voor 't gewone volk nog wel, dat hij zo veracht. Moet *onteert* in vs. 753 dan ook niet worden verklaard als ‘te schande gemaakt?’ *Hoe mochte hi sijn onteert meer*? 't is een van die vragen, die de Reinaert-dichter zo vaak stelt en waarmee hij kontakt bewerkt tussen hem en zijn hoorders - Niet satieriek, maar komies is ook die ‘*oude quene*’ die ‘*cume ennen tant hadde behouden*’. - Dan begint de klop- en steekpartij, onbarmhartig. Wie nemen er zoal aan deel? Lottram Lancvoet, vrauwe Vulmaerte, Abel Quac ende mijn vrauwe Bave, Ludmoer metter langher nese, Ludolf metten crommen vingheren (deze onderscheidde zich biezonder ‘*want hi was best gheboren*’: Hughelijn metter crommen bene was z'n vader ende was gheboren van Abstale, en zijn moeder was vrouwe Oghernen, ere outmakigghe van lanternen). Dit herhaalde *vrouwe* en 't aanduiden der afstamming, herinneren aan gebruiken in 't feodale leven. Daarachter schuilt in de psyche van de dichter deze betekenis: dàt waarop de adel zo trots gaat, is van geen waarde; geboortetrots is schijn. -

Ook in de Isengrijn-scène is geen sprake van satiere; wel is er weer 't komiese waar te nemen, 't Is niet eenvoudig te scheiden wat voortvloeit uit 's dichters lust tot en zin voor realiteitsweergave, wat voortspruit uit zin voor komiese situaties en wat geboren wordt uit drang naar parodie en satiere. Maar dat hoeft ook niet, als men met àl deze feiten maar rekening houdt en zich niet eenzijdig op éne ervan instelt. De achtergrond van deze scènes is de humoristiese levenshouding van de dichter; zoiets blijkt nooit alleen uit details, maar uit de gehele innerlike en uiterlike bouw, die voortspruit uit een algemeen levensgevoel van zeer bepaalde aard. Dit levensgevoel is 't produkt van een voortdurende werkzaamheid in 't onbewuste; hier: 't konflikt tussen dichter en wereld, 't Is niet alleen gerechtvaardigd, maar gewenst daarmee - ook in deze passages - rekening te houden.

De satiere op 't volk is mogelik afwezig; hoogstens moet zij als zwak worden gekarakteriseerd, in zoverre men n.l. in de aanspreking en het aangeven der afstamming spot kan zien.

Met de satiere op de geestelikheid is 't anders gesteld. Driemaal treedt er een *pape* aktief in op; hun woorden en daden zijn voor ons kontroleerbaar, alle drie behoren tot de *sekuliere*

geestelikheid; dat blijkt uit de omstandigheden waarin zij optreden èn uit hun overtreding van 't celibaat. Het eerste optreden vindt plaats in de Lamfroit-scène; deze pape is allereerst een komiese figuur door 't wapen dat hij hanteert (de cruusstaf); vervolgens leeft in hem een satieriek element, waar hij ‘vul pardoen ende aflaet van alre sondeliker daet’ verleent: er kan hier geen sprake zijn van werkelik vergeven van zonde, ieder katholiek kind kan dit korrigeren. Daaruit blijkt dus: verregaande onwetenheid. Het tweede optreden van (dezelfde!) pape in de Martinet-scène kan alleen komies genoemd worden. Het derde optreden is dat van ‘den pape van Bolois’; hij wordt ons voorgesteld als iemand, die smult ‘van enen cappoen, dat was dat alrebeste hoen dat men in al dat lant vant’. Kaapt Reinaert dit lekkere boutje weg, dan uit de pape zijn woede in geradbraakt latijn.

Driemaal treedt dus incidenteel een pape op. Meestal is dit optreden komies, maar dit komiese gaat soms reeds over in de scherper toon der satiere. Verbonden met de gehele handeling - zij 't in ondergeschikte positie - staat daarnaast Belijn, de hofkapelaan. Vanzelf is deze figuur voor de dichter belangrijker geweest, dan de beide bovengenoemde ‘papen’. Hèm kan men dan ook met meer recht beschouwen als vertegenwoordiger der sekuliere geestelikheid, *gelieëerd met de adel*. Hij wordt scherp getekend; op hem viert de satierieke lust zich 't meest bot. Vooral aan 't slot vóór Reinaerts pelgrimage blijkt zijn benepen kleinheid: onderworpen aan Nobel, bevend van vrees als deze toornig wordt, dadelik gereed om eisen van de koning in te willigen, ook al màg Nobel deze niet stellen: hij reikt *palster ende scaerpe* plechtig over aan Reinaert, ofschoon deze in de ban is. 's Konings gunst is hem alles waard. Hij mist zelfstandigheid. Voeg daarbij z'n ijdelheid: hij zal door 't overbrengen van Reinaerts boodschap kunnen bewijzen dat hij kan dichten ‘met sconen woorden ende met lichten’ - ‘al si dat ics niet ne can’, voegt Belijn er zelf dom aan toe. Ik vraag nogmaals: is 't te stout te onderstellen, dat de dichter in de proloog dergelijke personen, die over zijn vroeger werk hadden geoordeeld, op 't oog had?

Drie sekuliere geesteliken, die alle drie komies worden behandeld - wat in ieder geval geen bewijs van respekt betekent! - waarvan één onwetend, en de ander - de belangrijkste - ijdel en vreesachtig is op de wijze zoals men dat juist aan vorstelike hoven kon aantreffen; alle drie overtreders

van 't celibaat. Is 't alweer te boud gesproken indien ik *papen* in:

> die *papen* connen vele baraet,
> ic besteecse harde node - (vs. 1290).

't liefst zie opgevat in de betekenis van *parochiegeestelike, pastoor, kapelaan*? 't Is waar: *pape* heeft ook de algemene betekenis van *priester*; maar als ik aan de drie papen denk die in Reinaert voorkomen, is er toch neiging in me om te onderstellen dat de dichter ook hier weer *sekuliere* geesteliken op het oog had.

Het felst is de satiere gericht tegen de feodaliteit; en *hier* belanden we bijna uitsluitend bij de humor. In de tekening van 't (incidenteel optredende) volk overwoog sterk 't komiese, is ternauwernood satiere te bemerken; in de schildering der geestelikheid (belangrijker element dan 't volk) overwon de satiere 't komiese in zijn hoofdvertegenwoordiger; in de ganse uitbeelding der feodaliteit overweegt sterk de humor; komiek en satiere zijn er in ondergeschikte positie gekemen.

Vanden Vos Reinaerde is de weerspiegeling van feodale verhoudingen. Nobel is niet meer dan de primus inter pares, die zijn hof ‘craieren’ doet, dat ‘hi waende houden te wel groten love’. In waarheid volslagen machteloos omdat hij in alles zijn baronnen moet raadplegen, terwijl hij zelfs ter verantwoording geroepen kan worden door zijn groten: 't is hem een verademing als Firapeel zowel Bruun als Isengrijn kan bewegen om soene te maken. - Deze leenheer is allesbehalve een vorstelike figuur; hoe bekaaid komt hij er niet af. Wat een verschil tussen begin en slot: in den aanvang de vorst die een plechtige hofdag zal houden tot zijn meerdere roem en glorie; aan 't eind - te schande gemaakt voor 't ganse hof, bovendien in een onverkwikkelike verhouding gewikkeld met twee zijner machtigste leenmannen. - Voeg bij dat alles zijn hebzucht en eerzucht, zijn onverstand tegenover Reinaert; en men heeft voor zich 't volkomenste beeld der ijdele, machteloze onbeduidendheid.

En zijn leenmannen? Ik acht 't volstrekt overbodig - is meer dan bekend - daarover uit te wijden. Alleen op 'n paar punten, die 't geheel als typies-feodaal-gezien markeren en die nog niet voldoende belicht zijn, wil ik even wijzen. Met feodaal bedoel ik dan: 't ganse gedachte- en gevoelsleven der feodale maatschappij.

Welke is de grootste misdaad? Pancer zegt 't ons: R. is een ‘recht moordenere ende een trekere ende een dief’:

hine heeft ooc niemene so lief,
no den coninc minen here,
hine wilde dat hi lijf ende ere
verlore, mochtire ane winnen
een vet morseel van ere hinne.

Zo is 't ook met Eggheric van Egghermonde in Karel ende Elegast, die ‘selve den coninc sinen here soude nemen lijf ende ere, mocht na sinen wille gaen’. - 't Blijkt echter nergens dat Reinaert zich aan dit misdrijf schuldig maakt of wil maken! Wel maakt hij er gebruik van in zijn openbare biecht, als hij Bruun c.s. van deze zwaarste aller misdaden beschuldigt. Anders staat't met deze twee feodale misdrijven: hij heeft 's konings vrede gebroken en heeft de zoen met Isengrijn ontvlucht. Daaraan heeft hij zich wel schuldig gemaakt, aan datgene dus wat *specifiek*-feodaal is, niet aan datgene dat ook in een andere dan feodale maatschappij als misdaad zou worden aangerekend. Zou dit weer toevallig zijn? Daarbij, Reinaert denkt er licht over: van 's Konings vrede maakt hij gebruik voor een list tegenover Cantecleer; en hoe zou ooit van 'n wezenlike verzoening sprake kunnen zijn tussen Reinaert en Isengrijn? Geven al deze dingen niet 'n diepere kijk in de ziel van de dichter?

Er is nog meer van dien aard, waarop nog niet gewezen is. Bekend is de passage in de proloog vs. 26 e.v. die als spot tegenover de ridderlike vrouwendienst wordt opgevat. Inderdaad is 't 'n kostelike satiere aan een *dame* dit *dieren*verhaal te wijden, dat haar wereld zo grondig afbreekt, er al *de voosheid* van laat zien. - Bezien we nu eens 't geval Reinaert-Hersinde. Isengrijn had Reinaert van 'n zondige verhouding tot Hersinde beschuldigd. Wat antwoordt Grimbeert? Zij heeft Reinaert ‘*al haer lijf gheminnet: so doet hi hare*’. Grimbeert ontkent dus niet, maar verklaart 't, en deze verklaring is blijkbaar afdoende verdediging. Reinaert komt er trouwens zelf in z'n biecht aan Grimbeert op terug. Men lette nu weer op de wijze waarop daarover gesproken wordt: Grimbeert op een toon van: ‘nu ja, dat is zo erg niet: de liefde kwam van twee kanten; Wat talen mach daer omme wesen?’ Als Reinaert spreekt, gebeurt dat op zo'n spottende toon, dat men omtrent zijn mening niet in 't onzekere hoeft te verkeren. In 't verder verloop der biecht blijkt, dat 't niet *hovesch* is, over zulke zaken *onbedect* te spréken. Zo verborg de vrouwendienst z'n verdorvenheid achter mooie woorden, maar 't is Reinaert weer die - onopzettelik - de mooie schijn doorschouwen laat

en 't voze wezen toont. Diezelfde gang van zaken: door de schijn heen 't wezen laten zien, blijkt uit de waanzin die aan de dag treedt in Nobels woorden tot zijn gemalin:

> Gente vrauwe,
> *al waendic dat mi soude scaden*,
> eist, dat ghijt mi dorret raden,
> so willict laten up u ghenent
> deze vorwoorde ende dit covent
> up Reinaerts trauwe staen.

En is 't niet of men Maerlant hoort in deze regels:

> dier es te vele in onsen daghen
> der scalke, die wroeghen connen,
> die die vorderhant hebben ghewonnen
> over al in riken hoven.

Ik wees al op de aanspreking ‘vrauwe’, door 't volk gebruikt: 't heeft ongeveer dezelfde kracht als b.v. de kritiese houding in *Naampie* van Charivarius in z'n Ruize-rijmen, alleen met dit belangrijke verschil, dat Charivarius de kritiek uitspreekt.

Reinaert overwint alle dieren door z'n list; haast ieder dier heeft z'n listigheid ervaren, en als tenslotte de vergelding te naderen schijnt, overwint hij alle tegelijk, door die meesterlike coup d'état: in en door Nobel zegeviert de tot de strop veroordeelde over z'n vijanden.

Reinaert staat tegenover vrijwel ieder dier, zoals de ondergaande feodaliteit z'n kracht in bloedige veten verspilde. De partijen zijn zeer ongelijk: Reinaert tegenover Isengrijn betekent heel wat meer dan Reinaert tegenover Belijn. Maar ook tegenover de sterkste vertoont hij eigenschappen, die z'n tegenstanders niet bezitten en waardoor hij hen overwint. In positieve zin helpen hem zijn doorzicht en zelfvertrouwen, in negatieve zin de *onbeheerste* ondeugden zijner vijanden.

In dit verband wordt altijd gesproken over Reinaerts brutaliteit. Wij noemen dit zo, maar moet 't niet veeleer heten: durf, ontsproten aan zijn meerwaardigheidsgevoel? Reinaert heeft Bruun willen doen doden; het spijt hem dat 't is mislukt en hij uit die spijt in woedende scheldwoorden aan 't adres van Lamfroit; maar bang is ie niet, al is tans 't tal zijner misdaden toegenomen met een die weegt: de mishandeling van 'n officiëel gezant. Toch spot Reinaert nog! - Met dat zelfde meerwaardigheidsgevoel betreedt hij 't hof. Daar zit de rechter; daar staan de ver-

bitterde klagers. '*Ledet ons die hoochster strate*,' zegt ie fier tot Grimbeert. En dan neemt hij 't woord.

Vanuit dat meerwaardigheidsgevoel wordt zijn handelen bestuurd. In de schakering der vier hoofdverhoudingen (Reinaert resp. tegenover Isengrijn, Bruun, Nobel en Tibeert) komt dat duidelik uit. De gevaarlikste tegenstander is Isengrijn: zijn klachten zijn 't talrijkst, de verdediging tegen hem 't breedvoerigst, de beschuldigingen van Reinaert in z'n openbare biecht het veelvuldigst. Op alle aanklachten weet Grimbeert te antwoorden, alleen op twee niet: de mishandeling van Isengrijns kinderen en 't ontvluchten van de zoen; maar dit gemis aan defensieve kracht, wordt vergoed door'n offensief: *hondert waerven meer dan ic u rime*, heeft Isengrijn Reinaert bedrogen. Het belang dézer verhouding blijkt ook uit Reinaerts beide biechten. Geen neemt voorzorgsmaatregelen, behalve juist Isengrijn, voor hij de galg gaat gereedmaken. Isengrijn heeft iets van Reinaerts durf en brutaliteit; maar déze brutaliteit is de ondeugd van een botte en grove geest; die van Reinaert is gesproten uit z'n superioriteitsgevoel.

In de Reinaert staat 'n *persoon tegenover 'n wereld*. Eén overwint allen, koelt z'n wraakzucht, legt z'n listen en lagen, ontziet niemand, zelfs niet z'n bloedeigen vader of z'n helper Grimbeert. Vooral het laatste wordt de Vos zwaar aangerekend: hoe laag van Reinaert, z'n vurige verdediger, de pleiter voor 'n welhaast hopeloze zaak, die hem bovendien redt van vogelvrijverklaring door hem 'n derde maal te dagen - hoe laag van Reinaert zo iemand in het verzonnen komplot te betrekken. Toch staat deze zaak wel iewat anders. Zeker is 't geen deugd die hier haar werkzaamheid oefent; maar ik geloof toch, dat men Reinaert te zwart afschildert. Waaròm helpt en verdedigt Grimbeert z'n 'boosaardig' afgedwaald familielid? Was dit uit liefde voor Reinaert? Ik geloof 't niet. 't Was niets dan egoïsme: hij schaamde zich voor zo'n familielid en vooral: 't zou hem schade berokkenen als Reinaert niet verscheen. Dan immers was Reinaert vogelvrij, iets waarvoor zelfs Reinaert vrees koestert. Dit nu ging mede over op de familie. Kalff[1)] geeft verschillende plaatsen op

1) t.a.p.p. 215, noot 22. Kalff trekt daaruit echter 'n andere konklusie n.l.: dat Willem de Lorreinen heeft geparodiëerd. Ik kan mij daar niet mee verenigen: parallelplaatsen bewijzen - in 't algemeen gesproken - *niets* voor 't bepalen van 'invloeden'.

waaruit dit sterke gevoel voor verwantschap blijkt. Op twee plaatsen wil ik de nadruk leggen: als Reinaerts laatste en grote list is uitgekomen, tracht Firapeel ‘pais te maken’ tussen Nobel enerzijds en Bruun en Isengrijn anderzijds. Firapeel zegt dan, dat Nobel aan hen wil overleveren Belijn *ende alle shere Belijns maghe van nu toten doemsdaghe*; en dat zij ‘sonder eneghe mesdaet Reinaerde moghe(n) toren ende quaet doen, ende *alle sinen maghen*’. Verder wijs ik nog op 'n betekenisvolle regel: als Reinaert veroordeeld is, verlaten Grimbeert en Reinaerts naesten maghen 't hof:

> Sine consten niet verdraghen,
> no sine consten niet ghedoghen,
> dat men Reinaerde voor haar oghen
> soude hanghen alse enen dief.
> *nochtan waest hem somen lief*.

Grimbeert had dus alle reden Reinaert te verdedigen en daarna te dagen. Niet liefde bewoog hem, maar gevoel voor verwantschap en allereerst: eigenbelang. De schande en de schade zouden mede op hem overgaan; zoals in de feodale maatschappij eer en roem, maar ook schande op verwanten werd overgedragen.

Had dus Grimbeert alle redenen - ontleend v.n.l. aan eigenbelang - om te handelen zoals hij deed, ook met Reinaert was 't zo gelegen. Eerstens, Grimbeert was weg en in veiligheid; vervolgens: deze list *moest* gelukken: 't was 't uiterste middel - en de samenzwering moest dus waar schijnen; en ten slotte: indien Reinaert gehangen was, zou daarmee ook Grimbeert zijn geschandvlekt. 't Was bijna lood om oud ijzer![1)]

Reinaerts houding t.o.v. Grimbeert kan dus niet op z'n debetzijde worden geschreven. Hun wederzijdse handelwijze is typies feodaal. En de beschuldiging tegenover z'n vader dan? Ook die moet men weer zien in de omstandigheden waarin de samenzweringscène werd verteld. 't Ging hier over de vraag: to be or not to be. Ik wil Reinaert niet van àlle schuld vrijpleiten, maar men doet zeer zeker verkeerd met deze hele historie zo zwart af te schilderen. Men ziet ongetwijfeld Grimbeert te goed en Reinaert te slecht.

1) Uit de ridderromans blijkt slag op slag wat ‘hanghen bi sire kelen’ betekende. Men denke ook aan de straf van Eggheric van Egghermonde, van Robbrecht in de Esmoreit, van wat de *ruters* met de kerels willen doen; de prinses in 't lied van Halewijn *kiest*... 't zwaard e.d.m.

Er is trouwens - behalve z'n bekende scherpzinnigheid - nog iets wat hem recht geeft op onze symphathie. Wie onder deze dieren heeft op de creditzijde zijner levensrekening 'n post, die hem aanspraak kan doen maken op onze waardering? Misschien 't bescheiden Tibeertje, maar zéker Reinaert. Als hij ten hove trekt, hoe teder is dan 't afscheid vooral van z'n zoontjes Reinaerdine en Rosseel. Wat 'n vadertrots spreekt er uit z'n woorden: ‘hem staan wel die graenekine om sijn muulkijn over al, ic hope dat hi mi slachten sal’. Dezelfde gevoelens spreken als hij terugkomt. Hij verkeert dan in 't grootste gevaar; hij zal voortaan als vogelvrijverklaarde moeten rondzwerven; daarom zal hij trekken naar ‘een wildernisse ru van langhen haghen ende van hede,’ maar hij laat vrouw en kinderen niet in de steek:

> ghereet u, vrauwe Hermeline,
> ende mine kinder also algader.
> Volghet mi, ic bem u vader,
> ende pinen wi ons, dat wi ontfaren.

Maar zijn dieverijen dan! Maakten die Reinaert slechter dan de andere groten? Bovendien voor òns zijn dat ergerlike daden, maar in de feodale wereld van toen waren zij niet zó erg als voor ons.

Reinaert is derhalve niet de booswicht, die men er in de regel van maakt. Niet dat hij een heilige is, maar 1e zijn boosaardigheid wordt steeds overdreven en 2e hij heeft positief goede eigenschappen, die door andere dieren gemist worden: de echtelike en de vaderliefde, die gunstig afsteken bij de grove liefde van 'n Isengrijn en de vormelike liefde van 'n Nobel; hij kent een zelfbeheersing, die hem tot 'n persoonlikheid maken. Slechts eens vergeet hij die, n.l. tegenover Grimbeert aan de prioriteit van swarten nonnen na de biecht, maar tegenover 'n familielid was dat niet roekeloos.

We moeten ons Reinaert denken als behorende tot de hoge adel dezer dierenwereld. Van Moerkerken rekent hem, in navolging van Lenient, tot de hoge adel. Renart n'est pas un grand seigneur comme Noble le lion, Brun l'ours, ou Firapel le léopard, mais un simple *baronnet*, pauvre comme un cadet de famille.[1)] Ik kan dat niet beamen. Waaruit blijkt dat voor ònze Reinaert? (De Franse laat ik buiten beschouwing). Om verschillende redenen

1) Van Moerkerken t.a.p.p. 40, noot 3.

lijkt 't mij onwaarschijnlik; hij zal wel tot de hoge adel hebben behoord van een graafschap als Vlaanderen, minstens in 't onbewuste van de dichter. Reeds a priori valt dat hieruit of te leiden, dat de dichter - zoals Is. Teirlinck en Dr. A. Stracke S.J. zo overtuigend hebben aangetoond - zo uitermate scherp en helder zag. Het kan wel niet anders of hij heeft ook *zijn* maatschappij - de Vlaamse - scherp waargenomen. En was 'n Vlaams edelman die kon spreken van ‘sinen *borghen*’ niet 'n voornaam vazal[1)]? Zou de trotse Bruun 'n lager staand edelman zijn gaan dagen? Zou Isengrijn zo iemand voor 'n jaar de hulde van 'n leenman hebben gezworen? (vs. 1605).

Na 't voorgaande waag ik 't een psychiese diagnose te stellen van de schrijver. De dichter behoorde tot de reguliere geestelikheid en wel tot die orden, die in Hulster-Ambacht bezittingen en huizen hadden. 't Waarschijnlikst dus tot de Premonstratensen (abdij Drongen); mogelik tot de Benediktijnen (St. Pietersabdij van Gent)[2)]. Komiek, satiere, humor: men vindt dit alles in zijn epos. Maar 't komiese blijft v.n.l. beperkt tot 't volk, 't satieriese v.n.l. tot de sekuliere geestelikheid, het humoristiese tot de feodaliteit. De Reinaert-dichter is 't type van de humorist. Hij gaf die objektieve humor, die ‘die komiese en verhevene tot 'n eenheid verbind.’[3)] Hij verviel dan ook niet tot 'n humoristiese schrijfwijze die zich verliest in detailleringen, en daarin haar kracht zoekt. Maar van uit zijn onbewuste bepaalden de waarnemingen der feodale maatschappij de pràchtige bouw van zijn epos. Zijn vertegenwoordiger daarin werd Reinaert. Met z'n ietwat pessimistiese levenskijk beperkte hij zich tot satiere hieren-daar, maar streefde naar zo groot mogelike objektiviteit, die zijn rustige geest ook bereikte. 't Meerderheidsgevoel van de vos is 't zijne. Zowel Dr. Malherbe als Dr. Hazewinkel[4)] hebben gekonstateerd, dat met humor meestal een meerderheidsgevoel gepaard gaat. Humoristen tekenen nooit volmaakte mensen, omdat zij daaraan eenvoudig niet geloven: als idealisten zouden

1) Van Moerkerken wijst hier trouwens zelf op p. 40.
2) Daartoe kwamen reeds Dr. Stracke S.J. en Dr. van Mierlo S.J. in hun bekende artiekelen en werken.
3) Dr. F.E.J. Malherbe, Humor in die algemeen enz. A'dam 1924. p. 76.
4) C. Hazewinkel, Bijdrage tot de Psychologie der Humoristen. Leiden 1922. Hdst. III en V.

zij het wensen, als scherpe waarnemers konstateren zij, dat zij niet bestaan. Het beeld dat Dr. Hazewinkel van de humorist ontwerpt dekt vrijwel dat van de Reinaert-dichter: meer dan anderen is hij emotioneel, opgewekt, niet prikkelbaar, goedmoedig van aard; ‘overal waar het gedwongen, formeel, conventioneel toegaat voelen de humoristen zich niet op hun gemak;’ ‘zij zijn voor het meerendeel uitgesproken inactief’; - ‘zij plegen hun oogen goed den kost te geven’. Alleen in één opzicht - humoristen hebben een gebrekkige sekundaire funktie - komt 't niet geheel met dit beeld overeen; ik geloof dat de Reinaert-dichter zoal geen sterke, dan toch 'n ‘normale’ sekundaire funktie bezat: de kenniselementen, vroeger opgedaan, oefenen, als ze uit 't bewustzijn verdwenen zijn, nog sterke invloed uit.

De zelfbeheersing van Reinaert is die van de dichter; dat predisponeerde hem a.h.w. voor epies werk. Inderdaad was hij de aristokratiese geest, die met behoud van innerlike vrijheid voor zijn onderwerp stond. Er was in die dichter een eensuur werkzaam, niet in de vorm van maatschappelike konventie, maar in de vorm van 'n mildheid, die de scherpte van de teleurstellingen afslijpt. Zijn meerwaardigheidsgevoel deed hem 't konflikt tussen hem en de wereld diep voelen, maar hij verheugde noch verhovaardigde er zich over. In 't onderbewuste werkte dit evenwel na, tot 't dierenverhaal 't kleed werd, waarin hij zich hulde.

Waar haalde hij dit dierenverhaal vandaan? Daarover is al heel wat ten beste gegeven. Ik kan er niets nieuws aan toevoegen, maar vestig alleen de aandacht op het werk van Adolf Graf ‘Die Grundlagen des Reineke Fuchs; eine vergleichende Studie’.[1)] Deze studie is daarom van belang omdat Reinke Vos teruggaat op de Nederlandse Reinaert. Graf onderscheidt 12 hoofdavonturen, die tot de vaste bestanddelen der Middeleeuwse dierepiek behoren:

I. de hofdag van de dierenkoning.
II. de vos en de haan.
III. de vos en de wolvin.
IV. de visdiefstal van de vos.
V. de visvangst van de wolf.
VI. 't bake-avontuur.
VII. de wolf in de ‘spiker’.

1) F.F. Communications No. 38 - Helsinski 1928. De bibliografie vertoont overigens nogal leemten van ernstig karakter.

VIII. de eed op 't wolfsijzer (de zoen tussen wolf en vos).
IX. de wolfstonsuur.
X. 't klokkeluiden van de wolf.
XI. Reinaerts dagvaart (de 3 dagingen).
XII. de vos als pelgrim.

Daarnaast staan zes nevenavonturen:
a. de klachten van Cortois.
b. de klacht van Pancer.
c. peetschap van vos en wolf.
d. de samenzwering van Bruun.
e. de wolf in 't hoenderhok.
f. de fabel van de vissekoning.
g. de hond Rijn en de haas Cuwaert.
h. de vos als kippedief.

De konklusies waartoe Graf komt zijn o.a. deze:

I en VII gaan terug op Aesopus -
II en X zijn van Indiese oorsprong -
III, IV, V en VIII gaan op inheemse fabels terug -
VI, XI en XII zijn mengvormen, waarin orientaals-europese elementen de hand van de geesteliken verraden -
IX is zuiver 't werk van de geestelikheid -
I, II, VII en IX zijn een geschreven bronnen ontleend; XI en XII gedeeltelik aan schriftelike, gedeeltelik aan mondelinge; de overige aan mondelinge traditie; *a, b, c, d* en *g* zijn van jongere datum -.

Onze dichter heeft zeer zeker aan schriftelike bronnen ontleend; ook mondelinge traditie zal hem wel niet onbekend zijn geweest. Maar wat biezonder opvalt is, dat in ònze Reinaert het eerste hoofdavontuur de overige omvat. De hofdag is voor onze dichter de grondslag geworden waarop z'n werk werd opgebouwd. 't Laat geen twijfel over aan wat de grondvoorstelling was van waaruit de Reinaert is voortgekomen en waartoe 't dierenverhaal werd aangepast.

De basis van 't verhaal wordt gevormd door 't konflikt tussen dichterziel en feodale maatschappij. Het materiaal om 't op te bouwen werd hem verschaft door schriftelik en mondeling overgeleverde dierenverhalen, waarbij één hoofdavontuur 't stramien werd waarin de overige werden geborduurd. De (onopzettelike) ‘keuze’ daarvan kan niet toevallig zijn geweest. 't Plan werd ontworpen en uitgevoerd door 'n geest vol zelfbeheersing, die - eenmaal zover - 'n psychies diaphragma van grote doorlaatbaarheid bleek te bezitten.

Of hij zich absoluut beheersen kon? Evenals in 't Beatrijsgedicht[1] en in de H. Sacramente van der Niewerwaert[2] ontsnapten aan 's dichters geest gedachten, die niet aan de orde waren, maar nog komen moesten. En ook wel eens - maar zelden - een gevoel dat innerlike bewogenheid verried. Zo konstateert men, dat de dichter soms op 't verhaal vooruitloopt: Bruun verzekert dat hij Reinaerts voorspraak zal zijn aan 't hof, indien deze hem wilde 'honichs maken sat'; honing, voegt de dichter er aan toe, '*des hi cume ombiten sal*,' aldus vooruitlopend op het incident-Lamfroit. Dan gaan Bruun en Reinaert op weg naar 't dorp; 'als 't naar mijn wens gaat, zegt de vos, zult gij zonder twijfel zoveel ontvangen als je verdragen kunt', waaraan wordt toegevoegd:

> Reinaert meende: van groten slaghe;
> dit was, dat hi hem behiet.

Reinaert ontvangt Tibeert heel vriendelik, maar

> al seghet sine tonghe wale,
> sine herte, die es binnen fel,
> *dit wert Tibeerde getoghet wel*.

Daarnaast openbaart zich soms in 'n ironiese wijze van zeggen, het gevoelen van de dichter: de rampzalige Bruun lag in *aldustanen ghebede*; Reinaert smeekt Isengrijn *half* ghenade; hij zweert op '*Isengrijns crune*'; Cuwaert roept vanuit de haghedochte: '*dees peelgrij*n *verbijt mi*'.

Hoe zeldzaam deze uitingen ook zijn, zij spreken er duidelik van dat bepaalde gevoelens de dichter bezielden, die hij trachtte te beheersen. Op de bodem van iedere kunstdaad ligt 't gevoel; bij de Reinaert-dichter is dat de aangename ervaring van de vlotte verteller bij 'n prachtig verlopend gebeuren, gesproten uit aangeboren vertellerslust; *plus* het humoristiese levensgevoel tegenover de wereld zijner dagen, dat hier achter schuilt en af en toe in de satiere naar voren springt. Het is een der grote artistieke verdiensten van dit epos, dat de persoonlike gevoelens zo beheerst worden dat zij nooit alle aandacht opslorpen; ook waar 't gevoel even spreekt, ook waar hij de eenheid doet gevoelen van verteller en hoorders door z'n typies-epiese kontaktvragen, ook

1) Vgl. mijne uitgave. De Kempen, Tilburg. Inleiding.
2) L.C. Michels, Het spel van den Sacramente vander Nyeuwervaert. Ts. v.T. & L. XIX p. 86 e.v.

dáár blijft de hoofdaandacht naar 't gebeuren gericht. Het is prachtig van verhouding tussen de rij der gebeurtenissen en de hogere ‘bedoeling’: de uiting van een bepaald levensgevoel. Dit laatste geeft het eerste zijn historiese aktualiteit voor de hoorder van toen, en zijn warmte voor de lezer van tans. Steeds zweeft die hogere ‘bedoeling’ op de grens van bewust en onbewust; zelden ontsnapt zij aan de censuur die zijn mildheid en zijn inaktieve geest uitoefenen.

De Reinaert-dichter is voor mij een verwant van Maerlant. Beiden stonden boven hun tijd en in hun tijd; een tijd, waarin een stand onderging en een andere zijn opgang begon; beiden beschouwden sympathiek de nieuwe tijd en verfoeiden de verwording van 't feodale leven. Zij wilden niet omverwerpen de geestelike grondslagen dier maatschappij, maar zij verafschuwden wat een stelsel van tijdelik karakter daarop had gebouwd. De uiterlike vormen van dit leven doorzagen zij tot in haar holle leegheid. Maar naast deze verwantschap in levensinzicht, staat een karakterverschil, van biezondere betekenis voor onze letterkunde: Maerlant de geestdriftige en offensieve natuur, wiens felle hekeling van adel en geestelikheid ontsprong aan de bron zijner liefde, Maerlant de sterke optimist, die immer vertrouwen bleef en daarom zo heftig streed; de Reinaert-dichter de man vol zelfbeheersing, die wel wilde strijden, maar wiens ietwat-pessimistiese kijk en inaktieve geest de strijdlust bedwong; de man die het wankelende feodale leven ongetwijfeld graag zag opgeruimd, maar daartoe niet bewust offensief ingreep om 't zijne tot de val ervan bij te dragen, omdat zijn humoristies levensgevoel hem daartoe de weg versperde. Toch is dat geen reden om hem niet te plaatsen naast Maerlant e.a., die ‘bij de grote geestelike malaise, volksminachting en egoïsme, gewezen hebben op 's mensen wezenlike waarde.’[1)] Alleen: hij werkte - krachtens zijn aanleg - op andere wijze. Wat bij Maerlant in het boven-bewuste leefde, dat lag bij de Reinaert-dichter in 't onderbewuste geborgen; Maerlant is daarom direkt in zijn aanval en het werd: satiere; Willem's aanval is indirekt en hij schreef: humor.

Op grond van deze overwegingen zal men 't kunnen begrijpen, dat ik 't niet eens kan zijn met hen, die in de Reinaert bewuste

1) Ed. A. Serrarens, Het Kommunisme in de Middelned. Letterkunde Ts. v.T. & L. 1928 p. 127.

parodie op de ridderromans menen te zien[1)], of op bepaalde personen of bepaalde werken. De *geest* is door de dichter begrepen uit 't léven, niet, of altans niet alleen uit de boeken, en die heeft hij humoristies gezien. Dat personen en werken kunnen aangewezen worden waarin deze geest - soms onder bijna dezelfde woorden, eveneens leefde: 't is niet meer dan natuurlik. ‘Overeenstemmingen’ zijn niet meer dan 't logies gevolg van de levensinstelling van de dichter; de basis waarop zijn konceptie rust doet korrespondenties verwachten. Konklusies daaruit trekken omtrent de datering van de Reinaert is derhalve evenzeer onjuist.[2)]

Defresne's boek De Psychologie van ‘Van den Vos Reinaerde,’[3)] behandelt in 't 2e gedeelte de ‘Psychologie der Schrijvers’. Het ziele-beeld dat daarin van de dichter gegeven wordt, is een ander dan 't bovenstaande. Over de details van ‘ondervoeding’, ‘zatheidsgevoel’ etc. die *minstens* niets met de psychologie der *schrijvers* te maken hebben, zal ik zwijgen en mij tot de hoofdzaak beperken. Voor Defresne is ons epos: ‘eene spot-satyre, een epos van verdrongen haat, die zijne symboliseering vindt in het type van den vos’. Satyre is voor Defresne: ‘spot of sarcasme onder kunstvorm gebracht,’ terwijl scherts en spot voor hem zijn: twee intensiteitstoppen van haat, en ironie en sarcasme als versterkingen van deze dienen te worden opgevat. Allereerst is op deze terminologie nogal wat aan te merken. Malherbe en Hazevinkel - de laatste: leerling van prof. Heijmans - begrenzen de begrippen juister en scherper. Komies is: wat afwijkt van de norm; humor is: een totaalgevoel waarvan de polen zijn ernst en scherts, en waartussen liggen: sympathie, hart, gevoel van meerderheid. Satiere is 'n verwant begrip, maar 't verschil ligt in de toon van bitterheid en de *bedoeling* van hekeling. Ironie wil blootleggen o.a. als middel tot zelfverdediging. Bij 't komiese zijn wij toeschouwer, bij humor medespelers; de satiere is de bittere lach en spot, die voor *doel* heeft met behulp van hatelike geestigheid, ironie en sarkasme op de meest-effektieve wijze dwaasheid en slechtheid aan de kaak te stellen.

1) Dr. Jan te Winkel, Ontwikkelingsgang I, p. 30 spreekt terecht van ‘onwillekeurige parodie’. Dr. van Mierlo S.J.t.a.p. wil er evenmin van horen.
2) Zoals D. Th. Enklaar doet in L. Ts. XLI: De overeenstemming tusschen Maerlant's Alexander en den Reinaert.
3) Amsterdam 1920. Niet in den handel.

Met deze zuiverder begrippen leze men Defresne's ‘Psychologie der schrijvers’.... en allereerst 't gedicht zelf. In 'n zin als: ‘De haat produceert niet meer een hekelend optreden van den vos, doch een spottende sarcastische beschrijving van het bedrijf der boeren onder aanvoering van den pastoor,’[1] is alles onjuist. Er is in deze passage geen sprake van spot of sarcasme ten overstaan der boeren, hoogstens (maar onwaarschijnlik) wat ironie; wel is 't *komies*, maar dat is toch héél wat anders! - Evenmin blijkt iets van *aanvoering* door de pastoor.

Men herinnert zich Grimbeerts verdediging. Daar komt plots Canticleer ‘ghevaren’ met Coppe's lijk. Dit is dáárom één der toppen van 't verhaal, omdat daaruit de niets-ontziende durf van Reinaert blijkt en 'n fel kontrast ontstaat tussen Grimbeerts woorden en Reinaerts daad. Defresne verklaart dit afbreken evenwel, als ‘eene zeer handige beëindiging van de rede van een figuur waar de schrijvers blijkbaar geen weg mede weten, maar tevens eene voor de hoedanigheid van het epos strikt nadeelige. Grimbeert verdwijnt uit ons voorstellingsvermogen, terwijl men ter typeering van zijn figuur had dienen aan te geven, welke indruk de komst en de aanklacht van Canticleer op Grimbeerts meening over Reinaert maakt.’[2] Defresne eist dus van de dichter, dat hij ons schildert hoe Grimbeert reageert op Reinaerts schanddaden, ook op die tegenover Bruun en Tibeert; het eerste (verdedigend) optreden van Grimbeert verplicht hem daartoe. ‘Door de mededeeling, dat na de veroordeeling de das het hof verlaat, (vermoeden wij) wel eenige innerlijke en uiterlijke actie bij den verdediger, doch ons (wordt) omtrent deze niets medegedeeld’. Deze zinnen zijn neergeschreven, omdat de schrijver een verkeerde opvatting heeft, de traditionele overigens, van Grimbeerts figuur. Hij is niet de verdediger-uit-liefde, maar uit eigenbelang. Hij heeft zich natuurlik niet over Reinaerts nieuwe streken verbaasd, hoogstens zich geërgerd, omdat zij op zo'n ongelegen ogenblik openbaar werden. Als op zeer vele plaatsen gaat 't boek van Defresne ook hier mank door 't projekteren van eigen en eigentijdse gevoelens in de figuren van 't Reinaert-epos.

* * *

't Is de psychologiese eenheid van de Reinaert - 't éne humoristiese levensgevoel - die een argument betekent voor Dr.

1) t.a.p. p. 131.
2) id. p. 134$_1$135.

v. Mierlo's stelling - overigens óók op estestiese gronden berustend - dat Willem de enige dichter is van de Reinaert, zoals wij die tans bezitten.[1)] Niemand kan ontkennen, dat tussen Reinaert IA en B, stijl- en taalverschillen voorkomen; maar dit bewijst geen tweeledig auteurschap. In hoevele verhalen van langere adem is dat niet 't geval!

Hernieuwde lezing van ons machtig dierenepos deed mij deze opmerkingen aan de hand, waarvan ik vertrouw, dat zij de vossenjagers van dienst kunnen zijn.

Hulst.

JOS. J. GIELEN.

Is ij bij Huygens altijd een diftong?

Men zou geneigd zijn, wegens de Brabantse omgeving van Huygens, deze vraag bevestigend te beantwoorden. Toch zijn er in de rijmen, die nog nooit systematies onderzocht zijn, duidelike aanwijzingen voor een *i*-uitspraak. In *Een Boer* (vs. 19-20) rijmt b.v. *pijck* op *wijck*. Merkwaardig is vooral, dat hij zijn eigen naam Constantijn met *i* gezegd heeft, blijkens het rijm *Constantin: gesien* (*Hofwijck*, vs. 772). De woordspeling van *lijven* en *lieven* in *Dagwerck* vs. 62-63 wijst mogelik ook op een *ie*-klank.

Dat in Den Haag de diftongering gehoord werd, heeft J.H. Kern uit de brieven van Haagse jonge meisjes aangetoond. Toch blijkt b.v. uit een brief van Prins Frederik Hendrik van 1624, door Blok gepubliceerd (Bijdr. Utr. Gen. 1922), dat hij nog *ie* gezegd heeft (b.v. twifel, viant, schilderi, daerbi, scrift, vriën). In hofkringen zal dus de gediftongeerde klank nog niet als de voornamere beschouwd zijn. Wanneer ook in Den Haag de *ei* de overhand kreeg, zal wel moeielik uit te maken zijn.

C.D.V.

1) *Voor Willem als eenig dichter van Reinaert* I. Versl. en Med. der Kon. Vl. Ac. Juni 1929, p. 403-445; *Arnout en Willem*, id. Oct. 1929, p. 757-788. Hij polemiseert op m.i. overtuigende wijze tegen M. Delbouille, *La composition du 'Reinaert I', Arnout, Willem et le 'Roman de Renart' français*. Rev. belge de phil. et d'hist. VIII, no. 1, p. 19-53. Zijn onderstelling - dat de *vite* vs. 7, en Arnouts gedicht identiek zouden zijn - werd ook door Paul de Keyser van de hand gewezen in *A propos de la composition du Reinaert* I, Rev. belge de phil et d'hist. VIII no. 3, p. 859-863.

Synaesthesie als stijlverschijnsel.

‘Les parfums, les couleurs et
les sons se répondent’.
Baudelaire, *Correspondances*.

In tegenstelling met de oudere psychologies-psychiatriese beschouwing, die synaesthesie, het samengaan van gewaarwordingen en voorstellingen uit verschillende zinsgebieden, zag als de vrij zeldzame uiting van een min of meer ziekelike overgevoeligheid, ontdekten nieuwere onderzoekingen ze als een normale algemeen menselike psychologiese functie, die in taal, in dichtkunst en muziek als rijk scheppende kracht is na te speuren.

Meende men vroeger het verschijnsel niet verder te kunnen nagaan dan tot in de 18de eeuw, het nieuwe onderzoek bracht materiaal bijeen tot uit de mythen, de literatuur, de muziekterminologie van de Chinezen, Indiërs, Perzen, Arabieren, Babyloniërs, Egyptenaars, Joden en Grieken. Oeroud bijvoorbeeld zijn de voorstellingen *zonneadem* (bij de Indiërs), de later in Renaissance- en klassicistiese literatuur zo vaak voorkomende *zonneklank, sferenharmonie, planetenreien*[1].

De rijk gedocumenteerde studiën van Albert Wellek te Wenen[2] tekenen de verbreiding en ontwikkeling der synaesthesieën van ongeveer tweeduizend jaar voor Chr. tot heden, niet alleen in de literatuur, maar ook als primitief taalverschijnsel. Aansluitend bij Herder, die in zijn ‘Abhandlung über den Ursprung der Sprache’ (1770) reeds de grond legde voor een synaesthetiese taaltheorie, ontwikkelt hij de stelling: Synästhesie lässt sich in der Sprache auf allen Stufen, im Laut, im Wort, in der Phrase, -

1) *Vgl. Faust I. Prolog 243 vlg. en Faust II Ariël 53 vlg. Poot's ‘Nacht’*:

Der starren eindeloos getal
Speelt, met een' flonkerenden val,
Een gloeiende muzyk van kringen;

2) o.a. ‘*Zur Geschichte und Kritik der Synästhesie-Forschung. Archiv f.d. gesamte Psychologie 79. B.* (*1931*), met uitgebreide bibliografie. *Beiträge zur S.-Forschung. Sammelreferat*’ in B. 76 v. genoemd tijds. *Das Doppelempfinden in der Geistesgeschichte* (*Zft f. Ästh. XXIII*). am Ursprung wie in später Hochbildung der Begriffe - nachweisen und verfolgen.

Zijn uitgangspunt is daarbij de reeds door Wundt en verschillende andere taalpsychologen na hem uitgewerkte beschouwing van het ontstaan der taal uit de bewegingssynaesthesie, n.l. als een biezondere ontwikkeling der gebarentaal: de projectie der bewegingsgewaarwording in klank, nog het sterkst voelbaar in de alliteratie en de onomatopeën. Klankprojectie, waarin ook het ritme, als zuivere bewegingssynaesthesie, een belangrijke rol speelt.

Zo is de studie van klankplastiek en klanksymboliek de natuurlike inleiding tot een synaesthetiese taalbeschouwing. In een artikel 'Der Sprachgeist als Doppelempfinder'[1] verzamelde Wellek een schat van materiaal, waaruit hij kwam tot het constateren van zes 'Ur-Synästhesien':

1. *a*) dun (klein)	— dik (groot)	} = hoog — laag	
b) scherp (spits)	— stomp (zwaar)	} = (van toon)	
2. snel, bewegelik (licht)	— langzaam, zwaar (zwaar)	= hoog — laag	
3. *a*) hoog	— diep (plaats)	= hoog — laag	
op	— af (stijgen — dalen)	= hoger — lager	
b) lijn		= tonenreeks	
horizontaal		= toonduur (gelijkheid)	
golflijn		= triller	
4. *a*) helder	— dof	= hoog — laag	
b) schel (van kleur)	— bleek, dof	= sterk — zwak	
5. *a*) hel (wit)	— donker (zwart)	}	
b) warm	— koud (ook van kleur)	} = hoog — laag	
6. veelkleurig (bont)	— eenkleurig	= klankvol — eentonig	

Zinsoverdrachten, die in hun volgorde een ontwikkeling vertonen van het primitieve tot het meer verwikkelde. Een ontwikkeling, die ook in de tropiek, de taalschepping ener nieuwere periode, is waar te nemen en in de kultuur der dichtertaal tot hoogste verfijning komt.

Zo bevestigde het wetenschappelik onderzoek wat reeds vroeger door verschillende dichters en schrijvers intuïtief werd gevoeld: 'Es gibt nur einen Sinn, und in dem einen liegen alle', schreef A.W.v. Schlegel, en Novalis: 'Alle Sinne sind am Ende nur ein Sinn'. Shelley noemde de onderscheiding van vijf zinnen een

1) *Zft. f. Ästh. XXV* (*1931*).

geforceerd systematiseren en Baudelaire roept uit: ‘o métamorphose mystique de tous mes sens fondus en un’. Hiernaast staat de conclusie van de psycholoog Wallaschek (1905): ‘fast keine Empfindung tritt allein auf; die Empfindung in ihrer isolierten Einzelheit ist lediglich eine Abstraktion des Betrachters’, en die van Heinz Werner (1926): ‘Synästhesie ist keineswegs eine bloss sonderbare, kuriose Art, wahrzunehmen, sondern steht *zentral* innerhalb des Problems der Entwicklung der Wahrnehmung überhaupt’.

Al gaat men niet zo ver als Théophile Gautier, die in de gave de overeenstemming tussen de meest verscheiden gewaarwordingen waar te nemen, ‘*le don de correspondance*’, de sleutel tot het ware wezen der poëzie zag, - een merkwaardig stijlelement is de synaesthesie zeer zeker. Verschillende literatuurhistorici en stijlcritici, als Otokar Fischer (‘Über Verbindung von Farbe und Klang. Eine literar-psychologische Untersuchung’[1)], E.v. Siebold (‘Syn. in der engl. Dichtung des 19. Jahrhunderts’[2)], Raimund Pissin (‘Die psychologische Stiluntersuchung’ 1907), Wellek, e.a. hebben zijn aard en ontwikkeling onderzocht als literair verschijnsel.

Het belangrijkst zijn ook hier de studies van Wellek. In ‘Das Doppelempfinden im abendländischen Altertum und Mittelalter’[3)] en in de ‘Renaissance- und Barock-Synästhesie’[4)] vond hij de bovengenoemde ‘Ur-Synästhesiën der Massa’ als normen, in hun historiese ontwikkeling tot twee typen terug te brengen:

1. de klassieke of Renaissance-synaesthesie, die overwegend plasties is, die de bewegings- en lichtvoorstellingen projecteert in de acustiese (1-5*a*);
2. de Barok- of romantiese synaesthesie, de verfijnde synthese van de meest verscheiden zinsgewaarwordingen (5*b*-6).

De Romantiek is de bloeitijd der synaesthesie. Ook Erika von Siebold wees in de voornoemde studie op het opkomen en bewust toepassen van dit stijlprocédé tegelijkertijd in de Duitse, de Franse en de Engelse Romantiek.

Een verklaarbaar verschijnsel. De Romantiek, ‘l'école de sensation’ als Brunetière ze noemde, was een reactie tegen het

1) *Zft. f. Ästh. II* (*1907*).
2) *Engl. Studiën LIII* (*1919*).
3) *Archiv f.d. gesamte Psychologie 80. Band* (*1931*).
4) *Deutsche Vierteljahrschrift 9. Jahrg.* (*1931*).

rationalisme, dat het gevoel terugdrong en de klare verstandelike uiting van de geest eiste. De Romantiek kweekt het gevoel en schept zich een nieuwe taal voor zijn teerste nuancen: een taal der gevoelige zinnen, waarin klank en kleur in hun teerste gevoelswaarden verstaan worden en elkaar wederkerig hun impressieve symboliek lenen. Geen taal der nuchtere benoeming - ‘nommer un objet c'est supprimer les trois quarts de la jouissance d'un poème’ (Mallarmé) -, maar der stemmingsvolle suggestie: ‘In wenigen Akzenten das Gefühl gleichsam mehr anklingen als aussprechen’, noemt Tieck haar kracht.

Hier ontwikkelt de synaesthesie haar rijk leven. Zij is het orgaan bij uitnemendheid voor het romanties monisme. Zinscorrespondenties en -associaties, voor het nuchter verstand onverstaanbaar, evoqueren het rijk estheties beleven, openen nieuwe perspectieven in het land van de droom:

> Comme de longs échos qui de loin se confondent
> Dans une ténébreuse et profonde unité,
> Vaste comme la nuit et comme la clarté,
> Les parfums, les couleurs et les sons se répondent.
> (Baudelaire).

Dichterdroom, die het woord doortrilt en doorlicht tot nieuwe, ongekende expressie en beelden schept van verrassende levensvolheid. Een ‘sensualité linguistique’, die straks zijn hoogtepunt bereikt in het Franse symbolisme, in de vormsymboliek van Stefan George, maar ook verwordt tot het overspannen decadente, het individualisties sensitivisme der *audition colorée* van Rimbaud's ‘*Voyelles*’.

II.

Het synaestheties stijlprocédé komt in onze literatuur tot volle kracht met de laat-romantiese beweging van Tachtig. Eerst dan openbaart zich in onze literatuur de geest, die reeds in het begin der 19de eeuw de Duitse, Franse en Engelse herschiep: het onbeteugelde individualisme, de vrije viering van het persoonlike gevoelsleven, de vlucht in de natuur om in haar schoonheid de echo te verstaan van de eigen zielestemming, het geluk waarvan Heine sprak ‘Unendlich selig ist das Gefühl, wenn die Erscheinungswelt mit unserer Gemütswelt zusammenrinnt, und grüne Bäume, Gedanken, Vogelgesang, Wehmut, Himmelsbläue, Erinnerung und Kräutenduft sich in süssen Arabesken ver-

schlingen'. Het is een herleven van de primitieve mens, die met gevoelige zinnen de weelden der natuur geniet en door zijn fantasie te duiden vermag. Een leven dat zich niet uiten kan in de verdroogde begripstaal, maar zich een nieuwe spraak schept, waarin de oerkrachten der taal werken: het woord als sensitief gebaar, als suggestieve klank, het synthetiese beeld.

Shelley en Keats zijn hier de grote leermeesters: Shelley, die in zijn stoute synaesthesieën het rijkste zintuigelik genieten vertolkt, Keats, die de teerste zintuigelike gewaarwording weet te vatten in zijn sensitieve plastiek.

Gorter's *Mei* is het treffendst monument van dit nieuwe taal- en verbeeldingsleven, 'het elementaire feest der zinnen.' als Coster het tekende.

In een vroegere studie, 'Expressie-waarden van het enjambement'[1)] gaf ik voorbeelden van zijn gevoelige klankplastiek, die met vele andere te vermeerderen zouden zijn. Maar ook de synaesthesie toont hier z'n veelzijdige stemmings- en verbeeldingskracht, hetzij in het epithetiese adjectief, in de vergelijking, of in de verrassend transponerende metafoor.

Het talrijkst zijn de overdrachten van het acustiese in het visuele. Dit is een algemeen verschijnsel in de synaesthesie, te verklaren uit het feit, dat de taal verreweg het rijkst is aan aanduidingen voor optiese gewaarwordingen. Maar ook: de jonge Mei, Gorter's muze, leeft vooral met de ogen. Het wezen van Balder, de ziel, moge zijn z'n zielsmuziek, Mei geniet die slechts in de beelden der dingen, die aan haar oog voorbij trekken:

> In hem zijn lieds geruisch op zijn rhytmiek,
> Maar buiten hem de levendlichte schemer,
> Schimmenafbeeldsels in een spingewemel.
> Zoo zaten ze, hij stil muziek te maken,
> Zij, zonder hooren, zag ze wel genaken. (143)

Van de 72 synaesthesieën die ik optekende uit 'Mei', zijn er 60 overdrachten in het visuele tegen 8 in het acustiese.

Zo spreekt Gorter van 'het *bont* geluid van pansfluit en den rinkeltamboerijn', van '*kleurige* woorden', van 'woorden *zwart en geel*'.

De horen van de Triton is '*een fontein van gouden klanken*' Mei ziet Tritons staan, aan de monden trompetten, *bouwende*

1) *N. Taalgids XXV, 70, 74 vlg.*

een lange straat geluid over het zeegelaat. ‘Er *mistte* een *waas geluid* van brekend schuim en gouden horens uit, omhoog tot haar’. Haar stem was als haar oogelicht, die begon te klinken *en het was als diamant*. ‘Balders stem “*spon als een zilvren web der spin*; (*Mei*) *zag het tintlen, hij versmolt* er in”. Balder speelt een lied op de either, en “*tinteling van klank sprenkelt neer, als drupjes drank*”. Balder schrijdt door de hemelen, *gekleed in een sleepmantel van geluid, die breed achter zijn voeten aangolft*’.

Klanken ‘*splinteren tot gruis*’, Tonen schieten zacht dooreen ‘*als strengels struik met bloem begroeid*’.

Talrijk zijn de verbeeldingen der muziek, die naar de aard van Gorter's plastick elkaar in barokke overvloed verdringen. Zo in Balder's lied:

> Het is weefsel en spinsel van muziek -
> Het is het trillen van muziekgordijnen,
> Het is het aanrollen van tonentreinen,
> Het zijn muziekwolken voor windewiek.
> - - - - - - - - - - - - - - -
>
> O 't zijn de karavanen
> Muziek, oaselanen
> Opspelend uitkomend in zandwoestijn,
> Het is het heneglijen
> Van mijn muziekgaleien
> Op zee met gouden koper in den zonneschijn.

Tegenover de visuele synaesthesie staat de acustiese, die meest het sterk accent zet: ‘Het *schateren* van de lichtwaterval; *geschater* van zon; *gedaver* van zonnevuur; Balder, Balder, ruischte langs wand en raam, en *trillend gonsden golven licht het voort*’.

Als zodanig zijn ze nauw verwant aan de sensoriese: ‘*Wreed rijt* over het tooneel de maan een *streep*. Daar fladdren kraaien en hun *schreeuwen rijt* de lucht aan *flarden*. (Het vogeltje) *floot* een *fijn gelijnd geluid*. Zie hoe *luw* en *lauw* zij uit haar oogen *lacht*’.

In de visuele synaesthesie speelt de fantasie zijn spel van kleurige voorstellingen: het aestheties genieten in de schone verbeelding. In de beide laatste echter is het een zoeken naar de adaequate motoriese en klankexpressie voor de gevoelsgewaarwording. Vandaar de vele alliteraties en assonanties die hier treffen. Het zijn de meer primitieve synaesthesieën, die Wellek aangaf in de groepen 1-5a. Opmerkelik is dan ook, dat in de ‘*Verzen*’

van Gorter's sensitivistiese periode een toenemen der acustiese en sensoriese synaesthesieën is te bespeuren: ‘Het heets licht *schreeuwt* bij 't overglijen over het ijs’. Er is ‘het *metalen* ruischen van de metalen stralende zee; het *flitsige bijtige fijnstralende* oneindige’....

Sensitivisme, dat in zijn uiterste drang naar directe verklanking der zinsimpressies de taal overspant tot een zinloze klankenstameling, waaruit nog maar zelden oplicht een flits van de vroegere zinnenpracht, die in de verdichting der synaesthesieën in Mei zo rijk ontbloeide.

Essentieel stijlverschijnsel is de synaesthesie ook in het impressionistiese proza. Het impressionisme is de taal der fijngevoelige zinnen. Het kan zijn indrukken niet verbeelden in het scherp belijnde begripswoord, het mengt op zijn taalpalet de zeldzaamste tinten en kleurvariëteiten. In het biezonder de *audition colorée*, het kleurenhoren, speelt hier een voorname rol. Franse invloed werkt hier onmiskenbaar. Zo in het om z'n onzuiverheid van gevoel door Van Deyssel gecritiseerde citaat uit Netscher's ‘Herfst in het woud’:

En toen eindelijk een griezelige herfstwind het woud een oogenblik in beweging bracht, de takken kraken, de blaêren ritselen, de stammen wiegelen deed, steeg een geheimzinnige muziek uit de zwarte massa op, benauwend als een heksendans, zonder dat men wist waar ze vandaan kwam - en waarin het zwartbruin der zijden bruine-beuken lage bastonen nabootste, een soort van Te Deum, dof gerommel uit holle orgelpijpen - het effen bruin der iepen den baryton aangaf, mannelijk uit volle borst, met forsche longstooten - het geel-bruin der kastanjeboomen het zachte streelende eener alt - en het helwit der berken de hooge jubelende kreten eener sopraan, dol, verwilderd, die boven alles uitvlogen, als heksen met loszwierende haren. (Zie v.D. Kritieken 41 vlg.).

Tegenover deze gewilde verbeelding van Netscher's artistieke onmacht treffen te sterker de fijne modulaties en krachtige accenten van Van Deyssel's eigen lyries proza, waar de voorstellingen uit verschillend zinsgebied in het snelle ritme der zuivere ontroering vluchtig opflitsen, alleen hun verrijkende gevoelswaarde mengend in de klank- en voorstellingsharmonie: Gij hebt het niet van verre *tintelend* zingend hooren komen tot uw oor (Kr. 57). Mijn dag, zoo heerlijk gerezen in *warmbrandende*

zonneklanken en het levend goudlicht (33). De teere tinten zijn nooit komen *weenen* om zijn hoofd (73).

In zijn 'kleurenmuziek' zijn het goud en het wit of het zilver (met hun plastiese heldere i-klank) der verrukking, het rood der gramschap, het purper der bewondering, het geel en het groen van zijn haat en zijn spot de karakteristieke tonen: 'Ik houd van het proza dat over mij daalt als een *gouden* sneeuw van woorden; - dat mij den *groenen, koperen* klank van zijn spot en lachen tegenschettert (Kr. 80) "het *stil-zilver* gemijmer" (32).

Rijk aan synaesthesieën is het proza van de even fijngevoelige voor klankexpressie als voor kleur- en lichtimpressies schilderschrijver Van Looy.

Daar zijn de vaksynaesthesieën uit het schildersatelier: *aceenten* van donker; de violette *tonen* van den vallenden avond; donkere groepen met *vlakke* ineenloopende tinten; witte floxen, *klankrijk* nog in het donker; *klankrijke* helderheid; onder de *klankende* zon.

De individueel impressionistiese: oorringen *rinkelden* licht; de schabrakken *schalden* in de feestelijke zon; *rinkinkelend* ging er een *brallend lach-licht* (van de vuurtoren) de wateren over; aloë's die *ratelden* van groen licht op hun vervaarlijke stekels; in het bleeke van den ochtendlijk-wordenden hemel *juichschaterde* en *schreeuwde* het oranje, *wild lachte en blerde* het rood, *piepte en gilde* het wit en *bomde* het donkere blauw samen met het geduister....'

De fijn dichterlike, opgebloeid uit de mijmerende fantasie van de Zebedeus der rijpere jaren: Hoe heerlijk een ar met hare rinkelbellen speelt door de wegen buiten en viert het looze snoer met de gekraalde klanken schier zonder einde uit. De Zondagswandelaar, omwonden van bekoring, staat in de klare atmosfeer aandachtig, en hoort.... en ziet de glazene eingelwanden beschieten met vorstelijk gebloemte. - De clematis zong het donkere leed van zijn droefheid.

De sensoriese: twee scherpe vogelkreten: 'kie-viet, kie-viet' *doorpijnden* het licht boven de wilgen. - Het ver-affe *gekil-klink* der streng starende sterren (in de vriesnacht).

Waaronder rijk atmosferiese: De klokketik *gefloersd* met schemering. Het koren, nu *zwoel van dauw en duister*.

De grootmeester der synaesthesie in onze literatuur is Boutens. Hartstochtelik genieter van de weelden der zinnen als Gorter,

maar die de werkelikheid ontstijgt in de sfeer der beschouwing, waar slechts hun stemmingswaarden blijven en kristalliseren tot de taal van de ijle zieledroom.

Romanticus, is ook hem de nacht met zijn mysterie-oogen, de sterren, een broeder, hoort hij in de stilte Gods heimelike tred, beluistert hij in de muziek ziels ademhalen.

Verwant van de Franse symbolisten, vertolkt hij de ‘dialogue spontané de l'âme avec la nature’, en ‘muziek wordt 't bloeranken, en de sterren schijnen klanken....’.

Want synaesthesie is het wezen van Boutens' verbeelden. Hier vervloeien de vaste vormen, de beperkende grenzen der concrete werkelikheid; de voorbij schimmende voorstellingen lenen slechts hun gevoels-essentie tot de rijke stemmingsakkoorden die deze taalvirtuoos weet te treffen. In dat vluchtig beroeren der meest verscheiden zinsagenten schuilt juist het geheim van Boutens' taalvermogen: van zijn klankplastiek, zijn woordherschepping, de evocatieve kracht van zijn individualistiese composita, de pracht van zijn vergelijkingen en metaforen.

Synaesthetiese klankexpressies stralen op als vuurpijlen in het duister: ‘(Dags) bazuinen vol helle, hoog-trillende lichtgeluiden’ (Verzen 16).

Verbleekte epitheta als *gouden, gulden, zilveren* herleven in verrassend betekenis- en klankverband tot nieuwe activiteit: ‘Maar weinig zuivre *gouden* woorden Reeg ziel tot snoer en morgenbede. - Als een *gouden* pijn doorsneed haar hart Dat lied zoo wreed, dat lied zoo zoet. - En schoonheids *gulden* troost viel drupplend neer In de open wonden Van die smartgebukte. - Zing ons het *gulden* rijm[1)] van levens schoon geheim. - Als de groote sterklokken saam Op haar stengels in 't hemelsch gras Sidderdeinen als ijl gewas Met den *zilveren* geur van haar aêm’.

Als gevoelsaccent verruimt hun gebruikssfeer: ‘Drongen niet woorden tot mij binnen Buiten den weg der *doove*[2)] zinnen? - *Doove* pijnen sidderseinen....’.

Een indirect gebruik van het adjectief evoqueert de synthetiese voorstelling:

1) Th. de Banville noemde een zijner dichtbundels ‘*Rimes dorées*’. Meer synaesthesieën treffen trouwens als internationaal gemeengoed. Zoo herinnert het gebruik van ‘*doof*’ in
2) aan Wordsworth's *Eye... deaf and silent*; Boutens' ‘En als zijn oogen *uit hun zwijgen rijzen*’ aan Tennyson's ‘*Listening eyes*’; ‘Ga heen bij *den schijn van dit late lied*’ aan Ossian's ‘*the light of the song arose*’.

Uit dorpjes aan den overkant
Tampten metalen klokken uit
Schaûwige torens *vocht* geluid. (Stemmen 89)
..... Van den laten
Avondtijd gaat schel kariljon rinkinken
Klein-echoloos in *schorverweerde* maten. (Veere. Sonn. L)

Vooral zijn composita met vrij verband zijn hem middelen tot vluchtige gevoelssynthese: het *regen-moede* treuren van verdriet, - ziels *bloesemstille* toppen, - *zilverstil, - helhongerige* spiegel van verlangen. - In *nachtstaal* water Slijpt manestraal de riemerimpelen Tot *zilverfijne* sneden.

Fijn atmosferies omweven zij de liefdesoverpeinzing van Isoude:

Wanneer hij zingt 'Isoude',
Teer-blank beslaat zijn stem.
Ik ken geen *manelichter* lied
Dan dat zijn straal naar mij verschiet.

Tot subtielste verfijning van zuivere gevoelsmuziek stijgen de synaesthesieën in de extatiese symphonie 'Morgen-nachtegaal', waar de zang van de vogel het overstelpende geluk vertaalt:

O stil, als stortvloed uit een blauwe lucht
Slagregenen van klank,
Hemeldoorbraak die ruischt de wereld blank
Met hagelkletter-parelen koraalgerucht.
. . . . . .
Het stille witte licht zwelt open in geluid,
De hemel weent door waterklare ruit
Zijn tranen van verklankten dauw
En kleurgebroken gloed - (Stemmen 41)

De lichtimpressies domineren in Boutens' stralende poëzie: het goud van de zonnedag, de maan- en sterrendoorzilverde stilte van de nacht, zijn telkens weerkerende motieven.

Lichtimpressies, vertolkt in de acustiese voorstelling: de *lichtdoorzongen* wereld, het *lichtlied, lichtzingen, lichtstamelen, zondoorklankte* klaarheid, *lichtgeklater, middagzongeklater*...,

of in rijker verbeeldingen: 'Om altijd te blijven hooren Naar de lichtekoren Van de gulden missen voor het dagaltaar - Waar de dag zijn middaguren op gouden gong der zon slaat'.

Een enkele maal getransponeerd in ander zinsgebied: 'de *lichtwijn* van hemelvolle maneschijn. - De *adem* van het licht brak siddrend aan haar wand in kleurenbeken.'

De aloude ‘muziek der sferen’ is hier meer dan rhetories motief. Zij ontbloeit organies uit de idee van de dichter. Het verlangen der ziel, niet te verzadigen door het schoon der tijdelikheid, dat ‘elken donkren wand in ster aan ster doorzichtig brandt’, laaft zich in de lichtspraak der sterren aan de droom der eeuwige Schoonheid. Vandaar de telkens opklinkende juichtonen: o 't zingen van de sterren in den blanken nacht! - Het sterrenlied dat over u verstraalt. -

> Onhoorbaar spoelt tijd
> Door eeuwigheids getouwen.... 't Sterrenlied alleen:
> Of in de hooge diepten van den zilvren nacht
> Stilte met teêre vingerspitsen gleed
> Langs harmonie van zuiverhol gerand kristal....

Het duister wekt vooral de gustatieve en de sensoriese synaesthesie: Na helle zonlichtdans ‘*drinkt*’ de droom ‘de schaduw der wouden’; ‘de *dauw* der donkerheid’ verkwikt de moede ogen; na felle zomerzon ‘*bett'en* de donkerdiepe sterreluchten Mijn voorhoofd effen weêr en koel’ (De wolk).

De sensoriese synaesthesie ontleent vooral zijn kracht aan de motoriese en klank-impressie: De schaduw *krimpt* terug in 't hout; - Toen door haar wondzeer harte sneed Als een *pijl* die door de ruimte schoot, Van een verdoolde meeuw de kreet? Van ziel in nood? (Beatrijs).

Het ligt in de aard der synaesthetiese vergelijking, die in Boutens' poëzie talrijk is, dat het tertium comparationis moeilik onder woorden te brengen, vaak zelfs irrationeel is, de gevoelstoon is hier het intermedium. Vandaar zijn voorliefde voor de woordkoppeling en het vrije compositum, waarin de zinsdrukken dooreen flitsen (‘Vreugd, vingervaardige, veêrvlugge veêler Over dit somberheltonig fluweeldonkervolle smarthout’), en voor de gevoelsappositie: ‘Boven der gasten ijlen kring, *Een tuil verwelkte rozen*, Hing de luchter van de zoldering’ (Na het feest).

Is het wezen der nieuwere dichtkunst zijn macht tot gevoelssynthese, de synaesthesie is zijn stijlmiddel bij uitnemendheid. Vandaar ook zijn veelvuldig voorkomen in de expressionistiese poëzie. Maar, direct sprekende van het gevoel tot het gevoel is zuiverheid en spontaneïteit noodwendig vereiste voor zijn trefkracht. Zo ergens, hier faalt alle ingrijpen van het vernuft. Als te intellectualisties en daarom dood zijn overdrachten als: ‘de lucht zelf was als de gezeefde bloem van louterst maanlicht;

(woorden) als een verklankte luchten wijn' (Boutens). Uit de verzen van onze jongere expressionistiese dichters zouden zware vrachten van zulk dor hout te lezen zijn.

Juist als subtielste bloei van het dichterlik verbeelden verraadt de synaesthesie de diepste wezenstrekken van de dichter. In het overheersen van zekere gevoelsassociaties spreekt zijn aanleg, in de meerdere of mindere gevoelsverdichting die hij in zijn synaesthesieën weet te treffen de macht van zijn intuïtie. Daarom is de synaesthesie een belangrijk criterium in het psychologies stijlonderzoek.

Wageningen, Maart '32.
W. KRAMER.

Drukken de lidwoorden 'de' en 'het' waardering uit?

Zeer terecht zeiden reeds De Vries en Te Winkel: 'Het mannelijk en vrouwelijk is, in tegenstelling van het onzijdig, edeler en deftiger', beweert Van Ginneken (*Grondbeginselen*, blz. 154), maar hij ziet over 't hoofd dat zij dit vaststelden als eenzelfde substantief door *de* of *het* begeleid werd (*het* mens en *de* mens, *het* soort en *de* soort). Van Ginneken meent nu dat hetzelfde geldt voor synoniemen, en verbeeldt zich dat 'onze beste schrijvers er bij hun woordkeus trouw op letten, dat ze een synoniem kiezen van een geslacht, dat overeenkomt met hun waardeering.' 'Voor de meeste edele of plechtige mannelijke en vrouwelijke substantieven hebben wij een onzijdige nuchtere of althans meer neutrale pendant'. Ten bewijze bewijze geeft hij een rijtje paralellen (blz. 154-155), waarvan sommige (als *ton - vat; kamer - vertrek; plant - gewas; misdaad - vergrijp; voorslag - voorstel*) al heel weinig bewijzen. Maar iedere lezer zal zonder veel moeite daarnaast een reeks synoniemen kunnen plaatsen, waarbij, juist omgekeerd, het 'edele' woord *het* heeft, en het alledaagse of zelfs minder beschaafde door *de* begeleid wordt, b.v. *het hoofd - de kop; het gelaat, het aangezicht - de bek, snuit, snoet, facie; het gericht - de rechtbank; het uitspansel, het hemelgewelf - de lucht*, enz.

Onmiddellik na de bladzijde van de *Woordenlijst*, die Van Ginneken aanhaalt, zeggen De Vries en Te Winkel 'zeer terecht', dat het taalkundig geslacht vaak 'op den vorm der woorden gegrond is'[1)], en het behoeft wel geen betoog dat een bepaald suffix niet over de gevoelswaarde van een woord beslist. En als ons taalgevoel aan 'nuchtere' en neutrale woorden bij voorkeur het onzijdig geslacht toekende, is het dan niet vreemd dat nieuwe woorden als *trem, fiets, auto, film* juist niet onzijdig werden?

C.D.V.

1) Door deze factor te verwaarlozen, kwam ook Hoogvliet op een dwaalspoor, toen hij een 'volledige klassifikatie' van de onzijdige substantieven beproefde, uitsluitend op grond van de betokens (Ts. v.N.T. en L. XXXV, 1916, blz. 72).

De erfelijkheid der klankwetten.
Prof. Dr. J. van Ginneken, De erfelijkheid der klankwetten. Med. Kon. Akad. Wet. Afd. Lett., 61 A (1926), p. 147-196. -, Die Erblichkeit der Lautgesetze, Idg. Forsch. XLV (1927), p. 1-44.

I.

Ook vroeger heeft men wel getracht, de resultaten van anthropologie en vergelijkende taalkunde te combineeren: toen men als hoogste doel in beide wetenschappen zag het classificeeren en rubriceeren, deed men min of meer geslaagde pogingen om de menschheid te groepeeren niet alleen volgens anthropologische, maar ook volgens linguistische kenmerken. De lichaamsbouw gaf de rassen aan, en de taalkundige verschillen de stammen, die van de rassen onderafdeelingen heetten te zijn. Een droevig resultaat van deze combinatiepogingen is nog steeds te vinden in den Bos-atlas: het kaartje ‘menschenrassen’ (kaart 4, bijkaartje A) vertoont daar het blanke ras met als ondergroepen niet de nordische, mediterrane, alpine, dinarische (mijnentwege ook baltische, armenische en nog meer) rassen, maar Indogermanen, Semieten, Hamieten, Basken en Kaukasiërs. Als men de zaak even doordenkt, moet men zien, dat dit niet gaat. De Fransch sprekende negers van de republiek Haiti zijn ex definitione Romanen, en dus Indogermanen, wat hun taal aangaat; en negers (welk ras of onderras doet er niet toe) wat hun lichaamsbouw betreft. In Europa kan men genoemde zienswijze ook alleen nog maar handhaven, als men hardnekkig blijft weigeren het feit te zien, dat er in Europa onderscheidene rassen bestaan (ik noemde de voornaamste), terwijl nu juist de Basken wel een afwijkend taaltype, maar geen afwijkend ras bezitten.

Het begrip ras is tenslotte ook onzeker geworden. Zonder op de vele controversen in te gaan, geloof ik toch te kunnen vaststellen,

dat het begrip ras in de huidige anthropologische wetenschap niet veel meer is dan een vage (niet eens zeer noodige) veeleenheid van erfelijke eigenschappen, een soort statistisch berekenbaar gemiddelde, waaraan men uit pieteit nog den ouden naam ras geeft, en dat als uitgangspunt van onderzoekingen niet geheel waardeloos is. Een gemeenschappelijk uitstralingscentrum van verschillende erfelijke eigenschappen, waarvan men dan aanneemt, dat ze oorspronkelijk bijeenbehooren[1]. Zoo is het in vrij groote mate waarschijnlijk, dat een bepaald percentage kortschedeligheid in een bepaald gebied ook een ongeveer even groot percentage bruinoogigheid beteekent, maar meer dan een *vrij groote waarschijnlijkheid* mag men niet veronderstellen.

Een zuiverder onderscheiding heeft geleid tot een scheiding. Anthropologie en linguistiek onderscheiden zich niet alleen in methode, maar ook in object. De eerste bestudeert den mensch als natuurlijk wezen, biologisch, de laatste bestudeert niet den mensch, maar de taal. De scheiding is goed en nuttig, want zij maakt de onderscheiding scherper. En als men nu weer een eenheid wil zoeken, omdat het Heelal nu eenmaal een eenheid is, moet men niet trachten de onderscheiding te gaan verdoezelen, maar men vorsche naar een hoogere verbinding. Daarbij hoeft men ook niet te vooronderstellen, dat verschijnselen in de eene wetenschap steeds met analoge in de andere zouden moeten correspondeeren.

Een dergelijke poging tot het zoeken van een hoogere eenheid heeft Prof. Dr. Van Ginneken gedaan in zijn hierboven aangegeven twee verhandelingen, van welke de tweede in hoofdzaak een vertaling is van de eerste. Ik verbaas mij er over, dat totnogtoe noch in het kamp der linguisten, noch in dat der anthropologen op merkbare wijze op deze verhandeling is gereageerd; het gaat hier toch om een zeer belangrijk probleem. Dit bewoog mij tot het schrijven van deze verhandeling (die ik al meer dan twee jaar in de pen heb), hoewel ik mij tot geen der twee kampen mag rekenen en ik dus gevaar loop, te worden beschouwd als een dilettant in beide wetenschappen. Ik zal mij niet op Chamberlain

1) W. Scheidt, Allgemeine Rassenkunde (München, 1925), geeft een met mijn bedoeling overeenkomende definitie: ‘Rasse = ein innerhalb der Art ausgelesener Eigenschaftskomplex’. (bijv. p. 336).

beroepen[1], maar trachten beiden wetenschappen te geven wat haar toekomt.[2]

II.

Vooraf moet gaan een nauwkeurige samenvatting van het betoog van Prof. Van Ginneken.[3]

In het biologisch individu vertoonen zich drie soorten van eigenschappen: de nevenveranderingen of modificaties, die tengevolge van uiterlijke omstandigheden optreden en niet erfelijk zijn; de erfveranderingen of mutaties, die onverwacht optreden; en de kruisveranderingen of mendelismen, die optreden bij de afstammelingen van ongelijke ouders.

I. De modificaties worden niet door het genotype bepaald, zij zijn uitsluitend phaenotypische verschijnselen[4].

Deze onderscheiding van genotype en phaenotype komt ook in de taal voor.

1° bij het individu. Genotypisch zou zijn de taalklankaanleg (‘de biologisch aangeboren klanktendenzen, die samen de genotypische articulatiebasis vormen’), phaenotypisch de realisatie van dezen aanleg in het werkelijke spreken.

1) H.S. Chamberlain, die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts, Vorwort: ‘Wer weiss, ob dem heute so verrufenen Dilettantismus nicht eine wichtige Aufgabe bevorsteht?.... wer recht aufmerksam nach allen Seiten hin beobachtet, wird die Überzeugung gewinnen, dass die gefährlichsten Dilettanten die Gelehrten selber sind..... Sollte nun ein aufrichtiger, offen eingestandener Dilettantismus nicht gewisse Vorzüge vor dem versteckten haben? Wird nicht die Situation eine hellere sein, wenn der Verfasser gleich erklärt: ich bin auf keinem Felde ein Fachgelehrter?’
2) Om niet onnoodig mijn verhandeling met tientallen bladzijden te vergrooten, reken ik den lezer bekend met het voortreffelijke werkje van Dr. M.A. van Herwerden, Erfelijkheid bij den Mensch en Eugenetiek, Amsterdam, 1926.
3) Ik volg hierbij gedeeltelijk het in een Fransch gestelde résumé aan het slot van MKAW, p. 192-196.
4) Genotype en phaenotype zijn de meest gebruikte termen; ik geef de voorkeur aan de uitdrukkingen idiotype en phanerotype, vooral omdat bij een mondelinge discussie met niet geheel in deze problemen doorknede personen de rijmende woorden genotype en phaenotype wel eens verwarrend werken; nu houd ik mij echter aan de termen van Schr.

2° ook in talen. Deze vertoonen evenzeer een genotype en een phaenotype. Als modificaties zijn te beschouwen de zgn. sporadische klankovergangen. Zeer fraai vergelijkt Schr. deze met erfelijken aanleg voor tuberculose:

'men kan met die halve klankwetten op medisch terrein het stuiten van de tuberculose in een grootstads-milieu door hygiënische verbeteringen vergelijken, waardoor natuurlijk heelemaal de tuberculeuze aanleg niet verdwijnt, maar toch wel het aantal sterfgevallen aan tuberculose met tientallen van percenten omlaag gaat.'[1)]

II. De mutaties zijn spontane erfelijke veranderingen, die met de spontane klankwetten zijn te vergelijken.

De taalkunde zou hier de anthropologie voortreffelijk materiaal kunnen leveren. Immers, het erfelijkheidsonderzoek is eerst dertig jaar oud, het materiaal waarmee de linguist opereert, minstens dertig eeuwen. Bovendien: 'de erfelijkheidsbiologie weet toch niets van den opbouw der genotypische erfmassa; maar wij hebben in ons taalmateriaal de gegevens om dien opbouw voor onze oogen te reconstrueeren.'[2)]

Verscheidene klankveranderingen vertoonen nl. een heteronome phase, waarbij de klank niet uit zich zelf, maar door den invloed van andere klanken verandert, en twee- tot driehonderd jaar jaar later een autonome phase, waarbij dezelfde of ongeveer dezelfde klankverandering plaats vindt zonder een dergelijken invloed. De klank bevindt zich dan in mutatietoestand ('de muteerende klanken,' uitdrukking, gebruikt op p. 173). Een reeks duidelijke voorbeelden illustreert dit; zij zijn gegroepeerd in de volgende rubrieken:

a. Palataliseeringen. 1°. In het Galloromaansche gebied zijn de palatalisaties ± 476 tot stand gekomen, althans in de eerste, heteronome, phase. ± 700 begint de autonome klankwet. Reeds in de 17de eeuw ('in de boerentaal bij Molière,' p. 174) begint een derde phase (nu blijkbaar weer heteronoom volgens de voorbeelden op p. 174, maar daarop gaat Schr. verder niet in), en in de moderne taal constateeren we een nieuwe phase[3)].

2°. In het Oerslavisch een gelijk geval: een heteronome periode

1) MKAW enz., p. 160.
2) p. 167.
3) Schr. spreekt van 'een vijfde phase', in de Duitsche vertaling (p. 29) 'eine fünfte Phase', maar ik vermag er maar vier te tellen.

in den Baltoslavischen tijd, ‘eeuwen daarna - ondertusschen moet namelijk de monophthongeering van oi en ai tot stand zijn gekomen - breekt nu de autonome palataliseering der k los’; en later volgen in het Poolsch en Russisch ‘met telkens een paar eeuwen tusschenpoos’ een derde en een vierde ‘gemengde palataliseeringsperiode.’ (p. 175).

3°. Ook in het Angelsaksisch en 4° in het Oudfriesch komen autome palataliseeringen voor, beide als herleving van een heteronome periode in het Anglofriesch.[1)]

b. i- en u-Umlaute. ‘Ze berusten alle op een enge articulatiebasis die biologisch voor de i-u vernauwing als gemaakt is.’ (p. 177) Ook hier eenige perioden, in dit geval drie. Een heteronome phase, ‘waarop dan gewoonlijk 150 à 200 jaren rust volgt’; daarna een autonome phase; een derde phase is de ontwikkeling van den Hoogduitschen meervouds-Umlaut.

‘Dit is dus weer een stevige kluwen met allernauwkeurigst onderzochte en streng gedateerde gevallen, die strikt bewijzend zijn.’ (p. 178)

c. Een andere reeks gevallen wordt niet verder uitgewerkt, en ik laat haar terzijde.

‘Voor de reincultuur is hiermee dus wel alles geleverd wat men van ons verwachten mocht. Evenwel, voor de moderne biologen is de onderhouding der wetten van Mendel het.... veiligste kenmerk van de erfelijkheid. Wij hebben ons tot nu toe met opzet alleen met zooveel mogelijk onvermengde volken en talen bezig gehouden....’ (p. 179)

III. Ten slotte de mendelismen. Vermenging van talen vindt men bijv. in den Elzas en in België, voorts bij de Joden en bij creoolsche mengtalen.

Schr. onderscheidt nu een geval A en een geval B. Deze termen zijn in de erfelijkheidsbiologie niet algemeen in gebruik[2)], en ik waag de hypothese, dat Schr. ze heeft ontleend aan een werk van W. Peters[3)], dat wel IF p.6, maar niet MKAW wordt aange-

1) Als 5° volgt een beknopt overzicht over een groote massa parallele verschijnselen, die ik buiten beschouwing laat.
2) De biologen gebruiken voor deze gevallen de termen: Mozaiek-type, Mirabilis-type (gevallen A) en Pisum-type (geval B).
3) W. Peters, Die Vererbung geistiger Eigenschaften, Jena 1925, p. 121-122).

haald. We vinden daar een duidelijke schematische voorstelling: A-Fall = Mischeigenschaft, B-Fall = Dominanz; in het eerste geval staan de rasonzuivere individuen phaenotypisch tusschen de beide raszuivere typen in; in het tweede geval bezitten de rasonzuivere individuen hetzelfde phaenotype als de eene ouder, wiens eigenschap men dan dominant noemt.

Het geval A is weer te onderscheiden in een mozaiek-soort (type: gespikkelde kip uit zwart × wit: v. Herwerden fig. 10, p. 38) en een tusschenvorm (type: rose bloem uit rood × wit: ibid. fig. 8, p. 36). Deze zelfde vormen zouden ook in de taal voorkomen.

'*a.* het mozaiek-soort, waar de articulaties eigenlijk zelf niet gemengd worden, maar de afwijkende klanken van beide systemen broederlijk naast elkaar worden gehoord, gelijk ik hierboven voor België en den Elzas constateerde....

b. Het tweede ietwat diepere soort.... komt ook in de taal voor, daar wij juist op de grenzen van taalgebieden met karakteristiek tegengestelde articulatiebasis: gemengde typen van klanken zien ontstaan, die ook heel vaak weer in de oude zuivere typen terugvallen.' (p. 184)

'Veel dieper gevolgen en blijvender ineengroeiing kweekt Mendels kruisingsgeval B met alterneering van domineerende en recessieve elementen..... Schijnbaar is die recessieve aanleg één of meer geslachten zoek, en komt dan pas heel langzaam weer naar boven; dit des te langzamer naarmate het domineerend element - wat in de praktijk aanhoudend voorkomt - uit meerdere zelfstandig mendelende erffactoren bestaat. Inplaats van monohybriden, krijgen wij dan dihybriden, trihybriden of polyhybriden; en hierbij worden de getalformules al langer hoe ingewikkelder en de latentieperioden hoe langer hoe grooter, maar de loop van het heele proces blijft hetzelfde, alleen wordt de duur ervan uitgerekt over talrijke geslachten....' (p. 185).

Indien men maar kon aantoonen, dat in de taal gevallen van atavisme na eeuwenlange latentie voorkomen, dan mag men aannemen, dat 'de wetten van Mendel voor de taal-kruising, meer speciaal de articulatiebasis-kruising.... opgaan.' (p. 185).

Dergelijke gevallen van atavisme en latentie, die zouden bewijzen dat we 'met biologische feiten te doen hadden, die er nu eenmaal juist dat eeuwenrhytme van alterneering opnahouden', zijn nu zeer talrijk. Er zijn er al eenige van genoemd.

Conclusie. (1) 'Wij hebben hiermede dus, na hierboven in

de (mutatie)[1] een eerste manier te hebben ontdekt, nu in de mixovariatie een tweede principieel andere wijze gevonden, waarop een articulatiebasis, langzaam of schielijk, zonder ooit op te houden zich zelf te blijven, toch heel fundamenteel veranderen kan.'[2]

(2) 'Dat ten slotte bij dezen stand van zaken, al onze begrippen over dialectvorming, taalafstamming en taalverwantschap, een vrij ernstige gedaanteverwisseling zullen moeten ondergaan; en de stamboom van Schleicher althans in zooverre in eere hersteld gaat worden, dat hij moet worden aangevuld tot een volle geslachtstafel, waarop bij elk kruisingspunt uitdrukkelijk de beide ouders, om hun beider erfmassa, genoemd moeten worden; dat verder ook allerlei oudere termen, die wij bijna uitsluitend meer als beeldspraak bedoelden, als b.v. het leven der taal, het taalorganisme, ja zelfs ook de klankwetten, weer een gecorrigeerd deel van hun oude beteekenis zullen moeten terugkrijgen, begrijpt ieder deskundige nu wel vanzelf; maar deze reconstructie mag ik wel bewaren voor een volgende gelegenheid.' (p. 191).

III.

Tot zoover Prof. Van Ginneken. Onmogelijk kon ik het overzicht inkrimpen, onmogelijk ook kon ik het weglaten, want meermalen verkeerde ik in grooten twijfel, of ik Schr.'s bedoeling wel goed verstond. Ik ga in het vervolg van de veronderstelling uit, dat de samenvatting in de voorgaande bladzijden geen misverstanden bevat, maar het betoog juist weergeeft. De vraagstukken, die zich telkens opdrongen, heb ik nog niet aangesneden. Ze zijn in twee natuurlijke groepen te verdeelen: die van biologischen en die van taalkundigen aard. Ik zet mij eerst tot een beschouwing van de biologische zijde van het betoog.

Men late zich niet in de war brengen door de termen biologie, mengen e.d. De biologie omvat niet alleen de erfelijkheidsleer, maar ook de physiologie; en al richt zich thans de belangstelling

1) Schr. vervangt hier plotseling het woord mutatie door het synoniem idiokinese. Ter voorkoming van verwarring verander ik het woord hier: regelmaat in de terminologie is bij de behandeling van een dergelijk probleem allernoodzakelijkst.
2) Overduidelijk is de zin niet. De bedoeling moet wel zijn, dat de articulatiebasis steeds een articulatiebasis blijft, hoewel in eene met andere eigenschappen veranderend.

meer op de eerste, vroeger had de laatste de voorkeur. Wanneer andere wetenschappen ‘biologische’ termen gaan gebruiken, ter verduidelijking en vaak ook ter veronduidelijking, dan zijn dat gewoonlijk physiologische termen. Het is dus iets geheel anders, wanneer men metaphoren als het ‘leven der taal’ aan de physiologie ontleent, dan wanneer men meent, achter de taalverschijnselen erfelijke elementen te kunnen veronderstellen.

In de erfelijkheidsleer wordt als (onuitgesproken want vanzelfsprekende) grondslag aangenomen, dat men steeds met individuen opereert; ik geloof niet, dat een erfelijkheidsonderzoeker er toe zal komen, twee mierenhoopen of twee bijenkorven bij elkaar te werpen om dan een kruising tusschen deze twee collectieven te constateeren, die in de nieuw geboren mierenhoopen resp. bijenkorven de wetten van Mendel zou moeten volgen. Nog minder zal men trachten, bij vermenging van bloemengeuren in den avondstond van vermenging in biologische beteekenis te spreken, om nog te zwijgen van de gemengde korrels, die de vogelhandelaar als kanariezaad verkoopt. Dergelijke vermenging is te vergelijken met die van twee kleuren verf, en heeft met erfelijkheidsleer niet temaken.

De opmerking moge belachelijk schijnen, zij is het niet. Het beeld liet zich schoon uitwerken: de twee gemengde kleuren vertoonen een tusschenkleur (Mirabilis-type = geval B), en wanneer men ze eenigen tijd aan zichzelf overlaat, plegen zij te gaan schiften (splitsing volgens de wetten van dominantie: Pisum-type). Het gemengde kanariezaad kan dan voor het Mozaiek-type dienen. De verschijnselen ‘menging’ en ‘splitsing’ hoeven nog niet noodzakelijk op biologische verschijnselen te duiden.

Dit nu schijnt Schr. vaak over het hoofd te zien. Wanneer wij in de biologie spreken van kruising, dan bedoelen wij kruising van twee biologische individuen, van een mannelijke en vrouwelijke plant, een mannelijk en vrouwelijk dier, een mannelijken en vrouwelijken mensch. Vermenging van volken, van talen, van klanken, moet worden teruggebracht tot het begrip vermenging van vele malen twee menschen; anders blijven het metaphoren, die wetenschappelijk onbruikbaar zijn. Ik signaleer de volgende uitdrukkingen:

p. 192: ‘.... d'abord les modifications ou para-variations dans l'individu.... Passons maintenant aux modifications que présente la langue générale.’

p. 173: ‘Zoo doen nu bijna overal de muteerende klanken....’

p. 183: ‘dentolabiale klinkers ü en ö uit dentale ī en ē + lippenstulping geboren....’

p. 183: ‘Ook de interdentale th is overal een mengeling van dentalen en labialen mondstand, die veelal weer in f of d en s uiteen valt.’

Hetzelfde in het Duitsch, IF l.c., p. 38: ‘Auch das germanische interdentale þ sowie das spanische interdentale ŝ (d.i. z, benevens c voor e, i, y; H.B.) sind Mischlinge aus dentalem und labialem Mundstand, die vielfach wieder in f oder d und s auseinanderfallen.’

Als ik niet beter wist[1)], zou ik aannemen dat de Nederlandsche text een slechte vertaling uit het Duitsch was: beteekent ‘mengeling’ nu *menging* of *bastaard*?

Dat hier van vermenging van *klanken*, analoog met die van menschen, sprake is, blijkt uit de uitdrukkingen:

p. 183: ‘gemengde typen van klanken...., die dan ook heel vaak weer in de oude zuivere typen terugvallen.’

p. 184: ‘de Czechische en de Umbrische en de Oostbrabantsche ř is misschien zoo'n mengproduct van een haastig gemengde spiranten en liquida- of open-mond-taal.’

p. 185: ‘als de wetten van Mendel voor de taal-kruising, meer speciaal de articulatiebasis-kruising zouden opgaan....’

p. 190: ‘de kruising van het Latijn met het Etruskisch....’

p. 196: ‘L'arbre généalogique de Schleicher.... doit être complété, de façon à former un tableau héraldique complet, mentionnant à chaque croisement les deux parents[2)], parce que chacun d'eux apporte sa propre masse héréditaire.’

Dit mengen van talen en klanken moet buiten de biologische gedachtenwereld gesloten worden. Evenzoo is onjuist het mengen van klanken te vergelijken met het kruisen van eigenschappen. Deze laatste worden, indien het althans erfelijke eigenschappen zijn, bepaald door ieder twee erffactoren. Een klank, een s bijvoorbeeld, is echter geen eigenschap, en kan dus rechtstreeks niet op erffactoren berusten. De klank is een ephemeer verschijnsel, dat steeds weer wordt voortgebracht door de spraak-

1) IF 1927, p. 1, noot.

2) Deze twee ‘parents’, ‘ouders’, zijn dus buiten eenigen twijfel twee talen.

organen. Voortgebracht? Dus zijn de spraakorganen de ouders van den klank? Dat Schr. dit denkbeeld mogelijk acht, moet men aannemen op grond van de reeds aangehaalde woorden: ‘klinkers uit ī en ē (*dus klanken*) + lippenstulping (*dus stand van de spraakorganen*) geboren.’

Een consequenter volgehouden postulaat is: articulatiebasis = = genotype, de klankwetten of klankovergangen = phaenotype. De articulatiebasis = de biologisch aangeboren klanktendenzen (p. 159; nog eens p. 164). Vendryes, door Schr. met instemming aangehaald, stelt het echter weer iets anders; hij spreekt van ‘de erfelijkheid van die klanktendenzen, en van de articulatiebasis of “l'ensemble du système articulatoire.”’

De articulatiebasis volgens deze laatste definitie is dus: het geheel der spraakorganen. Vorm, grootte en andere eigenschappen der spraakorganen kunnen natuurlijk zeer goed erfelijk bepaalde eigenschappen zijn: als de schedelindex erfelijk is (en dat is, geloof ik, wel voldoende bewezen), dan lijkt het voorshands ook waarschijnlijk, dat bijv. de palatale index (de verhouding tusschen lengte en breedte van het verhemelte) erfelijk is; onderzoekingen hierover ontbreken naar mijn weten. Zulke erfelijke lichamelijke eigenschappen vertoonen dan het phaenotype, waarbij men het genotype als formule (het genotype is steeds een formule, nooit een ding) kan trachten vast te stellen[1]. Hoe nu deze articulatiebasis een genotype kan zijn, is mij onduidelijk. De oplossing ligt misschien in het gelijkstellen van articulatiebasis met klanktendenties. Deze laatste kan men desnoods als de formules beschouwen, die tezamen het genotype uitmaken en zich phaenotypisch als eigenschappen vertoonen. Maar dan verklaart men x door y, de eene onbekende door de andere.

Wat wil men echter onder klanktendenties verstaan? Soms een ‘voorkeur voor labiale, velare enz. klanken’? Dan zijn het eigenschappen, die kunnen worden vastgesteld aan toevallige gebeurtenissen, in casu het uitspreken van een *p*, een *k*, of wat dan ook. Of slechts een aanleg tot een dergelijke voorkeur? Dan moet de (phaenotypische) eigenschap, nl. de voorkeur

1) Poyer, Les Problèmes généraux de l'hérédité psychologique (Paris 1921) p. 31. ‘le génotype représente la constitution héréditaire de l'organisme; c'est le type germinal. Le phénotype est l'organisme développé, avec tous ces caractères visibles: c'est le type somatique.’

zelf, nog vastgesteld worden[1]. Het voorstellen van de articulatiebasis als genotype en de klankwetten en klankovergangen, elders weer de klanken zelf (bijv. op p. 183), als phaenotype is onjuist en verwarrend.

Bezitten - wat ik zeker geloof - de spraakorganen erfelijke eigenschappen, dan behooren die bij een groot aantal personen te worden gemeten, en vervolgens moet men bepalen, hoeveel erffactoren aangenomen moeten worden en hoe deze zich bij de kruising gedragen. Ik wees er reeds op: het verhemelte zou een aardig begin voor een dergelijk onderzoek zijn. Maar een algemeene beschouwing van de klanken van een taal, opgebouwd uit min of meer aannemelijke vergelijkingen, kan moeilijk een juist indicium geven.

Bezit de mensch - wat mij ook niet onwaarschijnlijk lijkt - zekere psychische disposities, die klanktendenties genoemd kunnen worden, dan kan men die niet zoo maar bepalen aan loszwemmende klanken (al worden deze nog zoo anthropomorph voorgesteld), maar ook dan zal mensch voor mensch moeten worden onderzocht. En juist omdat soms één paar erffactoren verschillende phaenotypische eigenschappen bepaalt, terwijl anders weer eenige paren erffactoren noodig zijn voor één zoodanige eigenschap[2], is het gevaarlijk, maar meteen voor ‘labiale, dentale, palatale, cacuminale en gutturale tendenzen’ (p. 163) evenzoovele erffactoren te substitueeren.

1) Schr.'s fout is naar mijn meening gelegen in het feit, psychische eigenschappen op te vatten als disposities, als Anlagen. ‘Dasz diese Meinung entstehen konnte, liegt wohl einesteils daran, dasz man psychische Eigenschaften mit stationären körperlichen Eigenschaften statt mit funktionellen verglich und den dauerhaften stationären Eigenschaften die flieszenden Bewusztseins vorgänge mit ihren ebenso flüssigen Eigentümlichkeiten gegenüberstellte, anderenteils daran, dasz die Nötigung, ein Stück der psychischen Eigenschaft erst durch Deutung zu erfassen, dazu verleitete, das gedeutete Stück fälschlich als Disposition zu dem unmittelbar gegebenen zu betrachten.’ (Peters, Vererbung geistiger Eigenschaften, Jena 1925, p. 22).

2) De meest typische voorbeelden lijken mij de volgende. Witte katten zijn vrijwel steeds doof: blijkbaar berusten deze twee verschillende eigenschappen witte kleur en doofheid op één paar erffactoren, al zal de zaak wel wat ingewikkelder zijn. De haemophilie is een erfelijke ziekte, die alleen optreedt bij mannelijke personen: blijkbaar zijn hier dus twee erffactoren noodig om één eigenschap te veroorzaken. (v. Herwerden, p. 197).

Dit alles is principieele critiek en geen muggenzifterij: Schr. definieert te weinig, wat eigenlijk zijn bedoeling is, en werkt daardoor verbijsterend en verwarrend. Hiervoor geef ik nog een paar voorbeelden.

We zijn met biologische quaesties bezig, en moeten dus een biologische methode volgen. Plotseling raken we echter in de leer van Semon, door ethnologen nog steeds aangehangen, door erfelijkheidsbiologen als strijdig met de leerstellingen van Mendel verworpen. ‘Maar in het biologische met zijn mneme, nog strenger misschien dan in het physieke[1)], gaat nooit iets spoorloos verloren.’ (p. 172).

Ook de term atavisme, oude naam voor een vroeger onverklaard (thans door de wetten van Mendel verklaard) verschijnsel, past niet in het kader der Mendelsche theorie[2)].

Als postulaat moet nog steeds worden aangenomen: verworven eigenschappen zijn niet erfelijk. De quaestie is iets ingewikkelder, immers eigenschappen kunnen dikwijls verworven worden op grond van wèl erfelijke disposities. Men beperke dus den term ‘eigenschappen’ tot ‘niet in erfelijken aanleg aanwezige eigenschappen’. Maar dit terzijde gelaten, met dit voorbehoud kunnen we rustig, zonder bij deskundigen misverstand te verwekken, zeggen, dat het een axioma der erfelijkheidsleer is, dat verworven eigenschappen niet erfelijk zijn[3)]. Dit is ook Schr. bekend, want tegen een bewering van Meillet voert hij aan: ‘omdat de erfelijkheid der verworven eigenschappen in de exacte biologie een gewaagde, zoo niet onhoudbare stelling is’, en spreekt van een ‘heterodoxe verklaring’. Even heterodox is hij echter zelf op p. 149, waar hij meent, de beschouwing van mimiekstudiën ‘brengt er ons vanzelf toe: die primordiale reeds in de eerste dagen na de geboorte optredende mimische trekken om den

1) IF p. 27: ‘...noch strenger vielleicht als im Physischen.’ Waarschijnlijk is *physisch* (natuurkundig) en niet *physiek* (lichamelijk) bedoeld; het laatste ware in het verband volkomen onzin.
2) Poyer, l.c., p. 39: ‘De même l'hérédité atavique et l'hérédité accumulée sont des termes très vagues, qui ne peuvent guère s'éclairer que par des formules mendéliennes.’
3) Het is mij niet onbekend, dat de stelling, gelijk hier uitgesproken, in dezen engen vorm onjuist is, en dat den laatsten tijd kunstmatig mutaties zijn gevormd, die erfelijk bleken te zijn. De daarbij aan den dag tredende verschijnselen raken echter ons probleem in het geheel niet, zoodat ik ze met deze opmerking voorbijga.

mond met Wilhelm Wundt uit erfelijk geworden reflexen te verklaren.' En voorts een nogal onklare voorstelling, dat een 'kluwen van factoren aan- en ineengroeit tot een erfelijk klanksysteem, een ons elk aangeboren articulatiebasis.' (p. 190).

Een dergelijk 'ineengroeien' wordt ook verondersteld in de reeds op blz. 196 geciteerde passage van p. 184-185. Daar wordt gesproken van het 'kruisingsgeval B' (d.i. het Pisum-type). Als er nu ergens juist van geen 'ineengroeien' gesproken moet worden, dan is het wel hier. Het is niet waar, dat de recessieve eigenschap slechts langzaam naar boven komt, en wel 'te langzamer naarmate het domineerend element.... uit meerdere zelfstandig mendelende erffactoren bestaat.' Schr. haalt hier genotypische en phaenotypische eigenschappen door elkaar. Genotypisch zijn mozaïek-type, Mirabilis- en Pisumtype gelijk; in één individu verbinden zich dan bepaalde erffactoren. Bij het nageslacht treedt weer splitsing op, en geen der drie phaenotypische vormen wijst op een ineengroeiing, laat staan een blijvende. Bij het Pisumtype is er zelfs geen vermenging in het phaenotype, bij de twee andere vormen daar tenminste wel. Maar juist Mendel heeft aangetoond, dat er door kruising nooit een erfelijke tusschenvorm ontstaat, maar dat de raszuivere vormen steeds weer opnieuw en onvermengd terugkomen.

Als een eigenschap op meer dan één erffactor berust, dan kan men niet spreken van één domineerend element: er zijn dan meer elementen, die stuk voor stuk dominant of recessief kunnen wezen.[1)] Ook is onbegrijpelijk een gevolgtrekking als de volgende:

'We meenen hiermee voorloopig dus de erfelijkheid der klankwetten in gevallen van reinkultuur reeds te hebben bewezen, door ze ontmaskerd te hebben als *de eeuwenlange erfelijk voorbereide vrij-plotselinge sprongmutaties* van een duidelijk genotypische articulatiebasis.' Het gecursiveerde is een contradictio in terminis: een mutatie, of pleonastisch gezegd een sprongmutatie, treedt plotseling op; als zij blijkt eeuwen oud te zijn, is het *zeker geen* mutatie.

Ten slotte: waardoor wordt het bestaan van erfelijkheid

1) De term 'alterneering van domineerende en recessieve elementen' is gevaarlijk, daar de uitdrukking 'alterneerende dominantie' voor een eigenaardig verschijnsel gebruik wordt, dat niet ter sprake is gekomen; er wordt blijkbaar bedoeld: optreden van dominante en recessieve elementen, wat in het geheel niet het begrip alterneeren insluit.

bewezen? Alleen door het opgaan van de wetten van Mendel. Schr. heeft getracht hiervan een bewijs te leveren door te wijzen op het bestaan van lange latentietijdperken, waarna dan plotseling een vroegere klankontwikkeling opnieuw optrad. Maar niet latentie, doch splitsing volgens bepaalde verhoudingen is bewijs voor het bestaan van erfelijkheid[1]. Een verschijnsel, dat honderdvijftig jaar achterwege blijft tusschen twee perioden van bloei, kan men desnoods in dat tusschenliggende tijdvak wel ‘latent aanwezig’ noemen, maar met dit woord is nog niets gezegd over den werkelijken toestand. Dat het woord ‘latent’ ook in de erfelijkheidsleer gebruikt wordt, bewijst even weinig als het feit dat het woord ‘mengen’ daar zoo goed wordt gebruikt als in de chemie.

Ik geef nog een kort overzicht van mijn bezwaren tegen Schr.'s biologische uiteenzettingen. Ze komen neer op de volgende punten:

1. Schr. onderscheidt genotype en phaenotype als oorzaak en gevolg, en stelt iedere andere verhouding tusschen oorzaak en gevolg daarmee gelijk, mits maar het gevolg beter bekend zij dan de oorzaak.
2. Schr. meent als biologische eenheden niet alleen individuen, maar ook collectiva (volken) en abstracta (talen, klanken, articulatiebasis) te mogen stellen.
3. Schr. onderscheidt niet nauwkeurig articulatiebasis, klanktendenties, klankwetten, klanken, talen, zoodat vaak in gevolgtrekkingen ongemerkt van het een in het andere wordt overgegaan.
4. Schr. maakt gebruik van verschillende, soms strijdige, biologische theorieën: hiervan getuigen termen als atavisme, mneme.
5. Schr. beschouwt ten onrechte een eeuwenlange latentie als een bewijs voor erfelijkheid: alleen de splitsing volgens de formules van Mendel is strict bewijzend.

1) Geheel ten onrechte zegt Schr. p. 187: ‘Voor den erfelijkheidsbioloog is echter juist dit tijdelijk latent blijven en weer opleven van in 't voorgeslacht onmiskenbaar aanwijsbare eigenschappen, juist hèt bewijs, waaraan thans alle erfelijkheid wordt gemeten. Wij kunnen dus hieromtrent volkomen rustig zijn.’ Deze rust, die ik niemand misgun, berust echter op een valsche voorstelling.

IV.

Ik kom nu tot de beoordeeling van de taalkundige verschijnselen. Schr. stelt[1] een theoretisch geval: een palatalisatie werkt ± het jaar 500 heteronoom. 'Zoo'n phase duurt minstens tien of twaalf geslachten, al naar gelang deze klankovergang *ke:tšje*,[2] *ki:tši* enz., sneller of langzamer op alle woorden en namen[3] der taal wordt toegepast. In het eerste geslacht lukt dit meestal nog slechts sporadisch, met haperen en stooten, als een opvallende nieuwigheid. De kinderen van het tweede geslacht worden er echter al vroeg mee vertrouwd. En het derde geslacht leert het reeds in de wieg van moeder. In hen kan nu voor het eerst het zoo van prille jeugd af aan functioneerende automatisme om van ke, ki:tše, tši te maken, tot de orde der louter mechanische "Mitbewegungen" en reflexen gaan behooren.'

Deze laatste voorstelling wil ik ten krachtigste bestrijden. Ik laat nu daar, dat de klankovergang ke>tše niet plotseling zal zijn gebeurd, maar een groot aantal tusschenstadia veronderstelt, die men als ke> k^1e> k^2e> k^3e>.... > k'e>.... > t'e>.... > tše theoretisch zou kunnen voorstellen. Dan nog zou men een gansche reeks 'mutaties' kunnen gaan veronderstellen, die telkens eenzelfden graad van verschuiving voorstellen. Aangezien het een theoretisch geval is, kunnen we omwille van de duidelijkheid den sprong ke>tše als type aannemen.

Berust deze verandering op erfelijkheid, dan moet er dus een physieke of psychische eigenschap ontstaan zijn, die deze klankverandering te weeg brengt. Deze eigenschap zou dan op een mutant, een nieuwen erffactor, berusten. Is deze laatste recessief (d.w.z. is het niet-bezitten van dezen nieuwen erffactor dominant over het wel-bezitten), dan wordt de eigenschap in de volgende generatie latent: er is immers slechts één persoon met dezen erffactor, die slechts kan huwen met personen zonder hem; de nakomelingen zijn allen DR; DR is phaenotypisch gelijk aan DD; geen der nakomelingen vertoont dus de eigenschap. De leden der volgende generaties kunnen alweer slechts huwen met DD-individuen, dus de formule DD × DR = DD + DR is hier

1) MKAW p. 169 sq; IF p. 24 sqq.
2) IF p. 25 staat juister tše.
3) IF p. 25: 'in allen Wörtern der Sprache.' Waarom er 'namen' bijgevoegd, c.q. weggelaten is, ontgaat mij.

aangewezen. Later is het mogelijk, dat twee verre bloedverwanten, toevallig beiden DR, met elkaar huwen, zoodat dan weer RR-kinderen, dus individuen met de eigenschap voor den dag komen. Eén op de vier kinderen van deze twee ouders bezit de eigenschap zichtbaar, phaenotypisch (formule: DR × DR = DD + 2DR + + RR). In dit geval[1)] kan dus een eigenschap na eenige eeuwen bij enkele personen van eenzelfde bloedverwantschap weer aan den dag treden.

Het spreekt vanzelf, dat op deze wijze een verandering van eenige uitgebreidheid niet mogelijk is.

Is de eigenschap dominant, dan is de toestand iets gunstiger. De afstammelingen vertoonen dan in de eerste generatie allen de bewuste eigenschap, en in de volgende generaties percentages, die steeds geringer worden.[2)]

Maar, zal men mij tegenwerpen, men moet niet veronderstellen, dat een nieuwe vorm slechts bij een persoon tegelijk zal optreden. Men moet een mutatietoestand bij een geheele groep aannemen. Wil men op deze wijze het ontstaan van klankwetten verklaren, dan is daar op de eerste plaats tegen te zeggen, dat men zoodoende de eene onbekende met de andere verklaart. Want omtrent mutaties bij den mensch is tot nog toe vrijwel niets bekend[3)], en het is dus zeer gevaarlijk, met dit begrip te gaan opereeren in een geval, waar alles nog op losse schroeven staat.

1) Van Herwerden, p. 222 sq. met figuur 45.

2) Berekening. DD × RR = DR (F_1). Dezen huwen allen met RR, dus F_2 = DR × RR = DR + RR. Men houde in het oog, dat de genotypen DD zoowel als DR de bewuste eigenschap phaenotypisch doen optreden. Deze F_2 huwt geheel met RR, dus de F_3 vertoont: (DR + RR) + (DR + RR) = DR + 3RR. De reeks der opeenvolgende generaties is: F_1 F_2 F_3 F_4... F_n = ½ ¼ ⅛ 1/16... $1/2^n$, dus $1/2^n$ van de gezamenlijke nakomelingen bezit de nieuwe eigenschap, waarbij *n* aanduidt, de hoeveelste generatie we beschouwen. Op den duur zullen verre bloedverwanten, die met elkaar huwen, het percentage iets verhoogen.

3) v. Herwerden p. 55. ‘Dit neemt niet weg, dat mutatie zeer vermoedelijk een rol speelt, zoowel bij de wording als bij de verwording van den mensch.’ Giuffrida-Ruggeri heeft in zijn werk Homo Sapiens (Duitsche vertaling, Weenen 1913) getracht, een mutatietoestand aan te wijzen 1° bij de Toda's in Voor-Indië, 2° bij de Aethiopiërs, 3° bij de Joden (vooral p. 34). De twee laatste gevallen worden echter gewoonlijk door sterke raskruising verklaard, dus hier is nog geen enkele zekerheid.

Bovendien werkt een klankwet zoo, dat na eenigen tijd een geheel van klanken door een geheel van andere klanken vervangen blijkt. Een mutatie veroorzaakt echter het ontstaan van een nieuwen vorm naast den ouden; het is juist het merkwaardige in Mendel's ontdekkingen, dat gebleken is, dat door voortgezette kruising de oorspronkelijke raszuivere vormen niet verloren gaan, maar steeds gelijktijdig naast elkaar blijven bestaan. Daaraan verandert niet de omstandigheid, dat men soms beide vormen als aanwezig aantreft, en soms het ontstaan van een der vormen heeft mogen aanschouwen.

'En het derde geslacht leert het reeds in de wieg bij de moeder.' Ziedaar een reden, en wel de belangrijkste, waarom ik zoo uiterst sceptisch sta tegenover de waarde van het betoog. We nemen aan, dat de moeder de klankverbinding *ke* regelmatig uitspreekt als *tše*[1)], al of niet door erfelijke oorzaken. Het kind, dat de taal van zijn moeder overneemt, zal dan, onafhankelijk van zijn erfelijken aanleg, die *tše* (waarvan het den oorsprong niet kan vermoeden) rechtstreeks overnemen, zonder dat de erfelijke eigenschappen er iets toe doen. De uitdrukking, gelijk Schr. die gebruikt, doet overigens aan verworven, dus niet-erfelijke, eigenschappen denken.

'Zoo gaat het dus nu nog een paar geslachten door; en met al langer hoe meer gemak en zekerheid worden alle in de resteerende ke's en ki's mechanisch in tše en tši omgezet.' (p. 170). Dat grootere gemak kan toch zeker niet met de wetten van Mendel worden verklaard! Ik kan hier toch werkelijk niet anders zien dan een overdracht van gewoonten, een sociologisch verschijnsel dus.

Wanneer we het geheele betoog, op blz. 205 geciteerd, vergelijken met het ontstaan van een nieuwe gewoonte, den ouderen vreemd, den jongeren (die niet anders gekend hebben) gewoon, dan wordt de verklaring veel eenvoudiger. Alleen het 'ontstaan' er van kan dit niet verklaren; dat kan de biologie ook niet, want het woord mutatie geeft geen verklaring, maar hoogstens de rubriek, waarin men een probleem zou kunnen rangschikken, als de elementen van dat probleem er toe leiden. Dat doen ze in het onderhavige geval niet, 'Maar dan plotseling komt er een einde aan het verschijnsel. De klankovergang houdt

1) Voor de duidelijkheid alweer *ke* en *tše* in plaats van *ke, k*^{1}*e*, enz.

vrij schielijk op te functioneeren, bij gebrek aan materiaal.... En zoo volgt dan op deze eerste heteronome phase.... een periode van *gedwongen rust*, tijdens welke het palataliseeringsmechanisme als een latente neiging voortsluimert, zonder zich naar buiten in daden te kunnen vertoonen.' (p. 170). Dat ligt voor de hand. Een aanleg hoeft niet voor den dag te komen: muzikale aanleg kan verborgen blijven, indien de bezitter van dezen aanleg nooit een muziekinstrument in handen krijgt. Dit heeft natuurlijk niets met de wetten van Mendel te maken, en een dergelijk verborgenblijven is niet te vergelijken met de latentie van recessieve eigenschappen bij rasonzuivere individuen.

'Hier werkt blijkbaar iets analoogs als in de alterneeringswet van Mendel.... Want langzaam maar zeker mendelt deze recessieve eigenschap zich in den loop van eenige geslachten er toch weer uit.' Al was er werkelijk sprake van 'iets analoogs', dan zou het nog niets bewijzen, want het gaat hier niet om analogie, maar om homologie. Of namelijk het beeld van den persoon met palataliseeringsneigingen (erfelijk bepaald of niet), die zijn neigingen niet kan botvieren wegens gebrek aan materiaal, nu minder goed vergelijkbaar is met bovengenoemden persoon zonder muziekinstrument, dan wel met een bruinoog met een bruinoogigen vader en blauwoogige moeder, acht ik minstens twijfelachtig. Ook Schr. kan hier de parallel niet meer trekken en geeft toe: 'Alleen zullen hier wel andere getalsverhoudingen heerschen als bij de gewone kruising[1)], waar een domineerende eigenschap de recessieve in den weg zit. Hier zit namelijk niets anders in den weg dan het weerbarstige taalmateriaal zelf, dat er geen ke-, ki- gevallen meer over zijn....' Het is wel duidelijk, dunkt mij, en het hoeft geen nadere uiteenzetting, dat er hier van geen analogie, laat staan van homologie, met de wetten van Mendel sprake is.

Ik ga de verdere uiteenzetting van het theoretische geval voorbij; ik wees er reeds op, dat plotseling om de verwarring te voltooien de mneme ten tooneele verschijnt[2)].

1) Dat zou een aanwijzing geven, dat we niet met mendelisme te maken hebben. Overigens had ik wel een aanwijzing willen, *waarvan* Schr. getallen wil hebben: van woorden, of klanken, of van personen? en op welke wijze dan gemeten? Zonder dat komen we nooit aan concrete punten toe.
2) Zie hiervóór blz. 202.

'.... als dit inderdaad, een tyiDisch geval is, dat im Grossen imd Ganzen, het model geeft voor alle andere spontane klankwetten, dan is hiermee mijn thesis, dat de klankwetten erfelijk zijn, wel definitief bewezen.'[1)]

Integendeel, noch dat klankwetten 'erfelijk zijn', noch ook dat ze op erfelijke factoren berusten, is bewezen, of zelfs op deze wijze te bewijzen.

De periodiciteit van sommige klankwetten, waarover Schr, op p. 173 sqq. spreekt, en die niets voor of tegen erfelijkheid zegt, zou ik om deze laatste reden voorbij kunnen gaan. Echter is de groepeering zoo willekeurig, dat ik niet kan nalaten even daarop te wijzen.

Het theoretische geval vertoont vijf phasen, werkende in de jaren I. 500-650; II. 800-950; III. ± 1200 (d.i. waarschijnlijk 1100-1250); IV. ± 1500; V. ± 1800.

In het eerste werkelijke geval (de Romaansche palatalisatie) loopen deze perioden: I tot 476; II. 700-? III. ± 1650 (Molière)-thans.

Tweede geval (Slavische palatalisatie). I. Balto-Slavische tijd; II. 'eeuwen daarna' in het Oerslavisch; III. Poolsch en Russisch later. Jaartallen ontbreken, en dat is misschien maar gelukkig ook.

Derde geval (palatalisatie in het Anglo-Friesch). I. Anglo-Friesche tijd (dus ± 450). II. 300 jaar later (dus ± 750) palatalisatie in sommige dialecten. 3. ± 1600.

De jaartallen kloppen niet zeer nauwkeurig met het theoretische geval, en ook met de periodiciteit, die iets voor erfelijkheid zou bewijzen, is het dus nog maar treurig gesteld.

En ook die periodiciteit zelf, die schoksgewijze verandering, kan men nog betwijfelen. Is het wel zeker, dat de klankveranderigen zelf die vertoonen, en niet slechts de gebrekkige weergave door het schrift? Wij weten van de vroegere klanken en klankveranderingen maar zeer indirect iets, nl. door het schrift. Als nu na driehonderd jaar in het schrift veranderingen optreden, dan is dat hoogstens een bewijs, dat na driehonderd jaar de klankverandering bewust is geworden. In het Oudhoogduitsch wordt de Umlaut pas in het schrift aangegeven (en op welke primitieve manier vaak) jaren nadat hij moet hebben plaatsgegrepen. Ook is het mogelijk, dat door sociale veranderingen

1) MKAW p. 172.

een eeuwenoude traditioneele, niet met den klank overeenkomende schrijfwijze plotseling wordt gewijzigd[1]. Het is daarom onvoorzichtig, uit een min of meer periodieke verandering in de schrijfwijze te concludeeren, dat ook de taalveranderingen, waarvan de veranderde schrijfwijze het gevolg is, een gelijke periodiciteit zouden bezitten. De wetenschap, dat de taalvormen ons zeer onvolkomen overgeleverd worden, moet ons behoeden tegen al te snelle gevolgtrekkingen op dit gebied.

Een juist zeer in het oog springend geval wordt slechts terloops vermeld: de Germaansche klankverschuiving, een acht eeuwen later gevolgd door de Hoogduitsche. De laatste vindt haar brandpunt in de vrij raszuivere, tot het dinarische ras behoorende, bevolking van Beieren en Oostenrijk en verbreidt zich noordwaarts. Het merkwaardige is nu, dat juist dit gebied eerst ± 200 na Christus door Germanen is bezet, en dat de Germaansche klankverschuiving op een andere plaats haar werking moet hebben gehad, in het gebied van het nordische ras: Skandinavië en Noord-Duitschland.

Dit brengt mij weer terug op het onderwerp ras. Ik definieerde het[2] als een ‘veeleenheid van erfelijke eigenschappen’, een ‘gemeenschappelijk uitstralingspunt van verschillende erfelijke eigenschappen’. Ik bedoel daar dit mee. Als men anthropologische kaarten beschouwt, ziet men dat bijv. in Noord-Europa groote lichaamslengte, lange schedel, blondharigheid, blauwoogigheid, een bepaalde neusvorm[3] ongeveer gelijke verbreiding hebben (nordische ras); dat in Middel-Europa daar een zone bij aansluit met donkere haren, bruine oogen, kleine lichaamslengte, korten schedel in het Westen (alpine ras), en een met middelmatige tot groote lichaamslengte, zeer korten schedel en typischen neusvorm (Richard Wagner!) in het Zuid-Oosten (dinarische ras).[4] De term *ras* voor dergelijke menschengroepen is te practisch om hem niet te gebruiken. Men kan van het voor-

1) Ook omgekeerd kan de schrijfwijze worden veranderd, terwijl de klank gelijk blijft: in het Middelnederlandsch spelde men *hant* in overeenstemming met den klank, en thans spelt men *hand* in afwijking daarvan.
2) Zie hiervóór blz. 119.
3) .... en ten slotte protestantisme, maar dat o.a. door Prof. Günther besproken punt laat ik liever terzijde.
4) En catholicisme zoowel in het alpine als in het dinarische gebied; zie vorige noot.

komen van een percentage blondheid in een bepaald gebied vermoedens opwerpen omtrent het voorkomen van andere eigenschappen, hetgeen dan natuurlijk nog weer nader door bewijzen gestaafd moet worden. Zoo zou men voorloopig het dinarische ras verantwoordelijk kunnen stellen voor de Hoogduitsche klankverschuiving, maar dan moet voor de Germaansche naar het nordische ras verwezen worden. Over de Romaansche klankverschuiving spreek ik nog niet eens.

En wanneer we nu zien, dat een autonome ontwikkeling u > ü in Frankrijk en den Elzas (Zuid-Frankrijk overwegend mediterraan, Noord-Frankrijk en de Elzas alpien, maar vroeger ongetwijfeld sterker nordisch dan thans) ook in Nederland (overwegend nordisch) voorkomt, dan werkt dat niet bemoedigend voor de veronderstelling dat dergelijke klankveranderingen erfelijk bepaald zouden zijn. En nu zien wij de feiten eens aan, die Schr. in het begin van zijn verhandeling noemt.

1. Citaat uit Mach, Prinzipien der Wärmelehre (MKAW, p. 2):

'Ein Kollege (Jude) versichert mich, dass er jeden Juden, ohne denselben zu sehen, nach den Laut eines einzigen Wortes erkenne. Ich glaube dasselbe in Bezug auf die Slaven behaupten zu können. Wenn also nicht ganze Worte angeboren sind, wie Psammetich glaubte, sind doch für die Rasse charakteristische Lautelemente angeboren.'

Prof. Van Ginneken voegt daar aan toe: 'Dat sprak mij aan, en beantwoordde ook aan mijn ervaring, niet slechts voor de Joden en de Russen die ik wel eens ontmoette, maar ook voor de Maleiers en Javanen, die ik zoowat beter ken.'

Nu is het merkwaardig, dat Joden misschien[1)] min of meer een ras vormen, maar noch Slaven, noch Russen. Het zijn linguistische, misschien ook ethnologische, maar geen anthropologische groepen. Kan men deze groepen werkelijk aan hun uitspraak herkennen, dan wordt deze uitspraak blijkbaar niet door anthropologische oorzaken bepaald.

1) Ik betwijfel het ten sterkste en ben overtuigd, dat de Joden wel een volk, doch geen ras vormen. V. Giuffrida-Ruggeri, Homo Sapiens, (Weenen 1913), p. 34, verklaart de groote variabiliteit bij de Joden door een mutatietoestand; Prof. Günther, antisemiet, dus met een neiging de Joden als gelijkelijk vreemd te beschouwen, door sterke raskruising. Als nu ondanks dit laatste de Joden wèl een taaltype bezitten, dan zou dit eer tegen dan voor gebondenheid aan ras pleiten. Vgl. ook nog v. Herwerden, p. 97: 'Het is dan ook volkomen onjuist te spreken van een Duitsch ras tegenover een Fransch ras. Zelfs is er geen reden een Joodsch ras tegenover een Arisch ras te plaatsen. De Israëlieten vertegenwoordigen een door gemeenschappelijken godsdienst en zeden gekenmerkte, uitermate gemengde groep van menschen, die weliswaar rasverschillen met de Europeanen vertoonen, maar toch ook vele factoren met deze gemeen hebben. Reeds in het oude Palestina waren de joden niet raszuiver, laat staan in den huidigen tijd, nu zooveel elementen in het jodendom zijn opgegaan.'

2. (MKAW, p. 151) '....een Toradjakind, in zijn eerste levensmaand naar Flores overgebracht, en dat daar zonder één Toradja bij zich, wèl de woorden der taal van Flores leerde spreken, maar met een sterk sprekend Toradjasch accent en articulatiebasis.'

Het geval zou nader onderzocht kunnen worden; de conclusie van het accent op de articulatiebasis is echter iets wat juist bewezen moest worden.

Men zou het tot nader onderzoek voorloopig kunnen verklaren met de overweging, dat bij de Toradja's een met de Wedda's op Ceylon verwant prognaath ras voorkomt, terwijl de meeste inwoners van Insulinde meso- of orthognaath zijn, zoodat hier een aanwijsbare oorzaak te vinden zou zijn. Men moet dan eerst echter bij dit punt blijven, en eens willen weten, wat voor klanken dan wel aan het ouderras herinneren, in plaats van onmiddellijk gevolgtrekkingen te maken bij andere volken, waar van een gelijke verhouding geen sprake is.

3. In diezelfde richting zou een onderzoek kunnen leiden van: 'de erfelijkheid der schedelvormen, waarbij het voor de klankvorming zoo gewichtige harde verhemelte toch zoo merkwaardig kan verschillen: bij de eene een smal-tam bijna parallel snuitje, bij de andere: een happende driehoekige bek.'

Wij weten, dat de hoofdindex erfelijk is, en wij kennen ook het bestaan van een palatalen index, van een gelaatshoek (die den graad van prognathie of orthognathie bepaalt), maar van deze laatste twee weten wij niet de gedragingen bij de overerving. Hier is dus niet een vaststaand feit, van waaruit men kan redeneeren, maar integendeel een probleem.

Ik wees er al op, dat het taalmateriaal voor ons doel gebrekkig is overgeleverd. Eerst na zeer strenge critiek mogen we uit de geschreven taal op de gesproken taal concludeeren. Merkwaardig is nu, hoe gemakkelijk Prof. Van Ginneken over deze quaestie heenloopt. Ik citeer het volgende, ook als voorbeeld met welk een halve vergelijking vaak genoegen genomen wordt.

‘Zij (d.z. de erfelijkheidsbiologen) beschikken niet over de gegevens waarover wij beschikken. De experimenteele planten-, dieren- en ziekten-biologie is in zake dezer erfelijkheidsproblemen pas een goede 30 jaar oud. Wij hebben daarentegen gegevens loopende over minstens 30 eeuwen, en vaak heel precies gespecifieerd en met voldoende nauwkeurigheid gedateerd. Wij kunnen zeker geen experimenteele kruisingen, noch reinkulturen in strenge isoleering aankweeken, maar de taalgeschiedenis heeft zooveel kruisingen voor ons geënscèneerd en zooveel reinkulturen voor ons geïsoleerd, dat wij slechts met biologisch gerichte aandacht behoeven toe te zien, om ons zelve en de overzijde met de resultaten gelukkig te maken. De erfelijkheidsbiologie weet toch niets van den opbouw der genotypische erfmassa; maar wij hebben in ons taalmateriaal de gegevens om dien opbouw voor onze oogen te reconstrueeren. Zij weten nog niets naders over de condities der mutatieperiodes, en haar eeuwenlangen broei-[1] of voorbereidingstijd. Wij kunnen - gelijk ik aanstonds zal toonen - hieromtrent een groot inductiemateriaal met keur van precieze gegevens overleggen.’[2]

De vergelijking gaat vrijwel in alle opzichten mank.

1°. De experimenteele erfelijkheidsbiologie is ongeveer 30 jaar oud. De experimenteele phonetiek niet ouder, en zeker niet 30 eeuwen.

2°. Het door het schrift overgeleverde taalmateriaal, dat de historische phonetiek kan gaan bestudeeren, nadat de experimenteele klankleer de problemen en de methoden tot oplossing daarvan heeft aangegeven, is inderdaad een dertig eeuwen oud. Het door beschrijvingen, afbeeldingen en overblijfselen overgeleverde menschenmateriaal, dat de historische erfelijkheidswetenschap zou kunnen gaan bestudeeren, nadat de experimenteele erfelijkheidswetenschap de problemen en de methoden tot oplossing daarvan heeft aangegeven, is veel ouder.[3]

Schr. vergelijkt den ouderdom van de erfelijkheids*wetenschap* met den ouderdom van het taal*materiaal*. Dat kan nooit verheldering, maar eer verwarring geven.

1) Hier is bedoeld broedtijd, blijkens den Duitschen text IF, p. 23: ‘jahrhundertelange Inkubations- oder Vorbereitungszeit.’
2) MKAW, p. 167.
3) Het is niet geheel ondenkbaar, dat men bijv. Egyptische mummies daarop zou gaan onderzoeken.

3°. De experimenteele phonetiek kan geen kruisingsexperimenten met menschen doen, evenmin als de erfelijkheidsbiologie. Onze christelijke opvattingen verbieden dat. Deshalve vervangen wij bij menschen het experiment door de statistiek[1]. Van het taalmateriaal is geen statistiek gemaakt (noch ook te maken), en het kan den erfelijkheidsbioloog niet tot hanteerbare stof verstrekken.

4°. 'De erfelijkheidsbiologie weet.... niets van opbouw der genotypische erfmassa.' Dit kan niet beteekenen, dat onbekend is, hoe der erffactoren zich met elkaar verbinden en weer van elkaar losmaken, want dat is juist verwonderlijk nauwkeurig bekend. Daarop berust de geheele Mendelsche leer. Wil ik een redelijke beteekenis hechten aan den geciteerden zin, dan moet ik hem opvatten als een weergave van de volgende opvatting, die ik met de zoo duidelijke woorden van Dr. Van Herwerden weergeef:

'Moet men zich voorstellen, dat een bepaalde stof in de cellen de draagster dezer erffactoren is? Gemakshalve heeft men zulk een stof wel verondersteld en haar een naam gegeven[2], zonder dat men met dien naam iets omtrent scheikundige samenstelling, aard of vorm wenscht uit te drukken.... Men zal later zien, dat er wel allerlei bekend is omtrent de wijze van overerving, maar dat het eigenlijke wezen der erffactoren nog duister is.'[3]

Geef ik deze tweede uitlegging aan Schr.'s woorden, dan zijn zij op zichzelf juist, maar dan is de conclusie weer verkeerd, want hoe kan de taalkunde ons leeren over de chemische samenstelling van het kiemplasma?

5°. Over een voorbereidingstijd van mutatieperiodes is werkelijk bij de biologen niets bekend. Dit verbaast ons niet, wanneer we den volgenden passus uit het onwaardeerbare werkje van Dr. Van Herwerden beschouwen:

'Beperken wij ons eerst tot de *mutatie*. Hieronder verstaat men het onverwachts - nooit geleidelijk - optreden van een nieuw kenmerk, dat aan een verlies, een aanwinst of aan een verandering van één of meer erffactoren is toe te schrijven: een wijziging derhalve in de erfelijke samenstelling, welke blijvend

1) Bij het biologisch experiment wordt de statistiek ook naast het experiment gebruikt.
2) nl. kiemplasma.
3) v. Herwerden, l.c., p. 14-15.

is..... Weifelend of men al of niet aan een mutatie mag denken, staat men in vele gevallen, waar de zuiverheid (*homozygote* toestand) voor bepaalde erffactoren in een groep van organismen wel waarschijnlijk is, doch niet onweerlegbaar zeker.'[1)] Wijst inderdaad het taalmateriaal, gelijk Prof. Van Ginneken het peert, op een periodiciteit, wat ik niet a priori afwijs, maar evenmin grif accepteer, dan strijdt dit met het begrip mutatie, aangezien deze gedefinieerd wordt als plotseling optredend.[2)]

In dit hoofdstuk heb ik den taalkundigen kant van Schr.'s betoog critisch beschouwd, en tevens de wijze, waarop de biologische gegevens er mee in verband werden gebracht. Ik geef mijn bezwaren nogmaals puntsgewijze weer.

1. De sociologische factoren bij de overdracht van den taalschat van ouders op kinderen worden geheel verwaarloosd.
2. De werking van mutaties bij den mensch is nog onbekend; conclusies voor de menschelijke taal zijn daardoor wel voorbarig.
3. Een váge paralleliteit, aangegeven door niet scherp gedefinieerd gebruiken van woorden als latentie, wordt als analogie en meer beschouwd: voor wezenseenheid van de linguistische en de biologische verschijnselen bewijst het niets.
4. Een verandering in het schriftbeeld wordt zonder nader onderzoek opgevat als een verandering van klanken.
5. De veronderstelde periodiciteit der klankveranderingen toont zich bij nadere beschouwing niet zoo regelmatig als Schr. het wil doen voorkomen.
6. Het klanksysteem van het individu schijnt nauw verband te houden met de taal van datzelfde individu: tusschenvormen, vermenging[3)] van klanksysteem, komen op de grenzen van talen voor, echter niet op de grenzen van rassen, waar men ze zou moeten verwachten, indien ze anthropologisch bepaald zouden zijn.
7. Een mutatie is ex definitione een plotselinge verandering; geleidelijke of periodieke wijzigingen in de taal kunnen dus zeer bezwaarlijk door mutatie worden verklaard.

1) ibid. p. 53.
2) De samenstelling *sprongmutatie*, die geheel hetzelfde beteekent, geeft dit nog duidelijker aan.
3) Er is geen bezwaar, dezen term 'vermenging' te gebruiken, mits men hem onderscheidde van de biologische beteekenis, die het woord ook heeft.

V.

In twaalf punten heb ik mijn bezwaren tegen de verhandeling van Prof. Van Ginneken samengevat. Men zal begrijpen, dat ik de uitspraak:

‘En ik voel mijn nieuwen bouw heel rustig en veilig aan, waar ik mij in alle hoekpunten geschoord en gepijlerd voel op de fundamenten: eensdeels door de Germaansche biologenscholen, anderdeels door de nieuwe Fransche Indogermanisten- en Romanistenschool gelegd.’[1)]

voor veel te optimistisch houd.

Meermalen echter heb ik laten doorschemeren, dat ik een verband tusschen de biologische geaardheid van een mensch en de structuur van de door dezen mensch gesproken taal niet a priori verwerp. Voordat echter ook maar één stap verder gedaan kan worden, moeten naar mijn meening de volgende vragen beantwoord zijn.

1. Wij weten, dat de schedelindex erfelijk is: zijn de andere vormen, die de schedel kan vertoonen, ook erfelijk? Zoo ja, op welke wijze?

Ik heb het oog op prognathie en orthognatie, lepto- en brachypalatalisme. De schedelindex erft over als een eenheid: niet erven lengte en breedte onafhankelijk van elkaar over. Eenzelfde probleem doet zich voor bij den palatalen index.

2. Is er verschil aantoonbaar in de uitspraak van de personen met smal en die met breed verhemelte, enz.?[2)] Zoo ja, is dat verschil zoo groot, dat het een oorzaak kan zijn tot wijziging in het klanksysteem?

De eerste vraag is gericht tot de biologen, de tweede tot de phonetici. Het is mogelijk, dat in deze richting reeds onderzoek gaande is. Aan de hand van concrete gegevens in deze kunnen wij allicht een stap verder komen.

H. BRUCH.

1) MKAW p. 189.
2) Het geheele spreekapparaat, inclusief longen, alsmede rompstand en misschien nog meer factoren, moet daarbij worden beschouwd. Van sommige dezer factoren zijn al gegevens bekend.

Boekbeoordelingen.

De Parabelen van Cyrillus, door Dr. C.M. Lelij. H.J. Paris, Amsterdam 1930 (Amsterdams proefschrift).

Als La Fontaine en ook al Aesopus ons hebben geleerd aan het woord ‘fabel’ de voorstelling te verbinden van een levendig verteld, sterk dramaties verhaaltje, is het ook maar beter, voor het Speculum Sapientiae die naam te vermijden. ‘Cyrilus Parabolen’ noemt de incunabel ze, en onder die titel staan ze bij ons bekend; ‘moralisatiën’ heeten ze bij dr. Lelij, eigenlijk met meer recht. De ‘verhaaltjes’ toch zijn al heel onbeduidend; in den regel raken een paar dieren, c.q. de lucht en de aarde, een ‘ijdel riet’ en een ‘honich riet’, een walvis en een schipper in gesprek, waarop een van beiden een preekje houdt, en daarmee loopt het af: ‘Dit gehoert scaemde hem die struus ende sweech’ ‘Tpaert ginc wech ende scaemde hem’ ‘Also seide die raven adiu ende ghinc heen.’ Maar die ‘lekeprekies’ (‘Christelijk is het werk; katholiek-kerkelijk volstrekt niet,’ zegt dr. L.) hebben een eigenaardige bekoring; schijnbaar van de hak op de tak springende, geven ze allerlei pittige toepassingen, verrassen door spreekwoorden, vergelijkingen en citaten; al zijn deze dieren niet zo belezen als die van het Pancatantram, een aanhaling uit het O. of N.T. of uit Aristoteles weten ze te pas te brengen! Het kost enige moeite de gedachtegang te volgen, deels wel doordat de vertaling gebrekkig is, en ook zou dit Latijn ons niet zo gemakkelijk liggen; maar men wordt met Alb. Thym toch onmiddellik aan een schrijver als Poirters herinnerd. Aanrakingspunten met Aesopus of met de Reinaertverhalen zijn er heel weinig, meer met een werk als Der Naturen Bloeme, door de wonderlike eigenschappen die aan dieren, plaatsen en stenen worden toegeschreven, wat de tekst interessant maakt voor de folklorist.

Het boek moet in de ME. zeer verspreid zijn geweest: 48 Latijnse handschriften, 9 Latijnse drukken somt dr. L. op; vertalingen zijn er behalve onze Dietse in 't Duits, Czechies en Spaans. Wie de schrijver is geweest, heeft men nog niet kunnen ontdekken; dat hij met Italië bekend en uit Duitsland afkomstig

was lijkt het aannemelikst; onverklaard blijft waarom zijn werk aan Cyrillus - en aan welke Cyrillus? - is toegeschreven. Van de Middelnederlandse vertaling bestaat één zeer geschonden handschrift (30 van de 80 bladen ontbreken) en een (slordige) incunabel. Naar die beide heeft dr. Lelij het uitgegeven, voorzien van een degelike oriënterende inleiding, van aantekeningen en woordenlijst. Voor zo ver de taal eigenaardigheden bezit, wijzen die duidelik op Holland, zelfs op Noord-Holland, al zijn er ook allerlei Zuidnederlandse vormen.

D.C. TINBERGEN.

Aankondigingen en mededelingen.

Simplisme en dilettantisme. Deze titel koos Dr. Gerlach Royen voor de rede waarmede hij het hoogleraarsambt te Utrecht aanvaardde. Met aardig gekozen voorbeelden wees hij op de dilettantiese taalbeoefening, waaraan de wetenschap zich slechts met moeite ontworstelt en aan het nog gevaarliker simplisme, dat ook soms de taalgeleerden bekoort.

Album- Vermeylen. In het gedenkboek dat onlangs aan professor Vermeylen aangeboden werd, vindt men o.a. een bijdrage van Jan Grauls *Over de hedendaagsche Zuid-Nederlandsche schrijftaal*, waarin hij de tekortkomingen van Vlaamse schrijvers aanwijst en zelfs Streuvels, Teirlinck en Timmermans niet spaart. - J. Mansion stelt de vraag *Waarom bestaat er eene Nederlandsche taal*? Het antwoord luidt: omdat Vlaanderen en Brabant zulk een overwicht verkregen, en later het eveneens Frankiese Holland.

De Taal der Vlamingen. In het verzamelwerk *Vlaanderen door de eeuwen heen* schreef L. Grootaers het hoofdstuk ‘De Taal der Vlamingen’, 37 blz. groot formaat met illustraties. In hoofdtrekken gaat hij de geschiedenis na, van de oud-Germaanse periode tot op onze dagen.

Verklarende Vakwoordenlijst van de Zeevisscherij. Als uitkomst van een prijsvraag verscheen dit vakwoordenboek, bewerkt door Frans Bly en G. Bly, een uitgave van de Koninklijke Vlaamsche Academie, die reeds vroeger dergelijke vakwoordenlijsten uitgaf. Behalve de techniese woorden en uitdrukkingen vindt men er ook spreekwoordelike, aan de zeevisserij ontleend.

Tekstuitgaven. Ten behoeve van een aanstaande opvoering verscheen een goedkope uitgave van *Die eerste bliscap van Maria* met interlineaire moderne vertaling, bewerkt door Willem Smulders Pr. (Nijmegen-Utrecht - N.V. Dekker en Van de Vegt en J.W. van Leeuwen - 1932). De tekst is letterlik gevolgd naar De Vreese's uitgave; voor de verklaring had de schr. de hulp van L.C. Michels.

Van *Reinaert de Vos*, in de reeks 'Van alle Tijden' uitgegeven door C.G. Kaakebeen en zorgvuldig herzien door D.C. Tinbergen, verscheen een zevende druk (Groningen - J.B. Wolters - 1932).

Bremer Arzneibuch. In de reeks *Niederdeutsche Denkmäler* verscheen *Das Bremer mittelniederdeutsche Arzneibuch des Arnoldus Doneldey*, naar een handschrift van 1382 uitgegeven door Ernst Windler (Neumünster - Karl Wachholtz - 1932). Voor een vergelijking van de Middelnederduitse vaktaal met de gelijktijdige Middelnederlandse is deze zorgvuldig bewerkte uitgave interessant.

Brunot's kritiek op de Grammaire de l'Académie française. De gezaghebbende geschiedschrijver van de Franse taal, Ferdinand Brunot, oefende in zijn 'Observations sur la Grammaire de l'Académie française' (Paris - E. Droz - 1932) een vernietigende kritiek op de dilettantiese en ouderwetse taalbeschouwing, waarvan de bewerkers van deze grammatica blijk gaven. Merkwaardig is het, dat deze grammatici de taal enkel als letters zien. Omtrent het geslacht merken ze b.v. op: La marque du féminin est en général un *e* que l'on ajoute à la forme du masculin: *cousin, cousine*. Brunot ziet zich genoodzaakt tot deze elementaire opmerking: 'Réalité du langage et écriture sont encore une fois confudues. Il y a bien un *e* à la fin de *cousine*, mais ce qui fait la différence de formes des deux genres n'est pas cette *marque. Cousin* se termine par un *e* nasalisé, écrit *in* et non suivi de consonne; la syllabe ce prononce comme dans *pain, vin, sein*. Dans *cousine, i* se prononce par *i*, non nasalisé, il est suivi de *n* articulé.'

Nog fraaier wordt het, als *héroïne* en *nièce* worden verklaard uit *héros* en *neveu* gevolgd door *e*, met een kleine 'modification' vóór deze letter!

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (mei-junie).

De Gids. Mei. A. Cornette beoordeelt *Een inleiding tot Karel van de Woestijne*, door Joris Eekhout.

Junie. De *Kroniek der Nederlandsche Letteren* van M. Nijhoff handelt over de dichters Bloem, Boutens en Hendrik de Vries.

De Nieuwe Gids. Mei. J.B. Schepers bespreekt *Bredero's jeugdwerk en jeugd*, o.a. de versjes die hij in 1607 schreef in Vaenius' *Emblemata*, en een mogelike reis naar Antwerpen. Ook handhaaft hij Bredero's auteurschap van de twaalf ‘Sonnetten van de Schoonheyt’.

Junie. Het vervolg van Schepers' artikel behandelt voornamelik de gedichten, aan Margriete, zijn eerste echte liefde, gewijd. - J.A. Russel doet mededelingen over *Hooft, Vondel, Boutens in English translations*, nl. vertaald door Prof. Grierson, in een bundeltje, getiteld *The Flute*. - Kloos geeft *Historische bespiegelingen en mededeelingen* over zich zelf.

Groot-Nederland. Mei. Frans Coenen schrijft een artikel *Frits Hopman ter herinnering*, waarin hij vooral waardering vraagt voor Hopman als kunstenaar.

De Stem. Mei. Urbain van de Voorde schrijft over *August Vermeylen en wij*, bij zijn zestigste verjaardag. - Dirk Coster karakteriseert *Drie dichters*, namelik Geerten Gossaert, A. Roland Holst en M. Nijhoff. Dezelfde auteur behandelt in een artikel *De moderne poëzie in Nederland* de dichters Herman van den Bergh, Marsman, Slauerhoff en Hendrik de Vries.

Junie. In het Critisch Bulletin beoordeelt Anthonie Donker het eerste deel van Querido's roman *Het Volk Gods*.

Stemmen des Tijds. Junie. *Bij de herdenking* van *Pol de Monts sterfdag* wijst C. Tazelaar op de betekenis van deze overgangsfiguur in de Vlaamse letteren. Aan het overzicht van zijn werk knoopt hij een bespreking vast van zijn laatste geschrift, *De gouden distel*, een bundel legendariese verhalen.

Opwaartsche Wegen. Mei. J. van Ham noemt *De Twijfelaar* van J. Limburg *Een merkwaardig debuut*. - J. Haantjes overziet *Het jaar in Zuid-Afrika 1931*, waarin o.a. verschenen de dichtbundel *Tria corda* van T.J. Haarhoff en de romans *Booia* door Jochem van Bruggen, *Frans* door P.J. Groenewald en *Loutervure* door D.F. Malherbe. - H. van der Leek beoordeelt de dichtbundel *Het ingekimde land* van H. de Bruin.

Junie. Onder het opschrift *Poëzie* bespreekt J. van Ham voornamelik de bundel *Het betere land* van A. Wapenaar.

Roeping. Mei. Anton van Duinkerken polemiseert tegen de heer Van Rooijen, naar aanleiding van het door deze beoordelaar scherp veroordeelde spel *Triangel* van Albert Helman.

Junie. Anton van Duinkerken schrijft onder de titel *Polemische Pinksterzegen* over de verschillende beoordeling van het Katholieke openluchtspel, j.l. Pinksteren opgevoerd. - M. Molenaar bespreekt *Gezelle's Eros* van Urbain van de Voorde. - G. van Rooyen beantwoordt de aanval van Duinkerken.

Vragen van den Dag. Junie. P. Leendertz toont zich ingenomen met de *Grondbeginselen* van Van Ginneken, blijkens zijn artikel *De spellingstrijd in nieuwe banen*.

De Vlaamsche Gids. Junie. Een opstel van Omer Van Audenhaege over *Tony Bergmann* geeft een ‘geslachtsboom’ van de gehele familie Bergmann en biezonderheden over de ontwikkeling en het letterkundige werk van de bekende Vlaamse schrijver.

Tijdskrif vir Wetenskap en Kuns, X, afl. 3. J.J. le Roux bestrijdt opnieuw Malherbe in een artikel *Nogmaals vorm en inhoud*.

Den Gulden Winckel. Mei. In de *Kroniek van het Proza* beoordeelt R. Houwink de roman *Het leven dat wij droomden* van Maurice Roelants. - M. Mok schrijft over een drietal bundels *Revolutionnaire Poëzie*. - N.J. Beversen noemt de Inleiding tot de hedendaagsche Nederlandsche letterkunde van Roel Houwink ‘een slechte handleiding’.

Junie. J.C. Bloem beoordeelt onder het opschrift *Vorm of vent* drie bundels essay's, van J. Greshoff, M. Nijhoff en D.A.M. Binnendijk. - Houwink's *Kroniek van het Proza* is gewijd aan C.J. Kelk's biografiese roman *Jan Steen*.

Eigen Volk. Mei. J. Rasch ontleent aan een Franse studie een *Nieuw overzicht* van al wat *Volkskunde* omvat. - J.R.W. Sinnighe geeft aanvullingen bij *Nederlandsche Volkshumor op stad en dorp, land en volk*. - Jozef Cornelissen geeft *Enkele beschouwingen over Brabantsche familienamen*.

Junie. J.H.P. Jacobs stelt de vraag *Wat gebeurt er met het Maastrichtsch*? waarbij hij wijst op de invloed van het algemene Nederlands en het onvermijdelike verdwijnen van oude woorden.

Haagsch Maandblad. Mei. Een kort opstel van J.L. Walch, getiteld *Onze jongste dichters*, is voor het grootste deel een overzicht in vogelvlucht van de oudere generatie.

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Mei. II. Duurkens besluit zijn artikel over *Die Eerste Bliscap van Maria*, waarin de biezonderhden van de opvoering en de aesthetiese waardering ter sprake komen.

Vondelkroniek, III. No. 3. Ter gelegenheid van de Amsterdamse Universiteitsfeesten wijst B.H. Molkenboer op Vondel's gedicht *De inwijding van 1632*, dat hij afdrukt en toelicht. - J.F.M. Sterck houdt, tegenover P. Maximilianus vol, dat *De oorspronkelijke Gijsbreght* een vertoning van de mis zou bevatten. - G.A. Nauta geeft *Kantteekeningen bij Den Gulden Winckel*. Verder bevat de aflevering een aantal Boekbesprekingen.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Jan. J. Jacobs bestudeerde *Een litteraire Brusselsche tongval uit de 13e eeuw* in een Brabantse rekening van 1298. - Amaat Joos geeft een verhandeling *Over de Spreekwoorden*, met een groot aantal voorbeelden. - Lambrecht Lambrechts schrijft over *Een Vlaamsche Vorm van de Brabançonne*.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde LI, afl. 2. Jan de Vries vervolgt zijn *Studiën over Germaansche mythologie* met een afdeling over *Franeker en Vroonlo*. - A. Beets verklaart overtuigend de uitdrukking *Een vaantje in 't gelag*, waarin *vaan* devier streepjes zijn, die aanwijzen dat men voor vier ‘maten’ in het krijt staat, en dus ook een bepaalde portie bier. - J.F. Vanderheyden toont aan dat Potter zijn vier graden van liefde aan een Latijnse bron ontleende. - B.H. Erné bestudeerde *De rijmen in drie kluchten uit de zestiende eeuw*, en gaf op grond

daarvan een kijkje in de techniek van de rederijkerskunst. - G.A. Nauta schrijft nog eens over *Blictri*; W. de Vreese verklaart het woord *faberdom* als begeleidend gezang.

Tijdschrift voor Taal en Letteren XX, afl. 2. Gerard Brom geeft enige *Aantekeningen bij Revius*. - H.H. Knippenberg besluit zijn artikel *Bilderdijk herdacht als dichter*. - J.F. Vanderheyden ontdekte *Nog een Nederlandsch 'Vado mori-gedicht'* in een Brussels handschrift. - Jos. J. Gielen behandelt nog eens *De g-h-wisseling in het Zeeuws*. Een aantal *Boekbesprekingen* vormen het slot.

Neophilologus. Junie. Het derde gedeelte van A.W. de Groot's studie over *Rhythmus* behandelt achtereenvolgens de duur van de ritmiese periode, het aantal dalingen van een ritmiese periode, in verschillende soorten van taal en in de muziek, en ten slotte de samenhang van heffingen en dalingen, de zogenaamde 'voeten.'

Leuvensche Bijdragen XXIII, afl. 3 en 4. Bijblad. J.F. Vanderheyden bespreekt o.a. de uitgave van K. Boudewijns' *Prieelken der Gheestelijker Wellusten*. - Jan Gessler beoordeelt de *Toponymie van Opwijk* door J. Lindemans, en *Nederlandsche Volkshumor op stad en dorp, land en volk* door J. Cornelissen. - J. Leenen beoordeelt *Palatalizering van û in 't Westlauwers Fries*, door W. de Vries.

Levende Talen. Junie. J. van Dam publiceert als 'proeve van taalvergelijking' zijn voordracht over *Nederlands en Duits*, waarin op karakteristieke trekken van de beide talen gewezen wordt, in verband met de verschillende volksaard.[1)] - W.L.M.E. van Leeuwen vervolgt zijn bestrijding van Zijderveld's litterair-pedagogiese beschouwingen in een artikel *Ideaal en Practijk*. - J.B. Schepers bespreekt *Bilderdijk's 'Afscheid'*, in het biezonder wegens de slotkoepletten, waarvan Kluyver's opvatting hem niet bevredigt. - F.G.A. Stemvers wijst, naar aanleiding van Hooft's *Galathea*, op het belang van varianten: de oorspronkelike lezing van dit gedicht verdient z.i. de voorkeur boven de latere omwerking. - A.J. Schneiders maakt een korte opmerking over 'Onze Taaltuin', en stelt een paar vragen over *Elckerlijc*.

1) Voor Duitse lezers bewerkte de schr. deze tekst in het *Zeitschrift für deutsche Bildung* 1932, Heft 6, met de titel *Deutsch und Niederländisch*.

Onze Taaltuin. Mei. G.S. Overdiep behandelt de *Inversie in Couperus' Iskander*. - Jac. van Ginneken geeft een beschouwing met aardig materiaal, over *Namen en Bijnamen*. - G.S. Overdiep schrijft over *Syntaxis en Dialectstudie*, om te betogen dat tot nu toe bij dialektstudie ten onrechte de syntaxis verwaarloosd werd. - Een taalkaartje, met beknopte toelichting, is gewijd aan het woord *asch.* - Jac. van Ginneken beoordeelt het eerste deel van de grote Vondel-uitgave.

Junie. Jac. van Ginneken noemt ‘de kosmies-organiese of mystieke denkvorm’, die hij bij Hadewijch ontdekte: *Het wieledenken van Hadewijch*. - G.S. Overdiep schrijft over *Het onderwijs in het Friesch*. - Het taalkaartje gaat de verbreiding van *pakken = grijpen, nemen* na. Jac. van Ginneken somt de verschillende *Phonetische wetenschappen* op. - G.S. Overdiep vervolgt het artikel *Syntaxis en Dialectstudie*. - B.H.J. Weerenbeck prijst Van Ginneken als verdediger van *Een nieuwe strooming in de taalwetenschap*. - G.S. Overdiep beoordeelt Van Ginneken's *Grondbeginselen van de schrijfwijze der Nederlandsche taal*. - Jac. van Ginneken bespreekt o.a. de Gezelle-uitgave, een boek over de taal van Gezelle (nl. van R. van Sint Jan), twee nieuwe dialektgrammatica's en de dialectatlassen van Blancquaert.

Dietsche Warande en Belfort. Junie. In een rede *Gezelle herdacht* gaat Marnix Gijsen na, wat Gezelle voor de Vlaamse opleving betekent, en wat hij in de toekomst kan zijn. - G. Walschap wijst op de betekenis van *Vermeylen*. - Interessant is de kritiese rubriek *Ringsteken* van Pertinax.

Museum. Mei. C.G.N. de Vooys wijst op het belang van de Mnl. mediese vaktaal, in een bespreking van het *Boeck van Surgiën* van Meester Thomaes Scellinck, uitgegeven door Prof. E.C. van Leersum.

Junie. A. Kluyver beoordeelt een boekje van Walther Steller: *Die Krisis des gesprochenen Wortes*, met voorstellen om de Duitse spelling te vereenvoudigen. - G. Engels beoordeelt de Zeventiende-eeuwsche Syntaxis van G.S. Overdiep.

C.D.V.

Potgieter - Sainte-Beuve - Taine.

In zijn artikel ‘Potgieter en Busken Huet als critici’ noemt prof. de Vooys enige buitenlanders en zegt dan: ‘Het zou een aantrekkelike maar moeilike studie zijn, die verschillende invloeden op Potgieters vorming na te gaan. Een eigenlik model te kiezen strookte niet met zijn onbuigzame natuur!’[1)]

Wie zich dus aan die ‘moeilike studie’ zou willen wagen, dient uit te gaan van Potgieters eigen critiese gesteldheid, om vervolgens na te gaan in welke buitenlandse critici hij die nog meer belichaamd vond. Het wordt een studie meer van affiniteiten, dan van invloeden.

In het volgende is getracht de mate van aantrekking en afstoting, de polariteit van Potgieter ten opzichte van Sainte-Beuve en Taine te bepalen.

Wanneer wij de critiese methodes der beide franse critici voor het gemak even een naam willen geven, dan zou die van Taine de fysiologiese, die van Sainte-Beuve de psychologiese kunnen worden genoemd. Want de eerste ziet kunstenaar en kunstwerk hoofdzakelik als resultantes van een aantal naspeurbare fysiese oorzaken, de laatste wordt vooral gedreven door een niets ontziende nieuwsgierigheid naar het individuele zieleleven.

De grens tussen de beide soorten is allerminst scherp. Taine heeft voor zijn critiek de biografie zo nodig als Sainte-Beuve, en deze is overtuigd fysioloog. Toch kunnen de beide opvattingen tegen elkaar botsen, b.v. bij de bepaling van het genie; de fysioloog erkent nauweliks het genie, de mens, die in staat zou zijn de natuurlike loop der dingen te verbreken, - de psycholoog, daarentegen, houdt bij zijn onderzoek eerbiedig halt voor dat wat aan zijn psychologiese waarneming ontsnapt: het transcendentale eigenlik-geniale.

Fysiologiese en psychologiese bestanddelen zijn van den aanvang af in Potgieters critiek aanwezig.

1) Beweging, 1907 III p. 80 vlg.

Van de fysiologiese behoeft ons dat niet te verwonderen, geladen als de critiese atmosfeer er mee was sinds Montesquieu's Essai sur le goût. Erkende niet Taine zelf: ‘Mon idée traine par terre depuis Montesqieu; je l'ai ramassée, voilà tout.’[1] Ja, Potgieter had al iets dergeliks gevonden bij zijn lievelingsschrijver La Bruyère, en hij haalt diens woorden aan in de Muzen: ‘Il me semble que l'on dépend des lieux pour l'esprit, l'humeur, la passion, le goût et les sentiments.’ En de Caractères zijn al van 1688.

Het is een bekende eigenaardigheid van Potgieter zijn persoonlike opinie uit te drukken in de woorden van een ander, wanneer die ander daar een kernachtige bewoording voor heeft weten te vinden. Zo geeft hij zijn mening, dat de tijd van ontstaan (le moment) het kunstwerk bepaalt gaarne weer met de woorden van Mme de Staël:

> Il faut juger les écrits d'après leur date.

De invloed van het milieu, van de maatschappelike omstandigheden drukt hij uit in de woorden van De Bonald:

> La litérature est l'expression de la société.

Dat het klimaat van veel invloed is, toont hij met onze eigen kunst aan, die minder scherts, vernuft en geest vertoont, omdat men ‘de koude van ons bloed, de vochtigheid van onzen hemel - amphibieen zijn zelden dartel -’ in aanmerking moet nemen.[2]

Dit 18e-eeuws kultuur-histories determinisme, dat bij Taine tot wetenschap wordt verheven, is diep doorgedrongen in het critiese denken van Potgieter. In de romankunst openbaart het zich in het pijnlik nauwkeurig betrachten van de couleur locale, de vruchteloze poging om door volledige beschrijving van het uiterlik, ook het innerlik beeld van voorbijgegane perioden voor ons op te doen staan. Pygmalion, die zijn beeld tot leven wil wekken door het alvast een passende jas aan te trekken. Overtuiging, die zich laat verleiden tot het naieve geloof, dat een 19e-eeuwer tot 17e-eeuwer wordt, als men hem 17e-eeuwse woorden en uitdrukkingen in de mond legt.

Een twede belangrijk gevolg heeft de deterministiese zienswijze. Zij vernietigt het geloof in de absolute waarde van de

1) Lettre à Havet. V. Giraud, Essai sur Taine p. 45.
2) Krit. Stud. I, p. 251.

klassieke kunst en maakt die tot een relatieve. Grond en geschiedenis, klimaat en zeden, tijd en omgeving bepalen iedere kunstenaar. Daar al deze faktoren voor de hedendaagse Hollander anders zijn dan voor de Grieken en de Romeinen, moet onze hedendaagse Hollandse kunst een heel andere zijn dan de klassieke. ‘Er is tweeërlei litteratuur: eene klassieke, die slechts navolging van Latijnsche, die weer navolging van Grieksche is - maar ook eene andere, eene betere, hoogere zouden wij schrijven, zoo zij niet de eenig ware verdiende te heeten, die de behoeften van hare eeuw bevredigt.’[1] Onze tijd is de tijd van de burgelike samenleving, waarvan de kooplieden de adel vormen, zegt Potgieter in zijn bespreking van v.d. Berg's Neven, en dit moet in de kunst weerspiegeld worden. Molière zelfs kan voor ons geen voorbeeld meer zijn.

Hierin ontmoeten Potgieter en Taine elkaar, want ook voor deze laatste is de enige voorwaarde voor het voortbrengen van een kunstwerk celle qu' indiquait déjà le grand Goethe: emplissez votre esprit et votre coeur, si larges qu'ils soient, des idées et des sentiments de votre siècle et l'oeuvre viendra.[2] Zo optimisties zag Potgieter het nu wel niet in, maar hij was toch bereid een slecht werk veel te vergeven alleen omdat het beantwoordde aan zijn voorstelling van 19e of 17e eeuw.

Ook Taine is nationalist: ‘Plus un poète est parfait, plus il est national. Plus il pénètre dans son art, plus il a pénétré dans le génie de son siècle et de sa race.... Par cette correspondance entre l'oeuvre, le pays et le siècle un grand artiste est un homme public. C'est par elle qu'on peut le mesurer et lui donner son rang.’[3] Hetgeen er uit ziet als een opzettelike definiëring van Potgieters critiek. Alleen gebruikt Potgieter het woord ‘nationaal’ nooit in zulk een droog-wetenschappelike zin, maar laadt het met al het affekt dat voor hem in de herinnering aan ons groot verleden verborgen is. De gedachte aan zulk een verleden is bij Taine geheel afwezig, Taine is geen romantikus en Potgieter wel. Vandaar de uitbreiding die een gedachte als de laatst-geciteerde van Taine bij Potgieter krijgt: ‘Het wereldburgerschap wars, waarvan de wijsbegeerte aan het einde der 18e eeuw den dageraad in den aanvang van deze meende te mogen begroeten, streeft volk bij

1) Stud. en Sch. II, p. 145.
2) Philosophie de l'Art I, p. 123.
3) Essai sur La Fontaine et ses fables, 1853, p. 344.

volk onzes tijds er naar, zijn aanleg eigenaardig te ontwikkelen en bij voorkeur dien type te verwezenlijken, waartoe de luchtstreek waarin, waartoe de grond waarop het leeft, waartoe vooral het verledene zijner vaderen het schijnt te hebben bestemd.'[1)]

Zie, hoeveel fatalistieser determinist Taine is. Dring door in de geest van je ras, van je kunst, van je tijd, zegt hij en vanzelf zul je je bepaald voelen door dezelfde factoren, waardoor je ras, je tijd, en je broeders in de kunst bepaald zijn, je zult nationaal worden. Dat doordringen is bij hem eigenlik geen gebod, dat gaat vanzelf en voor een groot deel onbewust.

Bij Potgieter is die doordringing echter een welbewust streven, dat zich ook op het verleden en natuurlik spesiaal op de 17e eeuw richt. Bepaaldheid en zelfbepaling, of anders gezegd, naturalisme en romantiek vermengen zich bij hem tot een typies nationalisme. De zelfbepaling, de vrije wil zal de Hollander Potgieter nooit prijs geven. Te allen tijde heeft men in ons land vijandig gestaan tegenover elke deterministiese leer, die de mensen het morele verantwoordelikheidsgevoel dreigde te ontnemen. Zo ook Potgieter. Zelfs in een vlaag van paradoksaliteit zou het nooit in hem zijn opgekomen te beweren, dat de deugd en ondeugd producten zijn, net zo goed als vitriool en suiker.[2)]

Hier zijn wij op het punt gekomen, waar Potgieter en Taine uit elkaar gaan. Geen dogmatikus, geen slachtoffer van eigen systeem, zal de eerste nooit zijn vrijheid van handelen op willen offeren aan een filosofies stelsel en altijd weten te ontkomen aan elke konsekwensie, die hem te ver af mocht willen voeren van het ware poëtiese begrip. Eerbied voor het dichterlik genie en voor de verscheidenheid van het levende, die zich niet in enkele algemene beginselen laat samendringen kenmerkt hem tegenover de franse systematikus. Ideële zaken als deugd, geloof en genie laten zich niet fysiologies bepalen. 'Le vice et la vertu' zijn zo min 'produits' als 'le génie poétique' een 'résumé' is.[3)]

Bij het beantwoorden van de vraag omtrent de afkomst en de ware aard van het genie, staat Potgieter zeer beslist aan de kant van Sainte-Beuve. Liever laten zij ze onverklaard, dan er producten van een zekere wetmatigheid in te zien, zoals Taine.

1) Krit. Stud. II, p. 222.
2) Histoire de la littérature anglaise, Préface p. XV.
3) Stud. en Sch. III, p. 417; Lafontaine, p. 345.

Deze is het blijkbaar meer te doen om de psychologie, dan om de psyche; meer om de idee dan om de mens; meer om wat uit de biezonderheden valt te abstraheren, dan om het beeld dat er uit valt samen te stellen. Wanneer er sprake is van het uitgeven van zijn brieven, wenst Taine dat die uitgave zal bevatten: 'Tout ce qu'on voudra sur l'écrivain, l'être abstrait composé d'idées et de phrases, qui se donne au public. Rien, rien du tout sur le reste, sur l'homme.... Je souhaite avant tout que le moi, la personne vivante avec son ton de voix, son geste, ses meubles échappe au public.'[1)]

Sainte-Beuve daarentegen roept geërgerd uit:

'Pourquoi donc reculer devant l'expression entière de la nature humaine dans la vérité. Pourquoi l'affaiblir à dessein et presque en rougir? Aurons nous toujours l'idole et jamais l'homme?'[2)]

Ook Potgieter eist zo groot mogelike biografiese waarheid: 'Geef ons menschen! eerst als ge dat doet, zullen we hunne gaven begrijpen, ook de gebreken aan deze verknocht kennende.... Lof noch blaam heeft waarde, tenzij het oordeel op kennis beruste.... Liever teregt veroordeeld, dan scheef beoordeeld.'[3)] De biografie en de brievenverzamelingen moeten ons die kennis verschaffen.

Vandaar in de Muzen de Briefwechsel zwischen Goethe und Zelter, ingeleid door het motto uit Sainte-Beuve: 'En fait de critique et d'histoire littéraire.... point de lecture plus récréante... que les biographies bien faites des grands hommes', woorden, door Potgieter nog eens herhaald in zijn bijdrage over Manzoni: 'Biografiën van belangwekkende menschen zijn mijn geliefkoosde studiën.'

Nog duideliker dan uit de biografie, spreekt de mens tot ons in brieven, die niet voor de pers bestemd zijn en in interviews. Vandaar de grote plaats, die er in de eerste jaargang van de Gids aan de pas verschenen Gespräche mit Eckermann wordt ingeruimd. Hoe arm is onze eigen litteratuur aan zulke documenten, klaagt Potgieter. De brieven van Bilderdijk zijn gerangschikt naar de persoon aan wie ze gericht zijn! Hoe is het dan mogelik er Bilderdijks ontwikkelingsgang uit af te lezen: Men prijst of verguist Bilderdijk, maar wie verklaart hem nu eindelik eens? Bezaten wij slechts wat meer gegevens over dat in duister gehulde

1) Nouveaux Lundis I, p. 198.
2) Giraud, p. 307.
3) Stud. en Sch. II, p. 153.

einde van de 18e eeuw, dan was het niet nodig een studie over een dichter uit dat tijdvak te betitelen: ‘Loots, geene biografie.’

Zo klaagt Potgieter, evenals Sainte-Beuve op zoek naar het karakteristieke detail, dat het beeld van een periode, of liever nog van een mens in die periode moet helpen samenstellen. Want meer dan Taine is het hun te doen om het individu, de monade; niet om wat hij met zijn tijdgenoten gemeenschappelik heeft maar om datgene, waardoor hij zich van hen onderscheidt in wezen of in graad. Want daarin is immers de oorspronkelikheid gelegen.

‘Zelfs de zeldzaamst begaafde kinderen zijn van hunnen tijd’, zeker, maar ook is ‘de ware oorspronkelijkheid het kind van haren tijd en toch dezen vooruit’.[1)]

Waarin dan? ‘In de kennis van wat er eigenaardigs schuilt in hare (van zijn geboortegrond n.l.) en in zijne krachten, in de wijze, waarop hij voortaan beide aan het licht brengt, v r u c h t b a a r m a a k t e n t o e p a s t, schittert, niet maar met ijdelen glans, straalt met l e v e n w e k k e n d e warmte, wat wij huldigen als oorspronkelijk genie!’[2)]

De door mij gespatieerde woorden eisen de ware oorspronkelikheid op voor de liberale volksopvoeding.

Sainte-Beuve, geen volkspedagogies idealist, is het toch wel met Potgieter eens, dat in het stelsel van Taine iets vergeten is. Wel kind van zijn tijd is het genie, maar eerst genie, zodra hij het tijdelike overwonnen heeft. Sprekend over Taine's kritiek zegt hij: ‘Il lui échappe le plus vif de l'homme, ce qui fait que de vingt hommes, ou de cent, ou de mille, soumis en apparence presque aux mêmes conditions intrinsèques ou extérieures, pas un ne se ressemble, et qu'il en est un seul entre tous qui excelle avec originalité.’ Wanneer kunstenaar en kunstwerk slechts afhankelik zijn van tijd en toestand, waarom is er dan in de 17e eeuw maar één Princesse de Clèves geschreven? Waarom zijn er dan niet enige tientallen Corneille's en Racine's.[3)]

Taine daarentegen acht het ‘peu de chose’ wat het genie aan de ideeën van zijn tijd toevoegt.

Tot nu toe hebben wij de kronologie van het geval buiten beschouwing gelaten, en konden dat doen, omdat Potgieter een te

1) Stud. en Sch., III, p. 150 en 185.
2) ibidem, III, p. 181.
3) Nouv. Lundis I, p. 69.

‘onbuigzame natuur’ is, dan dat men een bepaalde datum vast zou kunnen stellen, waarop hij een zwenking maakte in de richting van Sainte-Beuve of van Taine, of van wie dan ook. Bovendien waren Sainte-Beuve en Taine weinig anders dan voortzetters van reeds bestaande tendensen in de critiek: de psychiese en de fysiologiese. Voordat in 1828 Sainte-Beuve zijn Tableau de la poésie au XVIe siècle uitgaf of in 1829 zijn Portraits littéraires begon, had Potgieter de principes van zijn kritiek reeds bij Goethe kunnen vinden. Nog ouder waren de fysiologiese tradities, die, vóór Taine, nog eens bij Mme de Staël tot een ook in ons land hoog gewaardeerde uitdrukking waren gekomen.

Toch is het wenselik de kronologie niet geheel te verwaarlozen. Of zou er tussen de verschijning van Taine's Essai sur la Fontaine (1853)[1], Voyage aux Pyrenées (1854), Essai sur Tite-Live (1856) en Potgieters groote studies over Beranger (1858), Crabbe (1858 en '59), Tegnèr (1862) en Bakhuizen van den Brink (1870) volstrekt geen verband bestaan? Zeker las Potgieter reeds sinds 1855 de artikelen van Taine in de Temps en in de Débáts en ook wel het artiekel van Guizot over Essai sur Tite-Live: D'une nouvelle méthode critique.

In zijn correspondentie met Huet spreekt hij echter eerst over Taine, nadat in 1863 de Histoire de la Littérature anglaise is verschenen. Hij schrijft hem:

28 Jan. '64

Hebt gij Taine's Histoire de la littérature anglaise gelezen?.... Sainte-Beuve heeft wel gelijk, dat hij, de oude man! der jeugd een talent zoo goed en zoo gauw te werken benijdt. En toch is Sainte-Beuve een 19e eeuwer in merg en been.

8 April '64

Hierbij Taine....

26 Juli '64

.... al heeft M. Paul Janet, de l'Institut, in de Revue bezwaar bij bezwaar, een mooi boek blijft het toch.

En nog uit later jaren:

25 April '65

In de Revue (des deux Mondes) van 15 April is een fragment van Taine's Vie italienne, dat ge niet moogt overslaan.

1) Ik zelf bezit een exemplaar van deze Essai waarin nog resten van het bekende etiket: Verzameling Potgieter.

20 Oct. '69

Had (Bakhuizen) gelijk, toen hij verklaarde, geen satire te kennen zonder personaliteit? Mais il y a personalité et personalité. Aan Taine houd ik dat onderzoek naar het voorgeslacht gaarne ten goede, het behoort tot zijn stelsel, hij verklaart er door.

De objectiviteit, die toch de persoon niet uit het oog verliest en die uit ‘petits faits caractéristiques’ is opgebouwd, dat is wat Taine in Macaulay en Potgieter weer in Taine op prijs stelt. Op die objectiviteit wijst hij Busken Huet, wanneer deze in een brief van 29 Juli '64 hem bekent, de subjectiviteit in zijn eigen critieken moede te zijn, en de personele metode, die hij tot nu toe heeft gevolgd, te willen vervangen door een objectiefhistoriese. Taine wil hij daarbij echter niet tot voorbeeld kiezen, want ‘Hoe hoog ik hem ook plaatse, Sainte-Beuve blijft bij mij bovenaan staan, en in diens talent bewonder ik eene nog grooter oorspronkelijkheid, dan zelfs die van Taine is.’

Potgieter antwoordt hem hierop 2 Aug. '64:

‘Ge zult bij het wisselen van onderwerpen van zelf eenen anderen (vorm) kiezen. Drostelijke Teederheid had reeds een zweem van anderen toon - en gelooft ge niet, als ge b.v. de brieven van de Witt of het Journaal van een onzer oude zeerobben zult behandelen; als Bayle, of een der patriotten aan de beurt zal zijn, gelooft ge niet, dat, in spijt van alle bewondering voor Sainte-Beuve, de indruk van Taine zich zal doen gelden? Alle rechten van ieders bijzonderen aanleg erkennende, vlei ik mij, dat zoo veel studie u ijverzuchtig maken zal, zulk een gaaf een tijd in honderd kleine trekken te doen herleven, u aan zal sporen het op uwe beurt te beproeven.’

Maar Huet kan van Sainte-Beuve zo gemakkelik niet scheiden. Nog in '69 durft hij niet over Sainte-Beuve te schrijven, ‘omdat mijne eigen idealen zoozeer op de zijne gelijken, dat ik, door ze te schilderen, mijzelven belachelijk maken, en schijnen zou een zelfverdediging op touw te zetten.’[1)]

Eerst het Land van Rubens en dat van Rembrandt zijn in Taine's geest en bij zijn Van Napels tot Amsterdam dacht hij aan Taine's Voyage en Italie.[2)]

Van zijn kant, tracht Busken Huet Potgieter meer naar Sainte-

1) Busken Huet aan Potgieter, 13 Dec. '69.
2) Tielrooy, Conrad Busken Huet et la Litt. Française, p. 214.

Beuve over te halen. Deze noemt de Portraits contemporains wel ‘eene verkwikkende lectuur’, maar verwijt de schrijver elders ‘onpolitieke dupliciteit’ (wat Huet zich persoonlik aan kon trekken) en wenst, dat hij meer karakter had bezeten. Hoe Huet er hem ook toe aanspoorde,[1] nooit heeft Potgieter zelf Portraits contemporains geschreven. Voor de personaliteit van Sainte-Beuve is ons land te klein.

We mogen gerust aannemen, dat tussen de jaren '60 en '64 Potgieter zich zeer voor Taine heeft geinteresseerd. Sporen daarvan vinden we in dezelfde brief aan Huet van 28 Jan. '64, die boven reeds werd aangehaald:

‘De verschillende kringen, waarin die vrouwen (Wolff-Deken en Mme de Carrière) verkeerden, zij lachen mij aan als de zoozeer verscheiden natuur, die haar omringde, gezwegen van den engelschen en franschen invloed, welken de eene zoomin als de andere wist te weerstaan.’

Nog duideliker tainiseert hij in zijn niet herdrukte beoordeling van Cremers novellen in de Gids van 1862. Men heeft Cremer, zegt hij, ‘onzen Auerbach’ geprezen, maar dat is eerder een hoon dan een hulde. Auerbach is immers israëliet-germaandemocraat. ‘Een ontwikkeling als de zijne zou in de laatste 15 jaar ten onzent niet n a t u u r l i j k , niet mogelijk zijn geweest.’ Men zou Auerbach naast da Costa kunnen plaatsen. ‘Een israëliet-hollander, maar e e n g r o o t e r g e e s t dan de zijne, een genie van den eersten rang, is een geheel anderen weg ter onsterfelijkheid gegaan.’

Dit is Taine en toch ook weer geen Taine. Men twijfelt of hij de omgeving der dames Wolff en Deken en de Charrière ter verklaring of ter opluistering nodig heeft. Zeker was het niet zijn bedoeling ons het kausaal verband tussen hun verschillende omgeving en verschillende gemoedstoestand te betogen, maar hoogstens het ons voor ogen te stellen. Hij zou zulk een verband niet gedekreteerd, maar er naar getast hebben. De biezondere gevallen zouden hem hoofdzaak zijn gebleven en slechts vragenderwijs zou hij het hebben gewaagd er enige algemeenheden uit te halen, zich wel er voor wachtend die algemeenheden in een star stelsel te verenigen. Zelf dichter, heeft hij eerbied voor het onverwachte, het onberekenbare, ‘de groote geest’.

Bezien wij Potgieters grote biografiese studies wat nader

1) Huet aan Potgieter, 2 Jan. '70.

dan blijkt het mogelik, nog iets nauwkeuriger de plaats te bepalen, die zij ten opzichte van het werk van Sainte-Beuve en Taine innemen.

Zij onderscheiden zich van Potgieters vroegere kritiese arbeid, die meer op tijdgenoten en op boeken betrekking heeft en daarom dicht bij het werk van Sainte-Beuve staat, doordat zij handelen over niet meer levende personen, buitenlanders op Bakhuizen na, en ons deze personen voor ogen stellen in hun litteraire werkzaamheid, gericht en bepaald door innerlike en uiterlike faktoren. Daardoor naderden deze studies tot de Essai sur La Fontaine, van Taine, verraden alleen minder systeem.

Niet minder wetenschap, want ze zijn gedokumenteerd tot in de onderdelen. Litteratuurgeschiedenissen (Schmidt, Hettner, Cunningham, Sayous), biografieën (Boswell, Johnson, Forster, Macnight), resensies (van Sainte-Beuve, Macaulay, Jeffrey, Vinet, Villemain en vele anderen), geschiedwerken (Schlosser, Thierry, Thiers, Michelet, Carlyle), brievenuitgaven en memoires leveren beurtelings de details of worden als getuigen opgeroepen.

Maar in hun opzet, in hun schema, lijken zij meer op de Portraits contemporains dan op de Essai sur La Fontaine.

De fysiologiese metode is namelik min of meer staties; wij zien het individu, zolang het zich niet verplaatst, steeds bepaald door dezelfde fysiese omstandigheden, die eens voor al zijn karakter hebben vastgesteld. De blik van de psycholoog daarentegen is vooral gericht op de ontwikkelingsgang in het persoonlike zieleleven. Hij spoort niet het tijdelik-algemene, maar het individueel-eigenaardige op en begroet met blijdschap het moment, waarop dit de eerste gave estetiese uitdrukking heeft weten te vinden. Dan is er immers een nieuw oorspronkelik kunstenaar geboren. Dit oogenblik, waarop het individu zichzelf heeft ontdekt, vormt het hoofdmoment in Potgieters biografiese beschrijvingen, die, eigenaardig genoeg, dan ook meestal op dit punt gekomen eindigen.[1)] Doordat nu achter elk van de hier bedoelde biografiese studies als schema een ontwikkelingsgang zit, komen zij dicht bij de Portraits contemporains te staan.

Een schematies overzicht van de studie over Crabbe zal ons dit duidelik maken:

1) Dit zou de reden kunnen zijn waarom hij, in strijd met zijn belofte, nooit de studie over Béranger vervolgd heeft.

Introduksie.

Een bestaand genreschilderijtje: Johnson die de in moeilike omstandigheden verkerende Goldsmith te hulp komt, suggereert een denkbeeldig pendant: Crabbe, die de hulp inroept van Burke. De onderlinge vergelijking van deze vier tijdgenoten levert reeds vele punten ter karakterisering op. Het is een echt-potgieteriaanse, ingenieuse expositie.

De jeudige Crabbe.

The child is father to the man: reeds als knaap blijkt Crabbe hoekig en nuchter: hij speelt niet, hij lacht niet, is niet hartstochtelik in de liefde, doet veel aan kruidkunde en schrijft een leerdicht. Later, als letterkundige, ontbreekt hem de ware liefde voor de letteren; als predikant, die voor het geloof. Daarmee is ‘la pensée générale qui l'anime’, ‘la loi de sa course’ zoals Sainte-Beuve het noemt, bepaald. Nu volgt de inwerking van buiten af, door voorgangers en tijdgenoten.

Voorgangers.

Crabbe nader gedefinieerd door zijn voorliefdes op politiek of litterair gebied: Pope, Milton, Gray, Goldsmith. Nog nauwer wordt de kring getrokken: wát bewonderde hij in hen? Dat waarin hij met hen overeenkwam, onbewust zichzelf door zijn keuze definiërende. Waarin verschilde hij van hen, was hij hen op voor, bleef hij bij hen achter?

Tijdgenoten.

Hier dient de plaats, die Crabbe onder zijn tijdgenoten inneemt ter nadere karakterisering van zijn eigen persoonlikheid. Door hem tegenover zijn beschermheer Burke te plaatsen toont Potgieter ons het verschil tussen de beide mannen in temperament en opvoeding. Om Burke te leren kennen, moet op hem hetzelfde schema worden toegepast, dus:

De jonge Burke. Eerste ambities. Eerste geschriften. Wat voegt hij aan zijn voorgangers toe? Wie bewondert hij vooral onder zijn tijdgenoten? De man. Houding tegenover vrouw en geloof.

De Man.

Het eindpunt der ontwikkeling is voorlopig bereikt in huwelik en geloof. Zoals uit het kind Crabbe reeds viel op te maken, is de man Crabbe in liefde en geloof veel minder hartstochtelik, zelfs minder warm dan zijn beschermheer. Natuurlik hebben zijn uiterlike omstandigheden op de gang van zijn ontwikkeling de grootste invloed gehad. De oorspronkelike levensomstandig-

heden en eventuele veranderingen daarin, worden dan ook behandeld parallel aan de geestelike.

Nog frappanter is de overeenkomst (en het verschil!) bij vergelijking van Potgieters Béranger met die van Sainte-Beuve. Het schema is dat van de Portraits contemporains: ‘Exprimer la pensée générale qui l'anime, saisir la loi de sa course et la tracer dès l'origine, ne fût-ce que par une ligne non colorée, avec ses inflexions fidèles toutefois et les accidents précis de son développement.’[1)]

Potgieter en Sainte-Beuve beginnen dus bij de knaap, ontdekken zijn ‘passions dominantes’ (eerzucht, patriotisme) reeds in zijn jeugd. Maar terwijl aan Sainte-Beuve vooral Béranger's malice opvalt, ziet Potgieter in hem al heel spoedig een liberaal. Vervolgens komt de predilectie voor bepaalde voorgangers en tijdgenoten en wordt van de eerste gedichten melding gemaakt. Maar met ‘une ligne non colorée’ is Potgieter niet tevreden en de enkele opmerking van Sainte-Beuve, dat Béranger misschien is gaan dichten ‘à l'occasion des pièces de théâtre auxquelles il assistait’, is voor Potgieter aanleiding aan Julian Schmidt een voor zijn landgenoten zeer leerzame schets te ontlenen van het toneel in die dagen en van de stukken, die Béranger zo al zou hebben kunnen zien.

Voor een goed begrip van Béranger's poëzie is het nodig Napoleon te kennen, en dus: de jonge Napoleon; zijn verhouding tot reeds overleden en nog levende schrijvers en schrijfsters en zijn eigen litteraire werkzaamheid.

Een van Napoleon's beschermelingen is Fontanes: zelfde schema voor Fontanes. Bovendien biedt zich hier de gelegenheid tot een exkursie naar ons land: Fontanes wordt met Bilderdijk vergeleken, zijn verblijf in ons land is aanleiding tot de klacht, dat er zo weinig bekend is van het doen en laten van die vreemdelingen in Holland. Wie was b.v. juffr. v. Homrigh, de Stella van Swift? En hoe is eigenlik bij ons de revolutie verlopen, hoe komt het, dat al die Kezen Pruiken zijn geworden en waarom vond de 18e Brumaire hier niet meer weerklank? Omdat wij een slappe natie waren.

Schimmelpenninck verveelde zich in Parijs, maar Franklin

1) Portraits contemporains I, p. 83.

niet en in de 17e eeuw van Beuningen ook niet. En na deze potgieteriaanse wending eindigt hij met een hulde aan de openbaarheid.

De studie over Tegnèr vertoont weer enige malen hetzelfde biografiese schema. Maar meer dan in een van zijn andere studies heeft Potgieter hier toegegeven aan de eisen van zijn kunst, nergens elders is de grens tussen biografie en roman, tussen onderzoek en fantasie zo weggewist. Is het omdat hij in Tegnèr heel sterk zijn eigen fantasie- en beeldrijk poëties vermogen terugvond? Verschillende hoofdstukken, al dadelik het eerste beginnen met de allure van de historiese roman:

'In het 93e, 94e en 95e jaar der vorige eeuw zoudt gij in het hart van Zweden, langs de oevers van het meer Wenern, in de hooge bosschen van Wermland, op den grooten landweg, menigmalen een ouden chais hebben ontmoet....' 'Het geviel twee jaar later, dat de herfst, met een paar vermoeide jagers, een jong Upsala-student op Rämen bragt.'

Ook hier had Potgieter een voorganger, op wiens autoriteit hij zich beroepen kon: Geel. Hoe weinig uiterlike overeenkomst er ook tussen het werk van Geel en dat van Potgieter mag bestaan, het verwijt van 'geelzucht' tot Potgieter gericht was niet ongerechtvaardigd. De kern van Geel's arbeid, het zuiver tegen elkaar afwegen van wetenschap en poëzie, van onderzoek en fantasie, is tot de kern van Potgieter's kritiek geworden.

'Hoe onze verbeelding er zich in vermeit, als een groote naam ons oor treft, zich jongeling, man of grijsaard, die dezen droeg, die hem zoo vermaard worden deed, in gedachte v o o r t e s t e l l e n ; hoe zij er zich in verlustigt van overeenstemming te droomen tusschen den toestand, waarin hij verkeerde en de taak door hem volbragt: hoe zij stoffeert naar lust.... en toch telkenmale arme vermoeide, maar niet voldane f a n t a s i e , hare vleugelen in de schoot van het o n d e r z o e k strijkt, beschaamd van zoo vermetel eene vlucht zoo weinig bruikbaars te hebben meegebragt.'[1)]

'Onderzoek en phantasie zweefden ons in deze bladen hand aan hand voor',[2)] zegt Potgieter van zijn studie over Tegnèr.

'Biografen zonder tal! Wij zullen de laatsten zijn om neer te zien op den lust tot onderzoek, die U kenschetst; maar ach! dat er een weinig phantasie mee gepaard ging!'[3)]

1) Stud. en Sch. II, p. 223.
2) ibidem, III, p. 365.
3) ibid. II, p. 363.

Vooral het eerste van deze drie citaten is typerend voor Potgieters werkwijze. Behoefte aan plastiek spreekt uit het door mij gespatieerde ‘voorstellen’ en de tot nieuw leven gewekte ‘vlucht der phantasie’. De rechten der fantasie vinden uitdrukking in de woorden ‘droomen’, ‘stoffeeren’. De aanspraken van het onderzoek vindt men op een andere plaats verdedigd:

‘Verbeelding vermag veel, mits de sleutel van de schatkamer des wetens haar zij bedeeld. Slechts wanneer zij heeft gezien, opgemerkt, vergeleken, is zij zich niet alleen bewust van waar zij hare vlucht neemt, is zij ook zeker werwaarts zij voortzweeft.’[1)]

Zonder dus het onderzoek schade te willen doen, tracht Potgieter toch zijn zin voor plastiek en zijn romantiese verbeelding te bevredigen. De conscientieuse biograaf streeft naar een harmoniese vereniging met de dichter en weet werkelik op wonderbare wijze wetenschap en kunst met elkaar te verzoenen. Veel duideliker dan bij Sainte-Beuve spreekt daarbij Potgieters beeldende fantasie, die, zoals wij zo juist opmerkten, er een zeker genoegen in schijnt te vinden de meest afgezaagde beelden weer leven in te blazen. Abstrakties schijnen voor hem niet te bestaan. De Blik naar Crabbe is een blik in de meest reële zin van het woord: Potgieter plaatst zich voor Crabbes portret. ‘Navolgen’, voor ons een abstraktum, wordt plotseling konkreet, wanneer Potgieter zegt, dat Tegnèr het Zweeds het Frans wil doen ‘navolgen en inhalen’. De uitdrukking ‘zijn vlucht nemen’, waaraan wij geen zinnelike voorstelling meer verbinden, krijgt weer relief, wanneer Potgieter zegt dat het publiek de vlucht van zeker dichter ‘niet volgen, slechts nastaren’ kon. Hier komt de ‘onbuigzame natuur’ in het spel, die haar rechten opeist en van de biograaf zowel als van de dichter ‘plastische studiën, geen poëtische exclamatien’[2)] verlangt. ‘Het verleden moet in het leven geroepen worden, aanschouwelijk gemaakt’[3)]. Maar dat is niet ieders werk: ‘Voorwaar, cultuurhistorie te veraanschouwelijken doet niet wie maar wil’.[4)] Zo heerst er een groot gebrek aan plastiek in de levensbeschrijving, die Sybrandi ons geeft van George Crabbe en Potgieter, die slechts begrijpt wat hij ziet en verklaart door te tonen, wenst in die vage schil-

1) Stud. en Sch. I, p. 192.
2) ibid. I, p. 311.
3) Krit. Stud. II, p. 46.
4) Stud. en Sch. III, p. 366.

derij ‘hier en daar een toetsje aan te brengen’. Hij verháált ons niet George's moeilike jeugd, maar brengt ons in het armoedige ouderlike huis, laat hem later in Londen zelf zijn kleren herstellen en zijn schoengespen verpanden. Hij vertélt niet waarom en hoe Burke George hielp, maar wij zijn bij het gesprek tussen de beide mannen tegenwoordig. Wij vergezellen Burke naar zijn landgoed om de man als huisvader en als gastheer te leren kennen. Hij gaat daar met Crabbe als met zijn gelijke om (Wat een vooruitgang sedert Swift geknield het mes voor Temple opraapte! verheugt zich de liberaal Potgieter). Moet Burke op zijn schitterendst uitkomen, wat is er gemakkeliker, dan hem een schone rol te laten spelen op een kerstmaal, dat men bij een van zijn vrienden, b.v. Garrick (die kon het betalen), laat plaats vinden; terwijl verder als gasten worden uitgenodigd ‘slechts diegenen, met welke het grootste gedeelte onzers lezers min of meer bekend zijn, die ook in onze dagen voor de letteren nog belangstelling wekken’. Wie denkt hierbij niet aan Drost? Om een schilderij van Reynolds, om een gedicht van Crabbe te beoordelen wordt een theevisite in het atelier van de schilder in elkaar gezet. Een bij de Gids-mannen immers geliefd procédé! Op die wijze kunnen verschillende mogelike opinies, in verband gedacht met het karakter van verschillende beoordelaars, tegenover elkaar worden geplaatst. Op die theevisite is ook aanwezig de romancière Frances Burney: een ongezochte(?) gelegenheid de lof van de burgerlike roman sedert Richardson te zingen.

Zo modelleert Potgieter voortdurend zijn stof, zo zweeft zijn blik telkens over de grenzen van het terrein van zijn eigenlik onderwerp. Maar niet willekeurig zijn deze afdwalingen, niet in het wilde weg. Zij dienen òf tot harmoniese vulling van zijn doek, òf tot onderwijzing en aansporing van zijn volk. Van het laatste gaven wij reeds een enkel voorbeeld, over het eerste nog dit. De harmonie in Potgieters geest weerspiegelt zich in de harmonie, die hij in zijn werk tracht te bereiken. Zijn ‘onbuigzame natuur’ is een door geen vreemde invloed te verbreken eenheid in denken en doen. Op deze eenheid berust zijn gevoel voor kompositie, dat onmiddellik aan het voornaamste de voornaamste plaats aanwijst en het minder belangrijke, maar niet minder noodzakelike, daaromheen groepeert met de aan elk onderdeel toekomende graad van licht of schaduw. Zijn Leven van Bakhuizen van den Brink, dat ons nu min of meer rapsodies voorkomt, zou, als hij het had kunnen voltooien, waarschijnlik

de indruk van een groot, goedgebouwd historiestuk hebben gemaakt. Al zijn aandacht had hij gericht op het bewaren van de juiste verhoudingen in de onderdelen zo wel als in de hoofdzaken. Dit blijkt ons uit een brief aan Busken Huet (6 April '71), wanneer deze de eerste 300 bladzijden van Potgieters boek heeft beoordeeld onder het motto ‘Dissolving views’, Potgieters eigen lijfspreuk, die hier echter wel een verwijt inhoudt. ‘Dissolving views! schalk! waarom niet!? wanneer ge door al de afwisselende voorstellingen den indruk ontvangt om welken het mij te doen was?.... Het was mijn taak te beproeven te doen zien, hoe Bakkes zich ontwikkelde - als ik daarin slagen mogt, was het middel dan niet goed? Wat ik van U verwacht had, wat ik gaarne nog van U tegemoet zie, het is eene waardeering van de evenredigheid dier schetsen, het is een antwoord op de vraag of ik aan dezen of genen der wachters van Saturnus te groote plaats toekende of te veel regelen wijdde.’

Niet minder aan het karakteristieke feit gehecht dan Taine, maar wel minder abstrakt denker, - niet minder verwoed levensbeschrijver dan Sainte-Bevue, maar meer plasties uitbeelder, - groter romantikus en bewuster volksopvoeder dan beide, - ziedaar de termen waarin wij ten slotte Potgieters verhouding tot de beide franse critici zouden willen omschrijven.

Leeuwarden.
J.E.V.D. LAAN.

Vergelijkende en algemene litteratuur-wetenschap.

Paul van Tieghem, kenner bij uitnemendheid van de vergelijkende litteratuurwetenschap, heeft menigeen aan zich verplicht door in een beknopt en handig boekje, rijk van inhoud, getiteld *La Littérature comparée* (Paris - Armand Colin - 1931), een helder overzicht te geven van de problemen, de methoden en de voornaamste uitkomsten van deze wetenschap. Daaraan gaat vooraf een uiteenzetting van het ontstaan en de ontwikkeling van de vergelijkende litteratuur, terwijl een derde afdeling gewijd is aan wat de schrijver de algemene litteratuurgeschiedenis noemt.
C.D.V.

Naar een nieuwe versleer.

Alle problemen van de versbouw zijn talloze malen behandeld; op geen enkel punt is ook maar bij benadering overeenstemming bereikt. Ligt dit daaraan, dat ze in principe onoplosbaar zijn? Zullen we nooit weten, wat metrum, wat rhythme, wat een versregel, een caesuur, een voet, is? Ik geloof het niet. Het is mijn overtuiging, dat aan het onderzoek in dezen in de regel twee fouten kleven, die zich, zij het niet gemakkelik, laten vermijden. Ten eerste realiseert men zich meestal niet voldoende een hoe gecompliceerd iets een versregel is, hoe weinig kans men heeft met enkele a-prioristiese beweringen zonder meer als: proza is dit, poezie is dat, rhythme is dit, metrum is dat, het wezen van het vers te benaderen. Ten tweede ontbreekt het vaak aan scherp geformuleerde definities van gebruikte termen, die kritiek en nader onderzoek, kortom afbraak en opbouw, mogelik maken: te vaak moeten we ons tevreden stellen met phrasen als: vorm en inhoud zijn een, metrum is niets, rhythme is alles, rhythme is beweging, etc. Les formules simples ont la vie dure. Een noodzakelik gevolg van de onzekerheid op dit gebied en van het over en weer elkaar niet begrijpen is de heftigheid van de polemiek, waarin het negeren van de tegenstander vaak als welwillendheid moet worden beschouwd.

Daarmee is geenszins gezegd dat op het gebied der versleer, ook der Nederlandse, in de laatste jaren niet voortreffelik werk zou zijn gedaan. Het noemen van de namen Boer, De Vooys, Overdiep, Van der Elst, Kossmann, is wel voldoende om elk misverstand in dezen uit te schakelen. Toch is tegenwoordig opvallend de neiging om het bestaan van verschillende elementen, die door een minder krities, althans over minder gegevens beschikkend voorgeslacht zonder aarzelen werden aanvaard: voet, lettergreep, caesuur, zonder meer te ontkennen (Van Ginneken, Scripture, Sturtevant). Wat dan ook vooral hoop geeft voor de toekomst, is de ervaring, dat aan een tijdperk van inzicht en opbouw een periode van ontkenning en afbraak pleegt vooraf te gaan. Ik denk daarbij o.a. aan het klassieke voorbeeld van de sophisten, die op de vraag: wat is waarheid? antwoordden: waarheid bestaat niet. Daardoor prikkelden ze niet alleen hun

onmiddellike opvolgers, vooral Socrates, tot verdiept onderzoek, maar brachten tenslotte Aristoteles tot een formulering, die een enorme stap vooruit betekende. Met de sophisten waait er een frisse wind door de Griekse wijsbegeerte. En ik geloof, dat Van Ginneken, Scripture en Sturevant de sophisten van de moderne metriek zijn, wien we alleen al om die reden dank moeten weten.

Nodig schijnt mij thans vóór alles een bezinning op de stand van zaken, en een poging tot synthese, die alle verschijnselen van de versbouw omvat. En het is mijn bedoeling hier in het kort de lijnen aan te geven, waarlangs, naar ik meen, een dergelike bezinning en een dergelike synthese gezocht moeten worden.

Het fundamentele probleem van de taalkunde is wel altijd dit geweest: waarom zijn de vormen van de taal, van de talen, zó en niet anders? waarom is hun betekenis zó en niet anders? Analoog is het fundamentele probleem van de versleer: waarom zijn de vormen van het vers zó en niet anders, waarom is hun effect zó en niet anders?

Een versregel is blijkbaar een resultante van verschillende krachten.

Welke die krachten zijn, kan ik het best aan een concreet voorbeeld duidelik maken. Ik kies daartoe een moeilik geval, waarvan de analyse reeds eerder, niet zonder scherpzinnigheid, is beproefd, n.l. door Fr. Kossmann, in Nederlandsch Versrythme, 1922, 209-210. Ik bedoel de eerste regel van Vondels Gysbrecht:

Het hemelsche gerecht heeft zich ten lange lesten

Kossmanns conclusie zal wel niemand meer bevredigen. De moeilikheid van deze regel ligt daarin, dat hij een erkend goede vorm heeft, terwijl hij zich in de goede voordracht niet laat voegen in het schema der isochronisten, d.w.z. van de geleerden, die menen dat het goede rhythme in (voor het gevoel) gelijke afstanden tussen heffingen bestaat. Zeer juist heeft Kossmann gezien dat elke zodanige voordracht, die b.v. door maatslag begeleid zou kunnen worden, het rhythme moet vermoorden. Als verstokt isochronist doet hij nu de noodsprong: dan zijn zeker alle *lettergrepen* door Vondel isochroon bedoeld! Nu zou ik in principe het bestaan van een neiging tot isochronie (duur-gelijkheid) van opeenvolgende lettergrepen, ook in het gewone spreken,

geenszins willen ontkennen (zie mijn artikel in Bull. de la Soc. de Lingu. 27, 1926, 1-42), ook in deze regel niet. Toch lijkt het me evident, dat niet alleen aan deze zo zwakke en door allerlei factoren verstoorde isochronie het eigenaardig effect van dit vers te danken is.

Welk is dit effect? Door welke vormelementen komt het tot stand?

Voorlopig zou ik de krachten of bewegingscomponenten van deze regel willen groeperen in die van taal en spreken, van metrum en rhythme, van herhaling en van eenheid. Straks zal misschien een nog eenvoudiger groepering mogelik blijken.

De bewegingen van taal en spreken, die elk hun eigen bedoeling, hun eigen functie hebben, zijn velerlei. Het gaat hier om de afzonderlike woorden als betekenisdragers, hun syntakties verband, dat o.a. in de woordvolgorde tot uiting komt, verder om nadruk en intonatie. Al deze factoren vallen buiten het gebied van de formele versleer in engere zin.

Daarnaast hebben we de vormen zonder ‘betekenis’, de zuiver formeel-economies-aesthetiese vormen. Daarom is het de versleer te doen.

In de eerste plaats komt hier het rhythme in aanmerking. Een enkel voorbeeld.

Géene stáatsomwenteling; géene zégepráal van het éene gedéelte der nátie op het ándere: geen schándelijk zélfbejag van de áanvoerders heeft deze gebéurtenis ontéerd. Gehéel Néderland júichte dezélve tóe. Enz. (Voorberigt tot Van der Palms Gedenkschrift van Nederlands Herstelling) (Men kan deze regels natuurlik, vooral bij ander tempo, ook anders rhythmies lezen).

Het eigenaardig effect van deze zinnen komt grotendeels voort uit een bepaald en duidelik verschil tussen sterke en zwakke lettergrepen, de heffingen en de dalingen; uit een bepaalde afstand van heffing tot heffing, die, zooals de psychologie leert, bij voorkeur ca. 3/4 seconde is, wat hier inderdaad bij goede voordracht vrij volledig gerealiseerd schijnt; verder uit een zekere, duidelik waarneembare, overeenstemming tussen opeenvolgende rhythmiese perioden, vooral tussen opeenvolgende heffingen en tussen opeenvolgende afstanden. Reeds de schrijver heeft een en ander gerealiseerd door gemiddeld iets meer dan twee niet beklemtoonde lettergrepen tussen klemtonen te plaatsen (1,4,1,1,2,2,2,3,3, 2,4,6,3,1,0,2,2,1), en zelfs een enkele maal door dezelfde klinker in opeenvolgende heffingen aan te brengen: *éene gedéelte, Gehéel*

Néderland. Of dit nu ‘bedoeling’ was of ‘toeval’ interesseert ons niet: het gaat er alleen om of het om deze reden hem welgevallig was, of althans ons welgevallig is, en daaraan kan m.i. geen twijfel zijn.

Van het rhythme nu in deze zin (duidelik verschil tussen heffingen en dalingen, een zekere duidelike overeenkomst tussen opeenvolgende heffingen, afstand tussen opeenvolgende heffingen van ca. ¾ seconde, eventueel met gelijkheid voor het gevoel van opeenvolgende dergelike afstanden) is in de eerste regel van de Gysbrecht het verschil tussen heffingen en dalingen duidelik aanwezig, evenals een zekere overeenkomst tussen opeenvolgende heffingen, ook de goede afstand in mijn voordracht althans, maar niet de duurgelijkheid voor het gevoel van opeenvolgende afstanden. In mijn normaal voordrachtstempo maak ik vier rhythmiese heffingen:

Het hémelsche gerécht héeft zich ten lange lésten

Van de drie afstanden is de tweede duidelik korter, de derde langer dan de eerste. Met behulp van mijn horloge schat ik de eerste afstand op ongeveer 1,0 seconde, de tweede op 0,5, de derde op 1,5. Bij iets langzamer tempo wordt ook de lettergreep *lang* tot heffing. De afstanden in deze voordracht schat ik op ca. 1,0 0,5, 1,0 0,5 seconde:

Het hémelsche gerécht héeft zich ten lánge lésten

Nog weer een andere voordracht is blijkbaar die van Kosmann:

Het hémelsche gerécht heeft zich ten lánge lésten

Ik vermoed, dat de afstanden hier ongeveer 0,75, 1,25, en 0,40 zullen zijn: in elk geval zijn ze zeer verschillend van elkaar. Immers de moelikheid is voor hem, dat rekking van de afstand *lange les-* om ze gelijk te maken aan de vorige afstand, het rhythme van deze versregel ten enenmale zou bederven, wat ik gaarne onderschrijf.

Het rhythme is dus zonder isochronie bevredigend, zoals het dat ook in de anisochrone muziek, b.v. de Gregoriaanse en die van Pijper is: voldoende is blijkbaar, dat de duur der afstanden niet te veel van 0,75 seconde afwijkt. Inderdaad is in onze regel driekwart seconde wel ongeveer de gemiddelde duur. Het is in in de eerste plaats deze duur, die door de sprekende mens onwillekeurig gezocht wordt. Het bewijs wordt geleverd door het eigen-

aardige feit, dat in de voordracht van versregels of van proza bij verlangzaming van het lettergrepentempo het aantal rhythmiese toppen meestal geleidelik toeneemt, en omgekeerd. Bij zeer langzame voordracht kan zelfs elke lettergreep tot rhythmiese heffing worden.

Gelijktijdig met de krachten van het rhythme werkt in ons vers een tendentie van geheel andere aard, die we de metriese zullen noemen. Ze bedoelt telkens ongeveer hetzelfde aantal zwakke lettergrepen tussen twee sterke. Duidelik heeft ze bij de dichter keus en volgorde der woorden mede-bepaald. Duidelik ook is ze op de vorm van voordragen, lezen en horen van invloed, n.l. dan, wanneer de voordrager 'het metrum laat uitkomen', of wanneer hoorder en lezer 'het metrum voelen'. Het is wel haast overbodig er op te wijzen, dat Vondel in zijn alexandrijnen de oneven lettergrepen bijna alle zwak, de even voor het grootste deel sterk heeft gemaakt. Ik kan mij al deze verschijnselen niet anders verklaren dan door ook hier weer een bewegingscomponent aan te nemen, en wel een waarvan de vorm bij dichter, voordrager, hoorder en lezer in principe volkomen dezelfde is. Daarin wisselen de neiging tot het vormen of waarnemen (d.w.z. inwendig, psychies vormen) van zwakke en sterke lettergrepen regelmatig met elkander af: a á a á a á a á a á a á (a), maar die neigingen, die bewegingen, kunnen waarneembaar, motories-acusties dus, meer of minder volledig, ook in het geheel niet, gerealiseerd zijn. In ons vers is dit metrum lang niet volledig gerealiseerd. Daarvoor is in de goede voordracht de lettergreep *sche* te zwak, *heeft* althans in mijn voordracht te sterk, *zich* te zwak. Toch zal degeen, die voor metriek gevoelig is, misschien reeds wanneer hij deze ene regel voor het eerst hoort, voelen wat de metriek er van is. Dat voelen is geen schools scanderen, het is eenvoudig een intuitief reproduceren van een beweging, die bij de dichter onbewust aanwezig was. Daarbij speelt zowel herinnering aan andere regels als een eigen scheppend metries vermogen een rol. Bekijkt men de zaak materialisties, let men alleen op het geluid, niet op de wijze waarop dit wordt waargenomen, dan moet men zeggen: deze regel heeft geen metrum. Dan komt men er toe om met Verwey te zeggen: metrum is niets, rhythme is alles. Bekijkt men de zaak echter psychologies, dan ziet men in, dat de onvolledigheid der realisering de volledigheid van het functioneren niet belet, omdat lezer en hoorder dichter en voordrager intuitief begrijpen. Dat we bij het metrum niet uitsluitend

met een abstract, min of meer intellectueel schema, een principe van orde te doen hebben, maar met een levend motories iets, blijkt ook uit het feit, dat een sterke en onverwachte afwijking van het metrum door de voor deze dingen gevoelige niet eenvoudig als wanorde, maar als een motories conflict gevoeld kan worden. Een voorbeeld vindt men in de tweede regel van de Mei van Gorter:

Een níeuwe lénte en een níeuw gelúid.
Ik wil dat dit lied klinkt als het gefluit

Hier is dit conflict door het voortreffelik rhythme van die regel tot een harmonies compromis, dat juist door het conflict zelf zijn eigen jubelende charme heeft, opgelost:

Ik wíl dat dit líed klínkt als het geflúit

Duideliker misschien nog blijkt het motories karakter van metrum uit regels, die men op meer dan op eén wijze metries kan opvatten, d.w.z. voelen, waarover ik elders heb gesproken (Neophilologus, 1932, 187-188).

De moeilikheid van de eerste regel van de Gysbrecht voor de aesthetiese verklaring ligt blijkbaar daarin, dat de zwakte van het metrum daar niet door sterk rhythme wordt gecompenseerd: de harmonie er van is dus blijkbaar in een andere, derde factor te zoeken, waarover ik straks zal spreken.

Blijven we nu nog een ogenblik bij rhythme en metrum, dan zien we, dat in de meeste Nederlandse gedichten de metriese bewegingscomponent van opeenvolgende versregels dezelfde, de rhythmiese bewegingscomponent daarentegen verschillend is. Zoo ongeveer is het in Vondels alexandrijnen. Men kan spreken van een metries thema, dat rhythmies gevarieerd wordt. In sommige gedichten daarentegen blijft ook het rhythme ongeveer gelijk, althans het aantal rhythmiese toppen is hetzelfde, b.v. in:

Kan het zíjn, dat de líer, die sinds láng niet meer rúischte,
Die sinds láng tot geen hárten in díchtmuziek sprák,

Hier kan men van een metries-en-rhythmies thema spreken. In andere gevallen is alleen een rhythmies thema aanwezig, b.v. in:

Kníelen zál ik
tussen Uw símpele lúiden.
Het témpo van hun hárt
is de rústige régelmaat
van kóperen slíngers,
in antíeke klókkenkasten
van éikenhóut.
(Wies Moens).

Duidelik is hier in mijn voordracht het rhythmies thema met twee heffingen en een bepaalde afstand tussen die heffingen: dit thema is zelfs in bijna alle regels vrij volledig gerealiseerd; slechts de zesde regel krijgt voor mij gemakkelik drie heffingen:

van antíeke klókkásten.

Van metriek in de zin van gelijk aantal dalingen tussen opeenvolgende heffingen, alsmede vóór de eerste en na de laatste heffing, is geen sprake: dit aantal variëert van een tot drie, iets minder dus dan in het boven aangehaalde rhythmiese proza. Ook het oudere Nederlandse vers heeft vaak een rhythmies thema zonder metriek.

Vatten we thans overeenkomst en verschil tussen rhythme en metrum kort samen. Beide zijn psychiese bewegingen, die sterk of zwak gerealiseerd kunnen zijn. Over dergelike psychiese bewegingen bij waarnemingen en bij lichaamsbewegingen zie Neophilologus 1932, 185-187, naar de onderzoekingen van twee psychiaters, Jackson en Stein. Ze kunnen samen, maar ook afzonderlik, optreden. Beide berusten op de afwisseling van sterke en zwakke lettergrepen. Treden ze samen in dezelfde regel op, dan kunnen hun perioden samenvallen en niet samenvallen. Essentieel voor rhythme is een bepaalde duur der perioden die meestal in de afstand van heffing tot heffing het duidelikst wordt waargenomen. Essentieel voor metrum is overeenkomstige bouw van opeenvolgende perioden, die in onze taal meestal het duidelikst in gelijk aantal dalingen tussen heffingen uitkomt.

Rhythme en metrum hebben grote overeenkomst in functie, in zoverre ze beide economies-aestheties werken krachtens het algemene principe van regelmaat in de variatie. Het rhythme heeft echter in de regel één functie meer, omdat het niet alleen economies, maar ook (doordat het profiteert van de onwillekeurige schommelingen der opmerkzaamheid) stimulerend werkt. Werken ze dus beide habitueel economies, zo kunnen

ze toch ook beide ten allen tijde in verband met de inhoud van de woorden of met de gesuggereerde stemming occasioneel expressief worden.

Ze hebben verder dit gemeen, dat beider effect belangrijk kan stijgen, wanneer opeenvolgende heffingen belangrijk overeenstemmen, b.v. door alliteratie of assonantie, wanneer opeenvolgende perioden of delen van perioden regelmatig gevarieerd worden, of wanneer afzonderlike perioden tot groepen, de z.g. voeten, worden.

Voorbeelden:

(1) *In 't húis mijns váders waar de dágen tráger wáren*
(2) *O őnvermóeide mőlenáar, O schĕpenbóuwer, stĕdendwínger*,
(3) *Reeds neigt* | *de zon* | *ter rust* | *en lijkt* | *'t gerijs* | *der mane* |

Rhythme zowel als metrum kunnen een schakel, een trap zijn in de hierarchieke opbouw van een gedicht. Een gedicht kan van het begin tot het eind bestaan uit met elkaar corresponderende strophen, deze uit met elkaar corresponderende versregels. Een versregel bestaat meestal weer van het begin tot het eind uit met elkaar corresponderende elementen: corresponderende woordreeksen (zoals in de Gysbrecht de door de caesuur gescheiden vershelften), of corresponderende woorden (zoals in het oudste Latijn, waarin de woorden een grote zelfstandigheid hebben, in het saturniese vers), of corresponderende perioden van het rhythme, of van het metrum; soms uit meer dan een van deze tegelijk, zoals in de Gysbrecht. De onderste trap in de hierarchie vormen altijd de afzonderlike lettergrepen.

Analoge verschijnselen vindt men in de muziek. Een maat is als een rhythmiese periode, overeenkomstige bouw van opeenvolgende maten of van delen van dezelfde maat:

als een metries verschijnsel te beschouwen. In z.g. anisochrone muziek heeft het rhythme wel de goede afstand, maar niet de extreme overeenstemming in duur van opeenvolgende perioden en afstanden: ook is daar metriek meestal zwak, omdat de indeling van opeenvolgende maten verschillend pleegt te zijn.

Maar met expressie, rhythme en metrum zijn de krachten, waarvan het vers de resultante is, lang niet volledig opgesomd.

Al dadelik laten twee bizondere apparaten hun rechten op economies functioneren gelden: dat van de ademhaling en dat van het bewustzijn. De aard van ons uitademingsapparaat brengt noodzakelik met zich mee het vormen van goede lettergrepen, waarvan ik nu niet zal spreken, en van goede uitademingsreeksen van om en bij ca. 4 of 5 seconden. Bij de dichter werkt deze neiging in het aanbrengen van syntaktiese grenzen om de zooveel seconden: de frequente interpuncties aan het eind van versregels zijn daarvan in de Gysbrecht het zichtbare resultaat. De voordrager ademt bij deze alexandrijnen opvallend vaak, meer dan op enige andere plaats, aan het eind van een versregel in. De aard van ons bewustzijnsapparaat brengt noodzakelik met zich mee de neiging tot het vormen van goede ‘praesensreeksen’, waarvan men alle delen gelijktijdig in het bewustzijn kan vasthouden; terecht merkt Ebbinghaus op, dat men dit in het algemeen wel met drie klokslagen, maar niet met twaalf kan doen. De frequente syntaktiese grenzen na de zesde lettergreep zijn hiervan het door de dichter bereikte resultaat; een bepaalde pauze of rust door de voordrager tussen twee praesensreeksen, hier dus bij de caesuur, gelegd, is voor het functioneren van dit apparaat niet nodig, ofschoon wel daaraan bevordelik. Het grote succes van de alexandrijn zal zeker wel ten dele daaraan te danken zijn, dat in de duur van de versregel hier de optimum duur van een uitademingsreeks, in de duur van de vershelften de optimum duur van een praesensreeks vrij goed benaderd is. Daarom had Verwey geen gelijk toen hij hij beweerde, dat metra ontzettende doden zijn: het zijn integendeel hoogst welwillende levenden, zolang men ze niet overbrengt naar niet verwante bodem: de Griekse hexameter is voor onze taal met z'n minder snel syllabentempo dan het Grieks blijkbaar te lang, te ‘zwaar’; maar elke taal heeft de metra, de versregels, die hem passen, die hij verdient. Zijn ze er niet, dan moeten ze worden uitgevonden.

Ik zou over de goede bouw van uitademings- en praesensreeksen nog veel kunnen zeggen (vooral de aanwezigheid van een hoogste top, liefst aan begin of eind, is een eerste eis), maar ik haast mij over te gaan tot de laatste groep van krachten, die in aanmerking komen. We kunnen ze het best aanduiden met het woord hierarchie. In elk gedicht streven dichter, voordrager, hoorder en lezer naar ononderbroken hierarchieke opbouw. Van het begin tot het eind moeten strophen, versregels, delen

van versregels, rhythmiese en metriese perioden, lettergrepen, met elkaar corresponderen, min of meer als elkaars herhaling gevoeld worden. En elk van deze herhalingseenheden heeft een neiging een werkelijk samenhangende groep te worden. Deze twee principes beheersen alle versbouw, ook die van Vondel.

De verklaring der harmonie van onze eerste regel berust geloof ik meer dan op iets anders, meer dan op de sterke realisering van rhythme of metrum, op de sterke correspondentie der vershelften. *He-* van *hemelsche* correspondeert sterk met *heeft*, ook door de klanken, de klinker van *-recht* in *gerecht* is dezelfde als die van *les-* in *lesten*; van meer belang nog is de overeenstemming voor het gevoel van de afstanden tussen eerste en tweede en tussen derde en vierde heffing. Analoog is de correspondentie der vershelften in de tweede regel, alleen liggen daar de heffingen op andere plaatsen:

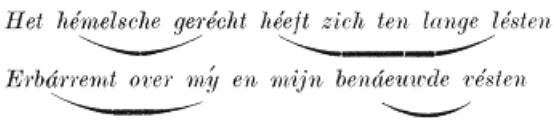

Omdat *héeft zich ten lange lésten* zoveel lettergrepen omvat, moet het tempo terwille van de veel kortere reeks *hémelsche gerécht* iets versneld worden. Precies het omgekeerde is in de tweede regel het geval, waar *-náeuwde vésten* onwillekeurig vertraagd wordt. Aldus moet de afstand *lánge lés-* betrekkelik kort zijn: rekking daarvan terwille van isochronie in het rhythme speciaal om deze afstand even lang te maken als de voorafgaande, zou, zoals Kossmann zeer terecht heeft opgemerkt, de harmonie van het geheel verstoren.

Ten overvloede geef ik nog enige voorbeelden van versregels, waarin correspondentie der vershelften mede door gelijkheid der afstanden tussen de heffingen, tevens door ongeveer gelijke kracht der heffingen, soms ook door allitteratie of assonantie der heffingen duidelik is, en waarin de harmonie van het geheel grotendeels juist op deze correspondentie der vershelften drijft:

835 *De grúwelijcke réus heeft eene póort vermánd*

Ook hier geen isochronie van alle afstanden: de middelste is langer, maar de neiging tot isochronie van de eerste en de laatste maakt het tempo van *grúwelijcke réus* bij mij snel, dat van *póort vermánd* langzaam.

Een níeuwe lénie en een níeuw gelúid
A thíng of beaúty is a jóy for éver
De kíndren lúisterden als wij toen lúisterden
The A'ngel smíled, and from his, rádiant fáce
Und wíeder ist es Hérbst, entblåttert stehn die Båume,
22 *Hoe zal het gánsche lánd van ons verlóssing wágen*.
14 *Van hém, die op zijn jácht geen áes en had gevónden*.

Ongetwijfeld bestaat ook een neiging tot gelijkheid der afstanden *lánge lés-* en *náeuwde vés-*, terwille van de correspondentie der beide versregels. Maar deze gelijkheid wordt in mijn voordracht, blijkbaar terwille van de boven bedoelde binnen dezelfde versregel, slechts zwak gerealiseerd. Een resultante van krachten betekent noodzakelik een compromis, waarin het aestheties minder belangrijke voor het aestheties belangrijkere moet wijken. Overigens is de correspondentie der beide regels voldoende door andere factoren (metries thema, gelijk aantal lettergrepen, rijm) gewaarborgd om deze opoffering aan de bouw der afzonderlike regels mogelik te maken.

Daarmee schijnt mij het conflict in onze regel voldoende geanalyseerd en verklaard te zijn. Het probleem was: geen isochronie van afstanden, geen geprononceerde metriek, toch een bevredigend effect. Overdreven gezegd: harmonie zonder rhythme en zonder metriek.

De verklaring is, meen ik, deze. In de eerste plaats behoeven noch metrum, noch rhythme volledig gerealiseerd te zijn om te functioneren: de goede waarnemer vult het ontbrekende in de vorm aan. In de tweede plaats is voor de functie van het rhythme isochronie van afstanden niet essentieel, zooals trouwens de anisochrone muziek van alle tijden overtuigend leert. In de derde plaats is hier een ander aestheties element sterk gerealiseerd, waarvan de betekenis in de versleer meestal over het hoofd wordt gezien: correspondentie der vershelften met elkaar, o.a. door een zekere gelijkheid van afstanden tussen heffingen, en correspondentie van de gehele regel met de volgende regel.

De vorm van een versregel is, als gezegd, de resultante van een aantal gelijktijdig werkende krachten, welke alle een eigen vorm en een eigen functie hebben. Men kan deze krachten bewegingen of bewegingscomponenten noemen. We bedoelen die van de taal in engere zin, die van het spreken in engere zin, die van het metrum, die van het rhythme, enz. Men zou ook, ietwat

voorzichtiger, van impulsen of tendenties tot bepaalde bewegingen kunnen spreken. Een eenvoudig voorbeeld van twee gelijktijdige dergelike bewegingen biedt het zinnetje: *niet béloven, maar géloven*, wanneer daarin, tengevolge van de tegenstelling, van de normale, optimale, accentuering ter wille van de nadruk. op de eerste lettergrepen van *belóven* en *gelóven* wordt afgeweken. Geen van deze bewegingen behoeft, om te functioneren, volledig gerealiseerd te zijn, zoals immers een goed verstaander maar een half woord nodig heeft: de ongewone klemtoon in *béloven* levert niet het minste bezwaar op voor het begrijpen van de betekenis van dat woord: zoo kan ook een door de voordrager slechts even aangeduid rhythme bij de goede hoorder een sterk rhytmies effect wakker roepen, en kan de versgevoelige in zeer vrije verzen, b.v. de Mei van Gorter, toch de metriek voelen en begrijpen, de charme ervan in de meest gedurfde variaties er op nog ondergaan. Zoo bestaat ook de beweging van het potlood op het papier uit minstens twee bewegingscomponenten: de horizontale, die de richting, de verticale, die de dikte van de lijn veroorzaakt. Ook behoeft hier de beweging niet volledig visueel gerealiseerd te zijn, om te functioneren, om de indruk van beweging, althans van eenheid, te voorschijn te roepen, b.v. in de stippel- of streepjeslijn. Zelfs is misschien in de horizontale beweging de hypothese van meer dan één bewegingscomponent niet te gewaagd, wanneer in de decoratieve kunst een zelfde motief, b.v. een blad, met geringe variaties, nu eens loodrecht van boven, dan weer schuin van boven, een andermaal op zijn kop geplaatst of gezien, herhaald wordt.

In het vers werken als regel precies dezelfde krachten in hetzelfde vers bij dichter, voordrager, hoorder en lezer, doch op verschillende wijze en met verschillend gevolg. Bij de dichter hebben ze invloed op keus en volgorde van woorden, ook op de wijze, waarop hij zijn gedicht schrijft (meestal elke versregel op een aparte lijn): bij de voordrager op de uitspraak van de hem gegeven en als zoodanig kategories voorgeschreven woorden en zinnen, op de z.g. voordracht dus: bij hoorder en lezer op de niet waarneembare, slechts beleefde, inwendige reproductie, die bij de een van de acustiese, bij de ander van de visuele waarneming pleegt uit te gaan. Het feit b.v., dat de hoorder gelijktijdig de betekenis der woorden begrijpen en metrum zoowel als rhythme voelen kan, is het best te verklaren in de veronderstelling, dat niet alleen het geluidsbeeld inwendig tamelik volledig reprodu-

ceert, maar ook de afzonderlike bewegingscomponenten, waarvan dit geluidsbeeld, als gezegd, de resultante is.

Ik heb getracht door de aesthetiese analyse van de vorm van een enkele regel te komen tot de bezinning en de synthese, waarvan ik boven sprak. Vele en velerlei zijn de bewegingsvormen, die in ons Nederlandse vers hun realisering zoeken en slechts ten dele vinden. Doch elk van deze gaat terug tot een van de volgende principes: expressie, aanpassing, hierarchie. De directe expressie komt door taal en spreker in engere zin tot stand: indirect kan door samenspel van vorm en inhoud allerlei worden gesuggereerd. Op aanpassing aan de structuur van ons ademapparaat en van ons bewustzijn berust de bouw der lettergrepen, en de lengte van versregels, van delen en van groepen van versregels: op aanpassing aan de onwillekeurige schommelingen van onze opmerkzaamheid berust het rhythme. Het streng doorvoeren van hierarchieke opbouw karakteriseert vers tegenover proza; hier gaat het in de laatste instantie om twee factoren: herhaling en eenheid.

Het komt mij voor dat slechts wanneer men uitgaat van deze fundamentele drie-deling de fundering van een nieuwe Nederlandse en van een algemene versleer mogelik is.

Aerdenhout.
PROF. DR. A.W. DE GROOT.

Fonologie.

De fonologie moge, voor zover ze meer aandacht gaat schenken aan de klanken-*systemen*, in de taalkunde nieuwe, juister: vernieuwde perspektieven openen, in werkelikheid hebben ook vroegere linguisten de konkrete klankenveelheid van 'n taal altijd beschouwd en behandeld als wisselende realizeringen van 'n betrekkelik klein aantal fonemen.

Al is de stem, en daarmee de woordverklanking, van elke spreker 'n beetje anders; al varieert eenzelfde klank van eenzelfde woord naar gelang die klank minder of meer wordt betoond, gejaagd of rustig wordt gesproken; al wisselt 't klankgehalte wanneer de aangrenzende klanken verschillen; 't klanktimbre wanneer de stemming van de spreker zich wijzigt; enz. enz. - men heeft toch altijd en overal uit die bonte veelheid van konkrete klanken 'n makkelik te tellen aantal klankgemiddelden geabstraheerd.

Wanneer Van Ginneken echter de leuze ‘Taal is klank’ daarom als 'n wanbegrip meent te moeten signaleren, maakt hij zich schuldig aan onvergeeflike sofisterij.

(GERLACH ROYEN: *Spraakkunstige Varia* VI in ‘Ons Eigen Blad’ 1932).

De Duitsche ‘Sprachatlas’ in verband met Nederlandsche dialectgeographie.[1)]

Na een lange pauze kan ik weer verslag uitbrengen omtrent de publicaties van het bureau van de ‘Deutsche Sprachatlas’. Die pauze ligt aan mij, niet aan het bureau, dat met bewonderenswaardige regelmaat zijn jaarlijksche afleveringen in het licht zendt. Evenals vroeger (N.T. XXI en XXII) zal ik mij beperken tot bespreking van die verschijnselen die voor de Neerlandicus van belang zijn.

heiss (Das Feuer war zu heiss, die Kuchen sind ja unten ganz schwarz gebrannt).

In Emden en verre omtrek wordt veelal *hijt* geschreven. Terecht wordt aangenomen, dat deze *ij* als Nederlandsche orthographie voor de diphthong *ei* geïnterpreteerd moet worden. Het gebied sluit dus bij het Groningsche diphthongeeringsgebied aan (Ter Laan: *hait*). Als men Wenker's formulieren voor Bentheim inziet, komt men tot de ontdekking, dat de invloed van de Nederlandsche spelling (volgens Siegenbeek natuurlijk) op de schrijfwijze van de dialectvertalingen zeer groot is. Met soortgelijke invloeden zal men ook bij de Oostfriesche formulieren voortdurend moeten rekening houden.

euch (ich verstehe euch nicht...).

In Tschr. XXXIX is een *jou*-kaartje gepubliceerd, waarvan ik de grens tusschen de vormen mèt en die zonder *j* nog even

1) *Deutscher Sprachatlas*, auf Grund des von Georg Wenker begründeten Sprachatlas des Deutschen Reichs und mit Einschluss von Luxemburg in vereinfachter Form bearbeitet bei der Zentralstelle für den Sprachatlas des Deutschen Reichs und deutsche Mundartenforschung. Lieferung 3 und 4 hrsg. unter Leitung von F e r d i n a n d W r e d e , Lieferung 5 und 6 hrsg. von F e r d i n a n d W r e d e und B e r n h a r d M a r t i n . (Marburg - N.G. Elwert'sche Verlagsbuchhandlung (G. Braun) - 1929-'32. [Afl. 5 en 6 met de toevoeging: ‘und mit Einschluss Luxemburgs, der deutschen Sprachteile der Tschechoslowakei, Österreichs, der Sprachinsel Gottschee, Liechtensteins']’.

memoreer. Trek een lijn van een punt even benoorden V o l l e n h o v e naar een punt benoorden D i e v e r en van daar in zuidoostelijke richting naar het ontmoetingspunt van Drentsche, Overijselsche en Duitsche grens. Al het Nederlandsche gebied (het Friesche inbegrepen) dat noordelijk van deze lijn ligt heeft *j*-vormen. Alles wat in de noordoostelijke provinciën zuidelijk daarvan ligt heeft *oe*(*ow*)-vormen. Deze streek omvat dus meer in het bijzonder het geheele zuidelijk van Vollenhove liggende gebied en de geheele A c h t e r h o e k , een deel van de V e l u w e ten westen van de lijn H a t t e m - A p e l d o o r n - V e l p (deze drie plaatsen hebben nog geen *j*), verder het bij Overijsel en Gelderland aansluitende gebied van Westfalen en Rijnland en ten slotte een wigvormige driehoek van D r e n t e , waarvan D i e v e r het meest vooruitstekende punt is. De 'Overijselsch' gekleurde wig van Drente blijkt nu een tegenhanger te hebben in de Nedergraafschap Bentheim (dat *ouw, uw* heeft). Het heele Duitsche gebied ten oosten van Groningen, Drente, Nedergraafschap en Twente tot ongeveer Oldenzaal toe heeft daarentegen uitsluitend *j*-vormen. Op de Duitsche kaart ziet de Nedergraafschap Bentheim er nu uit als een eiland, in werkelijkheid is het een aan Overijsel vastzittend schiereiland. Dat dit Bentheimsche *ouw* (*uw*)-gebied met het Overijselsche taalgebied in verband zal moeten worden gebracht, spreekt vanzelf. Hier worden we door de kaart opmerkzaam gemaakt op een van de vele interessante problemen, die het dialect van Bentheim biedt. Ik wil volstaan met het te noemen, omdat ik de wind niet uit de zeilen van Dr. Rakers wil nemen, van wiens hand we een uitvoerig boek over het dialect van Bentheim te wachten hebben.

Hause (hinter unserem Hause stehen drei schöne Apfelbäumchen mit roten Äpfelchen)

Deze kaart is in 1930 verschenen. Het is jammer, dat mijn *huis*-kaart van 1927 daar niet op verwerkt is. Wrede heeft toch herhaaldelijk het gemis van Nederlandsche gegevens betreurd. Hier was nu een mooie gelegenheid tot aansluiting geweest en daar ik dezelfde vakjesindeeling heb als Wrede zou het heel weinig moeite gekost hebben.[1)] Aan de Duitsche lezers zou daardoor duidelijk geworden zijn, dat het Kleefsche *hüss*-gebied maar

1) Te meer daar reeds op de hoofdkaart van 1926 plaats voor eventueel binnenkomend Nederlandsch materiaal gereserveerd was.

niet een willekeurige toevalligheid is. Bovendien had Wrede de voldoening kunnen smaken, dat mijn isoglossen precies daar beginnen, waar de eindpunten van de Duitsche *hüss/hus*-grens zijn, wat evenzeer voor de gevolgde methoden pleit, als wanneer bij een tunnelbouw, die van twee kanten werd ondernomen, de werklieden elkaar op de door de ingenieurs berekende plaats ontmoeten.[1)]

gebrochen (Der gute alte Mann ist mit dem Pferde durchs Eis gebrochen und in das kalte Wasser gefallen).

Van de zin waarin dit woord voorkomt zal men met vrij groote waarschijnlijkheid kunnen voorspellen, dat hij in Nederlandsche dialectvertalingen geen of weinig *gebroken*-vertalingen zal opleveren. Wanneer men trouwens werkwoordvormen voor een questionnaire uitkiest, zij men uiterst voorzichtig. Bij het vragen van de vormen *nam, genomen* b.v. kostte het mij herhaaldelijk moeite, de goede vertalingen te krijgen, hoe populair (naar ik meende) ik ze ook in een zinnetje te pas bracht. Goede dialectsprekers vertoonen niet die elasticiteit in hun woordkeuze en zinsbouw, die wij bij meertalig-gevormden aantreffen. Wanneer ik b.v. een zin gebruik als *de vogel vloog over het dak*, dan zou men zeggen, dat op eenvoud en 'Volkstümlichkeit' daarvan niets af te dingen valt. Feit is, dat een aanzienlijk percentage van mijn zegslieden die zin niet vertaalde; men z e g t in zoo'n zin niet *vloog* en daarmee uit. Voor enkele v o o r l o o p i g e mededeelingen acht ik het niettemin geoorloofd om de *gebrochen*-kaart met mijn *genomen*-kaart te vergelijken.

We worden bij het beschouwen van de Duitsche kaart aanstonds getroffen door het feit, dat de Nedergraafschap Bentheim alweer het eenige Duitsche gebied is, waar Umlaut (-*bröck*-) overal heerscht. In Nederland zet zich dat Umlautgebied voort (ik redeneer nu in hoofdzaak op grond van mijn *genomen*-gegevens) en wel over vrijwel geheel Overijsel,[2)] maar - belangrijke uitzondering! - het aan de Achterhoek grenzende gebied heeft

1) Het is wellicht niet overbodig erop te wijzen, dat Schrijnen lang voor dien het genoegen van een dergelijke aansluiting van Nederlandsche bij Duitsche isoglossen gesmaakt heeft met zijn 'Isoglossen van Ramisch in Nederland'.
2) En Drente? Mijn gegevens zijn helaas ontoereikend.

over het algemeen de Umlaut niet.[1] Ook de Achterhoek zelf kent de Umlaut niet (de umlautlooze opgaven van Gallée gelden dus voor de Achterhoek, geenszins voor 'h e t Geldersch-Overijselsch', ook is de Umlaut allerminst tot het Twentsch dialect beperkt.[2] Maar het Umlautgebied zet zich nog aanzienlijk verder naar het westen voort. Men houde daarbij in het oog, dat het zich in geen geval zuidelijk uitstrekt. Ook op de Veluwe is de Umlaut dus tot het noorden beperkt (grof uitgedrukt: benoorden de lijn D i e p e n v e e n - H o e v e l a k e n). Ook U r k heeft Umlaut (Koffeman, Taal- en Letterbode, VI, blz. 221). Een staartje van het Umlautgebied reikt nog over Utrecht (B u n s c h o t e n - S p a k e n b u r g) en zelfs nog over Hollandsch gebied (H u i z e n - L a r e n - H i l v e r s u m). Summier uitgedrukt loopt er dus een isoglosse van bezuiden E n s c h e d e benoorden D e v e n t e r om naar H i l v e r s u m. Het is een van de weinige isoglossen met duidelijke richting van west naar oost. Aan een interpretatie waag ik mij nog niet. Ik vermoed, dat hier geheel nieuwe problemen ter sprake zullen moeten komen, die voor de Nederlandsche dialectgeographie van groote beteekenis zullen zijn. W e l k e d o c t o r a n d u s o n d e r z o e k t d e r o u t e H i l v e r s u m - E n s c h e d e n u e e n s n a a r l i n k s e n n a a r r e c h t s o p z i j n p a r t i c i p i a e n p r a e t e r i t a? Zijn vragenlijstje behoeft niet eens groot te zijn (maar wel met overleg samengesteld, zie boven). De isoglosse (wellicht hier en daar zône) moet dunkt me met betrekkelijk weinig inspanning definitief zijn vast te stellen. Een mooi onderwerp voor een dissertatie! Bovendien een niet onaardige excursie door de mooiste gedeelten van ons vaderland en een uitgezochte gelegenheid om het volk en de volkstaal te leeren kennen.

In Bentheim heerscht blijkens de -*bröck*-schrijfwijze korte vocaal. Aldus ook in het 'binnenland' van Overijsel. Aan de IJsel heerscht echter lange vocaal (Zwolle: *ebräoken*[3]). Ik vermoed hier een zeker parallelisme met de *eten*-kaart (zie 'Overijssel', blz. 833), d.w.z. in het binnenland een korte open vocaal, in het

1) Ook Deventer niet (zie Fijn van Draat in Tschr. XLII, blz. 216) en blijkbaar ook Diepenveen niet, maar onmiddellijk noordelijk daarvan begint het Umlautgebied.
2) En geldt ook alweer niet voor geheel Twente: D i e p e n h e i m G 225, O l d e n z a a l G 207 en H a a k s b e r g e n G 257 (dit met eenig voorbehoud) kennen de Umlaut in de door Gallée genoemde praeterita niet.
3) Schrijfwijze-Gallée.

IJselgebied een lange open vocaal, maar verder naar het westen een lange gesloten vocaal.

De aparte kaart van de uitgang *-en* is voor ons interessant vanwege de *-e/-en*-isoglosse, die van een punt beoosten Emmerik in zuidelijke richting, de Rijn hier en daar snijdend, maar over 't algemeen toch beoosten ervan blijvend, tot aan Coblenz loopt. Op Nederlandsch gebied zou hij - summier gesproken - tot Nijkerk doorgetrokken kunnen worden, met dien verstande echter dat plaatsen als B u n s c h o t e n-S p a k e n b u r g en H u i z e n de *n* weer duidelijk laten hooren. Blijkens Van Schothorst is op de Noord-West-Veluwe in de uitgang *-ən* ook de *ə* duidelijk waarneembaar. Ik heb meenen op te merken, dat personen uit dit gebied in hun beschaafd Nederlandsch de *n* weglaten, wat b.v. door Groningers en Overijselaars niet gedaan pleegt te worden, ja zelfs door velen van hen als aanstellerij wordt beschouwd. Die vastheid van de *n* aan gene zijde van de IJsel zal o.a. wel een gevolg zijn van het feit, dat de *ə* wegvalt: *stootn, heetn* enz. De *-tn, -pm* enz. geldt als typisch oostelijk. Vast staat echter, dat er verschillende plaatsen zijn (ik noem o.a. Zutfen) waar men zoowel *ə* als *n* duidelijk laat hooren. Ik meen ten opzichte van het 'inslikken' van de *ə* voor generaliseeren te moeten waarschuwen, omdat ikzelf dat bij mijn opnamen onwillekeurig gedaan heb. Gewoon om Duitsch, Groningsch, Zwolsch enz. te hooren, was ik zoo zeer gewend aan *-tn, -pm*, dat ik waarschijnlijk niet tijdig op mogelijke uitgangen *-tən, pən* verdacht geweest ben.

weh (Die Füsse tun mir sehr weh).

Een vrij breede strook aan beide zijden van de Eems, in hoofdzaak Oost-Friesland, Eemsland en de geheele Graafschap Bentheim omvattend, vertaalt *weh* door *sēr*. Oerverwantschap met het westen of ontleening? Tegen ontleening pleit de vorm van het gebied. De verschijnselen, waarvan men Nederlandsche herkomst kan verwachten, zijn anders meestal kenbaar door drie aan Nederland vastzittende uitpuilingen: één in Oost-Friesland, één in Bentheim, één om Kleef. Het Eemsland b.v. is meestal vrij van specifiek Nederlandsche invloed. Anderzijds vergete men niet, dat hier sprake is van een woordgeographische grens en losse woorden breiden zich sneller en verder uit, dan uitspraak-eigenaardigheden. Uit Schönhoff, Emsländische Grammatik, blz. 24 en 55 blijkt dat men van woorden als *zeik* 'ziek', *neet* 'niet', *wat beleift* 'wat blieft', *mineer* 'mijnheer', *jannever*

'jenever', *ferdomt* 'verdomd' wel degelijk Nederlandsche herkomst aanneemt. Het type *sēr* komt nergens elders in Duitschland voor, met uitzondering van de Noordfriesche enclave *sier* (*siar*). Voor sommigen zal daarmee de kwestie der ontleening zijn afgedaan en zij zullen er, wijzende o.a. op het ohd. *sēr* de nadruk op leggen, dat het type *sēr* immers overal voorkomen kan. Zeker kàn het dat, maar uit de 40.000 vertalingen blijkt nu eenmaal overtuigend, dat het thans in feite tot twee gebieden beperkt is.

recht (Das war recht von ihnen).

We hebben hier weer een woord, waarvan in Nederland stellig weinig woordelijke vertalingen zouden binnenkomen. Niettemin zijn de twee *regt*-protuberanzen in Oost-Friesland en Bentheim interessant. Het is de oude Nederlandsche spelling, die hier in de formulieren tot uiting gekomen is.

sich (Sein Bruder will sich zwei schöne nene Häuser in eurem Garten bauen).

Oostelijk van Groningen en Drente ligt een *sük*-gebied, terwijl in het overige Neder-Saksen *sik* (*sek*) heerscht. Voor het aansluitende Groningsche gebied vgl. N.T. XV (1921), blz. 35 en daarbij W. de Vries, Leuv. Bijdr. XXI (1929), blz. 54 v.

Interessant is de Noordfriesche enclave met *höm* (*ham, hem*), welk type in het overige Neder-Duitschland in het geheel niet voorkomt. Deze zin aan Nederlanders voorgelegd zou in de meeste gevallen geen *zich*-vertalingen opleveren. *Hem* of *z'n eigen* zouden in dit verband ongewoon zijn, maar zelfs in streken waar het type *zik* bekend is, zou *sich* misschien toch niet altijd vertaald worden.

In het 'Vorwort' bij de zesde afl. werd ik door de volgende opmerkingen getroffen: 'Die neu begründete Dialecten-commissie der Koninklijke Akademie van Wetenschappen in Amsterdam hat beschlossen, die Wenkerschen Sätze auch für Holland abzufragen und uns die ausgefüllten Fragebogen zuzuschicken.... Damit wäre denn erreicht, was o.S. 4 nur erst als erstrebenswertes Ziel angedeutet werden konnte: Ausdehnung des Sprachatlas auf das ganze zusammenhängende deutsche Sprachgebiet in Mitteleuropa.' Over deze wensch van Prof. Wrede (en zijn formuleering) heb ik N.T. XXI (1927), blz. 216 een opmerking gemaakt, die ik niet behoef te herhalen: mijn opinie omtrent de zinnen van Wenker als hulpmiddel voor het N e d e r l a n d s c h taalonderzoek heb ik meer dan eens geuit. Sommigen zullen

zich echter over de nieuwe functie van het Amsterdamsche Bureau verwonderen. Leest men evenwel het vierde jaarverslag van het 'Centraal Bureau tot onderzoek der Nederlandsche en Friesche Dialecten' opmerkzaam door, dan moet men zich afvragen, of er al van een vaste koers sprake is. Het gevaar van een verwatering der Amsterdamsche plannen lijkt mij helaas niet denkbeeldig[1]. Als de vervaardiging en de p u b l i c a t i e van betrouwbare Nederlandsche dialectkaarten nu niet met spoed en met kracht ter hand genomen wordt, is het voor goed te laat. Ik zou er nog eens met klem op willen aandringen, dat alle beschikbare krachten op dit ééne doel geconcentreerd worden. Er is heusch periculum in mora.

Ik mag mijn mededeelingen niet besluiten zonder nog eens uitdrukkelijk gewag te maken van de prachtige techniek. Hoe is het mogelijk, vraagt men zich af, om op een kaart van 55 × 60 cm. ver over de 40.000 schriftelijke dialectvertalingen[2] op zoodanige wijze te verwerken, dat men als het ware bij eerste oogopslag voor het geheele gebied soms tot in kleine kleinigheden is ingelicht[3]. Door een vernuftig bedacht systeem van teekens en een onberispelijke uitvoering heeft men mogelijk gemaakt, wat men a priori onmogelijk zou achten. Een ervaring van 50 jaar teekenen is de teekenaars daarbij ten goede gekomen. De kaarten zijn aangenaam voor het oog en zonder vergrootglas te bestudeeren. In sommige gevallen, waar een groote verscheidenheid van teekens zich ophoopt, heeft de interpretator eenig geduld noodig (niet méér dan de lezer van een oud handschrift), maar één procent van het geduld, dat er voor de vervaardiging van de kaarten noodig is geweest mag men bij de normale philoloog veronderstellen. Voor de carteering vind ik maar één epitheton: voortreffelijk.

Hamburg, April 1932.

KLOEKE.

1) Van noodlottige invloed op de gang van zaken is o.a. geweest, dat men bij de opzet van het Bureau gemeend heeft, het experimenteelphonetisch en het dialectgeographisch onderzoek te kunnen combineeren.
2) Behalve van Duitschland heeft men nu ook materiaal voor Duitsch-Oostenrijk.
3) Alle finesses kan men natuurlijk op de manuscript-kaarten en in de questionnaires te Marburg nazien en in laatste instantie zal men zijn licht in de dorpen zelf moeten opsteken. Maar het is een niet te onderschatten voordeel, dat men door het bekijken van de kaarten weet, wàt men heeft te vragen.

Taalonderwijs in de lagere school. III.

In de jaren 1930-1932 verscheen een methode voor het taalonderwijs in de lagere school: Klank en Teeken van A.L.J. Wytzes en J.F. de Jager, inzonderheid voor de Christelike school ontworpen, die zuiver schrijven met het z.g. stellen kombineert, herhaaldelik wijst op de verhouding van klank en teken, zodoende prikkelt tot waarneming, terwijl voortdurend is gedacht aan de behoeften van de praktijk.

Met deze woorden wordt de nieuwe leergang aangekondigd. Behalve dit is er naar onze mening nog meer goeds van te zeggen. Vooreerst is bij de methode een vrij uitvoerige toelichting verschenen, waardoor er ten minste kans is te weten te komen, of de schrijvers de beginselen van het nieuwere taalonderwijs toegedaan zijn. Het vermoeden dat dit het geval zal zijn, wordt al gewekt door de titel: ‘Klank en Teeken’. En dat vermoeden wordt een vertrouwen van bijna-waarschijnlikheid bij het opslaan van de Toelichting, die in de frontpagina opvallend belijdt de volgende uitspraken, van Van den Bosch: ‘Ons taalonderwijs moet uitgaan van de klank, van het feit dat in het kind is, en tot zelfs het spelonderwijs kan dan een uitmuntende school van observatie, van oefening in 't waarnemen zijn’; en van Dr. J. Woltjer: ‘Schrijven is: uitdrukken in zichtbare teekens wat naar zijn wezen gehoord moet worden. Wie goed wil schrijven, moet hooren wat hij schrijft’. 't Is of we zo het beloofde land van het nieuwe taalonderwijs zullen binnenlopen. Maar dat valt helaas enigszins tegen als we verder gaan. - Belijden is nog geen beleven en zo nu en dan komt zelfs de twijfel op, of de auteurs, gewiekste schoolmeesters anders zoals blijkt uit de trucjes en trouvailles in Toelichting en Taalboekjes, wel de kennis en het inzicht hebben, nodig voor het schrijven van een eenvoudige taalmethode voor de lagere school.

Kennis van en inzicht in taalverschijnselen. Op blz. 11 van de Toelichting geven ze blijk klank en teken niet scherp te onderscheiden. Want ze zeggen: ‘de *b, d, g* aan het eind van een woord worden niet aangeduid door het teeken, dat aan de klank beantwoordt’. - Ze bedoelen natuurlik de stemloze klank voor *p*,

t en *ch*. En op dezelfde bladzij noemen ze als gevallen van assimilatie: ligt, hoogte, geschrobd. 't Zou interessant zijn de heren wat nader te leren kennen als hun nog eens als kandidaten voor de hoofdakte door een *deskundig* examinator voorgelegd werden de woorden: lacht, lachte, vlagt, vlagde, leeft, leefde, om naar aanleiding daarvan hun inzicht in sandhi-verschijnselen te peilen. Of ze ook te kort zouden schieten? Verwonderen zou dat niet, gezien de gevallen die zij noemen. -

Kennis van en inzicht in psychologiese verschijnselen en zielkundige theorieën. Want ook de noodzakelikheid van voldoende onderlegd zijn in de elementaire beginselen van deze wetenschap voor iemand die voorlichten wil in taalonderwijs wordt tegenwoordig niet meer in twijfel getrokken. En de heren Wytzes en De Jager zullen nu waarschijnlik wat verbaasd staan kijken, wanneer ze vernemen, dat van hun bewering op blz. 15 van de Toelichting, dat grammatikale begrippen niet voor het kind bestemd zijn, dat wel een heel enkele term nodig is maar nooit als begrip, dat een term als onderwerp en gezegde wel gebruikt kan worden, maar dat het begrip hiervan aan te brengen onnodig en onmogelik is, schouderophalend kennis genomen is. Die verbazing is begrijpelik en vergefelik. Immers een begrip met enige inhoud van wat een begrip is, ontbreekt bij velen die het woord gebruiken. Zelfs bij hun die over zielkunde in elementaire boekjes schrijven. Zielkunde is trouwens de wetenschap van de Babyloniese spraakverwarring en heeft altijd - vroeger meer, tegenwoordig minder - op gespannen voet geleefd met de significa.

Kennis van het algemeen beschaafd. Dat willen de schrijvers toch in hun boekjes die over het gehele land gebruikt moeten worden geven. Daartoe behoren evenwel niet of niet meer sommige woorden en uitdrukkingen, die alleen in Bijbelse stijl voorkomen of die waarschijnlik Friezismen zijn, in zinnen als: Aan dat lam roept een schaap (1ste stukje A. blz. 21); Kool groeit op de bouw (id. blz. 52); Aan die vrouw wenkt een man (1ste stukje B blz. 45); Wij gaan na eten uit Maasdam (2de stukje A blz. 12); Plotseling sloeg de weerlicht in de boerderij (4de stukje blz. 44). Dit laatste is om twee redenen af te keuren, immers niet het weerlicht maar de bliksem slaat in.

Maar dit zijn kleinigheden. Van veel meer betekenis is het onvoldoende beleven van wat ze belijden. Voor wie wil uitgaan van de klank, van het feit dat in het kind is, en die om kinderen goed te leren schrijven ze wil wennen eerst goed te horen wat ze

schrijven, is niet het woord no. 1 maar de zin. Wytzes en De Jager blijven met een heel geringe uitzondering hun hele methode door bij de oefening in het waarnemen van de *woord*klank. Vandaar hun te geringe aandacht voor de punctuatie en het schrijven van de hoofdletters, waar ze veel te laat mee beginnen. De punctuatie en in verband hiermee het schrijven van de hoofdletters is van veel meer intrinsieke waarde voor het spreken op papier, omdat het veel meer in direkt verband staat met de taal dan de dt en de dd en tt bij moeilike werkwoordelike vormen. Met luisteroefeningen in het vatten van het ritme van de zin, met waarneming van hoe de zin verloopt en afloopt, met het onderscheiden van de spreekmaten moet zo spoedig mogelik in verband met het leesonderwijs een begin worden gemaakt. Dit kan ook vooral bij het aanleren van de aanduiding van de taal in tekens. Men loopt dan minder kans dat het spelonderwijs een dor vormenonderwijs wordt, dat het wordt louter taal om taal. De punctuatie moet al in het begin zijn een voorwerp van aanhoudende en nauwlettende zorg en het moet dat ook in het vervolg blijven. Het feit in het kind is niet de woordklank met de vaak vage, vlottende betekenis, maar de zin als uitdrukking van leven, van wat gezien of gehoord of gefantaseerd of gewenst of gevreesd of verlangd of gewild wordt.

Als de schrijvers voldoende beleefd hadden, wat ze als beginsel gesteld hebben in de beide motto's van de Toelichting zouden ze ook zelf de spelvorm '*t* voor het lidwoord niet gebruikt hebben in: ‘maar 't moet 't verband tusschen klank en teeken leeren.’ (Toelichting, blz. 20). Zulke ongewenste vormen komen in de handleiding en de boekjes meer voor. -

Er is een merkwaardig samentreffen in tijd tussen het Spellingbesluit van 12 September 1930 van Minister Terpstra en het verschijnen van de eerste oefenboekjes van de methode. 't Is dan ook niet te verwonderen, dat bij hun de offisiële sanktie en begrenzing van het jarenlang in verschillende en toenemende mate de-hand-lichten met de volledige buiging naar De Vries en Te Winkel tot sisteem verheven is. Of dat de bedoeling van Z. Exc. geweest is?

Uit de moeilikheid van het dooreenhaspelen van sexe en genus weten de schrijvers zich te redden door op te merken dat persoonsnamen kunnen zijn: namen van mannen, waarvoor je meestal het lidwoord *de* kunt plaatsen; namen van vrouwen waarvoor ook het lidwoord *de* geplaatst wordt; en persoonsnamen, die het

lidwoord *het* voor zich hebben. (5de stukje A. blz. 86). En later, blz. 96, komt zelfs het volgende voor: ‘Als je in de plaats van een mannelijke persoonsnaam hem kunt zeggen, moet je vòòr dat woord het lidwoord *de* opschrijven als *den*. Je zegt natuurlijk altijd *de*.’ Zo'n uitspraak die om duideliker te zijn wel ‘Je zegt en dus je leest natuurlijk altijd *de*,’ had mogen luiden en die voor de tegenwoordige tijd door nieuwheid nog verrassend is voor de meeste mensen, doet toch zien dat we met het moedertaalonderwijs al mijlen ver opgeschoten zijn vergeleken bij 'n 40 jaar geleden.

Al zijn we er nog niet, ook niet wat betreft het mondeling en schriftelik leren praten, het z.g. stelonderwijs. Dit is in ‘Klank en Teeken’ te moeilik en te schablone-achtig. Het geeft schijnkultuur, broeikaskultuur. Het maakt noodzakelik een voortdurend hulp-verlenen, en waar meer hulp is, is minder oefening. Het doet bijna zonder uitzondering en dus veel te vaak een beroep op de fantasie van de leerlingen en houdt te weinig rekening met wat de kinderen zelf beleefd hebben.

't Allereerst nodige, zal 't leren uitdrukken van gemoedsbeweging, van voorstellings- en gedachtenverloop tot gewenst resultaat leiden, is dat er bij de leerlingen de lust, de drang, de prikkel, de durf tot vertellen, tot schrijven is. Daarom is een bijna onmisbare voorwaarde, waaraan moet worden voldaan, volkomen vrijheid. De lust en de prikkel opwekken dat is een zaak van de leider, van takt van de onderwijzer. En er wordt hier veel takt vereist. Plicht moet het kind niet anders opgelegd worden dan in de algemene vorm, dat het zich uit, zonder het te binden aan inhoud en vorm, al kan bij uitzondering, wat bij Wytzes en De Jager bijna regel is, een gehoord of gelezen verhaal navertellen ook dienst doen. Maar dan niet met de eis er bij, dat de kinderen dit met hun eigen woorden moeten doen. Dat stimuleert niet tot uiting. Het lijkt ook bedenkelik veel op het vroegere parafraseren van versjes. Angstvallig moet bij het stelonderwijs vermeden worden alles, waardoor een zekere tegenzin in de opgelegde taak kan gewekt worden. En ook alles wat door de vorm van de opgave of de manier van helpen en corrigeren de durf om zich te uiten tegenhoudt. Zo alleen ontwikkelt zich het besef van het kunnen, niet generaliserend bovendien, dus niet dan bij uitzondering door een bepaalde opgave te geven voor een hele klasse, maar individualiserend door ieder met bijna Montessori-opvatting de vrijheid te laten. Alles wat ontmoedigend werkt is uit den boze.

En ontmoedigend werken de te moeilike steloefeningen, de meeste opstellen naar illustraties soms met punten er bij, de gefantaseerde partikuliere korrespondenties, de voor kinderen zeker weinig interessante brieven naar aanleiding van advertenties. En daarom is het ook af te keuren, dat de schrijvers in hun boekjes nog papieren leeslessen geven, leeslessen met vragen er bij om schriftelik beantwoord te worden. Dit is bovendien niet alleen een nivelleren van het kunnen van de leerlingen, maar ook van het onderwijs in de overeenkomstige klassen van de verschillende scholen in de onderscheiden delen van het land. Met terzijdestelling van de onderwijzer en dus irriterend voor de plichtgetrouwe, nauwgezette, bekwame, zich zelf respekterende onderwijzer. Dus niet geschikt voor een opgewekt en levend taalonderwijs.

Ten slotte nog een opmerking over de oefeningen met synoniemen en die met de vreemde woorden. Die dienen in ‘Klank en Teeken’ tot opzettelike vermeerdering van de taalschat en wat de vreemde woorden betreft nog bovendien om tegemoet te komen aan min of meer puristiese neigingen. Bij het nieuwe taalonderwijs, dat ‘uitgaat van het feit dat in het kind is’ kunnen synoniemen en vreemde woorden niet anders voorkomen dan in oefeningen die tot doel hebben te wennen aan korrektheid en aan keurigheid van zeggen.

Ook deze ouderwetse oefeningen in synonimiek moeten komen op rekening van een te weinig beleven van de beginselen van het nieuwere taalonderwijs. Evenals enkele voorbeelden van verlamde, dwaze beeldspraak in de Toelichting o.a.: ‘En de vereering van de grammatica ging sinds de dagen van het humanisme als een breede stroom door de gelederen van onze onderwijzerswereld. De wrange vruchten plukken we nog altijd.’ (blz. 15). Intussen, de goede wil is er en ook zijn er blijken te over, dat de schrijvers kennis gemaakt hebben met de nieuwere denkbeelden. Ze geven voor het zuiver schrijven in de boekjes een rijke voorraad van met veel zorg en talent gekozen oefeningen van grote verscheidenheid.

Er is enige vooruitgang in het moedertaalonderwijs te konstateren door het verschijnen van deze methode. Maar we zwerven nog in de woestijn en hebben het beloofde land nog niet bereikt.

Haarlem.
W. KRAAK.

Boekbeoordelingen.

Meester Dire van Delf, zijn persoon en zijn werk, door F.A.M. Daniëls, O.P., Utrechts proefschrift. N.V. Dekker & Van de Vegt en J.W. van Leeuwen, Nijmegen-Utrecht, 1932.

Juist honderd jaar geleden had A. Ypey (in een beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Taal) een kort fragment uit een hs. van Dire van Delf afgedrukt, en ook Van Vloten en Schrant gaven staaltjes uit zijn werk. Later bracht studie van de exempelen en van de catechetiese literatuur herhaaldelik met hem in aanraking. Een uitgave van de omvangrijke *Tafel van der Kerstenre Ghelove* bleef een vrome wens en blijft dat ook nu nog, nu dr. Daniëls een proefschrift aan dit werk heeft gewijd. Al hadden zijn nasporingen in één opzicht weinig resultaat, zodat we omtrent het leven van de 'eerste Nederlandse doctor in de theologie' nu nog weinig meer weten dan wat deze zelf in zijn Tafel er over meedeelt en het weinige dat uit de grafelike rekeningen bekend is geworden, dr. D. weet dit ten dele goed te maken door een leerzaam overzicht van wat in die dagen bij de Dominikaners voor een volledige studie in de 'godheit' werd vereist.

Zeer belangrijk is het onderzoek door schr. ingesteld ter opsporing van de bronnen door Dirc van Delf gebruikt. Al is de Tafel niet in de zin die wij daar tegenwoordig aan hechten een oorspronkelik werk, het blijkt toch dat de auteur ter behandeling van de onderwerpen die hij voor een lekepubliek wenste te bespreken, niet als vele van zijn tijdgenoten eenvoudig verschillende brokstukken heeft samengegaard en aaneengevoegd. 'Betrekkelijk zelden is een kapittel in zijn geheel uit het Latijn vertaald; gewoonlijk zijn allerlei korte ontleeningen naast elkaar geplaatst en met elkaar verbonden', waardoor een 'mozaiekwerk' ontstond, met smaak gekomponeerd, en waarvan het grote plan dan toch als eigendom van de auteur mag worden aangemerkt, zij het dan ook dat dit plan geïnspireerd lijkt door het werk van zijn grote voorganger Thomas van Aquino.

Aan taal en stijl wordt hier geen afzonderlike studie besteed, maar na de stukken door De Vooys gepubliceerd vinden we

altans een paar nieuwe staaltjes die de beminnaars van het Dietse proza welkom zullen zijn. Met name de ‘Marienclagen’ zijn een mooi voorbeeld van Dirc van Delf's sierlik gebouwde, welluidende, gevoelig gerytmeerde perioden, die hier aan het slot in rijmproza overgaan. Een ander interessant fragment hier overgenomen behandelt de ‘kerkwijnghe’.

We vinden deze stukken in een hoofdstuk dat de Tafel behandelt als spiegel van zijn tijd; een ander tracht uit het werk tot de persoonlikheid van de schrijver door te dringen. Van het kloosterleven merken we weinig - vond hij dat dit de leken, voor wie hij schreef, niet aanging? Wel somt hij op: de plichten van student en priester, leraar en prediker. Duidelik blijkt uit zijn werk, uit zijn wetenschappelike opvattingen, de invloed van zijn orde. Mysticus is hij niet geweest; meer een man van het werkende dan van het schouwende leven, meer een denkende dan een voelende geest. De band die zijn werk bijeenhoudt is volgens schrijver niet in de eerste plaats die van de historiese volgorde, al is die er min of meer onwillekeurig in gekomen. Zich aansluitend, op een afstand, bij de Summa Theologica, is hij, naar de uiteenzettingen van dr. Daniëls, een typies vertegenwoordiger van de scholastiek, die, de uitingen der goddelike openbaring verzamelende en logies rangschikkende, op wijsgerige gronden betoogt dat het mysterie niet tegen maar boven de rede is. Dergelijke gedachten bepalen het plan van zijn werk, dat af en toe wordt doorbroken door uitweidingen die mogelik door praktiese bedoelingen zijn ingegeven. Ook in de methode van behandeling, de ‘modus legendi cum quaestionibus’, herkent men de scholastieke professor.

Beoefenaars van de Middelnederlandse letterkunde die minder bekend zijn met de Middeleeuwse theologie, die vreemd staan tegenover de richtlijnen der Middeleeuwse studieën en zich in die gebieden enigszins willen oriënteren, zullen met belangstelling van dit proefschrift kennis nemen.

D.C. TINBERGEN.

Aankondigingen en mededelingen. *Nederlandse spelling, geslacht en verbuiging*.

Onder deze titel verscheen onlangs[1)] een bundel opstellen, bedoeld als voorlichting voor alle belangstellenden die een grondige studie willen maken van al wat met het spellingvraagstuk samenhangt. De bundel wordt geopend met een nog niet gepubliceerde spellingvoordracht van J.H. van den Bosch. Dan volgen enige van de bekendste opstellen van R.A. Kollewijn, o.a. over de geschiedenis van de geslachten der zelfstandige naamwoorden in het Nederlands, en een aantal opstellen van C.G.N. de Vooys, o.a. over het belang van spellingvereenvoudiging voor Zuid-Nederland. Twee opstellen van Gerlach Royen verhelderen de term 'geslacht'. Aan de strijd tegen de letterkundigen herinneren de bijdragen van D.C. Hesseling en P. Valkhoff. Een zeer uitvoerig, grotendeels nieuw slotartikel van Ph. J. Simons (blz. 214-292) is getiteld *Hij of zij of het? Feiten en beschouwingen omtrent aanduiding en geslacht*. Daarin vat hij de uitkomsten van zijn veeljarige studie samen, en bestrijdt hij Van Ginneken, die ten onrechte meende zich voor zijn geslachtstheorie op Simons te kunnen beroepen.

Uit de tijdschriften. (julie-augustus).

De Gids. Julie. In een artikel *Onze klassieke schrijvers* bepleit W.H. Staverman de modernisering van de spelling in uitgaven van klassieke schrijvers: Vondel, Hooft, Bredero. Zijns inziens is hun geringe populariteit voor een groot deel te wijten aan de ongewone woordbeelden. Blijkens de gegeven proeven ziet hij er geen bezwaar in, ook de taalvormen lichtelik te moderniseren. - D. Kalma begint een opstel over *De ontwikkeling der jongfriesche beweging*.

Aug. D. Kalma besluit het bovengenoemde opstel. - Gerard Brom geeft een beschouwing over *Het Wilhelmus*, waarbij hij achtereenvolgens de Herleving van het volkslied, de geest en de vorm behandelt.

1) Bij de firma J.B. Wolters (Groningen - 1932, prijs gebonden f 3,90).

De Nieuwe Gids. Julie. J.B. Schepers besluit zijn studie over *Bredero's Jeugdwerk en Jeugd* met een beschouwing over de zangwijzen der liederen. Als naschrift volgt een korte polemiek met Knuttel, een proeve van chronologie van Bredero's jeugd en jeugdwerk en enige aantekeningen.

Aug. W. Kloos bespreekt *Een nieuw kunstwerk van Boutens*, nl. de *Oud-Perzische Kwatrijnen*.

Groot-Nederland. Julie. In een artikel *Acties en reacties* spreekt J. Greshoff over 'De Jeugd en de Litteratuur'. De geringschatting die de tegenwoordige Nederlandse jeugd voor de litteratuur heeft, wijt hij aan het onderwijs. Het aantal uren, aan letterkundeonderwijs besteed, is beschamend gering. Maar bovendien acht hij alle litteratuurgeschiedenis en studie van 'klassieke' geschriften uit den boze: alleen en uitsluitend van direkte innige aanraking met de levende, met de *wordende* litteratuur verwacht hij heil. In litteratuur is 'niets absoluut, niets duurzaam'. - Frans Coenen herdenkt *Frederik van Eeden*.

Aug. J. Greshoff schrijft een heftig-afbrekende kritiek op de *Inleiding tot Karel van de Woestijne* van Joris Eeckhout.

De Stem. Julie-Aug. De *Poëzie-kroniek* van Anthonie Donker behandelt voornamelik de ontwikkeling van de dichter A.J.D. van Oosten. Dezelfde schr. toont zicht in het *Critisch Bulletin* teleurgesteld door *De Harp van Sint Franciscus*, van Felix Timmermans. Ongunstig luidt ook het oordeel van A.J.D. van Oosten over *De kleine wereld* van Herman de Man.

Stemmen des tijds. Julie. C. Tazelaar herdenkt *Frederik van Eeden* en bespreekt in zijn *Literaire Kroniek* een bonte rij van boeken o.a. *Harlekijntfe* van A. van Wijhe-Smeding.

Aug. M.E. Kluit geeft een overzicht van wat het nu algemeen toegankelike *Archief 'Willem de Clercq*' bevat. - W.A.P. Smit behandelt in een *Kroniek der poëzie* twee dichters uit een gesloten periode: Jac. van Looy en S. Anema, die hij karakteriseert tegenover twee jongere, modernen: Halbo C. Kool en Jan de Groot. Als tussenfiguur kiest hij H. Roland Holst, wier spel *De Moeder* door hem zeer gewaardeerd wordt.

Opwaartsche Wegen. Julie. Uitvoerig analyseert K. Heeroma de roman van Maurice Roelants: *Het leven dat wij droomden*, een boek dat z.i. op 'internationaal peil' staat.

Aug. In een *Vlaamsche Kroniek* bespreekt en beoordeelt Jan H. Eekhout, op onderhoudende wijze, een groot aantal nieuwe Vlaamse boeken, van dichters en prozaschrijvers.

Vragen van den dag. Julie. P. Leendertz Jr. kiest in een artikel *De spellingstrijd in nieuwe banen* in hoofdzaak partij voor Van Ginneken, al ontwikkelt hij enige bezwaren tegen de 'grondbeginselen.' Z.i. moeten de vereenvoudigers nu aantonen, dat 'de vereenvoudigde spelling evenzeer aan de eischen der phonologie als aan die der phonetiek beantwoordt.'

Aug. C. Gerretson publiceert zijn herdenkingsrede *Bilderdijk en de Hollandsche natie*, 18 Dec. 1931 te Haarlem uitgesproken.

Roeping. Julie. Jan Engelman toont zich zeer ingenomen met de dichtbundel *Media vita* van J.C. Bloem, als 'bezonken en voldragen' poëzie. - J. van Mierlo beoordeelt de *Geschiedenis van de Nederlandse taal*, van C.G.N. de Vooys.

Aug. In een studie over het gedicht *Van den Levene ons Heren* betoogt Th. de Jager, op grond van geest en stijl, dat dit in zijn oorspronkelike vorm uit de twaalfde eeuw afkomstig zal zijn. Hij beschouwt het als 'ons enig overblijfsel van de letterkunde van het Romaanse tijdvak', en vergelijkt het met een Romaans bouwwerk, waaraan Gotiese uitbouwsels zijn toegevoegd. - Gerard Knuvelder bespreekt het proefschrift van F.A. Vercammen over *Thym en Vlaanderen*, en Coster's *Nieuwe Geluiden*.

Den Gulden Winckel. Julie. In een uitvoerig *In memoriam* schetst S.M. Noach de grote betekenis van *Frederik van Eeden*, waarbij hij protesteert tegen het afbrekende oordeel van G. Kalff Jr. in zijn bekende biografie. - Roel Houwink prijst *Koningskinderen* van C. Rijnsdorp als waardevolle, 'Christelijke Romankunst'. Minder waardering heeft hij voor *Daden* van Mary Pos. - Een radiorede van Greshoff geeft een overzicht van *Het Nederlandsche proza in* 15 *minuten*.

Aug. H.v.H. wijdt een artikel aan de nagedachtenis van *Cyriel Buysse*; W. Smits herdenkt *Israël Querido*. - G.H. 's Gravesande publiceert een vraaggesprek met Johan Fabricius. - Roel Houwink oordeelt ongunstig over Den Doolaard's *Druivenplukkers*, als uiting van 'De Romantiek van het Vitalisme'. - G. van Eckeren beoordeelt drie nagelaten werken van Jan van Epen. - S.M. Noach beoordeelt een nieuwe Nederlandse Dantevertaling, door Betsy van Oyen-Zeeman.

Leuvensche Bijdragen XXIV, afl. 1-2. P. Hildebrand O.M.C. ontdekte *Een onbekende Nederlandsche dichter*, nl. P. Seraphim de Vos van Brugge, die in 1728 stierf. Uit gedrukte en ongedrukte teksten deelt hij proeven mede, om aan te tonen dat deze geestelike een dichter was met 'onloochenbaren aanleg.'

Bijblad, afl. 1-2. A. Boon bespreekt De Vreese's uitgave van *Die Eerste Bliscap van Maria*, de *Letterkundige Studiën* van J. Koopmans en *Het Byronianisme in Nederland* van U. Schults.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Febr. De studie van P. Bellefroid over *De code-vertalingen in den Franschen tijd* levert een bijdrage tot de kennis van de Nederlandse rechtstaal. - Een nagelaten bijdrage van K. de Flou behandelt *De oorspronkelijke taal der plaatsnamen tusschen de Somme en de Canche*. - Edward Rombauts vermeldt *Nog wat over Poirters*. Hij betoogt dat de door M. Sabbe gepubliceerde gelegenheidsgedichten van 1638 inderdaad van Poirters zijn, gaat de wording van Poirters' 'Masker van de Wereldt' na, en identificeert de *Suffragien der Heylighen* met *Het kleyn Prieeltjen van de Heyligen*.

De Vlaamsche Gids. Aug. Cyriel Buysse wordt kort en zakelik herdacht door A. - Franz de Bakker bespreekt in de rubriek *Nederlandsche Letteren* beknopt een aantal nieuwe boeken.

Onze Taaltuin. Julie. G.S. Overdiep ontleedt in een artikel *Gesproken taal en radio* het opgevangen verslag van een voetbalwedstrijd naar woordgebruik en syntaxis, als proeve van emotioneel-gesproken taal. - B.H.J. Weerenbeck vervolgt zijn verdediging van Van Ginneken's Grondbeginselen (*Een nieuwe strooming in de taalwetenschap*). - Een taalkaartje geeft het woord *Broeder*. - J.A. vor der Hake maakt een opmerking over het gebruik van *Behoeven en hoeven*. - J. van Ginneken zoekt de oorsprong van *Twente* en *Drente* en van het Gelderse woord *Vlaas* = poel. - G.A. van Nes deed experimenteel onderzoek naar *Intonatie en Syntaxis*. - G.S. Overdiep bespreekt het *Handbuch der erklärenden Syntax* van Wilhelm Havers.

Aug. Behalve de vervolgen van de bovengenoemde artikels brengt deze aflevering Van Ginneken's *Openingsrede voor het internationale congres van de phonetische wetenschappen*, en een taalkaart van het woord *Groen*.

Ons Eigen Blad No. 11-13. Gerlach Royen vervolgt zijn *Spraakkunstige varia* (/V-VI) waarin hij tegen Van Ginneken polemiseert. Op allerlei punten wijst hij innerlike tegenspraak in de Grondbeginselen aan, terwijl hij betoogt dat de spelling-Kollewijn meer in overeenstemming is met de fonologiese beginselen dan die van De Vries en Te Winkel.

Tijdschrift voor taal en letteren. Julie. L.C. Michels bestrijdt in een artikel *Over Vondelverklaring*, na een algemene inleiding de 'ver-gaande onnauwkeurigheden' en de averechtse tekstuitleg waaraan Frijns, in zijn boek 'Vondel en de Zeestar', zich schuldig maakte. - Jos. J. Gielen publiceert een voordracht over *Doxologie*, het onderdeel der vergelijkende litteratuurwetenschap, dat zich als taak stelt 'relaties en verwantschap vast te stellen en te onderzoeken.' In het biezonder gaat hij na wat men op dit gebied onder 'invloed' te verstaan heeft, waarbij hij voor overschatting van die 'invloeden' waarschuwt. - H.H. Knippenberg vraagt aandacht voor een vrij onbeduidend toneelstuk van A. Loosjes over de *Ondergang van Romerswaal*. - J.L. Blonden deelt een en ander mede over C. Stercken, de Maastrichtse rector, die onder de naam Ischyrius de *Homulus* bewerkte. - P.C. de Brouwer beoordeelt de *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis* van G.S. Overdiep; W.H. Beuken de *Bredero*-uitgave van J.A.N. Knuttel en de *Geschiedenis van de Nederlandse taal* van C.G.N. de Vooys.

Tydskrif vir Wetenskap en Kuns. Junie. J. Hoge publiceert een aantal *Aantekeninge oor C.J. Langenhoven se vertalings van Duitse gedigte*.

Die Nuwe Brandwag. Mei. G. Dekker geeft een beschouwing over de aard van *Woordkuns*, waarin hij waarschuwt tegen 'eensydige woordverheerliking'. - Dezelfde schrijver beoordeelt met ingenomenheid de *Revius*-uitgave van W.A.P. Smit. - C.M. van den Heever bespreekt de roman *Loutervure* van D.F. Malherbe.

Germanisch-Romanische Monatsschrift, XX, Heft 5-6. De romanist Karl von Ettmayer publiceert een leerzame voordracht *Zu den Grundlinien der Entwicklungsgeschichte der Syntax*.

Museum. Julie. G.G. Kloeke beoordeelt G. Karsten's proefschrift over *Het dialect van Drechterland*; J. Leenen beoordeelt de *Klankleer van het Hasseltsch dialect* van Grootaers en Grauls. - C.C. van de Graft beoordeelt de tweede druk van Schrijnen's *Nederlandsche Volkskunde*.

C.D.V.

Een vergeten romantikus. '*Poëzij*' (1830) en '*Lente en Herfst*' (1842) door Adriaan van der Hoop Jun. (1802-1841).

De geringe mate van bekendheid, die deze dichter verworven heeft, is niet een juiste maatstaf, om de historiese en litteraire waarde van zijn persoonlikheid te bepalen.

Weinig waardering heeft hij mogen ontvangen van de zijde der litterair-historici,[1] weinig is van zijn werken in bloemlezingen opgenomen en ook weinig is over hem in tijdschriften gepubliceerd;[2] kortom: de plaats, die hij bij de tegenwoordige litteratuurbeschouwing, onder de Nederlandse romantici van zijn tijd inneemt, is wel wat àl te onaanzienlik. Van der Hoop was in de eerste plaats romantikus, en als zodanig dient hij ook beschouwd te worden en niet ànders. Maar de 'verlichte' Siegenbeek, de dood van de dichter herdenkend, kon niet nalaten aan zijn woorden toe te voegen:

1) Kalff in zijn '*Geschiedenis der Ned. Letterkunde*' besteedt in het geheel 3½ blz. aan hem, terwijl ten Kate er 11 krijgt, Hofdijk 9, Cremer 10, Tollens 10, Beets 23, en Jacob van Lennep zelfs 24!!
Prinsen ('*Handboek*', pag. 602) schrijft wel, dat Van der Hoop 'de echte sentimenten van de tweede fase der West-Europeesche romantiek heeft overgenomen', maar meer dan twee bladzijden wordt hem niet toebedeeld.
Jan ten Brink, ('*Geschiedenis der Noord-Nederlandsche Letterkunde in de 19de eeuw, in biographieën en bibliographieën, 3 dln.*') behandelt wel figuren als Oltmans, Van Koetsveld, Hasebroek, Ten Kate, Ter Haar, maar naar een bespreking van Van der Hoop zoeken we tevergeefs.
Het doel en de beknoptheid van het werkje in aanmerking genomen, schenkt de Vooys in zijn '*Historische Schets*' nog de meeste aandacht aan deze vergeten figuur.
2) Uitgezonderd: C.G.N. de Vooys, '*Iets over Van der Hoop als criticus*.' (*De Beweging 1917*) en vooral de belangrijke studie van J. Koopmans, '*Adriaan van der Hoop*', (*De Beweging 1906*).
De Vooys beschouwt alleen de kritikus en Koopmans, die niet bizonder met de romantiek sympatiseren kon, betoonde daardoor m.i. te weinig welwillendheid tegenover de persoon van Van der Hoop.

‘Hierbij kwam de levendigheid van geest, de afkeerigheid van belemmerende banden, onzen Van der Hoop in eene mate eigen, welke hem weleens buiten het regte spoor voerde en aan de waarschuwende stem der bedaarde rede te weinig gehoor deed geven.’[1] En zelfs iemand als Koopmans knoopte (met betrekking tot Van der Hoop's romantiese zelfverheffing) aan zijn beschouwingen vast: ‘Niemand mag zeggen, dat hij boven de aarde staat, en dat de aardlingen niet bij hem kunnen komen. Niemand beroemt zich ongekastijd, dat aan hem, als Gave Gods aan de Dichtkunst, een eigen hemel is gegeven.’[2]

Er schuilt iets tragies in de figuur van Van der Hoop, want hij leefde in een tijd van kentering, toen twee machten streden om erkenning en wie kent niet de woorden van onze grootste dichteres:

> O het schijnt wel schoon te leven
> als de grenzen worden verwijd
> maar het is geen geluk te komen
> in een kentering van den tijd
> . . . . . .[3]

Het einde der 18e eeuw en het begin van de 19de eeuw, waren belangrijk voor de ontwikkeling van de West-Europese beschaving; er kenterde toen iets, er hing de spanning van een nieuwe geest in de lucht, een geest van verzet tegen de oude wereld. Renaissance en Humanisme waren doodgelopen in het zielloos klassicisme der 18de eeuw; een overdreven intellektualisme had geleid tot verarming van gemoed en miskenning der verbeelding, waardoor de volheid van de menselike aanleg niet tot haar recht kwam. Tegen déze heersende geest, tegen deze wereld van levenloze dorheid kwam een verzet, dat een vorm vond, in de verheffing van gevoel en verbeelding boven alle andere geestelike funktie's en in de eerste plaats boven de vroeger zoo verheerlikte rede. Deze geestesstroming, die zich langzaam maar zeker uit haar tegenstelling manifesteerde, als een nieuwe wereld, duiden we aan met de alleszins vage term ‘Romantiek’. De vorm, waarin deze romantiek, in de verschillende landen haar uiting vond, hing af van de volksaard

1) Levensberichten van de Maatschappij der Ned. Letterk. (1842), pag. 18.
2) *De Beweging 1906*, deel 4, pag. 160.
3) Henr. Roland Holst, ‘*De Nieuwe Geboort*’.

en de kracht, waarmee het Oude zich in de menselike geest had vastgezet. In alle landen paste de nieuwe beweging zich tenslotte bij de volksaard aan en we zien weer die eigenaardige kleuring, die geestesstromingen kunnen ondergaan, kleuringen, die het zo moeilik en soms zelfs onmogelik maken, de oorsprong van die 'stromen' terug te vinden. Niet ten onrechte kunnen we spreken van een Engelse, Franse, Duitse en Nederlandse romantiek. Ook in ons land heeft de romantiek zich overeenkomstig de Nederlandse volksaard ontwikkeld; ze bepaalde zich grotendeels tot een lauwe imitatie, en we beroepen ons hiervoor op het nuchtere, fantasie-arme, sterk-moraliserende, dat de Nederlander, vooral uit die tijd, eigen was. 'Men kan zich de litteraturen der grote cultuurlanden van Europa denken als die van een oceaan en die van ons land als een binnenzee. Daarbuiten op de oceaan gaat het geweldig toe; de stormen zwepen het water op, de golven beuken de stranden, schepen vergaan, dijken worden weggeslagen en stukken land weggerukt! En komt men dan in de binnenzee, dan ziet men een paar kurkjes, die onlangs hier lagen, nu een eindje verder op de golfjes dobberen; er is wat riet en wier aangespoeld en verder is alles onveranderd.'[1)]

De romantiek ging bij ons voorbij zonder veel sporen achter te laten; de verrukking over de nieuwe wereld verstikte in de te nauwe omsnoering van het verstand. Maar zó sterk was de nieuwe stroming, dat ook enkele geesten in ons land vervuld werden van echt romantiese gevoelens als: onvoldaanheid en opstandigheid, wereldverachting, wereldsmart en onbestemde eeuwige verlangens.

De romantikus is rusteloos! Hij wordt zijn leven lang beheerst door een nooit gestilde honger naar het oneindige: 'Eine Sehnsucht die immer währt, weil sie ewig nicht erfüllt wird' zegt Ludwig Tieck in zijn 'Phantasus'.

Ook Van der Hoop had een rusteloze natuur: 'Zijne ziel, gloeijend en bruischend van kracht, was vatbaar voor alle indrukken en ten eenenmale ongeschikt voor rust'.[2)]

Het wezen van de Romantiek is het oneindige verlangen, dat nooit vervuld wordt: 'Die Seele der Romantik war die Sehn-

1) Dr. W.H. Staverman, in de inleiding van zijn uitgave van Potgieter's '*Lief en Leed in 't Gooi*' (Bibl. van Ned. Letterk.)
2) F.H. Greb, in de Inleiding van de bundel *Lente en Herfst*, Verspreide en nagelaten Dichtloveren, pag. XXII.

sucht ohne Ziel und Grenze und Gegenstand'[1], 'Ewige Sehnsucht die immer da ist und immer entflieht' (Schlegel). Deze oneindigheidsdrang is in de romantiese mens zó sterk, dat ze de gehele menselike ervaringswereld doordringt; men tracht het tijdelike in het licht der eeuwigheid te zien. Dit oneindigheidsverlangen is in wezen een religieuse neiging. De Romantiek was religieus![2] De dichtkunst wordt religieus opgevat, de poëzie is een gave Gods en de dichter een Godenzoon. Van der Hoop was geheel doordrongen van de waarheid, dat er 'geen Poëzij kon bestaan zonder God. Godsdienst en Poëzij waren voor hem onafscheidbaar vereenigd;....' (Greb), 'God was de bron waaruit hij zijn zangen putte' (Greb) en hijzelf roept uit: ''t geen me ontgloeit is gaaf van God'. Weliswaar heeft hij nooit zoals Z. Werner (Ueber Kunst und Religion) geschreven: 'Warum haben wir nicht einen Namen für diese beiden Synonyme?', maar dat de dichtkunst hem iets heiligs was, heeft hij duidelik genoeg uitgesproken:

> Laaf mijn ziel door hooger gunst,
> En verkwik mijn sterflijke oogen,
> Door den heilgen gloed der Kunst[3]

en:

> Dichtkunst voert den Hemel nader,....[4]

En in een brief aan Greb: 'de waarachtige Kunst, die als een Heilige Geest, de ziel harer aanbidders vervult, verheft en verwarmt.' Woorden zal hij kleden in 'Priestergewaden der Poëzij', de dichtkunst kan iemand tot priester wijden, 'Dichtkunst is een Priesteres', hetgeen bijna letterlik overeenkomt met wat Novalis in zijn *Fragmente* schreef: 'Der echte Dichter ist aber immer Priester', 'Dichter und Priester waren im Anfang eins, und nur spätere Zeiten haben sie getrennt'. Het oneindigheidsverlangen bracht ook met zich mee, een vaak folterende spanning, (L'infini me tourmente, zei de Musset in zijn 'Espoir en Dieu') die zich ontlaadde in de droom en zo sterk was dit oneindigheidsverlangen, dat de romantiese mens de droom

1) Fritz Strich, *Klassik und Romantik oder Vollendung und Unendlichkeit*, pag. 111.
2) Zie hiervoor de *Romantische Studiën* door Prof. van der Leeuw in *Onze Eeuw 1919*.
3) *Lente en Herfst*, pag. 69.
4) *Lente en Herfst*, pag. 200.

als werkelikheid ervaren kon: ‘Die Welt wird Traum, der Traum wird Welt’ (Novalis) en Van der Hoop:

> Een droom is het leven, die snel ons ontzweeft[1)]

De romantikus droomt van een ver wonderland of denkt met heimwee terug aan vervlogen tijden, maar steeds, hóe de droom ook verbeeld wordt, zoekt hij in de droom een uitweg voor zijn oneindig verlangen. In de kunst zoekt de romantikus zijn droom te beleven en zózeer droomt hij in de kunst, dat hij droom en kunst gaat vereenzelvigen.

De romantiese poëzie is ‘Traumpoesie’ en deze ‘Traumpoesie’ wordt werkelikheid. Daarom kon Novalis zeggen: ‘Die Poesie ist das absolut Reelle’ (Fragmente). De vereenzelviging van droom en poëzie treffen we ook bij Van der Hoop aan, o.a. in ‘De Dichter’.

> . . . . . Nooit
> Is U 't waar geluk ontvloden,
> Wijl ge-zelf uw leven tooit.
> Glas herschept ge in Puikjuweelen,
> Slijk veredelt ge tot goud,
> En waar ge uw zangfeest houdt,
> Zijn woestijnen bloemprieelen,
> Waar de nachtegalen kwelen,
> Als in 't lieflijkst tooverwoud.[2)]

en:

> Maar volzalig is de Dichter,
> Die de wareld schilderen mag,
> Die hij in zijn geestdrift zag![3)]

De kunst is hier middel om de droom te beleven en slechts de droom kan het oneindig verlangen tijdelik stillen; daarom was de poëzie de romantikus zoveel waard en stelde hij het dichterschap zo hoog; daarom was voor Van der Hoop de poëzie ‘zaligheid voor d'afgematten geest’. Hij wordt nooit moe in zijn verzen steeds hetzelfde thema te herhalen, n.l. dat het dichterschap een verheven taak heeft en niet louter een spel met woorden is.

> 't Is geen kunstig toonenkweelen,
> Met een hart zo koud als ijs;....[4)]

1) *Lente en Herfst*, pag. 186.
2) *Lente en Herfst*, pag. 68.
3) *Lente en Herfst*, pag. 66.
4) *Lente en Herfst*, pag. 195.

In de opdracht van zijn eerste bundel aan Jacob van Lennep:

> Nooit is de Kunst mij een beuzeltaak geweest,
> Een klinkend spel van uitgezochte woorden;
> Neen, zaligheid voor d'afgematten geest,....[1)]

In het voorbericht van *Poëzij* lezen we: ‘Van mijn vroegste jeugd af aan, werd de Poëzij hartstochtelijk en boven alles door mij bemind en was hare beoefening een behoefte voor mijnen geest.’ In een brief aan de uitgever Immerzeel, gedateerd 25 Jan. 1830, schrijft hij: ‘Buiten mijne broodwinning leef ik thands alleen voor Poëzij en taal en studie.’ en in een brief van 20 Sept. 1830: Ik leef thans ìn, mèt en dóór de Poëzij,....[2)].

Zelfs in de laatste jaren van zijn leven, toen hij al zijn illusie's verloren had, toen hij zich eenzaam voelde, ‘verguisd en vertreên’, was nog zijn enige troost, de poëzie, die hij liefhad ‘als het licht zijner oogen’; ‘Maar neen! wat den vurigen man ook ontvallen mogt, de kunst bleef hem bij’.[3)] Poëzie alleen ‘balsemt 't leed, wien het lot tot weenen doemt’. Hieruit kan zich de opvatting ontwikkelen, dat de ongevoelige voor poëzie beklagenswaardig is:

> Wee hem, wee hem, wien de stralen
> Van de zon der Poëzij
> Nimmer in den boezem dalen!
> . . . . . .
> Ja, beklaaglijk, diep ellendig
> Is hij, wien geen Dichtkunst roert,
> En aan 't slijk der aarde ontvoert.[4)]

De dichter is een Gods begenadigde, een ‘lievlingskind van God’, een ‘Godentelg’ en verre verheven boven het ‘kruipend bent’. Hier komen we bij de romantiese zelfverheffing, gegrond op de vergoddeliking der Kunst, die Greb bij het graf van zijn vriend de verzuchting deed slaken: ‘Dáár rust hij naast den onbeduidensten en bekrompensten dwaas en elke aardkluit, die op de lijkkist nedervalt, roept ons met doffen toon toe: ‘O IJdelheid en nietigheid!’

1) *Poëzij*, pag. VII.
2) Uit de briefwisseling met Immerzeel, berustend op de Kon. Bibliotheek te 's-Gravenhage.
3) Inleiding van Greb, pag. IX.
4) *Lente en Herfst*, pag. 65.

De dichtkunst als gave Gods, stelt hem in staat, om in enkele luciede momenten, de werkelikheid onder het licht der eeuwigheid te zien en in zulke ogenblikken is hij de machtige heerser, die ‘rijker dan een vorst’ is. Hij ziet ‘hemel en aarde pralen’, hij ‘zweeft vroolijk over bloemen’ of ‘streeft naar vruchtbare bergen, waar het geurverspreidend lommer, Paradijsgenieting geeft.’

De werkelikheid liet zich echter nooit in poëzie of religie omzetten en in de ogenblikken van de hoogste verrukking, voelt de romantikus de gebondenheid van zijn aards bestaan des te schrijnender:

> Ik waande, als een arend ten hemel te zweven;
> En kroop als een worm van gevleugelt ontbloot![1)]

en:

> Verschrik'lijk is het uur, wanneer die droom verzwindt,....[2)]

Zo voelt hij de betrekkelikheid van het menselik bestaan; hij is de twijfelaar, die naar vastheid zoekt in het alom wankel geworden leven.

> 'k voelde eens, als gij, mijn ziel door twijfling vaak bezwaren;...[3)]

Het geloof aan de waarheid van God's Woord; dàt is het laatste middel tegen de vertwijfling aan alle waarden:

> Zijn woord en geen ander is het eeuwige wapen
> Dat eeuwige zege uit nederlaag baart.[4)]

Het vaste geloof aan het ‘Woord Gods’, is de oplossing van het konflikt, waardoor de romantikus vertwijfelt aan alles, het konflikt van de ‘in eindelooze oceanen losgeslagen ziel’, die smacht en hunkert naar grenzen.

Hierin stond Van der Hoop, als in vele andere opzichten, naast zijn vereerde leermeester Bilderdijk; beiden waren orthodox-Christen, absolutisties in hun geloof, maar Koopmans wees er reeds op, dat we Van der Hoop's absolutisme niet ‘te diep’ moesten opvatten.[5)]

Er is in de Romantiek een onmiskenbare neiging tot een reli-

1) *Lente en Herfst*, pag. 51.
2) *De Mensch*, Lord Byron toegezongen in de bundel *Poëzij*, pag. 174.
3) *De Mensch*, Lord Byron toegezongen in de bundel *Poëzij*, pag. 173.
4) *Lente en Herfst*, pag. 52.
5) *De Beweging*, (1906) deel 4, pag. 158.

gieus Monisme, (gedragen door een mystiek éénheidsbesef) dat een versmelting van het Eindige met het Oneindige veronderstelt. De oorsprong van dit Monisme ligt in het oneindigheidsverlangen, de ‘Sehnsucht ohne Ziel ohne Grenze’, de Sehnsucht ‘nach dem Unendlichen’.[1] ‘Sehnsüchtig blickt der Romantiker über das Erdendasein hinweg, und sucht den Weg vom Endlichen zum Unendlichen.’[1] Daarom ziet de romantikus het bizondere steeds in betrekking tot het algemene; het Eindige wordt geheven in de sfeer van het Oneindige.[2] De romantikus kan vrede met de werkelikheid vinden, als hij daarin een vorm ziet van het Oneindige, het Goddelike. ‘Weil im Endlichen allenthalben das Unendliche sich offenbart, weil das Universum durch jede seiner Erscheinungen seine Herrlichkeit erkennen lässt, lernt der Romantiker die Wirklichkeit lieben.’[3]

Van der Hoop's absolutisme is wel verklaarbaar, maar niet verenigbaar met deze sterk monistiese neiging in de Romantiek. Maar zijn typiese romantiese geaardheid verlochende zich toch niet helemaal en in sommige van zijn verzen, en vooral in ‘God's Bestaan’, (Lente en Herfst) openbaart zich het Oneindige in het Eindige en ziet hij God in elk ding der Schepping:

Waar is Hij? - Sla uw blik omhoog,
  En vraag het aan de zon,
Die koning aan d'azuren boog,
  Die eeuwige stralenbron.
Waar is Hij? - Vraag het starrenheir,
  In het statig uur der nacht.
Waar is Hij? - Vraag het golvend meir,
  Wanneer de morgen lacht.
. . . . . .
Waar ge uw blikken heen moogt slaan,
  Waarheen ge ook angstig vliedt,
't Verkondigt alles God's bestaan -
  Zeg, Mensch, waar is hij niet?[4]

1) Oskar Walzel, *Deutsche Romantik*, I. Welt- und Kunstanschauung (1918) pag. 55.
1) Oskar Walzel, *Deutsche Romantik*, I. Welt- und Kunstanschauung (1918) pag. 55.
2) Novalis schreef: ‘Indem ich dem Gemeinen einen hohen Sinn, dem Gewöhnlichen ein Geheimnisvolles Ansehen, dem Bekannten die Würde des Unbekannten, *dem Endlichen einen unendlichen Schein gebe*, so romantisiere ich’.
3) Oskar Walzel, *Deutsche Romantik*, I. Welt- und Kunstanschauung (1918) pag. 54.
4) *Lente en Herfst*, pag. 203 e.v.

De Romantiek wees nadrukkelik op de grote waarde van het liefdesgevoel voor de mens: ‘Liefde, Liefde bovenal’ (Van der Hoop). De romantikus vindt in de liefde een middel, om zijn soms ondragelik geworden liefdesverlangen te stillen, want deze ‘absolute liefde’, kan in religie overgaan en slechts in de religie komt het verlangen tot rust.[1] ‘Die Liebe der Romantik durchzieht die Welt und schwebt darüber hinaus und wird Religion’.[2] ‘Ich hab' zu Söfchen Religion, nicht Liebe’ (Fragmente). Zó diep van het Goddelike vervuld is Van der Hoop's liefdesgevoel nooit geweest; zijn gedichten aan de geliefde, in het bizonder aan zijn vrouw, onderscheiden zich niet van de beruchte huiselike poëzie. In het voorbericht van zijn eerste gedichtenbundel, spreekt hij van het vele ‘voortreffelijks’, dat in dit ‘vak’ vervaardigd was door Tollens. Men bedenke echter, dat Van der Hoop's mening over Tollens zich later sterk wijzigde; wat echter niet wegneemt, dat zijn eigen gedichten over de liefde en geliefde over het algemeen banaal zijn, waarin de degelike huisvader over zijn ‘gade’ en ‘kroost’ spreekt. In dit opzicht onderscheidde Van der Hoop zich bijna niet van zijn zelfgenoegzame kunstbroeders; ‘bijna niet’, want plotseling en onverwachts duikt weer in enkele regels de romantikus op uit een sfeer van alledaagsheid; dán verheft hij zijn geliefde tot een heilige, waarvoor hij ‘spraakloos staat’ en slechts bidden kan.

Vergelijken we onderstaande regels van Van der Hoop:

> Ja, zoo ik Schepper waar', ik gaf een wereld veil,
> Een zonnestelsel voor het onbeschrijfbaar heil
> Om Godlijke, aan uw mond een enklen kus te geven.[3]

en:

> Mocht, daar ik biddend op U staar,....[4]

met de volgende woorden van Novalis: ‘Ich bete dich an. Du

1) In dit verband leze men bij Van der Hoop het volgende:
‘En het denkbeeld aan uw Liefde, Dierbre! werd mij zaligheid. En het hart, dat rustloos hijgde, sloeg mij niet onstuimig meer.’ (*Lente en Herfst*, pag. 166.)
2) Karl Joël, in zijn studie, *Nietzsche und die Romantik* (1905), pag. 207.
3) *Lente en Herfst*, pag. 183.
4) *Lente en Herfst*, pag. 185.

bist die Heilige,....[1] Du bist die göttliche Herrlichkeit, das ewige Leben in der lieblichsten Hülle.'[1]

Maar nergens blijkt Van der Hoop's ècht romanties liefdesgevoel duideliker, dan in de volgende woorden, waarin hij de liefde onmiddellik op 't Eeuwige betrekt:

> Want het doel der ware liefde, dierbre bruid, is Eeuwigheid.[2]

De romantiese dichter voelt zich een Gods begenadigde, met meer dan menselike gaven; hij wil alles overschitteren en alles beheersen en uit het onvermijdelike konflikt, ontstaat de ontnuchtering. De romantiese drang, die gebroken wordt door teleurstelling, leidt tot een gevoel van vereenzaming en miskenning, (Weltschmerz) omdat de dichter zich tegenover de mensen voelt als een zalig Godenzoon.

Omstreeks 1836 stond Van der Hoop op het toppunt van zijn roem. Zijn werk werd overal gunstig beoordeeld; bij de opvoering van zijn drama *Johanna Shore* werd de dichter uitbundig door het publiek toegejuicht; hij werd benoemd tot lid van de Maatschappij der Ned. Letterkunde en tot korrespondent van het Koninklijk Instituut te Amsterdam; kortom, zoveel roem en lof had hij ingeoogst, dat hijzelf meende, ook voor de toekomst, naam te hebben gemaakt. Maar toen verschenen *De Muzen* en 'de blauwe beul'! 'We hebben geaarzeld dit boek te beoordeelen, want we hebben teveel achting voor het dichterlijk talent van den Heer Van der Hoop', zó schreven *de Muzen*[3] maar *De Gids* maakte het veel erger! 'We meenden, dat Van der Hoop den tijd der stijlproeven te boven was, en nog teveel eerbied voor het publiek had, om het met zijn brouillons lastig te vallen'[4], schreef Hasebroek naar aanleiding van de Esmeralda-vertaling en ook elders in dezelfde jaargang moest Van der Hoop onaangename dingen horen over zijn prozaverhalen *Het Klaverblad*.[5]

1) *Heinrich van Ofterdingen, Novalis Schriften*, deel I, pag. 122, von Ernst Heilborn. (1901)
1) *Heinrich van Ofterdingen, Novalis Schriften*, deel I, pag. 122, von Ernst Heilborn. (1901)
2) *Lente en Herfst*, pag. 166.
3) *De Muzen*, pag. 227.
4) *De Gids* (1838), Boekbeoordeelingen pag. 41.
5) Deze laatste kritiek, óók in *De Gids* van 1838, (pag. 372) en ondertekend met de initialen P.L.N. is interessant door het standpunt, dat de kritikus hier inneemt: 'Vooreerst vinden we weer de gewone fout bij Van der Hoop; zijn karakters zijn gemeen. De vrouw heeft alle aanspraak op belangstelling verbeurd, niet door haar rampzaligen val, maar door den schandelijken diefstal, welken zij bovendien aan haren echtgenoot pleegt. Zulk een slechtheid laat zich niet verontschuldingen'. Arme Van der Hoop, dat bij de beoordeling van zijn werk zó'n maatstaf werd aangelegd!

Maar op zijn beurt trok hij in het, in 1832 opgericht, tijdschrift *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis* te velde tegen de ‘jongeren’. Zijn toon is dan fel spottend, zijn kritieken worden persoonlik, de hoon, die hem aangedaan werd kon hij niet met een verachtelik stilzwijgen beantwoorden; zijn verontwaardiging was meestal te groot![1)]

Maar de schroeiende zinnen, die hij neerschreef van haat en woede kwamen uit een diepgegriefd hart. ‘Ik weet hoe diep die twisten hem getroffen hebben, en vele zijner laatste verzen dragen er getuigenis van’ schreef Greb en inderdaad vinden we in zijn latere verzen een terugslag van zijn verdriet en eenzaamheid:

> Ras doet de vreugd der aarde ons treuren
> Broos is de vriendschap, wuft de min;....[2)]
>
> Een zee vol stormen is het leven
> Het einde somber als het begin[2)]

Maar in zijn grote verlatenheid, voelt hij diep in zich, de troost een dichter te zijn, een Godenzoon, ‘verheven boven 't kruipend bent, dat alleen naar glorie streeft’.

> 't Zal hoe 't laster, 't vuur niet dooven,
> Dat nog in mijn boezem leeft;
> 't Zal mij geen der bloemen rooven
> Die mijn Poëzij mij geeft.[3)]

Toch is hem al die smart tè zwaar en snakt hij naar de rust, die hij niet vinden kan. Door zijn verdriet en verlangens gekweld, schrijft hij het ontroerende gedicht ‘De Eenzaamheid’, dat ik in zijn geheel hieronder overschrijf:

> Wie mij weenen hoort of klagen,
> Vraag mij niet waarom.
> Voog'len zingen in de hagen
> Vinden alles wat zij vragen;
> Maar mijn smart is stom.

1) Zie hiervoor genoemd art. van de Vooys.
2) *Lente en Herfst*, pag. 220.
2) *Lente en Herfst*, pag. 220.
3) *Lente en Herfst*, pag. 196.

Volg mij niet, als het hart, in duister
Sombre beelden kweekt;
Eng'len dalen dan vol luister,
Brengen mij met zoet gefluister,
Wat mijn ziel ontbreekt.

Laat mij eenzaam zijn in 't leven
Eenzaam met mijn smart;
En als vreugde u mag omzweven
Zij alleen de rust gegeven
Aan 't gebroken hart.[1)]

'Elke beweging, die haar (de ziel) aandeed, was hevig, elke drift, die haar bezielde, sterk geteekend; wat slechts neiging is in den dagelijkschen mensch, was hartstogt in hem.'[2)] Elke smaad of hoon zal hem dieper gegriefd hebben dan een gewoon mens en de onrust, die hem vervulde, en nooit verlaten wilde, heeft hem op zijn ziekbed (begin 1839) een gedicht doen schrijven, zoals dat alleen een mens in nood vermag.

Bede.

God van leven en van dood
Schenk verâming aan mijn boezem!
Als een afgestormde bloesem
Leg ik voor de orkanen bloot.

God! geef vrede aan mijn gemoed!
Sta ik aan de grens van het leven,
Doe mij het getuigenis geven:
'Amen, God! Uw doen is goed!'

God! wees met mijn gade en kroost;
't Bloempjen kleedt Gij op de weiden:
't Muschjen spijst Ge op dorre heiden:
Geef hun zegen, brood en troost!

Geef hun.... doch wat vraag ik meer?
Gij alleen weet, wat die droeven,
Als ik de oogen luik, behoeven;
Dat Uw Wil geschiede, ô Heer![3)]

1) *Lente en Herfst*, pag. 230.
2) Inleiding bij *Lente en Herfst*, pag. XXII.
3) *Lente en Herfst*, pag. 188.

In tegenstelling tot vele van zijn tijdgenooten, die mèt hem hun dichtader deden vloeien voor ‘Vaderland en Vorst’, bewoog Van der Hoop zich ook op kosmopolitiese banen, hij sloot zich niet in de natie op, en in weerwil van zijn vaderlandse gevoelens, moet hij 't volgens Greb, menigmaal betreurd hebben in Nederland te zijn geboren. Een uitspraak die typeert! Door de kennismaking met de buitenlandse litteraturen, voelde hij maar àl te goed wat ons in die dagen ontbrak: gevoel en verbeelding! Tegenover de hartstocht van zijn eigen gemoed, stond in Holland de schrale nuchterheid van een zelfingenomen burgerklasse, die nog steeds de 18de eeuwse verlichte denkbeelden trachtte hoog te houden; het bruisende en onstuimige ontbrak hen ten enenmale en het noodzakelik bewandelen van ‘het regte spoor der rede’ sloot elke vlucht der verbeelding uit. Beide bundels, die we hier bespreken, geven door motto's, aanhalingen, bewerkingen en vertalingen, onmisbare blijken van zijn bekendheid met de buitenlandse romantiese litteratuur. De ‘Proeven van Noordsche Poëzij’[1] zijn verzen in de trant van Ossian geschreven:

> Maar wiens roem ook werd verheerlijkt in het grijze bardenlied,
> Dargoos lof klonk in de akkoorden van den Schotschen zanger niet.
> . . . . . .
> Maar ik wil die taak aanvaarden, zingen tot Vorst Dargoos lof,
> Ik, vergeten Heldenzanger in het aloude Koningshof.[2]

In de eerste zangen treffen ons al dadelik de sombere aanroepingen tot de zon, de wind, de zee en de storm, die ook bij Ossian zo veelvuldig voorkomen. Van Tieghem zegt van Ossian's verzen: ‘On y trouve de sombres invocations aux vents, aux tempêtes,....’[3]

> Waartoe, o blauwend meir! verheft uw golfgeklots
> Zich met ontoombre woede op heuvelkling en rots?
> . . . . . .
> Waarom, o Noorderwind! uw snelle boôn bevleugeld;
> . . . . . .[4]

En vooral de lange aanspraak tot de zon:

> Waarom schiet ge, o Zon! uw stralen nog aan Morvens doodsche kust, ...
> . . . . . .[4]

1) Een 62 bladzijden lang gedicht in de bundel *Poëzij*.
2) ‘*Proeven van Noordsche Poëzij*’, pag. 4.
3) Paul van Tieghem, *Ossian et l'Ossianisme, dans la littérature Européenne au 18e siècle*, (1920), pag. 57.
4) ‘*Proeven van Noordsche Poëzij*’, pag. 5 en 42.
4) ‘*Proeven van Noordsche Poëzij*’, pag. 5 en 42.

De ‘Proeven van Noordsche Poëzij’ zijn feitelik een reeks kleurige krijgsbeschrijvingen afgewisseld door klaagzangen, treurzangen of triomfliederen. Ook hier is van toepassing, wat van Tieghem naar aanleiding van Ossian's verzen schreef: ‘La guerre faisait le fond de ces poèmes’.[1)]

Van der Hoop kende Ossian uit de tweede hand door Chateaubriand en de Engelse dichter Smith, die hij dan ook ‘van verre navolgde’. Door bewerkingen en vertalingen, (meestal meer bewerking dan vertaling) geeft hij blijken de ‘toongevers’ der romantiese poëzie te kennen: Hugo, Byron, Moore en Lamartine. Behalve het overbekende ‘Wanneer het kind verschijnt’ zijn ‘De smart van den Bassa’, ‘Mozes, Oostersch Tafereel’ e.a. vrije vertalingen van Hugo, die hij volgens Greb zeer hoog schatte. Van Byron vinden we o.a. een vertaling van ‘Ode to the Ocean’; van Moore ook een drietal gedichten in Hollandse vertaling; het grote gedicht ‘De Mensch’ is een bewerking van Larmartine's ‘L'Homme’.

Maar boven alle dichters, die Van der Hoop bewonderde, stond Bilderdijk, de ‘Dichtrenvorst’ en er zijn plaatsen te over waaruit de bewondering voor de Meester blijkt:

> . . . . . .
> Den Hercules van 't Dichtrenrijk,
> Den Vorst der Zangen, Bilderdijk.[2)]

En in het lange lofdicht ‘Aan de Vorsten van Europa’:[3)]

> Dichtrenvorst, die onverwrikt den
> Standert der Poëzij met vaste vuist
> Omklemt, ...
>
> Mijn gloeijend hart eerde altoos Bilderdijk.

De invloed van Bilderdijk op zijn poëzie is onmiskenbaar; lezen we slechts ‘Herfstmijmering’ of ‘Winter’; ze hadden net zo goed door Bilderdijk geschreven kunnen worden.

1) Paul van Tieghem, *Ossian et l'Ossianisme, dans la littérature Européenne au 18e siècle*, (1920), pag. 4.
2) ‘*Hercules*’, (*Poëzij*, pag. 75).
3) Afzonderlijk verschenen en niet opgenomen in *Poëzij* of *Lente en Herfst*.

Naast de bewondering voor de ‘dichter’ is er nog dezelfde geloofsovertuiging, die hen samenbrengt:

> Gaat niet mijn borst van de eigen geestdrift zwanger,
> Bidt niet mijn ziele dezelfde Waarheid aan?[1)]

Maar er is iets nog diepers dat hen bindt!

Als we teruggaan naar onze eigen Romantiek, dan zien we aan de drempel de figuur van Bilderdijk staan; ‘Hoog van de schouderen opwaarts rees zijn leest de schaar te boven.....’[2)] Bilderdijk is misschien de enige grote romantikus geweest, die we in onze letterkunde kunnen aanwijzen - een romantikus ‘malgré soi’ - maar niettemin een ècht romantikus.

Als een boetgezant heeft hij zijn reaktionnaire denkbeelden gepredikt, maar tot zichzelve teruggekeerd, kwam de martelende twijfel weer in zijn hart op. Hij had een hartstochtelike natuur, hij was een rebel, die vanuit zijn burcht van ‘zekerheid’ zijn tegenstanders vernietigde met woorden van verdoemenis; maar hij leverde een spiegelgevecht en in werkelikheid voerde hij een strijd met zijn eigen schim. ‘Bilderdijk voerde levenslang polemiek tegen Bilderdijk’, zo heeft Brom 't uitgedrukt.[3)] Er heerste in hem een tweeslachtigheid, maar ‘de kontrasten laten zich trouwens wel begrijpen, wanneer we zijn stelling bedenken op de grens van twee eeuwen’.[3)] Een figuur uit de kentering der tijden; een teveel van het Oude en het Nieuwe tegelijk, een geslingerd worden tussen die twee krachten.

> . . . . . .
> want één hart blijft thuis, en één hart gaat op reis
> maar geen van twee vindt het Paradijs.[4)]

Deze breuk, dit tragies dualisme, vinden we ook terug bij Van der Hoop, want de liefde en verering voor Bilderdijk waren niet iets uiterliks en toevalligs; behalve de overeenkomst in Godsdienst, voelde Van der Hoop - onbewust misschien - hun dieper lòtsverwantschap. Aan de ene kant een teruggrijpen naar een oude en verouderde traditie, aan de andere kant het aanschouwen van een nieuwe wereld, grootser en machtiger

1) ‘*Aan de Vorsten van Europa*’.
2) J. Perk, ‘*De schim van P.C. Hooft*’
3) G. Brom, *Romantiek en Katholicisme*, deel I, pag. 29.
3) G. Brom, *Romantiek en Katholicisme*, deel I, pag. 29.
4) H. Marsman, *Paradise Regained* (1927), pag. 81.

dan de oude. Zijn bruisende hartstocht dreef hem vooruit, de band met het Oude trok hem terug en zó werd zijn leven een onophoudelike strijd, vol rampzalige mislukkingen:

> Wat ik gedacht,
> Gewenscht, gewacht,
> Gedroomd heb in mijn jeugd;
> 't Was alles schijn,
> Bron van venijn
> En eindeloze ongeneugt.[1)]

De belangrijkheid van Van der Hoop's figuur tegenover zijn tijdgenoten als van Lennep, ten Kate, Hasebroek e.a. is onderschat. Hij heeft in de eerste plaats baanbrekend werk verricht, hij bracht eindelik beweging in stilstaande wateren, hij zette sluizen open. Zijn roem werd overschaduwd door de jongere Gidsers, die de stroom van buitenlandse Romantiek in vaderlandse bedding leidden, ‘maar de eer beweging gebracht te hebben in stilstaande wateren, komt voor een deel toch ook aan de vergeten voorgangers toe’[2)] en onder hen nam Van der Hoop de allereerste plaats in.

Als dichter was hij niet belangrijk, - al moeten we hem ook in dit opzicht niet onderschatten - maar waren tijdgenoten als de bovengenoemden dit wel? Van der Hoop heeft zeker één fout begaan; hij gaf teveel van wat hij geschreven had uit, hij toonde in dit opzicht helaas te weinig zelfkritiek, waardoor zijn goede verzen onder zoveel slechte regels bedolven werden, dat iemand, die zich niet in het bizonder met hem bezighoudt, het betere werk niet ziet. In zijn eigen tijd werd hem dit gemis aan zelfkritiek reeds verweten. Op zo'n deftig ouderwetse manier deed dit G. de Meyer in de ‘Algemeene Konst- en Letterbode’ van 1841: ‘....kunnen wij toch onze spijt niet verzwijgen, dat hij het non multa sed multum, te dikwijls heeft vergeten’; van *de Muzen* kreeg Van der Hoop de raad om zijn ‘veelschrijvenszucht te beteugelen’ en zelfs Greb, die overigens niets dan lof voor zijn vriend heeft, schreef in zijn inleiding bij Lente en Herfst, dat het enige dat we hem als dichter ten laste zouden kunnen leggen was, dat hij ‘teveel geschreven of liever teveel en te spoedig uitgegeven heeft’.

1) *Lente en Herfst*, pag. 248.
2) De Vooys, ‘*Apollo, Argus en Nederlandsche Mercurius*’ in *De Beweging* (1913), deel IV, pag. 294.

Behalve als baanbreker heeft Van der Hoop recht op meerdere belangstelling als onze meest typiese vertegenwoordiger van de buitenlandse Romantiek. Hij was één der weinigen, de enige misschien na Bilderdijk, die in ons land het onuitroeibaar heimwee in zich voelde, die de 'groten' van de buitenlandse Romantiek begrijpen kon, bewonderde en liefhad. Van der Hoop voelde de tragiek van deze figuren, hij begreep deze teleurgestelde zielen met hun uitbarstingen van haat tegenover de wereld, hij wist, dat dit slechts vormen waren, waarin een ontzaggelik liefdesverlangen zich uitte. Het kon niet anders, of hij vond in hen iets van zichzelf terug!

Als Schults[1)] in zijn slothoofdstuk de voornaamste Byroniaanse gedichten bespreekt, noemt hij allereerst het werk van Van der Hoop en terecht zegt hij: 'Van onze romantici kan vooral Adriaan van der Hoop meevoelen met de Corsairs en Manfreds...' Noch Beets, van Lennep, Ten Kate, Hasebroek, of wie dan ook hebben de Byroniaanse held als type van de tragiese romantikus begrepen; hun bewondering gold slechts het uiterlike en het was de kleur en weelderigheid die ze trachtten te imiteren. De meeste van Van der Hoop's tijdgenoten waren Hollanders, die romanties déden, maar hijzelf was, - al kon hij zich niet geheel losmaken van een 18de-eeuwse vaderlandse traditie - in zijn diépste wezen Romantikus.[2)]

Den Haag.

R. NIEUWENHUIJS.

1) U. Schults, *Het Byronianisme in Nederland* (dissertatie 1929), pag. 176.
2) Schults karakteriseert Van der Hoop tegenover zijn romantiese tijdgenoten als volgt: 'Tussen de smetteloze Odilde en de toneelachtig blanke Hollandse ridders, doet Van der Hoop's Manfred wel als een vuurrode vlek aan.', pag. 180.

Abstrakt en konkreet.

Het deed mij genoegen te zien hoe de heer Langeveld in de derde aflevering van deze jaargang zijn filosofiese blik eens heeft gericht op een vraagstuk, dat gewoonlik wordt behandeld met een lichtzinnigheid, alsof het de eenvoudigste zaak van de wereld betrof. Vele schoolgrammatika's altans passen in dezen een soort struisvogelpolitiek toe: bij het kiezen van voorbeelden, die hun definities van konkreet en abstrakt moeten ondersteunen, vermijden zij zorgvuldig die substantiva, waaromtrent enige twijfel zou kunnen rijzen.

Zo doet ook de Beknopte Nederlandsche Spraakkunst van Dr. E. Rijpma. Vlotweg worden daar in de paragrafen 81-85 (14e druk) de zelfstandige naamwoorden verdeeld en onderverdeeld. En argeloos geven leraar en leerlingen zich aan die gemakkelike voorstelling over. Maar o wee! als zij daarna de bijbehorende oefening in de Vragen en Oefeningen van dezelfde schrijver (12e druk, oef. 69) opslaan. Dan zou men met een kleine wijziging tot de heer Rijpma willen zeggen, wat de oude harpenaar zijn ‘himmlische Mächte’ toevoegt:

> Ihr lasst den Lehrer schuldig werden,
> Dann überlasst ihr ihn den Pein.

Want de vrij eenvoudige voorstelling uit de grammatika wordt in het oefeningenboek door de taalwerkelikheid totaal verpletterd. Hier wordt ons pijnlik duidelik de tweeslachtigheid van de modern-willende grammatikus, die de verdeling niet onbesproken wil laten (hoe dikwels laat men zich niet ontvallen: Dat woord is abstrakt) en toch de taalwerkelikheid, die heel wat ingewikkelder is dan zo'n eenvoudige verdeling, niet wil verlochenen.

Hierom, en omdat de boekjes waarschijnlik veel gebruikt worden, lijken zij mij geschikt de nog veel toegepaste verdeling er eens aan te toetsen. Ik plaats mij daarbij niet, als Langeveld, op teoreties standpunt, maar ga uit van de door Rijpma gegeven definities en voorbeelden. Vanzelf komen daarbij de vragen in het geding: Zijn er graden van abstrakt- en konkreetheid, of zijn de begrippen absoluut en sluiten zij elkaar uit. Verstaat

men er in de taalkunde misschien iets anders onder, dan in de logika, of kunnen zij ongewijzigd over de gehele breedte van het taalgebied worden uitgebreid?

In § 81 worden eerst twee groepen voorbeelden a. en b. gegeven. Groep a. omvat ‘woorden die namen zijn van menschen, dieren, planten, dingen of stoffen, dus van zelfstandigheden’. Hiervan zijn echter ‘de laatste vijf (l. vier) geen namen van werkelik bestaande zelfstandigheden’ (nimf, kabouter, nikker (?), draak). Het zijn ‘denkbeeldige (zelfstandigheden), die enkel in de voorstelling der menschen bestaan of bestonden’.

Wie gehecht is aan een wijsgerig gebruik van het woord abstraksie, zal vinden dat bij deze laatste woorden reeds van iets heel belangrijks wordt geabstraheerd, n.l. van het reële bestaan, en hij zal deze woorden ten opzichte van de andere uit groep a. abstrakt noemen. Maar dit is niet de enige inkonsekwentie in de grammatikale indeling.

Zijn het misschien alleen de begrippen die geheel vrij zijn van elke gedachte aan vorm of begrenzing, die grammatikaal abstrakt kunnen heten? Blijkbaar niet, want groep b., de groep der abstrakta, omvat ‘namen van kenmerken, begrippen of werkingen, die men zich niet los van een werkelijke zelfstandigheid denken kan’. Het zijn ‘namen van zelfstandig gedachte begrippen of abstracties en daarom noemt men deze woorden abstracte zelfstandige naamwoorden’ (§ 82).

De eerste omschrijving van deze groep is gelukkiger dan de twede, beide zijn ze onbevredigend. Een begrip, dat ik me zelfstandig zou denken, zou daardoor weinig minder konkreet worden dan de nimf enz. uit groep a. En het woord konkreet eens even etimologiserend, wat heeft er meer recht *samengroeiing*, verdichting, individualisering te heten, dan de onafscheidelike verbinding van deze ‘abstrakta’ met werkelike zelfstandigheden.

Ook de gegeven voorbeelden kunnen de toets van het logiese denken niet doorstaan.

‘Zeg ik: De toren is 60 meter hoog, dan denk ik h o o g als kenmerk van toren.’ Maar in: De hoogte van die toren bedraagt 60 meter, ‘stel ik me dat kenmerk bovendien nog voor als een zelfstandigheid’. Een kenmerk zich voorstellen als een zelfstandigheid, dat is een gocheltoer die men geen denkend mens op kan leggen, die alleen een le klasser in zijn naieveteit als iets heel normaals kan aanvaarden.

‘Bij Een kilo rijst is r i j s t de werkelijke zelfstandigheid, k i l o niets dan de naam van een hoeveelheid, die verdwijnt als de rijst verbruikt wordt.’ Dat verdwijnen van die kilo is hoogst onwijsgerig en zegt niets ten gunste van de abstraktheid van het woord kilo, want ook de rijst verdwijnt. De stof r i j s t is zelfs heel wat vergankeliker dan het begrip k i l o .

De bedoeling is echter: rijst is het stoffelike, tastbare, zichtbare. We zien daaruit, dat de grammatikale abstraksie slechts een onderdeel is van de zuiver teoretiese. Teoreties kan men van zo veel abstraheren: van het deel, van het bizondere, van de vorm, van de stof, enz. enz. Men kan uit het bizondere het algemene abstraheren, maar men kan ook het bizondere abstrakt van het algemene beschouwen. Men kan de eigenschap los van de stof, maar ook de stof los van een of meer eigenschappen denken. Teoreties is dus de verhouding omkeerbaar en kan wel eens de stof een abstraktum zijn. Taalkundig is dat echter onmogelik. Het taalgebruik noemt alleen dat abstrakt wat op zichzelf geen drie-dimensionale afmeting vertoont. Altans het neigt tot zulk een eksklusivisme, maar vergist zich nog wel eens, zoals we zullen zien.[1)]

§ 83 verdeelt de konkreta in voorwerpsnamen en stofnamen; de voorwerpsnamen worden later nog weer verdeeld in eigennamen en soortnamen. Als afzonderlike groep worden onderscheiden de verzamelnamen.

Het eerste wat ons hierbij opvalt, is, dat niet alle groepen even konkreet zijn. Zuiver teoreties redenerend is er een belangrijk verschil tussen e e n m e n s en d e m e n s . Beide zijn abstraksies: er wordt afgezien van tijd en plaats. Konkreet is alleen d i e m e n s . Elke soortnaam is een abstraksie uit een aantal gelijksoortige individuen. Maar ook in de engere taalkundige betekenis van het woord is hier niet alles even konkreet. Afgaande op de min of meer duidelike begrenzing, is een verzamelnaam minder konkreet dan een voorwerpsnaam en een stofnaam weer minder konkreet dan een verzamelnaam. Immers de stofnamen stellen, volgens Rijpma, zelfstandigheden voor (l. duiden zelfstandigheden aan) ‘die geen bepaalde grenzen hebben, geen bepaalden vorm’.

1) Vgl. in Encyclopedisch handboek van het moderne denken, onder redactie van Dr. A.C. Elsbach, Dr. H.T. de Graaf, Dr. H.J. Jordan en Dr. K.F. Proost, het artiekel Abstraheeren.

Bovendien bestaat er geen meervoud van, evenmin als van sommige verzamelnamen.

Abstraksie en meervoudsvorming hangen ten nauwste met elkaar samen: van meervoud kan eerst sprake zijn bij een veelheid van begrensdheden; op het onbegrensde, het vormloze zijn de begrippen enkel- en meervoud niet van toepassing. Vandaar het ontbreken van een meervoudsvorm bij abstrakta als braafheid, vriendschap, trouw enz. Vandaar het voorkomen van een meervoud bij die abstrakta, die voor enige konkretisering in tijd en in ruimte vatbaar zijn, b.v. vriendelikheid - vriendelikheden.

Maar het taalgebruik schijnt hierbij tamelik willekeurig te werk te gaan. Want ook dankbaarheid kan men zich gekonkretiseerd denken in daden die uitvloeisels zijn van een dankbaar gemoed. Toch ontbreekt het meervoud. En waarom bestaat dit wel van *sprong*, en niet van *val*? Misschien omdat de eindigheid van de eerste ons duideliker voor de geest staat dan die van de laatste? Of misschien omdat de verleden-tijdstam *sprong* de gedachte aan be-eindigd-zijn opwekt tegenover het onbegrensde presens *val*?

In ieder geval leren deze beide laatste voorbeelden ons, dat, mocht men de kategorieën konkreet en abstrakt ook op de werkwoorden willen toepassen, de infinitief en het presens het meest abstrakt zullen moeten heten, terwijl verleden en toekomende tijden door een begrenzing die ergens in het verleden of in de toekomst ligt, daarbij vergeleken de konkretere zijn. Maar slechts de taalteoretikus kan zulk een nieuwe toepassing wensen. In een schoolgrammatika zou zij alleen kunnen dienen om de verwarring en het aantal der nutteloze onderscheidingen te vermeerderen.

In § 84 worden de abstrakta onderverdeeld op een wijze, die al weer slechts voor het primitiefste bewustzijn te aanvaarden is. *Breedte* en *dikte* staan bij de ‘namen van eigenschappen’. Niemand kan ze echter dezelfde graad van konkretie toekennen als de andere woorden van die groep: *stijfheid, trouw*. Zie hun geheel verschillende houding tegenover de meervoudsvorming. Ook in de andere groepen van deze paragraaf vallen verschillende graden van abstraktheid te onderscheiden: koorts, pijn, tegenover dronkenschap, wanhoop, vriendschap; sprong, belediging, tegenover: geloop, het fietsen.

Wij komen dus tot de konklusie, dat er logies zowel als grammatikaal graden van abstraksie en konkretie bestaan. Dit

leidt tot de veronderstelling dat konkreet en abstrakt relatieve begrippen zijn, die geen absolute waarde bezitten. Logies is dat ook zo, maar, omdat de grammatika onder konkreet vooral het stoffelike, onder abstrakt het onstoffelike verstaat, worden daar de beide begrippen absoluut voorgesteld, zodat ze tegenover elkaar komen te staan als eindig - oneindig, voorstelbaar - onvoorstelbaar.[1)] Door deze inkrimping van de betekenis der woorden konkreet en abstrakt schijnt een indeling der substantiva in de grammatika gerechtvaardigd. Het is niet het enige geval waarin de grammatika, terwille van een indeling, de logika geweld aandoet.

En ook de taalwerkelikheid laat zich niet zo gemakkelik besnoeien, zoals kan blijken uit een nadere beschouwing van de oefening die bij de hier genoemde paragrafen behoort en die een indeling vraagt van de daarin voorkomende zelfstandige naamwoorden.

Om eens te beginnen met een groep woorden, waarover ik tot nu toe gezwegen heb: de eigennamen. Algemeen gelden deze voor de konkreetste der zelfstandigheden. Nietwaar, ze noemen ‘één bepaalde zelfstandigheid om die te onderscheiden van andere zelfstandigheden van dezelfde soort’. Wat is er konkreter, dan maar één enkele zelfstandigheid aan te duiden.

Nu is dat alvast niet waar. Er zijn vele Jannen en Pieten. Dat is reeds een eerste graad van abstraksie. Want hier is de meervoudsvorming nu eens een eerste stap in de richting der abstrahering, gelijk het hierboven een eerste aanwijzing van konkretisering was. Het allerkonkreetste kent, evenmin als het aller-abstraktste, een meervoud. Het is het individuele geval bij uitnemendheid. Maar niet zodra is er een meervoud, of het geval is niet individueel meer, er ontstaat een groep, die heel gemakkelijk tot een soort wordt. En daarmee is de abstrahering dan al een flink eind op weg.

‘De toerist bereed een nieuwe Burgers’ (zin 11). Burgers: eigennaam, die tot soortnaam is geworden, en aan de definitie uit de grammatika dus al niet meer beantwoordt.

‘Er zijn al heel wat Zeppelins verongelukt’ (zin 39). Het staat

1) Daarop wijst ook een huismiddeltje als: ‘Konkreet is alles wat je in een fles kunt stoppen, als de fles maar groot genoeg is’. Dit is al evenmin afdoende als het wetenschappeliker uitziende: ‘Het konkrete is een kompleks van eigenschappen’, dat bovendien voor de school onbruikbaar is.

er nog met een hoofdletter, maar zou ook best met een kleine letter geschreven kunnen worden. Het is immers een groep voorwerpen, die zulke karakteristieke kenmerken vertonen, dat ze tot abstrahering bijna dwingen en de eigennaam van het begin af tot soortnaam voorbestemmen.

Een nieuwsgierig Aagje (26), een ware Hercules (36) zijn gesubstantiveerde kenmerken, grammatikaal konkreet dus, logies abstrakt.

Hebben we hier niet te doen met een vitium originis van de eigennamen? Velen zijn immers in oorsprong kenmerksaanduidingen. Kunnen daardoor heel gemakkelik weer tot namen van kenmerken (abstrakta dus) terugvallen. *Zwart* kan gekonkretiseerd worden tot *een zwarte* en tot *Zwart*, verlochent echter ook dan nooit geheel zijn abstrakte afkomst.

Het woord *Jan* is, los van een persoon, even abstrakt als *kilo* zonder de rijst, of eigenlik abstrakter, want het heeft geen begripsinhoud meer. Daar is het van geabstraheerd. En wat is eigenlik het konkrete in September (35), Kerstmis (38), New-York (48), Canada (37). De eerste beide bezitten een begrenzing in de tijd, de beide laatste in de ruimte. Maar van voorstelbaarheid, waar de grammatika zo aan gehecht is, kan toch nauweliks sprake zijn. Individualisering is hier alles wat ten gunste van de aanduiding *konkreet* kan worden aangevoerd. En ook van dit individuele kan ik al weer abstraheren: ‘Het is maar goed dat al onze steden geen New-Yorken zijn’.

Men verlangt zekerheid tegenover de leerlingen, maar dan moeten zulke relatieve begrippen als konkreet en abstrakt niet ter sprake worden gebracht. Men wil nuttige kennis, maar wat voor nut heeft een verdeling die alleen vol te houden is als men het grootste deel der substantiva buiten beschouwing laat. De eerste de beste leerling (nee, de slechtste) vindt direkt een woord dat aan geen enkele definitie, of aan een stuk of wat tegelijk beantwoordt. Men oefene zich eens op de volgende woorden: linnen (2), platteland (3), gas (6), schaduw (12), gros (22. Abstrakt als aanduiding van een hoeveelheid, of konkreet als verzamelnaam?), de bever (37), lucht (47), kopje (50). Hierbij is veel te veel twijfel mogelik, ook bij de minst subtiele begripsbepaling, dan dat het als een oefening voor een Middelbare school zou kunnen worden beschouwd.

Leeuwarden.

J.E.V.D. LAAN.

Geschiedenis van de Franse taal. F. Brunot, *Histoire de la langue française*, Tome VI, 2me partie, Ier fascicule. Paris, Colin, 1932.

Dit nieuwe deel van de *Histoire de la langue française* van Prof. Brunot is van de hand van Prof. Alexis François, hoogleraar te Genève, die zich reeds naam had gemaakt door zijn *Grammaire du purisme et l'Académie française au XVIIIe siècle* (1905). Het vormt een geheel met het eerste stuk van Deel VI, dat wij in 1930 in dit tijdschrift (p. 237) hebben aangekondigd. Men herinnert zich dat hierin de evolutie der denkbeelden en de woordenschat van de verschillende wetenschappen in de XVIIIe eeuw werden behandeld. Tans is de beurt aan de letterkundige taal, en men geeft zich reeds dadelik rekenschap van de hoge waarde die dit deel zal hebben, als men bedenkt hoe algemeen sedert de XVIIe eeuw de belangstelling der hogere kringen in Frankrijk voor taalkwesties was. Wij willen enige feiten uit de rijke reeks van gegevens noemen.

In deze eerste ‘aflevering’ van meer dan vijfhonderd bladzijden worden behandeld: de spraakkunst en de grammatici, de spelling, de uitspraak en de woordenschat van de letterkundige taal der XVIIIe eeuw; de tweede, die later zal verschijnen, zal behandelen haar vormleer en haar syntaxis.

Het werk der taalbeoefenaars bestaat, in de eerste helft van het tijdvak, in het vastleggen van het Frans, zó als de grote schrijvers van de XVIIe eeuw het hadden overgeleverd; voor Voltaire en Grimm heeft elke natie een tijdvak gekend waarin haar taal tot het hoogtepunt is geklommen dat voor haar bereikbaar was, en in Frankrijk waren dat de jaren der regering van Lodewijk XIV. Voor Vaugelas was de taal van het beste deel (‘la plus saine partie’) van het hof de waardemeter geweest van goed taalgebruik; slechts enkele schrijvers beschouwde hij als autoriteiten; de nieuwe puristen van de XVIIIe eeuw erkennen uitsluitend geschreven teksten als modellen. De grote auteurs der XVIIe eeuw worden ‘klassiek’, en als zodanig behandeld; men gaat commentaren schrijven op Balzac, op Vaugelas' vertaling van Quintus Curtius, op Racine's *Athalie*,

en Voltaire onderneemt zijn geannoteerde uitgave van Corneille. Maar men was niet blind voor het feit dat de taal der grote modellen op sommige punten verouderd was, en de commentaren wijzen die aan. Weldra gaat men verder in de kritiek; de grammatici leggen nog een andere maatstaf aan dan de praktijk der uitnemendste schrijvers; zoals d'Alembert het zal uitdrukken: ‘het is de taak der *filosofen* (bedoeld worden de grammatici) de talen te regelen, terwijl de goede schrijvers ze moeten vastleggen’; naast de overlevering is het de rede waarop de taal moet steunen. De periode van de ‘grammaire raisonnée’, van de vereenzelviging van taal en logica, van de voor alle talen geldende ‘grammaire générale’ begint[1]. Uitgangspunt van deze nieuwe beweging is de *Grammaire de Port-Royal*; de schrijvers hiervan hadden op de talen hun strenge filosofie toegepast; hun logica omvatte het geheel, daar waar Vaugelas slechts enige speciale punten had behandeld. Du Marsais sluit zich aan bij Vaugelas, in zover ook hij het taalgebruik, ‘l'usage’, als model neemt, maar, in beginsel, is, volgens hem, een wijze van spreken alleen dan goed wanneer zij in overeenstemming is met de algemene wetten van de taal, in andere woorden, wanneer zij logies is. Beauzée, die Du Marsais opvolgde als medewerker aan de *Encyclopédie*, gaat verder; hij verwaarloost de feiten ter wille van het systeem en zoekt daarna de rechtvaardiging van het systeem in de feiten: ‘quand la métaphysique aura prononcé sur les points de vue possibles, il ne s'agira plus que de les reconnaître dans les usages connus des langues’. Condillac, die na hem kwam, vroeg zich evenmin af: hoe is het gegaan?, maar: hoe is het moeten gaan?; eerst bij hem is de taal geheel vereenzelvigd met de logica; om goed te spreken, moet men goed denken; de grammatica is een methode om de taal te critiseren. Men weet hoeveel kwaad deze opvatting heeft gedaan en hoeveel willekeurige of nutteloze regels in de spraakkunst zijn opgenomen, vooral gedurende de Revolutie en onder het Keizerrijk; de naam van Domergue heeft in die tijd een vermaardheid gekregen die het nageslacht niet heeft geratificeerd. Ook hij, evenals zijn voorgangers, neemt kennis van de bestaande taalverschijnselen; hij is, zegt François, ‘een soort van Vaugelas, maar een Vaugelas die van de katheder der “grammaire générale” zijn wetten geeft.’ ‘Al zouden er

1) Vgl. G. Sahlin, *César Chesneau Du Marsais et son rôle dans l'évolution de la grammaire générale* (Cf. *Neophilologus*, XIV, 245).

duizend voorbeelden van het tegendeel zijn, toch zou men moeten zeggen: Je *l'aurais* envoyé, si je *l'avais* trouvé.' Men kan het 'gebruik' niet wegcijferen, maar men zucht en klaagt over zijn willekeur, en hoezeer deze taalbeschouwing nog tot op heden heeft doorgewerkt, blijkt wel uit de, dit jaar verschenen, *Grammaire de l'Académie française*, waarin ook, noodgedwongen, de 'usage' als leidraad wordt genomen, maar toch, in naam van de 'rede', hierop wordt beknibbeld, zoveel men kan. De beruchte regels van het verleden deelwoord dateren vooral uit die jaren van het begin der XIXe eeuw. Vergeten wij echter niet dat de taalanalyse, door de werkzaamheid van de talrijke begaafde mannen die zich voor de linguïstiek interesseerden, aan nauwkeurigheid en fijnheid veel heeft gewonnen.

Het tweede hoofdstuk verplaatst ons in een spellingstrijd die, in veel opzichten, herinnert aan die welke wij tans doormaken, en het is verwonderlik hoe, niettegenstaande de afstand van anderhalve eeuw, door de tegenstanders van vereenvoudiging dezelfde argumenten worden gebruikt als nu; spellingkwesties raken, schijnt het, de meest algemene menselike hartstochten. Tot de XVIIIe eeuw had op dit gebied anarchie geheerst; Voltaire, die zich met alles bemoeide, stond onverschillig tegenover de spelling, de orthografie van Rousseau was evenmin vrij van willekeur. Eerst langzamerhand komt, ten behoeve van de drukkers en het onderwijs, het verlangen op naar eenheid, en men gevoelt dat die alleen door vereenvoudiging is te verkrijgen. Tevergeefs verwachtte men afdoende hulp van de Académie française; in de verschillende uitgaven van haar *Dictionnaire* weigert zij partij te kiezen tussen het traditionele, met etymologiese letters bezwaarde, en het vereenvoudigde systeem. Wèl neemt zij, vooral in die van 1740, veranderingen op (enkele medeklinkers in plaats van dubbele, weglating van *s* vóór medeklinkers, vervanging van *y* door *i*), maar met talrijke uitzonderingen; zij vereenvoudigde, maar met tegenzin, en alleen wat zij onmogelik kon handhaven. Régnier-Desmarais, haar secretaris, deed onder andere dit argument gelden: 'dat de oude spelling op de rede is gegrond, omdat men door haar beter de oorsprong en dus de betekenis der woorden kan leren kennen'. Toch had reeds de hoogvereerde *Grammaire de Port-Royal* uitgesproken dat de letters eenvoudig de klanken weergeven, ook al hield zij vast aan het oude systeem, op grond van de overweging dat de spelling moet helpen om de betekenis der klanken te

doen zien. Maar de wijsgerige grammatici nemen alleen haar eerste uitspraak over, en gaan de stelling verdedigen, dat elke letter een klank moet uitdrukken en dat elke klank slechts door één teken moet worden weergegeven. Naast de, ook in onze tijd al te vaak verdedigde, opvatting dat de spelling een middel moet zijn om de geletterden te onderscheiden van de onwetende massa, durft Féraud uit te spreken: 'Het zou te wensen zijn dat, niet geleerden, maar mensen van smaak, die met de wetenschap niets te maken hadden, de spelling regelden'. Beauzée stelt een geheel nieuw systeem voor, en tussen de beide uiterste partijen plaatst zich Rollin, die zich rekenschap geeft dat men het algemeen gebruik niet met één slag kan afschaffen, en langzamerhand, maar met regelmaat, de onnodigste complicaties kan wegnemen. Een verschijnsel dat wij ook tans waarnemen, is de medewerking die geleerden wier werkzaamheid op een geheel ander gebied dan dat der taal ligt, aan de vereenvoudigers verlenen: economisten, botanici. De Encyclopedisten, d'Alembert vooral, tonen zich minder stoutmoedig; zij veroordelen de bestaande spelling, maar menen dat het 'zeer bezwaarlik zou zijn ze te wijzigen'; 'het geneesmiddel was uitstekend, maar zou misschien erger zijn dan het kwaad, dat hopeloos is'. Het resultaat van al dit werken en tegenwerken is geweest, dat de orthografie van het Frans in de XVIIIe eeuw wèl enige vereenvoudigingen heeft ondergaan; etymologiese letters, zoals de *ç* in *çavant* en *çavoir* worden voortaan weggelaten, evenals, zoals wij reeds zagen, de *s* vóór medeklinkers (*maistre, honneste*), sommige dubbele medeklinkers worden door enkele vervangen (maar de Académie bleef zich verzetten tegen een enigszins doortastende vereenvoudiging op dit punt), *ai* in plaats van *oi* daar waar deze groep de uitspraak *è* had (*François, étoient*; men weet dat het Voltaire was die deze laatste verbetering heeft ingevoerd gekregen ondanks veel tegenstand; hij heeft geen succes gehad met *fesais* voor *faisais*, en *pan* voor *paon*), *s* voor *z* in het meervoud der woorden op *é* (*bontez*), *v* en *j* voor *u, i* als medeklinker, regeling der accenten.

In het derde hoofdstuk, over de uitspraak, behandelt de schrijver de vraag: in hoeverre de spelling de natuurlike ontwikkeling der taalklanken heeft tegengehouden. Deze reactie van de schrijfwijze op de uitspraak is in het Frans buitengewoon sterk, en vreemdelingen verbazen zich over die nog steeds werkende invloed, waardoor - vooral natuurlik in de kringen van geletterden - bijvoorbeeld *grammaire* tegenwoordig met

een lange *m* wordt gesproken. Ziehier enige illustraties van dit verschijnsel in de XVIIIe eeuw: *fléau* voor *fleau, a-oût* voor *août, neuf* voor *neu, collègue* met twee *l*'s (men ziet dat, zoals de schrijver het uitdrukt: 'de tegenwoordige wanorde toen begon'), *lorsque, puisque* met hoorbare *s, psaume* met *p, sculpteur*, eveneens met *p*, een uitspraak die ook tans weder opkomt, *respec* naast *respè, suspec* naast *correct, exact* naast *exa*, vormen die nu nog naast elkander voorkomen. De kwestie der 'liaisons' heeft de theoretici der XVIIIe eeuw ook zeer beziggehouden; uit deze tijd dateert het strenge vasthouden daaraan in de verzen, en een typies voorbeeld van conservatisme leveren de woorden op *r*, waarin de voorstanders van 'la langue forte', dat is de geschreven taal, de *r* op nieuw hebben ingevoerd in de uitspraak: *menteu* en *causeu* moeten wijken voor *menteur* en *causeur, meilleu* voor *meilleur, su* voor *sur, mouchoi* voor *mouchoir, -i* voor *-ir*, in de onbepaalde wijs van de werkwoorden der tweede conjugatie; bij die op *-é* (*-er*) zijn de pogingen der grammatici mislukt, evenals bij de *y* voor *l mouillé*.

En ziehier het vierde, uitvoerigste, hoofdstuk, over de woordenschat, waarover al in 1903 F. Gohin een belangrijk werk heeft geschreven: *Les transformations de la langue française pendant la deuxième moitée du XVIIIe siècle*. Reeds de XVIIe eeuw had streng onderscheiden tussen de 'edele' en de 'gegemeenzame' taal en aan de woorden een plaats in een dezer beide groepen aangewezen, en de XVIIIe gaat daarbij nog eclectieser te werk; de familiare uitdrukkingen van Bossuet vinden genade in de oogen van d'Alembert, alleen 'wegens de ontzaglike hoogte waartoe hij zich heeft weten op te heffen', en bijwijlen is het alsof het salon van Mme de Rambouillet herleeft. Voltaire gaat daarbij vóór; een woord als *remède* mag in de 'edele' poëzie alleen dan worden toegelaten wanneer het vergezeld wordt door een epitheton dat het adelt, zooals in *des remèdes impuissants* (Racine); techniese termen worden zonder mededogen verbannen: niet *militaire*, maar *guerrier*, en toch had Corneille het gebezigd. Die 'noblesse' moet echter gepaard gaan met 'simplicité'; men verwarre de eerste niet met gezwollen taal; Marmontel spreekt zelfs van een 'familiarité noble'. Tussen de verschillende stijlen wordt een hiërarchie vastgesteld: 'style simple, moyen, sublime, fleuri, médiocre (of historique), familier, comique' en zo meer. Wat in de hogere stijl vooral moet worden gemeden, dat is het gebruik van de eigenlike uitdrukking; hoe algemener

de betekenis, des te beter. André Chénier corrigeert zichzelf door in ‘Mes couvertures me pèsent’, het substantief te vervangen door *tapis*, en dienovereenkomstig het vers te wijzigen; *voiture* is te verkiezen boven *carrosse, vêtement* boven *habit*. Of wel, men maskeert de ‘laagheid’ van het denkbeeld door een uitbreiding van betekenis (‘Mon dernier soleil se lève’) of door een omschrijving (‘l'ennemi du genre humain’ voor ‘de duivel’; ‘un billet dont mes yeux méconnaissent le seing’ voor ‘een anonieme brief’). De omgeving waarin men het woord plaatst kan echter ook aan een gemeenzame term toegang tot de hogere stijl geven, en daardoor wordt langzamerhand de scheiding minder scherp en wordt de eerste bres geslagen in de klassieke vesting.

Trouwens, nog andere krachten werkten het classicisme tegen, met name de behoefte aan vernieuwing van de woordenvoorraad. De preciositeit, dat is de zucht om op een ongewone wijze te spreken of te schrijven en om zijn ‘esprit’ daarin te tonen, is sedert de heerschappij der ‘salons’ een der meest kenmerkende tendenties der hoge maatschappelike kringen in Frankrijk geweest, en vooral in de XVIIIe eeuw: men streeft ernaar gewone termen te vervangen of ze op onverwachte wijze te combineren; vooral is men erop uit eufemismen te vinden; een ‘courtisane’ wordt een ‘nymphe’, een ‘sirène’, een ‘antivestale’; men ziet er zelfs niet tegen op verschillende stijlen te vermengen, zodat in een verhandeling over grammatica wordt gesproken van ‘le district du pronom’, en in een koerant van ‘les forfaits d'un coupeur de bourse’, terwijl omgekeerd in een deftig geschrift over filosofie gewaarschuwd wordt tegen het ‘faire à pure perte les frais de penser’. Wanneer men de lijsten en opsommingen van de heer François doorloopt, wordt men getroffen door de talrijke vondsten der schrijvers van de XVIIIe eeuw die voor goed in het Frans hebben plaats gevonden; wat toen iets heel biezonders was, lijkt ons tans gewoon; ik denk aan de hyperbolen als *délicieux, étonnant, ravissant*. In een zeer interessante paragraaf gaat de schrijver na hoe duidelik in het ‘jargon’ van toen de zeden zich weerspiegelen: de oppermacht van het mondaine leven, de etikette, de ‘galanterie’, de gezelschapspelen, het toilet, de modes, de moraal en het gevoelsleven (men herinnert zich de opgang die het adjectief *sensible* maakte), de cultuur.

Tegenover ‘le néologisme’ plaatst de schrijver ‘la néologie’, waaronder is te verstaan de vernieuwing van het vocabularium

door de geleerden, in tegenstelling tot de mondaine kringen: de grammatici, die met leede ogen het ‘néologisme’ zagen terrein winnen, bevorderen met geestdrift het scheppen van nieuwe woorden voor nieuwe denkbeelden: ‘la néologie est un art, le néologisme est un abus’. Voltaire was een harer vurigste aanhangers, hoe onverenigbaar ons deze houding ook lijkt met zijn voorliefde voor de klassieken. De vijfde uitgave van de *Dictionnaire* van de Académie (1798) draagt duidelik de sporen van dit verlangen naar vernieuwing, dat zich realiseerde zelfs in het doen herleven van verouderde termen, in het ontlenen van dialectale woorden; dat de klassieke talen werden uitgebuit, spreekt vanzelf. In de wetenschappelike geschriften gevoelt men de nauwkeurigheid van de uitdrukking als een eerste vereiste, en wel verre van naar omschrijvingen te zoeken, schrijft men *quadrature, centrifuge*; vooral in de *Encyclopédie* zijn natuurlik de neologismen talrijk; Rousseau schrijft een *Dictionnaire de musique* en ontwerpt een woordenboek van botaniese termen, Bernardin de Saint Pierre voegt aan zijn *Voyage à l'Ile de France* een lijst van marinetermen toe[1)]. Naarmate het publiek gemeenzamer ermede wordt, vinden de techniese uitdrukkingen een algemener gebruik; de beschrijvingen worden er schilderachtiger door, en de didactiese poëzie deinst zelfs niet meer terug voor preciese woorden, die ‘l'orgueil du vers avait longtemps craint de nommer’, zoals Fontanes in 1788 zegt. Het Frans is niet langer, gesteld al dat het 't ooit is geweest, ‘de kuiste aller talen’; men kan niet meer beweren dat ‘le siècle dans les mots veut de la modestie; sur tout le reste il vous absout’ (Collé).

Wij sluiten hier ons overzicht en bepalen ons tot het noemen van de paragrafen over de ontlening van vreemde woorden en patoistermen, van het zeer nuttige repertorium van nieuwe of herboren woorden en uitdrukkingen en van betekenis-wijzigingen uit de XVIIIe eeuw, een tijd waarvan wij, dank zij de heer François, de taal nu zoveel beter kennen. Door opzet en inrichting is dit deel even overzichtelik en helder als wij dat gewoon zijn in de andere van Brunot's magistraal werk.

J.J. SALVERDA DE GRAVE.

1) Men vergelijke met de uiteenzettingen van de heer François het eerste stuk van dit deel waaraan in het begin van dit opstel is herinnerd.

Een nieuwe const van rhetoriken.
Rhetorica, basis der welsprekendheid, door Alb. Vogel, Algemeen voorzitter der Mij. t. bevordering van Woordkunst. W.L. & J. Brusse's Uitg.-Mij., Rotterdam 1931.

Aan handleidingen bij het onderwijs in de ‘gewijde welsprekendheid’ heeft het in ons land nooit ontbroken. Van der Palm, Borger, Des Amorie van der Hoeven (vader en zoon), Van Oosterzee, Hoekstra, Bavink hadden of hebben op 't gebied der homiletiek een klinkende naam. Een algemener terrein bestrijkt het onlangs verschenen lijvig werk *Rhetorica* van Alb. Vogel, de bekende, vaardige kunstenaar-declamator. Ook hij had zijn voorgangers. In 1820 verscheen te Groningen *De Nederlandsche Redekunst*, door Mr. B.H. Lulofs, over ‘de Theorie van de kunste des Redenaars, dat is: Zamenstel van voorschriften, noodig voor hem, die op eene plegtige wijze tot een of meer personen (bij monde) het woord voert’. Van Kampen's verhandeling *Over het kenmerkend onderscheid der welsprekendheid van den kansel, de pleitzaal, de raadsvergadering en de gehoorzaal* verscheen juist een eeuw vóór het hier aan te kondigen boek, dat een handleiding wil zijn voor elk, die als publiek spreker wil leren optreden. Het door de samensteller geconstateerde feit, ‘hoe weinig zij, die toch gymnasiaal of middelbaar onderwijs hebben genoten, zelfs van de allereenvoudigste beginselen der Rhetorica weten’ (Voorwoord), was hem mede een prikkel tot het schrijven van dit werk.

Het eerste nu, wat de lezer moet opvallen (en de op nieuwe zakelikheid ingestelde jongere afschrikken) is, dat het geheel geschoeid is op de leest der klassieke rhetorica. Men versta mij wel: waren hier de enig- en eeuwig-juiste beginselen der oude redekunst zelfstandig verwerkt, dan kon niemand hiertegen bezwaar hebben. Maar worden de opvattingen en uitspraken der Griekse en Romeinse auteurs, hun traditionele indelingen en terminologieën critiekloos aanvaard, dan wordt het bedenkeliker.

‘Aristoteles zegt van het Exordium....’; ‘Cicero beval an....’; Quintilianus wijst er op....; ‘Longinus zegt....’; ‘Hermogenes onderscheidt....’.

Ja, wàt onderscheidt Hermogenes? Hij ‘onderscheidt in de klassieke redekunst zeven verschillende stijlen: de eenvoudige, verheven, schoone, vlugge, karakter-, eerlijke, kunstige stijl. In al deze stijlen onderkent Hermogenes acht onderdeelen: gedachte (beeld), methode, voordracht, vorm, verdeeling, samenstelling, rhytme, (welluidendheid), toonval’.

‘De eerste soort Pisteis Exetasis is verdeeld in zeven vormen: Ikos, Paradigma, Tekmerion, Enthymeem, Gnome, Semeion, Eleuchos’.

‘De figuren Apostrofe, Ekphonesis, Prosopopoeia, Hypotyposis, Interrogatio.... enz. zijn hier (n.l. bij de Conclusio) goed op hun plaats en kunnen in toepassing worden gebracht bij de opwekking van hartstochten.’

‘Om tot de Peroratio te komen, brengt men gewoonlijk in toepassing: 1e diabole, 2e amplificatio, 3e epistasis, 4e parainetikon.’

Deze indelingen en opsommingen vullen vele bladzijden, en de middelbare abiturienten die dit lezen, betreuren dit hiaat in hun kennis niet. En wanneer de aspirant-redenaar op pag. 5 leest: ‘tot de samenstelling van de redevoering moeten door den spreker de vijf navolgende werkzaamheden verricht worden: Inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronunciatio’, dan zal hij de opmerking herhalen, ± 90 v. Chr. door Antonius gemaakt in Cicero's *De Oratore*, dat dit geen bizonder diepe wijsheid is, evenmin als de indeling in exordium, narratio, propositio, argumenta en conclusio. ‘Practiese zin blijkt er niet uit,’ merkt Antonius droogjes op, ‘zoals ook voor de hand ligt bij mensen die geen voeling houden met het actieve leven.’

Maar alvorens het boek voor deze avond te sluiten, zal de rhetor in spe in de alphabetiese lijst de definitie van *Rhetorica* opslaan. Hij vindt die op pag. 107: ‘*Rhetorica*: Systematisch gebruik maken van technische taalmiddelen om den geest der hoorders, hun gemoed, verbeelding en hartstochten te beinvloeden.’ Omdat hij echter jong is, het spontane eert en clichéstijl[1)] verwerpt, zal hij de volgende avond vergeten het boek weer te openen. ‘Avouons que le goût commence à se gâter par une trop grande connaissance des ressources littéraires,’

1) ‘Het verdient aanbeveling een boekje aan te leggen met nieuwe uitdrukkingen en woordspelingen’. (pag. 70).

waarschuwde Taine al. En nòg vroeger, een eeuw geleden, had Jacob Geel in *Onderzoek en Phantasie* diezelfde cliché-stijl met zijn ironie omspeeld: ‘Men neemt een redekunstige stijl aan, dat is een verzameling van woorden, - doch ik zal er niet meer van zeggen, omdat ik eigenlijk nog niet weet wat het is[1],’ - zoals hij ook Hermogenes' stijlindeling had geparodieerd met zijn ‘losse, stramme, sierlijke, slordige, eenvoudige, gewrongen, gespierde en lamme stijl,’[2] en een loopje genomen met de vijf te verrichten werkzaamheden: Inventio enz.: ‘Wie voorschriften geeft, hoe men stoffe maken moet, ach! waarom schept hij zelf niet? Hij weet het zoo goed, en de tijd is zoo kostbaar, en er is zoo groot een gebrek aan nieuwe stoffe!’[3]

Nieuwe stoffe voor een verhandeling had dit boek hem zeker verschaft. Zijn Socratiese geest had het idealisme, het hoge belangeloze waarheidsstreven onthuld, dat er schuilt in deze woorden: ‘In de klassieke rede vinden we al die suggereerende middelen, verrassende wendigen, listige zwenkingen, weldoordachte afleidingen en overtuigende of meesleepende bewijsvoeringen, die - speculeerende op de momenteele vatbaarheid der menigte - hun effect niet misten en zelfs nù nog, in verreweg de meeste gevallen dè effectmiddelen blijken te zijn.’ - ‘Pathos, Ethos en Kerdos zijn ook drie vormen, waarin spreker het gevoelen van het publiek moet trachten uit te vinden.’ - Gewis had Geel zich hier Plato's Gorgias herinnerd, waarin Socrates de rhetorica als kunst eenvoudig afwijst en karakteriseert als een geestelike kookkunst, als een soort hogere vleierij, op effect en overreding berekend, smaak en opinies van het auditorium aangenaam strelend[4].

Maar het meest had Geel zich verbaasd (en geamuseerd) bij het betoog, uitgaande van Plato's Ion, ter demonstratie van de gelijkwaardigheid der voordrachtkunst met de andere

1) Uitg. De Vooys, pag. 110.
2) Ibid. pag. 111.
3) Ibid. pag. 112.
4) Onverklaarbaar is het dan ook, hoe de schrijver zeggen kan: ‘Ook in de Gorgias laat Plato Socrates merkwaardige dingen zeggen over de welsprekendheid. Zijn stelling is, dat de welsprekendheid op vaste wetten moet berusten.’ (Noot, pag. 127). Men sla er de Gorgias maar eens op na!

kunsten[1] (dus herscheppende en scheppende!). Ondoelmatiger uitgangspunt had de schrijver bezwaarlik kunnen vinden. Het is toch bekend, hoe in deze dialoog de rhapsode Ion en in hem de pompeuse, ijdele voordrachtkunst met superieure ironie wordt vernietigd[2].

Dit gedeelte (pag. 125-130) is bovendien een onhandig excerpt uit de voordracht van Prof. Dr. K. Kuiper *Plato en de kunst*[3]. Onverteerde wijsheid. - Een reeks wonderlike salto mortales leidt via Plato ('In het algemeen kan men wel zeggen, dat Plato vrijwel anti-kunstzinnig was'), Aristoteles, Middeleeuwen, Renaissance,Aufklärung, Lessing, Kant, Schiller tot de conclusie, 'dat, geheel zonder eenig intermediair, de kunst, alle kunst onmiddellijk het contact geeft met het absoluut-transcendente.' (pag. 125). Waarmee tevens de gelijkwaardigheid van schrijversamensteller (dichter) en uitbeelder-redenaar (voordrachtkunstenaar) bewezen schijnt[4]. Quod erat demonstrandum.

Dit ter typering van de diepgang dezer handleiding.[5]

Het dilettanties karakter van het werk blijkt verder uit de oncritiese autoriteitsaanvaarding, de naieve keuze der bronnen,

1) Deze stelling schijnt de schrijver bizonder na aan 't hart te liggen. Vgl. het motto 'La déclamation est au rang des beaux arts' (Voltaire) van zijn minder pretentieuse boekje *Voordrachtkunst* (2e druk, Van Loghum Slaterus, Arnhem, 1931).
2) Het beeld van de magneet met de drie daaraan hangende, tijdelik zelf magneties geworden ringen: de inspirerende Godheid, de aangeblazen dichter, de opgeblazen rhapsode, de weerloos overgeleverde hoorders.
3) *Vier voordrachten over Plato*, Haarlem, H.D. Tjeenk Willink & Zoon, 1919: zie pag. 71 en volgende.
4) Vgl. deze humbug: 'Heeft hij zijn tekst opgesteld, dan heeft hij het scheppend werk verricht van den schrijver-samensteller. Thans vangt hij aan met het scheppend werk van den uitbeelder-redenaar. (Dat beider werk "een scheppen" is, zal voor ieder, die Leibnitz, Kant ("das Ding an sich") en vele latere wijsgeeren, die zich met dit vraagstuk bezighielden kent, duidelijk zijn; alle menschelijke uiting is immers "scheppen", is openbaring van eigen levensrhytme' (pag. 125).
5) Het oordeel van V.B. in *De Gids* van Sept. '32 doet dan ook bijna ironies aan: 'Het is de uiterst eerbiedwaardige prestatie van een kunstenaar, die zijn eigen kunst wetenschappelijk heeft willen doorgronden en van dit noeste werk, dat jaren moet hebben gekost, thans rekenschap heeft afgelegd.'

b.v. bij de traditionele behandeling der ‘Redekunstige figuren’. Brill's Stijlleer van 1866, waaraan zelfs verscheiden voorbeelden ontleend zijn, is hier troef. Het oude tropenwee is hier weer uitgebroken, ‘Taalfiguren’ en ‘Begripsfiguren’ woekeren welig; de Encyclopedie van Winkler Prins levert mee de definities; metaphora, prosopopoeia, antonomasia, metonymia, synecdoche vinden hun plaats in de 25 pagina's lange ‘*Alphabethische lijst van uitdrukkingsvormen in de welsprekendheid*.’ Stenen voor brood. Alsof er nimmer een taalpsychologiese critiek op de gangbare behandeling der figuurlike taal was geleverd[1)]. Alsof die ‘Redekunstige figuren’ aan te brengen ornamenten zijn.

Van diepere bezinning op het wezen der taal nergens een spoor[2)] Onder de pompeuse titel *Ons verband met de stoffelijke wereld door de zintuigen* wordt de beeldspraak in allerlei levenskringen besproken; Mej. H.S.S. Kuyper's *De beeldenrijkdom der Nederlandsche taal* is hier de voornaamste bron: oudbakken schoolboekjeswijsheid.

Fragmenten uit redevoeringen van Aeschines en Demosthenes dienen als studie- of oefenmateriaal: gelardeerd met talloze noten, om op de daarin voorkomende figuren te wijzen. En nogmaals komt ons hier een woord van Jacob Geel voor de geest: ‘Hoe lang heeft het niet geduurd, eer die verhevenheid van Demosthenes, die men met geraas en gedonder zocht na te doen, niets anders bleek te wezen dan de taal eener eenvoudige, diepe overtuiging.’[3)]

Dat de geroutineerde voordrachtskunstenaar in zijn handleiding menige practiese wenk geeft, wil ik hier tegenover de geopperde bezwaren gaarne constateren: opmerkingen omtrent massa-psychologie; de varierende mentaliteit van elk auditorium; gewenste bondigheid van de spreker; memoriseren, improviseren, techniese stemscholing, gebaar en mimiek, enz.

Toch kan de vermelding van allerlei nieuwere theorieën en

1) *Talen* in *Taal en Letteren VIII* (1898).
De Vooys in *Nieuwe Taalgids III* (1909): *De behandeling van figuurlike taal*.
2) Wat is er b.v. aan te vangen met deze onderscheiding: ‘Het geschreven woord legt een begrip vast, het gesproken woord een zielstoestand’? (Inleiding).
3) *Gesprek op een Leidschen buitensingel* uit *Onderzoek en Phantasie*, pag. 103.

namen (Wilh. Wundt, Bergson, Eucken, Driesch, de rompstandentheorie) de ongunstige indruk omtrent dit geheele compilatiewerk niet wegnemen.

De laatste 130 pagina's bevatten Franse, Duitse, Engelse en Nederlandse redevoeringen of fragmenten daaruit. Een oase na de woestijnreis.[1] Hier vindt men proeven, in rijke verscheidenheid, van parlementaire, academiese, militaire, gewijde en andere welsprekendheid. Robespierre, Napoleon, Graaf De Mun, Jaurès, Poincaré; Bismarck, Moltke, Felix Dahn, Stresemann; William Pitt, Henry Clay, Gladstone, Lloyd George; Annie Besant, Mrs. Pankhurst; Lincoln, Snowden; Thorbecke, Schaepman, Dr. Kuyper, Troelstra, Gen. Snijders en anderen vonden hier een plaats. Uit elk klein fragment spreekt een persoonlikheid, ook zonder opzettelike aanwending van rhetoriese middelen.

> Es trägt Verstand und rechter Sinn
> Mit wenig Kunst sich selber vor.

Of, om te besluiten met een woord van de door schrijver zo dikwijls geciteerde Quintilianus, de titel weersprekend van het hier besproken boek: Pectus est, quod disertos facit.

Heerenveen.

S.M. NOACH.

Aankondigingen en mededelingen.

Archives Néerlandaises de Phonétique Expérimentale, Tome VI, verschenen in Febr. 1931, vangt aan met een ‘In memoriam H. Zwaardemaker’ van de hand van G. Grijns.

Chiu Bien Ming draagt een artikel bij over ‘Tone Behaviour in Hagu’ (een zuid-chinees dialect), een belangwekkende beschrijving van de subtiele intonatieverschillen, waartoe hij als geboren Chinees bij uitstek in staat is. Interessant is het te lezen, hoe in dit ingewikkelde accentsysteem, dat o.a. vaak dienen moet om overigens in klank gelijke, maar in betekenis verschillende woorden te onderscheiden, ook nog plaats is voor het ons Europeanen vertrouwder emphaties accent en contrastaccent. - Aan het slot van het artikel trekt de schrijver een gewaagde parallel met de spirantenverzachting in het Oergermaans volgens

1) Uitgezonderd echter de proeven van demonstratieve redekunst ter ere van Hélène Swarth, Toorop en Van Konijnenburg door Alb. Vogel, die alle iets hoi-pompeus en cliché-achtigs hebben.

Verners regel. In het Hagu is n.l. de beginconsonant van de syllabe stemhebbend bij lage toon, bij hoge toon daarentegen stemloos. Eenzelfde verband tussen toonhoogte en stem meent hij dan op te merken in het Oergermaans en komt zo tot de conclusie, op geheel andere gronden dan b.v. Boer, dat de ‘grammatiese wisseling’ uit chromaties accent te verklaren is. De vergelijking van Hagu en Oergermaans hinkt echter in bedenkelike mate: in het Oergermaans toch is juist de stemloze consonant van het begin van de geaccentueerde syllabe stemhebbend geworden.

E.W. Scripture vergelijkt in een artikel ‘English Speech Molecules and Analogues in Greek Metrics’ de rythmiek van het Engels en het klassieke Grieks. Overtuigd tegenstander van de term ‘versvoeten’, erkent hij intussen, dat de ‘centroïden’, de syllaben met de grootste energie gesproken, gewoonlik op gelijke afstand van elkaar liggen. Hij komt tot het merkwaardige resultaat, dat al de metriese schema's van het Grieks in het Engels zijn terug te vinden. De experimenten, waarop dit resultaat berust, hebben alleen rekening gehouden met duur en kracht.

H.D. Bouman zoekt het verschil tussen de vocaal van ndl. *beet* en die van *bit* daarin, dat de hoge componenten bij de eerste vocaal meer intensiteit hebben dan bij de tweede. Voor de niet-experimentalist is het de moeite waard op te merken, dat de gehoor-indruk van de gezongen vocaal - door instrumenten gewijzigd - bij de proeven het beslissende moment was.

Eelco Huizinga beschrijft de trucs van een nederlands buikspreker en laat zien, hoe deze virtuoos het klaarspeelt om met weinig beweging van de lippen te praten, maar tevens hoe buiksprekers door psychologiese handigheden - b.v. het afleiden van de aandacht naar de z.g. sprekende pop - de illusie voor het publiek aannemeliker maken.

Elmer L. Kenyon heeft in 1927 proeven genomen over de beweging van het schildvormig kraakbeen bij stijging van de toon. Totnogtoe was men eenstemmig van mening, dat de toon steeg bij neerwaartse (en voorwaartse) beweging van dit kraakbeen, omdat zulk een beweging de stembanden sterker spande. Kenyon's waarnemingen wezen echter uit, dat deze algemene opvatting onjuist is, en dat een neerwaartse druk van het schildkraakbeen op het ringkraakbeen juist verlaging van de toon ten gevolge heeft. G. Oscar Russell heeft deze waarnemingen gecontroleerd en juist bevonden. Een leerling van Russell, John

E. Wenrick, heeft experimenteel de nieuwe zienswijze gedemonstreerd en geeft hier het verslag van zijn proeven, begeleid door een inleidend artikel van zijn leermeester.

Branco van Dantzig geeft enkele beschouwingen over nasale articulaties en meent experimenteel te kunnen vaststellen dat woordparen als *damt* en *dampt*, hoezeer acusties op elkaar gelijkend, in werkelikheid toch wel wat verschillen.

Verder bevat dit deel een uitvoerig artikel van R.M. Stetson over 'Breath Movements in Singing' en mededelingen betreffende de Internationale Vereniging voor Experimentele Phonetiek.

C.B. VAN HAERINGEN.

Klank- en Vormleer van het Brusselsch dialect met zijn plaatselijke verscheidenheden. (Leuven - De Vlaamsche Drukkerij - 1931. Als jongste uitgave van de Koninklijke Vlaamsche Academie verscheen deze bekroonde dialektstudie, van de hand van Dr. G. Mazereel, een pendant van de voorafgaande *Klankleer van het Hasseltsch dialect* door L. Grootaers en J. Grauls (1930; vgl. in deze jaargang, blz. 60): de Leuvense traditie van dialektstudie en klankaanduiding is ook hier gevolgd. Aan het einde zijn teksten van de gelijkenis van de Verloren Zoon opgenomen, parallel zonder en met sandhi. De schrijver had zijn studie aanvankelik beperkt tot het verdwijnende dialekt van Elsene, maar op aandringen van de Academie bestudeerde hij ook de andere gemeenten van Groot-Brussel, waardoor zijn werk aan belangrijkheid won. Zijn Inleiding houdt ook rekening met het bevolkingsvraagstuk en de immigratie.

De tongvallen langs de Zuiderzeekust en op de eilanden. Een voorlopige studie over dit onderwerp publiceerde Dr. G.G. Kloeke in het verzamelwerk *De Zniderzee* (Amsterdam - Scheltema en Holkema - 1932), met de belofte binnen enkele jaren een *Dialektatlas van het Zuiderzeegebied* te doen volgen. Dat zich hierbij interessante problemen voordoen, ook van taalhistoriese aard, blijkt reeds uit dit eerste onderzoek. Het stemt tot voldoening en dankbaarheid dat een ervaren dialektgeograaf als Dr. Kloeke dit werk ter hand nam, eer het door de ingrijpende verandering van deze streken te laat zou zijn.

Vijftiende verslag der Vereeniging 'Het Vondelmuseum' (1930-'31). Als gewoonlik bevat dit verslag een aantal bijlagen die voor de Vondelstudie van belang zijn. Daarvan vermelden wij de lijst

van de Vondelhandschriften in het Vondelmuseum te Amsterdam, door H.C. Diferee, een uitgebreide studie van C.P. Burger Jr. over *Vondel en Meurant*, een bijdrage van J.F.M. Sterck: *Vondels brief van Vollenhove* en een vervolg van J. Aleida Nijland's artikel over Vondel's vertaling van *Godefroy of Hierusalem verlost*.

Lodewijk van Velthem's voortzetting van den Spieghel Historiael. Van dit werk, opgezet door H. van der Linden en W. de Vreese, ontvingen wij een tweede deel (Brussel, 1931), bewerkt door H. van der Linden en P. de Keyser. Aangezien de bespreking van dit boek slechts een klein deel van onze lezers zou interesseren, gaven wij er de voorkeur aan, de recensie te plaatsen in het *Museum* van deze maand.

C.D.V.

Boekbeoordelingen.

G. Karsten, *Het Dialect van Drechterland I*. - Proefschrift Universiteit van Amsterdam. - XI + 297 bldzz. - Purmerend 1931.

Over de plaatselike dialectgrammatica is door dialectgeografen weleens minder waarderend gesproken. En inderdaad bestaat het gevaar, dat de eenzijdige projectering tegen een westgermaans verleden ten onrechte de indruk geeft van een ongestoorde ontwikkeling, terwijl niet voldoende aandacht valt op jongere invloeden, waardoor die ontwikkeling is doorkruist. Ook kan de veelal toevallige begrenzing het ruimer uitzicht benemen op een groter geografies verband, dat aan de locale feiten een ander relief geeft.

Daartegenover staat het grote voordeel, dat de taalkundig geschoolde beschrijver van het eigen dialect in staat is zijn gebied te bewerken met een intensiteit en een betrouwbaarheid, die de vreemde ondervrager niet bereikt. Lexicografiese beschrijving is zelfs alleen bij een ingeborene in goede handen, maar ook voor klank- en vormleer kan hij rijk en kostbaar materiaal leveren, wanneer hij de grenzen van zijn plaatselik dialect verruimt door over karakteristieke punten rondvraag in de omgeving te doen en de strakke lijnen van zijn historiese grammatica laat uitvloeien door zijn gebied in groter samenhang te plaatsen.

Zo kunnen we dan ook Karstens beschrijving van het Drechterlands hartelik welkom heten. Al dadelik moet echter de op-

merking gemaakt worden, dat geografiese biezonderheden zo goed als geheel ontbreken. Zelfs een nauwkeurige omschrijving van zijn gebied geeft Dr. K. niet. Uit de mededeling op het titelblad, dat de promovendus is ‘geboren te Zwaag’, mag men afleiden dat de beschrijving dat dorp als centraal punt neemt. Van verschillen of nuances binnen het beschreven gebied verneemt men niets. Mogelik is het dialect van Drechterland zo uniform, dat noemenswaardige differentiaties niet voorkomen. Zo ja, dan was dit de vermelding waard geweest. Alleen het dialect van Enkhuizen wordt voortdurend met dat van Drechterland vergeleken, maar hier schijnen de gegevens niet altijd op eigen waarneming te berusten.

De eigenlike grammatica bestaat uit een klankleer, die de historiese ontwikkeling geeft, en van enkele klanken de tegenwoordige phonetiese gedaante nauwkeuriger beschrijft op grond van experimenteel onderzoek; verder een tamelik uitvoerige vormleer en ook ‘enige syntactiese biezonderheden’. Een eigenaardigheid, die dit werk van de meeste dergelijke publicaties onderscheidt, is deze dat Dr. Karsten oude bronnen, waarin men gegevens kan verwachten omtrent de oudere taal van West-Friesland, heeft doorzocht en geregeld bij de §§ van zijn grammatica daaromtrent mededelingen doet. Deze historiese terugblik verhoogt de waarde van zijn werk zeer. Wel schrijven die bronnen niet meer dan een enigszins locaal getinte algemene taal, maar de schaarse dialectiese biezonderheden krijgen een aardige belichting, wanneer men de overeenkomstige feiten uit het hedendaags dialect ernaast houdt.

In de k l a n k l e e r beslaat, zoals te verwachten is, het vocalisme de grootste plaats. Daarbij bespreekt Dr. K. eerst van de verschillende vocalen en diphthongen de ‘regelmatige ontwikkeling’, daarna in een 2e hoofdstuk de ‘afwijkingen van de regelmatige ontwikkeling’. Men kan dit voor enkele gevallen billiken. Dat een afzonderlik overzicht wordt gegeven van het vocalisme voor *r* en *r*-verbindingen, is b.v. zeer juist. Soms echter wordt die indeling nogal willekeurig toegepast en ze is niet altijd dienstig aan het gemakkelik overzicht. Het is b.v. moeilik te zien, waarom *pòt* ‘pad(de)’ en *den* ‘dan’ onder de ‘regelmatige ontw.’ van wgerm. *a* behoren, terwijl we een 20 blz. verder als ‘afwijking’ te lezen krijgen, dat wgerm. *ar* voor dentale consonant in enkele woorden, evenals in het Algemeen Nederl., *ar* blijft. Wgerm. *î* is meestal een *ai*-diphtong geworden, maar *grienen, griezelen* e.d.,

die we ook uit de algemene taal als afwijkers van de diphthongering kennen, vallen toch onder de regelmatige ontwikkeling, hoewel Dr. K. ze zelfs ‘uit andere.... dialecten overgenomen’ acht (§ 23,3). Daarentegen zijn *leunə* en *speulə* weer ‘afwijkingen’ tegenover de normale *bēvə* en *smēdə*, en worden zodoende in een verafliggende § behandeld.

Voor een bespreking van de klankleer in biezonderheden is het hier niet de plaats. Daarom volgen hier maar enkele opmerkingen.

Als men spreekt van wgrm. *â* (§ 18), is het niet nodig en niet gewenst de klank van *biet* en *brief* met westgerm. *é*^{2} aan te duiden (§ 22). Bepaald verkeerd is het, van w e s t g e r m . scherpkorte en zachte *o* te spreken. (§ 8-9). Woorden als *vacantie* en *vigileren* kunnen niet zomaar onder westgerm. *f* genoemd worden (§ 86,1 *a*) - *Knɛppəl* ‘knuppel’, *brɛx* ‘brug’ hebben volgens § 10,2 ‘geen umlaut, maar ontronding’. Dr K. bedoelt, dat de vocaal eerst umgelautet en daarna ontrond is. - § 25 behandelt onder de onjuiste titel ‘wgerm. *ô* met *i*-mutatie’ alleen woorden als ‘bloeien, groeien, snoeien’, waarin trouwens de *i* evenmin mutatie heeft veroorzaakt als in ‘zoeken, voeren’, die naar de titel ook hieronder zouden behoren. § 27,1. Ags *ðrêagean* is niet met d r e i g e n identies. § 27,2 wijst in oude bronnen talrijke *ey*-spellingen aan in de woorden *vlees, teken*(*en*), *meester* en beschouwt deze als getuigenissen van de grote invloed van de zuidndl. schrijftaal op de noordnederlandse. Het is mogelik, maar altans voor het woord *vlees* dat in het tegenwoordig dialect *ai* heeft, kan de *ey* ook weergeving van de plaatselike vorm zijn. - § 23,3 beschouwt *grienen, griezelen* e.d., reeds eerder vermeld, als ‘uit andere, wellicht Holl. of Fri. diall. overgenomen woorden’. Een vurig aanhanger van Kloeke's theorieën is Dr. K. blijkbaar niet, als hij in dit noordhollandse dialect met fries substraat niet aan relicten denkt.

Bij de bestudering van Karstens klankleer treft telkens weer de eigenaardige afzonderlike positie van Enkhuizen. Op tamelik in 't oog vallende punten staat het dialect van Enkhuizen verder van de algemene taal af dan het omgevende platteland. Drech terland heeft in 't algemeen *î* en *û* gediphthongeerd, Enkhuizen heeft zowel *blieve, tied* als *buten, duum*. Ook in de behandeling van vocalen vóor *r* wijkt E. met *bark, kark, zwarve* en *darde, dartig, karsmis* verder af dan Drechterland, waar deze woorden *er* hebben. In andere soortgelijke gevallen echter heeft ook Dr. *er*, zodat men mag aannemen, dat invloed van het Beschaafd *ar* heeft teruggedrongen: Dr. K. merkt ook op, dat in oude bronnen *ar* voorkomt in woorden, die tans *er* hebben.

Daartegenover staan enkele jonge veranderingen van het platteland, waaraan E. niet heeft deelgenomen. Zo heeft het Drechterlands een diphthong *ei* in woorden als *breed, bleek*, en klaarblijkelijk in samenhang daarmee de diphthong in *eigen, eik, beitel* verschoven tot *ai*. Enkhuizen heeft hier *ee*, resp. *ei* als het Alg. Nedl. Een eveneens jonge diphthongering van de *oo* in *boom, doof, droog, hoog* (vóor labiale en velaire consonanten) is alleen aan het dial. van Drechterland eigen, niet aan dat van E. Al deze verschijnselen wijzen op conservatisme van Enkhuizen. Hierin mag men ten dele met Kloeke *Exp.* 168 vlg. (die het alleen over *ie* en *uu* heeft) de trots zien van de achteruitgegane patriciër, die tegenover de nieuwigheden van de opkomeling afwijzend blijft. Anderdeels moeten de scherpe dialectgrenzen tegenover het onringende platteland met Winkler (door Karsten met instemming aangehaald) zeker ook verklaard worden uit het feit, dat Enkhuizen nooit als Hoorn en Alkmaar een marktplaats voor Westfriesland is geworden.

Een andere opmerking, die men niet kan nalaten te maken, is deze, dat friese relicten zo biezonder schaars zijn in deze streek, waarvan toch niemand betwijfelt, dat er eenmaal Fries is gesproken. Dr. Karsten houdt ons dat friese verleden steeds voor ogen door achter zijn voorbeeldwoorden als owgm. correspondent het overeenkomstige oudfriese woord te plaatsen. Voorzover tenminste het ofri. woord is overgeleverd en voorzover het niet door specifiek-fries klankverloop te ver van de owgm. vorm is afgeweken. Maar van dat fries verleden zien we weinig sporen meer. Er zijn enkele van die ontrondingen, zooals *breg* ‘brug’, *kneppel* ‘knuppel’, *pet* ‘put’, *reg* ‘rug’, *stik* ‘stuk’, *mig* ‘mug’, die wel als frisismen beschouwd worden. Enkhuizen heeft in deze woorden de vocaal van het Alg. Nedl. Zou het te gewaagd zijn te vermoeden, dat in Drechterland deze enkele *e-, i-*, vormen geen oude relicten zijn, maar uit zuideliker hollandse diall. ingedrongen, terwijl Enkhuizen ook op dit punt zijn gewone isolement bewaard heeft? Met groter zekerheid is conservatisme van Enkhuizen aan te nemen tegenover een meer betrouwbaar frisisme, nl. de *ee*-klank uit oude *â* in *blazen, draad, raden, straat*. Zover ik uit K's beschrijving kan opmaken, heeft E. in deze woorden een *è*-klank. Als we deze mogen beschouwen als een stadium van friese palatalisatie (misschien wat minder geavanceerd dan Drechterland, dat hier de diphthongiese klank van *breed* en *bleek* spreekt), dan is E. behoudender dan het platte-

land. Hier heerst nl. in sommige woorden uit deze rubriek (o.a. *kwaad, kwaal, maan*) de beschaafde klank, terwijl E. ook in die gevallen zijn *è* heeft behouden. - Verdere friese eigenaardigheden zoekt men tevergeefs. Zelfs het bekende parade-woord met fries-hollands vocalisme, *ladder*, is in Westfriesland ongewoon: men gebruikt de 'frankiese' vorm *leer*, (maar *atter* 'etter' staat daartegenover bij wijze van schadeloosstelling). Evenals in Groningen schijnt het Fries hier wel zeer radicaal te zijn verdrongen.

De v o r m l e e r , hoewel beknopter dan de klankleer, neemt toch ook een behoorlike plaats in. Bij de substantiva geeft Dr. K.o.a. een tamelik uitvoerige beschrijving van de verkleinwoorden, zodat men over dit onderwerp, dat de laatste tijd nogal over de pen gaat, voortaan ook drechterlandse gegevens heeft. De buigingsvormen van het sterke ww. vertonen het gewone levendige beeld van allerlei analogiewerkingen. De schrijver onthoudt zich van beschouwingen en verklaringen en blijft, meer nog dan in de klankleer, volkomen descriptief.

Na de korte s y n t a c t i e s e b i e z o n d e r h e d e n volgt wat de schrijver bescheiden aandient als 'w o o r d e l i j s t '. Maar het is meer en minder. Meer, omdat van de woorden niet alleen kortweg de betekenis wordt opgegeven, maar ook een of meer citaten uit dialectliteratuur (oude of nieuwe) of een zegswijze, waardoor de betekenis en idiomatiese kleur wordt toegelicht. Minder, inzoverre de term 'woordelijst' de gedachte wekt aan volledigheid. Volledigheid nu is niet bedoeld. Woorden waarbij omtrent betekenis of gebruik niets van de algemene taal afwijkends is op te merken, zijn niet vermeld. Zodoende kan de lijst ook niet tevens dienen tot register op de grammatica. Karstens verzameling kan met recht de naam 'Idioticon' dragen, die Boekenoogen aan zijn zaanse woordenboek heeft gegeven. In omvang zal Karstens werk dat van Boekenoogen niet evenaren (in honderd bladzijden behandelt het nu verschenen deel de letters *a-h*), maar in opzet herinnert het er sterk aan. Zo zal dit Idioticon van Drechterland uitstekende diensten kunnen bewijzen bv. bij de toelichting van oudere hollandse teksten, omdat veel wat vroeger gebruikelik was, soms in gewestelike taal voortleeft.

Maar wie voor woordgeografies onderzoek Karstens boek zou willen raadplegen, zou er geen betrouwbare vraagbaak aan hebben. Wie weten wil, of bv. *hal* 'hardheid van de grond tengevolge van vorst' in Drechterland gebruikelik is, krijgt geen antwoord. Want het ontbreken van het woord bij K. behoeft

niet te betekenen, dat het onbekend is: wellicht heeft de schrijver het als een algemeen gebruikt woord beschouwd en daarom niet vermeld. Of men in Drechterland *hak* of *hiel* of beide zegt, deelt het idioticon niet mede. Wij zien dat *happie* 'borrel' betekent, maar of *borrel* ook voorkomt, weten we niet.

Een woordenboek, dat dergelijke vragen beantwoordt, zou ingericht moeten zijn als Teirlinck's voortreffelike *Zuidoostvl. Idioticon*, dat de woorden geeft in de algemeen-nederlandse vorm en ook uitdrukkelik vermeldt, wanneer een woord in het dialect niet voorkomt, b.v. 'P i n k s t e r (e n). Niet in gebruik. Zie s i n x e n ', 'H a k ... (houw)... (houweel)... hiel. Zijn in mijn dialect niet bekend' enz. enz. Maar zulk een werkwijze zou het boek doen uitdijen tot een omvang, die de uitgave van een proefschrift wel zeer kostbaar zou maken. Daarom kunnen wij met dank aanvaarden wat Dr. Karsten ons biedt als een idioticon, dat een volkomen betrouwbare indruk maakt en met grote toewijding is bewerkt. Blijkbaar heeft dit deel van het werk de biezondere voorliefde van de schrijver, terwijl de grammatica, in het biezonder de klankleer, hem meer een plicht was, waaraan hij zich niet kon onttrekken. Is deze beschouwing omtrent K.'s sympathieën juist, dan verdient het temeer waardering, dat hij zich van de phonetiese en histories-phonetiese beschrijving van zijn dialect waarlik niet te gemakkelik heeft afgemaakt. En wij zien met belangstelling het 2e deel tegemoet, dat het vervolg en slot van het idioticon zal brengen.

Het boek is mooi en royaal uitgevoerd. Drukfouten zijn niet talrijk[1)].

Den Haag, Mei 1932.

C.B. VAN HAERINGEN.

1) Ik tekende de volgende aan: p. 17 (titel van S i p m a): Phonology en Grammar, lees: Ph. and Gr.; § 27, 2: ags. *ðreag*(*e*)*an*, lees: *ðrêag*(*e*)*an*; § 69: ags. *gamlo*, lees: *gamol*; § 84, 1: *bekerə*, lees: *bəkerə* (mankeren); § 116: enclyties, lees: enclities; p. 111: fr. a l t e r a t i o n , lees: a l t é r a t i o n . Enkele vrijheden met namen zijn wsch. slechts gedeeltelik tot de drukfouten te rekenen: V a n S c h o t h o r s t , in de alphabetiese lijst van afkortingen onder de *v* genoemd, moet in de tekst stelselmatig zijn van prijsgeven, evenals D e P l a n q u e zijn d e . Op p. 5 is een van de initialen van Dr. W.H. Staverman verkeerd; op dezelfde bladzijde heet de andere uitgever van Bontekoe's *Journael* zowel Hoogewerff als Hoogerwerff.

Uit de tijdschriften.
(september - oktober).

De Gids. Sept. De redaktie herdenkt Is. Querido. - In de *Kroniek der Nederlandsche Letteren* beoordeelt M. Nijhoff twee ‘biografiese romans’, n.l. *Rembrandt* door Theun de Vries en *Jan Steen* door C.J. Kelk.

De Nieuwe Gids. Sept. George Meir publiceert een kongresvoordracht over *Pol de Mont en Guido Gezelle*, waarin Pol de Mont de volle eer krijgt voor de verbreiding van Gezelle's dichteroem in het Noorden. - J.A. van Praag drukt *Een onbekende brief van Multatuli* af, in Aug. 1867 uit Keulen geschreven aan L.A. te Winkel.

Okt. In een *Vlaamsche Kroniek* bespreekt R. Roemans het krities werk van Joris Eeckhout. - Willem Kloos schrijft ter nagedachtenis van *Johan de Meester*, naar aanleiding van Brusse's *Herinneringen*.

Groot Nederland. Sept. In de rubriek *Acties en Reacties* schrijft J. Greshoff uitvoerig over Willem Elsschot, die z.i. als romanschrijver te weinig gewaardeerd is. - R. Savrij-Post geeft verklaringen en stelt vragen bij Van Looy's *Zebedeus* (vgl. J. Schotman in *De Gids* van Julie 1931).

Oct. Frans Coenen schrijft enkele bladzijden *Ter herinnering aan Cyriel Buysse*.

Roeping. Sept. Jan Engelman bespreekt met veel lof de *Strofen van Andries de Hoghe* door P.C. Boutens, waarin ‘een precaire stof wordt bezongen met een schier wonderbaarlijke voornaamheid’. - Th. de Jager wijdt een opstel aan de poëzie van *Jan Engelman*.

Vragen van den Dag. Okt. J.B. Schepers publiceert zijn rede, bij de Bilderdijk-herdenking gehouden, over *Bilderdijk te Haarlem*.

De Stem. Sept. Een nagelaten bijdrage van Just Havelaar handelt over *Pers en Kunstkritiek*. - A. Donker schrijft in de Poëziekroniek over Nine van der Schaaf als dichteres, in het Critisch Bulletin over haar proza. C. Veth beoordeelt daar het *Nagelaten proza* van A. van der Leeuw; G. Kettmann *De appel en Eva* van J. van Ammers-Küller.

Okt. Fr. Hulleman geeft een persoonlike herinnering aan *Is. Querido*. - A. Donker oordeelt in de Poëziekroniek o.a. gunstig over A. Verwey's jongste bundel: *De ring van leed en geluk*.

Opwaartsche Wegen. Sept. Een uitvoerige studie van J. Haantjes is getiteld *Uit de poëzie van Willem de Mérode*. Hij gaat daarin na, hoe een drietal motieven zich in het werk van deze dichter ontwikkeld hebben, n.l. David spelende voor Saoel, De verloren zoon, en de Kerstverzen.

Okt. J. Haantjes beoordeelt *Van Eerbeek's eerste roman*, Van Ham beoordeelt *Een theologiese roman*, n.l. *De Sjoenemietische* van Seerp Anema, die hem teleurstelde, en P.H. Muller een roman van P.J. Risseeuw: *Het verklaarde uitzicht*.

Stemmen des tijds. Sept. C. Tazelaar schrijft een kort In memoriam bij de dood van Querido en Buysse.

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Sept.-Okt. Een artikel van B.H. Speekman is gewijd aan *Een wereldhulptaal*. Hij pleit voor Esperanto, hoewel hij in theorie aan jongere systemen de voorkeur zou geven.

Den Gulden Winckel. Sept. H. van Loon herdenkt *Aart van der Leeuw*. - Roel Houwink betitelt zijn *Kroniek van het proza* ‘Naar nieuwe zakelijkheid’ en bespreekt daarin romans van Jef Last en B. Stroman. - J.C. Bloem schrijft over *Het goed recht van het essay*, naar aanleiding van gebundelde essays van H. Marsman en Jan Engelman.

Okt. Uitvoerig schrijft S.M. Noach over de betekenis van *Het dagboek van Frederik van Eeden*, waarvan vier delen verschenen zijn. - Scherp afbrekend beoordeelt Roel Houwink *De Harp van Sint Franciscus* van Felix Timmermans, onder het opschrift: *Het Privilege der Primitieviteit*.

Dietsche Warande en Belfort. Julie-Augustus. G.W. herdenkt beknopt drie afgestorvenen: Fr. van Eeden, Jan Hammenecker en René de Clercq.

Sept. Willem van den Aker schrijft uitvoerige *Anti-kritische marginalia bij Vlaamsche dichtkunst en kritiek*, ter bestrijding van Urbain van de Voorde's *Modern, al te modern*, waarop de aangevallene kort antwoordt. - Anton van Duinkerken geeft een *Herinnering aan Querido*.

De Vlaamsche Gids. Sept. In een nagelaten opstel wijst Lambrecht Lambrechts op de betekenis van *Het Antwerpsch Liedboek*, naar aanleiding van de studie van Dr. Koepp. - De rubriek *Vlaamsche Letteren* bevat een aantal zeer beknopte boekbesprekingen.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Maart. Een nagelaten bijdrage van Karel de Flou heeft als onderwerp *De Taalgrens van het Nederlandsch in de Zuidergewesten*.

Mei. Floris Prims wijst op drie weinig bekende *Ascetische schrijvers der Troonpriorij*, d.i. een klooster in de buurt van Herentals, behorende tot de groep van Windesheim. Deze schrijvers zijn Jan Storm († 1488), Jacob Roecx († 1527) en Cornelis Bellens († 1573). Hun werk is deels in handschrift, deels in zeldzame drukken bewaard.

Volkskunde Jaarg. XXXVII, afl. 1-3. Jan de Vries publiceert een kongresvoordracht, getiteld: *Het huidige bijgeloof als bron voor de kennis van den heidenschen godsdienst der Germanen*. - C. Lauryssen vervolgt zijn bijdrage over *De Folklore van een Kempisch dorp*, met een beschrijving van kinderspelen. - V. de Meyere zet zijn reeks *Vlaamsche Dierensprookjes* voort. De aflevering wordt besloten met een lange reeks Boekbesprekingen en een losse geïllustreerde bijlage over *Vlaamsche Volksprenten*.

Eigen Volk. Sept. G.D. van Oosten geeft proeven van *Zeeuwsche volkspoëzie*. - Gerh. Krekelberg verzamelde *Universeele volksgezegden*, deels aan De Cock ontleend.

Levende Talen. Sept. Een opstel van J.B. Schepers is gewijd aan *Bredero en de klassieken*. - A. Zijderveld schrijft een *Antwoord aan collega Van Leeuwen* over letterkunde-onderwijs. - P.N. Dezaire pleit in een artikel *Klankmanie en letterphobie* voor de overwegende betekenis van het schrift tegenover de klank[1)]. - A. Zijderveld bespreekt P.H. Schröder's proefschrift *Parodieën in de Nederlandse letterkunde*; A.C. de Jong beoordeelt *Het literaire kunstwerk* van W. Kramer en de *Geschiedenis van de Nederlandse taal* van C.G.N. de Vooys.

1) Als de schr. meent dat Van den Bosch, van wie hij de uitspraak ‘taal is psyche in klanksymbolen’ aanhaalt, aan ‘letterphobie’ lijdt, dan heeft hij nooit de voortreffelike spellinglezingen van deze auteur begrepen!

Onze Taaltuin. Sept. Het artikel van Jac. van Ginneken: *De taal der kinderlijke verbeelding* is grotendeels geput uit gegevens omtrent Keesje, bekend door de Kleuterroman. - L. Mes schrijft over *Een toepassing van de vergelijkende taalstudie*, n.l. op 'de pathologie van het spreken'. - Een taalkaartje behandelt het woord *put*. - G.S. Overdiep beoordeelt Dr. J. Leest: *Het voortgezet onderwijs in de moedertaal*, waarbij hij de methodiek van deze schrijver toetst aan zijn eigen overtuiging. Hij meent dat Dr. Leest van juiste beginselen uitgaat, maar de consequenties ontwijkt. - J. Wils bespreekt de uitgave van *Die eerste bliscap van Maria* door W. Smulders.

Okt. Jac. van Ginneken wijst op *De voorloopers der phonologie*, in 't biezonder op Sapir's *Language*. - G.A. van Es vervolgt zijn studie over *Intonatie en syntaxis*. - G.S. Overdiep oordeelt ongunstig over *Het Nederlandsch op het gymnasiale eindexamen*: het enkele opstel biedt geen waarborgen voor voldoende beheersing van het Nederlands. - H.L. Bezoen geeft semantiese opmerkingen *Naar aanleiding van Ndl. mok, mokken*. - G. Seppen stelt de vraag of *De spreektaal in het misdaadonderzoek* van belang kan worden, n.l. door de stem-signalementen van verdachten met de grammofoon op te nemen. - J. Wils beoordeelt Moormann's proefschrift over *De geheimtalen*. - Het *taalkaartje* behandelt het woord *deur*.

Vondelkroniek III, No. 4. B.H. Molkenboer herdenkt de Vondel-kenner L. Simons in een artikel *Gedachten bij een uitvaart*. - W.M.A. van de Wijnpersse wijst op *Vondels tweeledige verhouding tot Seneca*: als dichter maakt hij zich los van Seneca, maar tegelijk blijft hij hem prijzen, omdat hij zijn betekenis voor 'de beschaving der 17de eeuw volmondig erkent.' - B.H. Molkenboer schrijft over Vondel *Met Spinoza in conjunctie*. - Een interessante reeks *Kantteekeningen* besluit de aflevering.

Neophilologus XVIII, afl. 1. M. Valkhoff geeft, in aansluiting bij zijn proefschrift, enige *Notes étymologiques*. - G.W. Wolthuis wijst op de bekendheid van *De legende van Mariken van Nieumeghen in Duitschland en Italië*.

Museum. Aug.-Sept. J.W. Muller beoordeelt de *Geschiedenis van de Nederlandse taal* door C.G.N. de Vooys, en Leendertz' uitgaven van de Levens van Hooft en Vondel. - Jacoba van Lessen beoordeelt *Het Juiste Woord*, door L. Brouwers S.J. - N. van der Laan beoordeelt *De Spelen van Gijsbrecht van Hogendorp*, uitgegeven door F.K.H. Kossmann.

C.D.V.